

21. YÜZYILDA EĞİTİM VE TOPLUM EĞİTİM BİLİMLERİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

EDUCATION AND SOCIETY IN THE 21ST CENTURY
THE JOURNAL OF EDUCATION SCIENCE AND SOCIAL RESEARCH

21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi
Uluslararası Hakemli Süreli Yayındır.

Nisan 15, Ağustos 15 ve Aralık 15 olmak üzere yılda üç kez yayınlanır.

21. Century, Journal of Education and Community Education Science and Social Studies
International Peer-review published.

April 15, August 15 and December 15 to be published three times a year.

ISSN: 2147-0928

www.asosindex.com

“21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi
Akademia Sosyal Bilimler İndeksi Tarafından Taranmaktadır.”

21. Century, Journal of Educational Science and Social Studies Education and Society indexed
in akademia Social Sciences Index

KURULUŞ / ESTABLISHMENT

2012

KURUCUSU / FOUNDER

İsmail KONCUK

TÜRKİYE EĞİTİM, ÖĞRETİM VE BİLİM HİZMETLERİ KOLU

KAMU ÇALIŞANLARI SENDİKASI (TÜRK EĞİTİM-SEN)

ADINA SAHİBİ / JOURNAL OWNER

İsmail KONCUK

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

RESPONSIBLE EDITOR

Sami ÖZDEMİR

YAYIN YÖNETMENLERİ / EDITORIAL BOARD

Sinan DEMİRTÜRK (Gazi Üniversitesi)

Yılmaz YEŞİL (Gazi Üniversitesi)

DİL DANIŞMANI / LANGUAGE ADVISOR

Pehlivan UZUN (Kırıkkale Üniversitesi)

İNGİLİZCE DİL DANIŞMANI / ENGLISH LANGUAGE ADVISOR

Esra N. KILCI

KAPAK VE SAYFA TASARIM / COVER AND PAGE DESIGN

Ayban Matbaacılık (bilgi@ayban.net)

21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi'nde yayımlanan makaleler yayıncının yazılı izni olmadan tamamı veya bir kısmı herhangi bir yolla çoğaltılamaz. Yazıların fikri sorumluluğu ve imla tercihi yazarlarına aittir. Başka kaynaklardan alınmış tablo, resim ve benzerlerinin yazılarda kullanım sorumluluğu yazara aittir.

“21. Century, Journal of Education and Community Education Science and Social Studies articles published in whole or in part without the written consent of the publisher of any be reproduced. The idea of Scripture belongs to the author's responsibility and choice of spelling, other taken from sources tables, figures, and similar writings the author's responsibility belongs.”

YAYIN TARİHİ 15 AĞUSTOS 2012 / DATE OF PUBLICATION AUGUST 15, 2012

21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri
Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

Türkiye Eğitim, Öğretim ve Bilim Hizmetleri
Kolu Kamu Çalışanları Sendikası

Bayındır 2 Sokak No: 46 Kızılay-ANKARA
TEL: 0 312 424 09 60

Genel ağ: www.egitimvetoplum.org
www.egitimvetoplum.com • www.egitimvetoplum.net
Belge Geçer: egitimvetoplum@turkegitimsen.org.tr

21. Century, Journal of Education and Community
Education Science and Social Studies

Turkish Education and Science Workers
Trade Union

Bayındır 2Sokak No: 46 Kızılay-ANKARA
TEL: 0312424 09 60

web adress: www.egitimvetoplum.org
www.egitimvetoplum.com • www.egitimvetoplum.net
mail: egitimvetoplum@turkegitimsen.org.tr

YAYIN DANIŞMA KURULU / PUBLICATION BOARD OF OVERSEERS

Prof. Dr. A.İhsan YİTİK
(Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdurrahman GÜZEL
(Başkent Üniversitesi)
Prof. Dr. Aleksander KADİRBAYEV
(Rusya Federasyonu)
Prof. Dr. Ali AKYILDIZ
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Alikram ABDULLAYEV
(Devlet İdarecilik Akademisi/Azerbaycan)
Prof. Dr. Bayram BAYRAKTAR
(Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Bernt BRENDMEON
(Norveç)
Prof. Dr. Cemal YILDIZ
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Cengiz HAKOV
(Bulgaristan)
Prof. Dr. Dursun YILDIRIM
(Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Elfina ŞİBGATULLİNA
(Rusya Federasyonu)
Prof. Dr. Fethi GEDİKLİ
(İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN
(Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Fuad MEMMEDOV
(Devlet İdarecilik Akademisi/Azerbaycan)
Prof. Dr. Himmet KONUR
(Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim GÜLER
(İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Kadir Albayrak
(Çukurova Üniversitesi)
Prof. Dr. Maria CİKİA
(Gürcistan)
Prof. Dr. Mehmet AKALIN
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet ERSAN
(Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Muammer NURLU
(Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa DELİCAN
(İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Nadim MACİT
(Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Ramazan ÖZEY
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Recep KÖK
(Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ
(Gürcistan)
Prof. Dr. Rüstem ŞÜKÜROV
(Rusya Federasyonu)
Prof. Dr. Sebahat DENİZ
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Tacida HAFIZ ;
(Priştine Üniversitesi, PRİŞTİNE / KOSOVA)
Prof. Dr. Turan GÖKÇE
(Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Uwe BLAESİNG
(Hollanda)
Prof. Dr. Vahdettin ENGİN
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Walter ANDREWS
(ABD)
Doç. Dr. İbrahim DİLEK
(Gazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Asım Yapıcı
(Çukurova Üniversitesi)
Doç. Dr. Bekir Tath
(Çukurova Üniversitesi)
Doç. Dr. Ali YAKICI
(Gazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Bülent GÜL
(Hacettepe Üniversitesi)
Doç. Dr. Elman NESİROV
(Devlet İdarecilik Akademisi/Azerbaycan)
Doç. Dr. Erhan AFYONCU
(Marmara Üniversitesi)

Doç. Dr. Gözde YILMAZ
(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Fatih Yahya Ayaz
(Çukurova Üniversitesi)
Doç. Dr. Hayati BEŞİRLİ
(Gazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Kemalettin KUZUCU
(Trakya Üniversitesi)
Doç. Dr. Korkmaz MUSTAFAYEV
(Diller Üniversitesi /Azerbaycan)
Doç. Dr. Levent ERASLAN
(Kırıkkale Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet Serhat YILMAZ
(Kastamonu Üniversitesi)
Doç. Dr. Mürteza HASANOĞLU
(Devlet İdarecilik Akademisi/Azerbaycan)
Doç. Dr. Sebahattin ŞİMŞİR
(Balıkesir Üniversitesi)
Doç. Dr. Sevil SARGIN
(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Solmaz GÜZELOVA
(Devlet İktisat Üniversitesi /Azerbaycan)
Yrd. Doç. Dr. Emel POYRAZ
(Marmara Üniversitesi)

Yrd. Doç. Dr. Emel YILMAZ
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Erdal AKSOY
(Gazi Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Hanefi BOSTAN
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. M. Zahit SERARSLAN
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Mustafa BÜLBÜL
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Nevzat TOPAL
(Niğde Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Tülin MALKOÇ
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Yalçın SARIKAYA
(Giresun Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Yalçın YILMAZ
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Nuri KAVAK
(Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Dr. İrina KAYAN-POKROVSKAYA
(Ukrayna)
Dr. Stale KNUDSEN
(Norveç)

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

İsmail KONCUK, Musa AKKAŞ, Seyit Ali KAPLAN, Talip GEYLAN,
Cengiz KOCAKAPLAN, M. Yaşar ŞAHİNGOĞAN, Sami ÖZDEMİR,

YAYIN HAKEM KURULU / BOARD OF REFEREES

Prof. Dr. A.İhsan YİTİK
(Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdurrahman GÜZEL
(Başkent Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet KANLIDERE
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet Fazıl ÖZSOYLU
(Çukurova Üniversitesi)
Prof. Dr. Aleksander KADİRBAYEV
(Rusya Federasyonu)
Prof. Dr. Alikram ABDULLAYEV

(Devlet İdarecilik Akademisi/Azerbaycan)
Prof. Dr. Alimcan İNAYET
(Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Bayram BAYRAKTAR
(Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Bernt BRENDEMEON
(Norveç)
Prof. Dr. Cemal YILDIZ
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Cemal YILDIZ
(Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. Cemil ÖZTÜRK
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Cengiz HAKOV
(Bulgaristan)
Prof. Dr. Cihangir DOĞAN
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Cüneyt KANAT
(Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Dursun YILDIRIM
(Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Elfina ŞİBGATULLİNA
(Rusya Federasyonu)
Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN
(Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Fuad MEMMEDOV
(Devlet İdarecilik Akademisi/Azerbaycan)
Prof. Dr. Gülay ÖĞÜN BEZER
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Gülşen SEYHAN IŞIK
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Hasan KASAP
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Himmet KONUR
(Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim GÜLER
(İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Maria ÇİKİA
(Gürcistan)
Prof. Dr. Mehmet AKALIN
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet ERSAN
(Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Meltem CANIKLİOĞLU
(Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Metin EKİCİ
(Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Muammer NURLU
(Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Muammer TEKEOĞLU
(Çukurova Üniversitesi)
Prof. Dr. Murat DEMİRKAN
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Murat DOĞANLAR
(Çukurova Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa DELİCAN
(İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
(Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Nadim MACİT
(Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Neslihan OKAKIN
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Ramazan ÖZEY
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Recep KÖK
(Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ
(Gürcistan)
Prof. Dr. Rüstem ŞÜKÜROV
(Rusya Federasyonu)
Prof. Dr. Sebahat DENİZ
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Selçuk MÜLAYİM
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Tacida HAFİZ
(Bosna-Hersek)
Prof. Dr. Turan GÖKÇE
(Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Uwe BLAESİNG
(Hollanda)
Prof. Dr. Walter ANDREWS
(ABD)
Prof. Dr. Yavuz AKPINAR
(Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Yıldırım Beyazıt ÖNAL
(Çukurova Üniversitesi)
Prof. Dr. Zekeriya KURŞUN
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Zeki KAYMAZ
(Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Zeki Salih Zengin
(Çukurova Üniversitesi)
Doç. Dr. İbrahim DİLEK
(Gazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Abdulkadir EMEKSİZ
(İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. Ali YAKICI
(Gazi Üniversitesi)

Doç. Dr. Ali YILMAZ
(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Bahri ATA
(Gazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Beyhan KESİK
(Giresun Üniversitesi)
Doç. Dr. Bülent GÜL
(Hacettepe Üniversitesi)
Doç. Dr. Celalettin SERİNKAN
(Pamukkale Üniversitesi)
Doç. Dr. Cemalettin ŞAHİN
(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Cevdet YAKUPOĞLU
(Kastamonu Üniversitesi)
Doç. Dr. Hamza AKENGİN (Marmara
Üniversitesi)
Doç. Dr. Zeynep GÜREL
(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Elman NESİROV
(Devlet İdarecilik Akademisi/Azərbaycan)
Doç. Dr. Erhan AFYONCU
(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Fuat BAYRAM
(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Gözde YILMAZ
(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Hakan AKÇAY
(Yıldız Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Hasan MERT
(Ege Üniversitesi)
Doç. Dr. Hayati BEŞİRLİ
(Gazi Üniversitesi)
Doç. Dr. İsmail Hakkı DEMİRCİOĞLU
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Korkmaz MUSTAFAYEV
(Diller Üniversitesi /Azərbaycan)
Doç. Dr. Muhammet YILMAZ
(Çukurova Üniversitesi)
Doç. Dr. Münir Yıldırım
(Çukurova Üniversitesi)
Doç. Dr. Nuran Öztürk
(Çukurova Üniversitesi)
Doç. Dr. Murat AŞICI
(Marmara Üniversitesi)

Doç. Dr. Musa YÜCE
(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Mustafa Sabri KÜÇÜKAŞCI
(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Mürteza HASANOĞLU
(Devlet İdarecilik Akademisi/Azərbaycan)
Doç. Dr. Nedim BAKIRCI
(Niğde Üniversitesi)
Doç. Dr. Nesrin SARIAHMETOĞLU
(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Sibel GÖK
(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Solmaz GÜZELOVA
(Devlet İktisat Üniversitesi /Azərbaycan)
Doç. Dr. Yavuz KARTALLIOĞLU
(Gazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Yusuf CERİT
(Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Doç. Dr. Çavuş ŞAHİN
(Çanakkale Üniversitesi)
Doç. Dr. Levent ERASLAN
(Kırıkkale Üniversitesi)
Doç. Dr. Ali Osman ALAKUŞ
(Dicle Üniversitesi)
Yard. Doç. Dr. Serdar TUNA
(Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)
Yard. Doç. Dr. Levent MERCİN
(Dumlupınar Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Abdülkadir PALABIYIK
(Dokuz Eylül Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ahmet KATILMIŞ
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ali BALCI
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ali KARACA
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ali SATAN
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Bilal DUMAN
(Muğla Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Bilal YILDIRIM
(Balıkesir Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Bülent BAYRAM
(Kırklareli Üniversitesi)

Yrd. Doç. Dr. Bünyamin ÇETİNKAYA
(Giresun Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ebru ÖZGEN
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Emel POYRAZ
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Emel YILMAZ
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Erdal AKSOY
(Gazi Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Göksel ÖZTÜRK
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Gül TUNCEL
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Halil TURGUT
(Sinop Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Hanefi BOSTAN
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Hakkı ÇİFTÇİ
(Çukurova Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Haşim AKÇA
(Çukurova Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Hülya ÇELİK
(Sakarya Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. İhsan KALENDEROĞLU
(Gazi Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Kürşad Han DÖNMEZ
(Giresun Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Kürşat DURU
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Kürşat KOÇAK
(Nevşehir Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Kürşat ÖNCÜL
(Kafkas Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Latif BEYRELİ
(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Lemara S. SELENDİLİ
(M.V. Frunze Simferopol State University)
Yrd. Doç. Dr. Mehmet ÇERİBAŞ
(Kırklareli Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Mehmet ÖZMENLİ
(Giresun Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Mustafa BÜLBÜL
(Marmara Üniversitesi)

Yrd. Doç. Dr. Veli Şavaş YELOK
(Gazi Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Musa DEMİR
(Zonguldak Karaelmas Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Mehmet ŞAHİN
(Çankırı (Karatekin Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Mustafa ONUR
(Giresun Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Nazım KURUCA
(Giresun Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Nuri KAVAK
(Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Oğuzhan YONCALIK
(Kırkkale Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Osman SEZGİN
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Recep AHISKALI
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Sare ŞENGÜL
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Sevgi KESKİN
(Sakarya Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Tülin MALKOÇ
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ülkü KARA DÜZGÜN
(Giresun Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Yalçın SARIKAYA
(Giresun Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Yalçın YILMAZ
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Yaşar KOP
(Kafkas Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Yusuf KESKİN
(Sakarya Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Zekeriya BAŞARSLAN
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ali AHMETBEYOĞLU
(İstanbul ÜNİVERSİTESİ)
Yrd. Doç. Dr. Dinçer KOÇ
(İstanbul ÜNİVERSİTESİ)
Yrd. Doç. Dr. Fatma Nalan TÜRKMEN
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Mehmet TAŞDEMİR
(Marmara Üniversitesi)

Yrd. Doç. Dr. Muzaffer DOĞAN
(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Nesrin SARIAHMETOĞLU
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Okan YEŞİLOT
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Veysel KÜÇÜK
(Marmara Üniversitesi)
Yrd.Doç.Dr. Volkan YURDADOĞ
(Çukurova Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Yasin GÖKBULUT
(GOP Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Zeki SEVEROĞLU
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Sabri SİDEKLİ
(Muğla Üniversitesi)

Dr. Abdurrahman KEPOĞLU
(Marmara Üniversitesi)
Dr. İrina KAYAN-POKROVSKAYA
(Ukrayna)
Dr. Sibel YILMAZ TÜRKMEN
(Marmara Üniversitesi)
Dr. Stale KNUDSEN
(Norveç)
Dr. Yavuz GÜLER
Dr. Hasan Yürek
Dr. Ali Osman AKALAN
Dr. Bahadır B. ÖZARSLAN
(Ege Üniversitesi)
Dr. Hakan Akça
Dr. Fatih Sakallı

AKADEMİK TEMSİLCİLER / ACADEMIC REPRESENTATIVES

Prof. Dr.Erman ARTUN (Çukurova Üniversitesi)
Doç. Dr. Süleyman Dönmez (Çukurova Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Abdülkadir PALABIYIK (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Bayram POLAT (Niğde Üniversitesi)
Yrd.Doç.Dr. Elif GENÇ (Çukurova Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Erdoğan TEZCİ (Balıkesir Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Kürşat ÖNCÜL (Kafkas Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Mehmet ÇERİBAŞ (Kırklareli Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Mustafa BÜLBÜL (Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç.Dr. Muharrem AVCI (Kastamonu Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Okan YEŞİLOT (Marmara Üniversitesi)
Yrd.Doç.Dr. K. Serdar GİRGİNER (Çukurova Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Ali ARSLAN (Ardahan Üniversitesi)
Öğr. Gör. Pehlivan UZUN (Kırıkkale Üniversitesi)
Arş. Gör. Emrullah TÖREN (Anadolu Üniversitesi)
Mustafa Fedai ÇAVUŞ (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
Ferhat AŞIKFERKİ (Prizren - KOSOVA)

21. YÜZYILDA EĞİTİM VE TOPLUM YAYIN İLKELERİ

1. 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum, yılda üç kez yayınlanır.
2. 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum, hakemli bir yayındır. 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplumda yayınlanmak üzere gönderilen özgün makaleler, YAZI KURULU tarafından incelendikten sonra konunun uzmanı üç hakem tarafından değerlendirilir ve

üç hakemin en az ikisinden olumlu rapor gelmesi halinde yayınlanır.

3. 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum'a gönderilen yazılar daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış olmalıdır. Derginin yayın dili Türkçedir.
4. Yazılar, basılı üç kopya halinde ve disketiyle birlikte gönderilmelidir. Özel çeviri yazım işaretlerinin kullanıldığı yazılarda fontlar da (pC uyumlu) diskete yüklenmelidir,

5. Makalenin yazarı, adını, soyadını, görev yaptığı kurumu ve akademik unvanını tam ve açık olarak belirtmeli, kendisiyle doğrudan iletişim kurulabilecek açık adres, telefon numarası ve elektronik posta adresini vermelidir.
6. Yazıların başında kısa birer Türkçe ve İngilizce özet (en çok 100 sözcük) ile Türkçe ve İngilizce anahtar sözcükler (en çok 10 sözcük) bulunmalıdır (İtalik olarak ve Times 9 punto ile yazılmalıdır).
7. Yazılar, Apple Mac Word 5.1 veya MS Word Windows 95 ve üstü programla, Times 10 puntuyla ve 1,5 satır aralığıyla yazılmalıdır. Paragraf başlarında tab tuşu, paragraf aralarında enter tuşu kullanılmamalıdır.
8. Metin içinde göndermeler ad ve tarih ve/veya sayfa olarak parantez içinde belirtilmelidir. Örnek: (Tanpınar 1985) veya (Tanpınar 1985: 316). Üç satırdan az olanlar satır arasında ve tırnak içinde, üç satırdan uzun olanlar ise satırın sağından ve solundan birer santimetre içeride, blok halinde, 9 puntuyla, tek satır aralığıyla verilmelidir.
9. Dipnotlar sayfa altında, numaralandırılarak verilmeli ve sadece açıklamalar için kullanılmalıdır. Makalenin sonunda yer alacak kaynakçada kitaplar (koyu ve italik) ve makaleler (dergi adı koyu, cilt Romen rakamıyla, sayı, üst üste iki nokta, sayfa numaraları) alfabetik sırayla ve şu düzenle verilmelidir:
10. ELÇİN, Şükrü, (1998), “Yeşil Abdal’ın Bir Şiiri”, Folkloristik: Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı, (Ed. M. Özarslan-Ö. Çobanoğlu), Ankara: Feryal Matbaacılık, 216-231.
11. STOELIJE, J. Beverly, (1983), “Festival in America”, Handbook of American Folklore, (ed R. M. Dorson.), Bloomington: Indiana University Press, 239-246.
12. TANPINAR, Ahmet Hamdi, (1985), xıX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul: Çağlayan Basımevi.
13. ÜLKEN, Hilmi Ziya, (1952), “Milli Destan ve Folklor”, Türk Folklor Araştırmaları, II, 33: 513- 514.
14. WELLEK, R. ve A. WARREN, (1982), Yazaın Kuramı, (Çeviren: Y. Salman ve S. Karantay), İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
15. WOOLF, Virginia, (1986), “Kitap Nasıl Okunmalı?”, (Çeviren: Kemal Atakay), Adam Sanat, 4: 5-14.
16. Bir yazarın birden fazla yayını kaynak gösterildiği takdirde yayınlar tarih sırasıyla, aynı yazarın aynı yıldaki yayınları ise (1985a), (1985b) şeklinde harf sırasıyla verilmelidir.
17. Tezlerin hangi üniversitede yapıldığı ve hangi akademik dereceye (yüksek lisans/doktora ...) yönelik olduğu belirtilmelidir.
18. Yukarıda belirlenen yazım koşullarına uygun olmayan yazılar değerlendirmeye **kesinlikle alınmayacaktır.**

Submission Guidelines for 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum

- 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum is published twice a year.
- 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum is a refereed publication. Af ter original manuscripts are examined by Executive Board, they are peer-reviewed by three referees. They are published if two of three referees send affirmative report. The authors bear the full responsibility for their articles.
- Manuscripts must be originally sent to the board, and no other places for publication or evaluation. The publication language of the issue is Turkish.
- Manuscripts must be sent as three printed copies along with the disk. if any special fonts (suitable for PC) are used in manuscripts, they must be in the disk.

- The authors' names, last names and academic positions should be written. In addition, the full postal address, fax, telephone numbers and e-mail addresses of the author(s) who will check proofs and receive correspondence and offprint should also be included.
- Summaries must be in Turkish and English, should not exceed 100 words and key words may not exceed 5 (5 words for Turkish; 5 words for English) words at the beginning of the manuscripts. Latin words must be in Times 9 point and italic.
- Manuscripts must be written in Mac Word 5,1 or Ms Word Windows 95 or further versions (pc compatible) with Times 10 point with 1,5 line spaced. Tab and enter key must not be used for paragraphs.
- Texts must follow in-text footnotes system. In parenthesis in the text, author's name, date of publication, and page number is given. If a source is cited many times, parentheses are given instead of "ibid, idem, op. cit. etc." For example, (Tanpınar 1985) veya (Tanpınar 1985: 316). Quoted passages under three lines must be given by quotation mark. If quoted passage is over three lines, they must be given 1 cm margins from left and right side of line as block with 9 point and odd line spaced.
- Additional information must be given on the same page as footnotes enumerated 1, 2, 3.

Citations in them must follow the above guidelines.

- References must include only the cited sources and be given in alphabetical order. Books names must be written bold and italic. Articles must be written (name

of journal is bold, volume in Roman number, issue number, colon and page numbers) as below:

ELÇİN, Şükrü, (1998), "Yeşil Abdal'ın Bir Şiiri", Folkloristik: Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağaru, (Ed. M. Özarslan-Ö. Çobanoğlu), Ankara: Feryal Matbaacılık, 216-231.

STOELTJE, J. Beverly, (1983), "Festivalin Amerika", Handbook of American Folklore, (ed R. M. Dorson.), Bloomington: Indiana University Press, 239-246.

TANPınAR, Ahmet Hamdi, (1985), XIX Asır Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul: Çağlayan Basımevi.

ÜLKEN, Hilmi Ziya, (1952), "Milli Destan ve Folklor", Türk Folklor Araştırmaları, II, 33: 513-514.

WELLEK, R. ve A. WARREN, (1982), Yazın Kuramı, (Çeviren: Y. Salman ve S. Karantay), İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

WOOLF, Virginia, (1986), "Kitap Nasıl Okunmalı?", (Çeviren: Kemal Atakay), Adam Sanat, 4: 5-14.

- If more than one source of the same author is cited, they must be put in a chronological order from the oldest to the newest. Sources of the same years must be given letters "198sa, 198sb"
- The university and the academic degree (MA. or PH.) of academic thesis must be given,
- Manuscripts not prepared based on the directions above will not be taken into consideration for publication in 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum.

Değerli Akademisyenler,

Kıymetli Eğitim Çalışanları,

Türk Eğitim-Sen Genel Merkezi olarak, 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar dergimizin ikinci sayısıyla karşınızda olmanın mutluluğunu yaşıyoruz. İki yüz bini aşkın üyesiyle, eğitim çalışanlarının güçlü sesi olan sendikamız, akademik düşüncenin gelişmesine katkı sağlamayı öncelikli amaçlarından birisi olarak görmektedir.

Ülkemizin kalkınması ve insanlık ailesi içerisinde onurlu yerini alması, gelecek nesillerin doğru yetiştirilmesine, sağlıklı eğitim politikalarının özgür bir zeminde akademik bir bakış açısıyla tartışılabilmesi ile doğrudan alakalıdır. Dergimizin her iki sayısında da yer alan; Eğitim stratejileri, öğretmenlerin sorunları, değerler eğitimi, Tarih ve Dil Eğitimi vb. başlıklarda kaleme alınmış olan makaleler, alanındaki ciddi bir boşluğu doldurmuş, bu konularda uzmanlaşmış bilim çevrelerinde memnuniyet verici bir kabul görmüştür.

Uluslararası hakemli eğitim bilimleri ve sosyal bilimler alanını kapsayan dergimiz; ilk sayısının yayınından itibaren, Türkiye'deki yüz elliden fazla üniversite kütüphanesinin raflarındaki yerini almıştır. Bilim çevrelerinin faydalandığı önemli ve büyük kütüphanelere ulaştırdığımız Eğitim ve Toplum dergisi, ikinci sayısının dağıtımı ile beraber, Kültür bakanlığına bağlı İl ve ilçe Halk kütüphanelerinin tamamının ilgisine sunulacaktır.

Ülkemizde yayınlanan akademik dergilerin en önemli sorunlarının başında; dünyadaki mühim akademik indeksler tarafından takip edilmemeleri gelmektedir. Dergimiz, ilk sayısının akademik çevrelere ulaştırılması ve yaygın dağıtımının bir sonucu olarak, Akademia Sosyal Bilimler İndeksi tarafından taranmaya başlanmıştır. Üçüncü sayısının yayınlanması ile beraber, bu alandaki diğer önemli indekslerin kayıtları arasında yer almak öncelikli hedefimizi oluşturuyor.

Sendikamızın, Türkiye'nin kültür ve ilim hayatına katkı sağlamak amacıyla, düşünce dünyamıza kazandırdığı 21.Yüzyılda Eğitim ve Toplum, Uluslararası Avrasya Eğitimciler Birliği (UESAB)'nin de desteklediği akademik bir yayın olarak, bu ülkelerden seçkin bilim insanlarının dergimizin hakem kurullarında ve danışma heyetlerinde yer almasına imkân tanımıştır. Ayrıca yayınınımızın, KKTC, Azerbaycan, Kosova, Kırgızistan ve Kazakistan gibi dost ve kardeş ülkelere ulaşmasında Uluslararası Avrasya Eğitimciler Birliği'nin önemli bir katkısının olduğunu belirtmeliyim.

Dergimizin ikinci sayısını sizlere takdim ederken, danışma ve hakem kurullarında yer almak nezaketini göstererek, bu çalışmaya en büyük manevi desteği ve bilimsel öncülüğü sağlayan kıymetli hocalarımıza, Türkiye Kamu-Sen ailesi ile Türk Eğitim-Sen Genel Merkezi adına teşekkürü bir borç biliyorum.

21.Yüzyılda Eğitim ve Toplum dergisinin, evrensel değerlerle milli hususiyetleri bütünleştirebilen nesillerin aydınlatılmasına ve Büyük Türkiye hedefimize katkı sağlaması temennisiyle, tüm okurlarımıza en derin saygılarımı sunuyorum.

İsmail KONCUK

Türkiye Kamu-Sen Konfederasyonu ve
Türk Eğitim-Sen Genel Başkanı

Yeni Bir Sayı Yeni Bir Sunuş...

Saygıdeğer bilim insanları ve eğitimciler,

21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi'nin 2. sayısıyla huzurlarınızda olmaktan kıvanç duyuyoruz. İlk sayısının Nisan 15'inde çıkardığımız derginize göstermiş olduğunuz teveccüh için teşekkürü zevkle yerine getirilmesi gereken bir görev olarak görüyoruz. Ayrıca hocalarımıza, akademisyenlere, büyük küçük katkılar sağlamak, temsilci olmak, dergi kurullarında yer alarak bize destek vermek isteyen bütün dost ve meslektaşlarımıza da şükranlarımıza sunuyoruz.

Derginin basımının ardından yapmış olduğumuz dağıtım çalışması ile derginizi ülkemiz sınırlarında bütün üniversite rektörlüklerine, üniversite kütüphanelerine ve araştırma merkezlerine; yurt dışında da kısmen sınırlı olsa da akademik birimlere; alanlarında önemli çalışmalarla Türk ve Dünya akademik hayatına katkılar yapmış bilim insanlarına da dergimizi ulaştırmaya çalıştık. Önümüzdeki süreçte Kültür Bakanlığı'na bağlı bütün ihtisas ve il kütüphanelerine de derginizi ulaştırmaya çalışacağız. Ayrıca Türk Eğitim-Sen teşkilatları vasıtasıyla ülkenin dört bir yanında üniversite ve eğitim kurumlarına ulaştırarak okurlarıyla buluşturduk. Bundan sonraki süreçte de aynı şekilde hem Türk Eğitim-Sen teşkilatları hem de Uluslararası Avrasya Eğitim Sendikaları Birliği'nin de desteği ile Balkanlar, Orta Doğu ve Orta Asya ülkelerinde de ilgililerine ulaştırılması planlanmaktadır.

Derginin bu sayısında birbirinden değerli 11 makale ile sizlerin huzuruna çıktık. Bu makaleler arasında OECD ülkelerinde ve ülkemizde öğretmen maaşları üzerine yapılan akademik bir çalışmayı, Türkiye'de öğretmen yetiştirilmesi hususu ve fen-edebiyat fakültelerinin durumunu, ekonomik krizlerde bankacılığı, Türk-Rus ekonomik ilişkilerini, kadın şairlerin konumu, âşik incelemesi ve manasçılar gibi konuları ele almaktadır.

Derginizin ulaşması gereken akademik birimler, kütüphaneler, araştırma merkezleri olduğunu düşünüyor; akademik temsilci olarak görev almak ve dergi kurullarında yer almak; ölçütlerimize uygun olarak hazırlanmış makale göndermek istiyor iseniz Bize web sayfamız veya egitimvetoplum@turkegitimsen.org.tr elmek adresimizden ulaşabilirsiniz.

Derginizin ulaşması gereken akademik birimler, kütüphaneler, araştırma merkezleri olduğunu düşünüyor; akademik temsilci olarak görev almak ve dergi kurullarında yer almak; ölçütlerimize uygun olarak hazırlanmış makale göndermek istiyor iseniz Bize web sayfamız veya egitimvetoplum@turkegitimsen.org.tr elmek adresimizden ulaşabilirsiniz.

Dergimiz ilk sayıdan itibaren asos indeks tarafından taranmaya başladığı için, www.asosindex.com adresinden de dergide yayınlanan makalelere ulaşabilirsiniz.

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi, dergimizde emeği geçen, yayın danışma kurulumuza, hakemlerimize, akademik temsilcilerimize, destekçilerimize, Türk Eğitim-Sen teşkilatlarına ve üyelerine, UESAB (Uluslararası Avrasya Eğitim Sendikaları Birliği) mensuplarına; Derginin çıkarılmasında her türlü desteği sağlayan, Türk Eğitim-Sen Genel Merkez Yönetim Kurulu'na, Türk Eğitim-Sen, Türkiye KAMUSEN Konfederasyonu ve Uluslararası Avrasya Eğitim Sendikaları Birliği genel başkanı Sayın İsmail KONCUK'a huzurlarınızda bir kez daha teşekkür ederiz.

Sinan DEMİRTÜRK **Yılmaz YEŞİL**

21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi Editörleri

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Değerli Akademisyenler

İsmail Koncuk

Yeni Bir Sayı Yeni Bir Sunuş...

Sinan DEMİRTÜRK - Yılmaz YEŞİL

Globalleşen Dünya Ekonomisiyle Birlikte Cerayan Eden Tarihi Süreç İçindeki
Türk-Rus Ekonomisindeki İlişkiler / Globalizing World Economy Occurring in the
Historical Process Economies in Turkish-Russian Relations..... 17
Beyhan ASMA

Bazı OECD Ülkelerindeki Öğretmen Maaşlarının Karşılaştırmalı Bir Analizi
A Comparative Analysis of Teachers' Salaries in Some OECD Countries..... 21
Hilmi SÜNGÜ

Geçmişten Günümüze Kadın Şairlerin Konumuna Genel Bir Bakış
From Past to Present an Overview of Women Poets..... 46
Ayfer YILMAZ

Kırgız Türklerinin Destancılık Geleneğinde Efsanevi Manasçılar ve Akinlar
The Epic Tradition Says Legendary Manas Kyrgyz Turks And Akin's..... 64
Mehmet ÇERİBAŞ

Bir Âşık, Bir İnceleme Yozgat Âşıklık Geleneği ve “Âşık İhsan Şaşar”
A Troubadour, A Review Yozgat Troubadour Tradition And “Troubadour İhsan Şaşar” 85
Yılmaz YEŞİL

Fen-Edebiyat Fakülteleri ve Formasyon Programı (Öğretmen Yetiştirme)
Faculties of Arts and Sciences and the Formation Program (Teacher Training)..... 97
Süleyman ÜNÜVAR

Jön Türkler ve Siyasetlerine Yönelik Farklı Bir Algılama: Muhafazakârlar
Different policies for The Young Turks Detection: The Conservatives 105
Yaşar DEMİR

1922 Yangını Sonrasında İzmir’de Bunalımlar / Crisis in 1922 in Izmir After Fire..... 122
Sinan DEMİRTÜRK - Mevlüt KAYA

Nihad Sami Banarlı'nın Edebiyat Tarihçiliği
Nihad Sami Banarlı And His Contributions to Writing Literary History 129
Necati TONGA

Walter Benjamin'in, Flâneur, Paçavracı ve Hikaye Anlatıcısı Kavramlarıyla Günümüz
Sanatçısının Portresi / The Portrait Of Current Artist By Walter Benjamin's Notions
Which Are Flâneur, Ragpicker And Storyteller 144

Seçkin AYDIN

Finansal Kriz ve Parasal Aktarım Mekanizmasının Avrupa Bölgesi ve Bankacılık
Sektörü Açısından Değerlendirilmesi
Financial Crisis and Monetary Policy Transmission in Euro Area and Banking Sector 151

Esra N. KILCI

TANITMALAR / REVIEWS

Türk Kültür Coğrafyasında Eğitim Bilimleri Araştırmaları Sempozyumu Sinop'ta Düzenleniyor
On The Turkish Cultural Geography Studies Educational Sciences
Symposium Arranged in Sinop 177

Ramazan ALABAŞ

Kosova'da Yaşayan Türkçe Eğitim / Kosovo Turkish Education Living in 179

Ayşegül BOSTAN

Globalleşen Dünya Ekonomisiyle Birlikte Cerayan Eden Tarihi Süreç İçindeki Türk-Rus Ekonomisindeki İlişkiler

Globalizing World Economy Occurring in the Historical Process Economies in Turkish-Russian Relations

Beyhan ASMA*

ÖZET

Günümüzde Türk-Rus ilişkileri globalleşen dünya ile birlikte ikili ekonomik, ticari ve kültürel işbirliğinin ötesinde artık dünya sorunlarının çözümünde de kendini kanıtlayacak bir düzeye ulaşmıştır. Rusya Federasyonu totaliter devlet anlayışını geride bırakmış ve sosyo-ekonomik ve siyasi yapısında çoğulcu demokrasiyi ve bireyin refahını hedefleyen bir düzeni başlatmıştır. Rusya Federasyonu, dünya ekonomisiyle bütünleşmeye götürecek süreçte, Türkiye Cumhuriyeti bir yandan da ikili ve çok taraflı işbirliğini en kapsamlı biçimde gerçekleştirmek amacını gütmektedir. Her iki ülkenin tarihinde bu ilişkilerin çok önemli bir yeri olduğu kuşkusuzdur. Osmanlı İmparatorluğu'nun kuzey komşusu ile ilişkileri, çok çeşitli aşamalardan geçmiş, birçok savaşlar birbirlerini izlemiş, Avrupa'daki kuvvetler bu savaşlardan etkilenmiş, kuvvetler dengesi ve nihayet bu dengeler, tarihin akışı içinde Türk-Rus ilişkilerine göre şekillenmiştir. Tarih boyunca gerginlik, çatışma, savaş, barış, ittifak ve işbirliği dönemleri birbirini özmüştür. Tarihi bir dönüşüm olarak nitelendirilebilecek bu yeni olgular, Rusya'dan başlayarak kısa bir zaman içinde Doğu Avrupa'nın ve Sovyetler Birliğinin mimarisini değiştirmiş ve köklü bir ekonomik değişim süreci başlamıştır. Bu süreç aynı zamanda Türkiye'nin ve Rusya'nın insan hakları ve özgürlüğü, çoğulcu ve katılımcı demokratik sistem ve serbest piyasa ekonomisi gibi çağdaş değerler etrafında buluşmalarına olanak sağlamıştır.

Anahtar kelimeler: Ekonomi, ticaret, tarih, Türkiye.

ABSTRACT

Turkey has a tendency towards being together with Russia on a friendly ground to be formed with such an understanding mentioned above. All the world com-

* Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, Kayseri. beyas@erciyes.edu.tr

munities have tried to set up a national administration which shows a respect to democracy and human rights in their own countries, not to have sovereignty over other peoples. Today, some topics such as national welfare, liberalism in economics, production and commerce, cultural creativity can be seen in the agendas of countries. The states are not efficient for economical progress on their own. All the world states need each other, and we are in a period in which these needs are increasing gradually. Behind bilateral economical, commercial and cultural cooperation, Turkish-Russian relations have reached a stage at which it will prove itself in solving global challenges. Today is the time of economical cooperation and friendship. The Russian Federation has adopted an order which aims to get the pluralistic democracy and individual's welfare in its socio-economical and political structure by having quitted an understanding of totalitarian administration. Within the process which will take Russian Federation to the integration with the world economy, Turkey is determined both to support Russia and to implement bilateral and multilateral economical cooperation extensively. Thus, each step to be taken will certainly make a contribution to the welfare of Turkish and Russian people.

Key words: Economy, trade, history, Turkey.

Tarihsel bakış açısıyla ele aldığımızda günümüzde öncelikle Rusya ile Türkiye arasındaki ilişkiler pek çok nedenlere dayanarak gelişmektedir. Bu ekonomik işbirliğini böylesine hareketli ve değişken kılan nedir? 2000'li yıllarda ticaretin artması ve ekonomik ilişkilerin gelişmesi devam etmektedir. İki ülke arasındaki anlaşmalar ve sözleşmeler büyük bir ilgi ve destekle girişimciler ve ekonomistler de desteklenmektedir. Günümüzde, Rusya'nın , Türkiye ile olan işbirliğindeki ekonomik hareketliliğini değerlendirirken asıl meselenin yalnızca coğrafi yakınlıkta yada devlet adamlarının veya iş adamlarının kişisel ilişkilerine dayanmamaktadır.

Hiç kuşkusuz, ekonomik ilişkiler günümüzde veya gelecekte koşul ve olanakların farklı oluşu ile bağlantılıdır. Rusya açısından önümüzdeki yıllar ekonomik bunalımın atlatılması istikrarın sağlanması ekonominin temellerin oluşturulması açık ekonomi yılları olacaktır. Rusya ekonomisi dünya ekonomisiyle bütünleşmek için her türlü ekonomik alt yapıyı kurmaya çalışmıştır. Herşeyden önce her iki ülkenin ekonomik işbirliğinde karşılıklı destekleme ve önemli sorunların halledilmesinde güçlü bir koordinasyonun büyük önemi olmuştur. Çağımızda, Rusya'nın karşılaştığı en önemli öncelik enerji sektörünün gelişimi, savunma sanayi konvansiyonu, konut yapımı, gıda sektörü gibi birimlerin geliştirilmesidir.

Türkiye açısından bakılacak olursa, ekonomideki verimliliğin ve rekabet gücünün yükseltilmesi, petrol ve doğal gaz başta olmak üzere bazı maddelerin ithalidir. Rusya içinde günümüzde yaşanan dünya ekonomik krizinde, ülkeye döviz sağlayacak olan alanların ihracata yöneltme çabasıdır. İki ülke arasındaki

mevcut olan ekonomik sorunların pek çok durumda benzer olmakla beraber , aynı zamanda birbirlerini bütünleyici özellikleri bulunduğunu görmek gerekir. Hiç kuşkusuz bu durum ekonomik işbirliğinin paylaşılmasında ve karşılıklı ticaret açısında da büyük fırsatlar ortaya koymaktadır. Bugünün Türkiye'si Rusya'nın tüketim talebinin büyük bir kısmını karşılayabilecek ihracat kapasitesine sahiptir. Dünyaca tanınmış olan Türk tekstil ürünleri bunlardan biridir. Rusya pazarında sadece hafif sanayi ürünleri değil, metalurji, makina yapımı ve elektronik ürünleride başta gelmektedir. Rus-Türk ekonomi işbirliğinin başarıyla gelişmesi ve her iki ülke için de verimliliğin artırılması için yakın gelecekte önlerindeki tüm sıkıntıların aşılması olacaktır. Sadece ticari ve ekonomik ilişkileri düzenleyen hukuki standartların yeniden düzenlemesi olmadı Türkiye'nin ödeme yükümlülüklerinin düzenlenmesinde gerekli biçim ve yöntemleri sorunu ile ilgili meseleleri çözmek olmalıdır.

Ortadoğu, Balkanlar ve Kafkasya gibi bölgelere coğrafi olarak dahil olan bu iki büyük ülke ekonomik gelişme ve istikrara kavuşmaya yönelik tüm zorlukları göz önünde bulundurmak zorundadır. Bu nedenle iki ülke coğrafi stratejilerinden dolayı ikili ilişkilerini her bakımdan geliştirmek durumundadırlar. Öncelik olarak, pazar ekonomisi şartlarında işletmecilik deneyimine sahip çağdaş girişimciliğin uygulanması özelleştirme yöntemleri konusunda bilgi alışverişi olmak üzere ticari firmalar ve işadamları arasındaki diyalogun gelişmesi maksadıyla gerekli önlem ve koşulların yaratılması önem taşımaktadır. Globalleşen ekonomik oluşumla beraber Türk-Rus ekonomik işbirliğindeki uzun vadeli ticari hedefler izleyen yıllarda daha da gelişeceği umut edilmektedir. Elbetteki bunda, her iki ülkedeki demokratikleşme, sosyo- ekonomik ve endüstriyel gelişme, ekonomik sistemlerin oluşturulmasıyla ilgili meselelerin çözülmesi ve ticari işbirliğinin geliştirilmesiyle doğru orantılıdır. İki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerde hem bölgesel hem de globalleşen dünya ekonomisi boyutunda, aynı zamanda da , Rusya ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kendi bünyesinde iki ülke arsasında mevcut ekonomik işbirliğindeki görsel değişim için harekete geçirici bir unsur olacaktır. Ekonomi boyutundaki işbirliği zamanla, yaşanmakta olan küresel ekonomik krize rağmen, daha da gelişecek ve istenilen ekonomik gelişmeye kavuşacaktır. Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu arasındaki ekonomik ilişkilerin geleceğinden söz ederken, hiç kuşkusuz ülkemizde ve uluslararası globalleşen ekonomik alandaki gerek geçmiş yılların ve gerekse günümüzün durumunu göz önünde bulundurmamız gerekmektedir. Günümüzde koşullar ve etmenler, Rusya ile Türkiye'yi ekonomi alanında işbirliğinin artırılmasına yöneltmektedir.

Türkiye ve Rusya arasındaki ekonomik işbirliğinin, Ortadoğu, Balkanlar ve Orta Asya'da istikrar ve ekonomik işbirliğinin artırılmasına katkıda bulunması zorunludur. Dünyayı sarsan bu ekonomik krizde, iki ülke arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin gelişmesine yardımcı olan en önemli etmen, Rusya'nın dış

ekonomik işbirliğine yönelik yeni yaklaşımlardır. Yine de bu olumlu gelişmelere rağmen, ticari ve ekonomik ilişkilerimizdeki düzey hala düşüktür. Her ne kadar Rusya'nın Pazar ekonomisine geçimi, iki ülke arasındaki ilişkilerin hızla gelişmesinde itici güç olsa da. Karadeniz bölgesi çerçevesinde, Orta Asya, Orta Doğu bölgeleriyle Kafkasya ötesinde geliştirilecek çok taraflı ekonomi alanındaki işbirliği, Rusya ve Türkiye için büyük bir gelecek vaat etmektedir. Rusya ile Türkiye'nin Orta Asya'daki ticari işbirliği oldukça umut vericidir. Bu bölgedeki çok taraflı ticari ve ekonomik işbirliğinin geliştirilmesinde birbirlerini tamamlayıcı etkinlikler hem Rusya hem Türkiye için oldukça önemlidir. Orta Asya'da Türkiye ve Rusya birbirinin rakibi de görünse dürüst rekabetten cephelşmeye ve çatışmaya gelmemiştir.¹

Bu bölgede zaman zaman çıkan karmaşık ortamda Türkiye ve Rusya'nın konumları, her iki tarafında birbirlerinin ekonomik çıkarlarını tanıma çabası içinde olduklarını gösterir. Eski Sovyet Cumhuriyetleri, özellikle ekonomik açıdan Rusya ile ilişkilidirler. Türkiye'nin bu cumhuriyetlerle olan ticari ilişkilerini ise, Türkiye'nin kendilerine ekonomik gelişme ve öteki alanlarda olduğu gibi tarihsel ve dinsel etmenlerle yardımcı olabilme gücü belirlemektedir. Türkiye'deki ekonomik gelişmenin, Orta Asya Cumhuriyetlerine örnek oluşturabilecek bazı çizgilere sahip olduğu kanısı bugün Rusya'da hakim olan bir gerçektir. Bugün Türkiye'nin NATO'daki rolü ile Avrupa Birliğine gelecekteki katılımını engellemeyecek olan, askeri alandaki sürekli ilişkilerde dahil olmak üzere, ekonomik alandaki iki ülkenin ilişkilerini genişletmek ve güçlendirmek gerekmektedir.

Günümüzde, genel olarak kurulan bir ticari işbirliği mekanizmasının kuralları çerçevesinde sürdürülmekte, bu zemin üzerinde ikili siyasal ve ekonomik ilişkiler güç kazanmaktadır. Gelişmişlik için dünya ekonomisine entegre olma zorunluluğu vardır. Rusya Federasyonu ve Türkiye bunun bilinci içerisinde. Bir başka önemli konu da belirtilecek olursa, o da serbest piyasa ekonomisi ve insan haklarına saygılı çoğulcu demokratik sistemin birlikte oluşturduğu bugünkü düzene ayak uydurmanın kaçınılmaz olduğudur.

KAYNAKÇA

Akdes, N. Kurat . Türkiye ve Rusya, XVIII Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşı 'na Kadar Türk-Rus İlişkileri, 1789-1919,AÜ.DTCF yayınları, Ankara, 1970,s.104-107.

_____. Türkiye ve Rusya. Kültür Bakanlığı, Ankara, 1990.

Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Alkım Yayınları, s.34.

Kiseleva , V.I. Russko-Turetskie peregovori ob otkritii prolivov v 1911 g.Trudi Moskovskogo istoriko-archivnogo instituta, T.12.

Oreškova, S.F. Russko-Turetskie Otnęşeniya i naçale XVIIIv., Moskova Izd., Nauka, 1971.

Vostoçnyy vopros vo vneşney politike Rossii. Konets XVIII-naçalo XXv.M., 1978,s.330.

1 Oreškova, S.F. Russko-Turetskie Otnęşeniya i naçale XVIIIv., Moskova Izd., Nauka, 1971.

Bazı OECD Ülkelerindeki Öğretmen Maaşlarının Karşılaştırmalı Bir Analizi

A Comparative Analysis of Teachers' Salaries in Some OECD Countries

Hilmi Süngü*

Özet

Çalışanların verimliliğini ve iş doyumunu etkileyen önemli değişkenlerden biri yapmış olduğu işin karşılığında almış olduğu ücrettir. Yapmış olduğu işin karşılığında yeterli bir ücret alması çalışanın iyi hissetmesini sağlamakla birlikte onun performansına da olumlu katkılar sağlayacaktır. Eğitim çalışanlarının en kalabalık grubunu oluşturan öğretmenlerin iş doyumuna yönelik yapılmış araştırmaların çoğunda Türkiye'de devlet kurumlarında görev yapan öğretmenlerin temel sorunlarının başında gelirlerinin yetersizliğinin geldiği görülmektedir. Bu çalışmada bazı OECD ülkelerinde öğretmenlerin gelir düzeylerinin ne olduğu, yıllara göre gelir düzeylerinin ne ölçüde değiştiği; farklı meslek gruplarından çalışanlarla karşılaştırıldığında öğretmenlerin gelirlerinin ne durumda olduğu resmi raporlar göz önüne alınarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Öğretmen, maaş, OECD, iş doyumunu.

Abstract

One of the important variables affecting job satisfaction of working people is the payment which is given in response to the work done. Being given a satisfactory payment in return for the work would contribute to the performance of the working people in addition to making them feel good. As the most crowded group of education sector in public, teachers' job satisfaction is the issue mentioned in most of the studies and it seems in such studies that main problem of teachers wor-

* Yrd. Doç. Dr., Bozok Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, hilmi.sungu@bozok.edu.tr

king at state schools is the level of their income's being unsatisfactory. In this study, what the teachers' level of income in some OECD countries; to what extent their income changed in years; the state of teachers' income when compared to people from different sectors are tried to be revealed considering official documents.

Keywords: *Teacher, salary, OECD, job satisfaction.*

Giriş

1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'na göre (MEB, 1973) öğretmenlik, devletin eğitim, öğretim ve bununla ilgili yönetim görevlerini üzerine alan özel bir ihtisas mesleğidir. Öğretmenler bu görevlerini belirlenen amaçlara ve temel ilkelere uygun olarak yapmakla yükümlüdürler. Öğretmenler aldıkları eğitimin gereği olarak kendilerinden beklenen ülkenin geleceği için gerekli sağlıklı, sağlam karakterli, sorumluluk sahibi nesillerin yetiştirilmesi görevini üstlenmişlerdir. Öğretmenlik uzmanlık gerektiren bir meslek olmakla birlikte, insan yetiştirmeyi hedef aldığı için insani değerler açısından da yeterli olgunluk düzeyine sahip olan kişilerin başarabileceği bir meslek dalıdır. Mesleki bilginin yanı sıra sabır, hoşgörü, fedakârlık gibi kişisel özellikler iyi bir öğretmende aranan vasıflardır.

Öğretmenler sayı olarak çoğu ülkede çalışan kesim içinde en kalabalık grup olarak dikkat çekmektedir. Türkiye'de de kamu çalışanlarının sayısına ilişkin bir değerlendirme yapıldığı zaman kamu çalışanları içinde en kalabalık grubun eğitim-öğretim grubunda hizmet verenler olduğunu tahmin etmek zor değildir. Resmi verilere göre kamu kurum ve kuruluşlarında (devlet memuru, sözleşmeli personel, sürekli ve geçici işçi, öğretim üyesi, yargıç, savcı ve askeri personel dâhil) dahil toplam 2 milyon 832 bin 115 kişi görev yapmaktadır. Mart 2012 itibarıyla, kamuda kurumlarında toplam 1 milyon 856 bin 942 devlet memuru, 50 bin sözleşmeli personel, 89 bin 752 sürekli işçi, 7 bin 194 geçici işçi, 17 bin 496 geçici personel; kamu iktisadi teşebbüslerinde ise 5 bin 993 memur, 76 bin 844 sözleşmeli personel, 65 bin 127 sürekli işçi, bin 873 kapsam dışı personelin çalışmakta olduğu belirtilmiştir. Kamu çalışanları içerisinde en büyük grup sayılabilecek olan devlet memurlarının %39.3'ünü eğitim çalışanları oluşturmakta, eğitim çalışanlarını sırasıyla genel idare hizmetleri (%20.1), sağlık hizmetleri (%13.4) ve emniyet hizmetleri (%12.4) izlemektedir (DPB, 2012). Eğitim-öğretim hizmetleri grubundaki memurlar arasında da öğretmenler çoğunluğu oluşturmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı İstatistiklerine göre (MEB, 2012), 473.904 ilköğretim, 101.473 genel orta öğretim, 104.003 mesleki ve teknik orta öğretim olmak üzere toplam 679.380 öğretmen görev yapmaktadır.

Öğretmenlerin sayısının yanında yaptıkları görev de toplumda en önemli hizmetlerden biri olması nedeniyle dikkat çekicidir. Toplumun şekillendirme ve ülkenin geleceğine yön verecek genç nesilleri yetiştirme görevini üstlenmiş olmak

öğretmenlere ağır bir sorumluluk yüklemektedir. Bu sorumluluğun yerine getirilmesi sırasında; amaçların gerçekleştirilmesi, nitelikli ürünler ortaya çıkarılabilemesi için pek çok değişkenin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Eğitim ortamlarını düzenlemek, uygun öğretim yöntemlerini seçmek, başarılı insan ilişkileri kurmak ve öğrencileri sınıf içi etkinliklere güdülemek gibi görevleri nedeniyle öğretmen, eğitim amaçlarının gerçekleştirilmesinde en stratejik öge olarak kabul edilmektedir. Öğretmenlerin göstereceği performans, bir örgüt olarak okulun amaçlarının gerçekleştirilmesinin ön adımıdır. Performansı etkileyen en önemli etkenlerden biri ise çalışanların iş doyumudur (Kuruüzüm ve Çelik, 2005).

İş doyumuna ilişkin çeşitli tanımlamalar yapıldığı görülmektedir. Bu konuda en eski tanımlardan biri Hoppock tarafından yapılmış olan tanımdır. Hoppock (1935), iş doyumunun çalışanın işinden tatmin olmasını sağlayan psikolojik, fizyolojik ve çevresel faktörlerin bir bileşimi olduğunu belirtmiştir. Herzberg, Mausner ve Snyderman (1959) ise iş doyumunun olumlu ve olumsuz yönleri arasında bir ayırım yaparak; olumlu doyumun başarı, tanınma, sorumluluk, terfi gibi tecrübeler; olumsuz doyumun kötü çalışma koşulları, yönetici, iş arkadaşları, şirket politikaları gibi etkenlerden kaynaklanan kötü tecrübelerle dayandığını ifade etmişlerdir. İş doyumunu sadece iş yaşamını değil, çalışanın diğer yaşam alanlarını da etkimektedir. Locke (1976) bu etkileri; yaşamdan alınan doyuma, fiziksel sağlığa, performansa ve verimliliğe olan etki olarak sıralamaktadır. Yine iş doyumunun olumlu ve olumsuz yönlerini dikkate alan Davis ve Nestrom'e göre (1985) iş doyumunu çalışanların işlerine yönelik olumlu ve olumsuz duygularının bir birleşimidir. İş doyumunu performans ile ilişkilendiren Spector (1997) da olumsuz doyumun güven eksikliği, işe gelmeme eğilimi, iş kazalarının artması gibi sonuçları ortaya çıkardığını vurgulamıştır. Luthans (1992) da iş doyumuyla ilişkili kavramları ele almış, iş doyumunun ücret, işin niteliği, bireyin çalışma koşulları, yönetim politikaları” ve çalışma arkadaşları gibi değişkenleri içerdiğini belirtmiştir.

İş doyumuna yönelik değerlendirmelerde ücretin iş doyumunu etkileyen önemli bir değişken olduğu fark edilmektedir. Yaptığı işin karşılığında yeterli ücreti alması, çalışanın kendisini iyi hissetmesini sağlamakta; yetersiz ücret alması ise çalışanın örgüte karşı olumsuz bir tutum geliştirmesine yol açmaktadır (Günbayı, 1999). Rudolph (2006), ücret ile işten ayrılma, işe bağlılık ve iş doyumunu arasında bir ilişki olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca çalışanın iş doyumunda önemli bir etken olan ücret sadece çalışanın ekonomik ihtiyaçlarını karşılama aracı değil, aynı zamanda çalışanın toplum içerisinde saygınlık ve onurunu da artıran bir faktördür (Sabuncuoğlu ve Tüz, 1998).

Türkiye’de öğretmenlerin iş doyumuna yönelik çalışmaların çoğunda iş doyumunu ve ücret ilişkisi araştırma kapsamında değerlendirilen bir konu olmuştur. Balcı (1985); Pakdanel (1988); Özdayı (1990); Erçelebi (1997); Tükel (1997); Şahin

(1999); Günbayı (1999); Varlık (2000); Atay (2000); Yıldırım (2001); Çelik (2003); Doğan (2005); Kuruüzüm ve Çelik (2005); Cebeci (2006); Koçak (2006); Baloğlu, Karadağ, Çalışkan ve Korkmaz (2006); Taşdan ve Tiryaki (2008); Koç, Yazıcıoğlu ve Hatipoğlu (2009); Erdem (2010); Karataş ve Güleş (2010); İnandı, Ağgün ve Atik (2010); Çevik (2010) tarafından eğitim çalışanlarının iş doyumunun ele alındığı çalışmalarda, çalışanların ücret konusunda iş doyumunun düşük olduğu saptanmıştır.

Yöntem

Bu çalışmanın amacını öğretmenlerin iş doyumunu etkilediği belirtilen faktörlerden biri olan ve eğitim çalışanlarının sorunları gündeme getirildiğinde başlıca sorun olarak gösterilen ücret değişkeninin değerlendirilmesi oluşturmaktadır. Araştırma, Türkiye ile bazı OECD ülkelerinin eğitim istatistiklerinin karşılaştırmalı çözümlemesini yapmayı amaçladığından tarama modelindedir.

Evren ve Örneklem

Çalışma eğitim çalışanlarından yalnızca öğretmenlere ilişkin verilerle sınırlandırılmış; çalışmada OECD, Dünya Bankası, Union Bank of Switzerland (UBS) gibi kurumların resmi raporlarından elde edilen veriler kullanılmıştır. Araştırma evrenini, 28 OECD ülkesi oluşturmakta olup, resmi raporlarda ilgili verilere ulaşılabilen OECD ülkeleri ile sınırlanmıştır.

Verilerin Toplanması ve Çözümlemesi

Araştırma verileri OECD 2011 yılı, Dünya Bankası 2012 yılı, UBS 2006 yılı göstergelerinden alınmıştır. Verilerinin çözümlenmesinde, yıllara göre ülkelerin araştırmayla ilgili verileri değerlendirilmiş ve edinilen verilere göre karşılaştırmalar yapılmıştır.

Bulgular ve Yorum

Bu başlık altında sırasıyla araştırma kapsamında incelenen ülkelere ilişkin milli gelir, toplam bütçeleri içerisinde eğitimin payı, öğretmen maaşları, öğretmen maaşlarının milli gelir içindeki oranı, nominal öğretmen maaşları, öğretmenlerin çalışma süreleri gibi verilere yer verilecek; daha sonra da öğretmen maaşları ile öğretmenler dışındaki bazı üniversite mezunu çalışanların maaşları karşılaştırılarak öğretmen maaşlarının mevcut durumu ortaya konulmaya çalışılacaktır.

İlk olarak araştırma kapsamında bazı OECD ülkelerinin 2003-2010 yılları arasındaki milli gelirlerine ilişkin verilere yer verilmiştir. Tablo 1'de de görüldüğü gibi Türkiye'nin milli geliri 2003-2009 yılları arasında önemli ölçüde artmış, 303 milyar A.B.D. Doları'ndan 734 milyar A.B.D. Doları'na yükselmiştir. 2008-2009 yılları arasında küresel ekonomik kriz nedeniyle milli gelirin azalmakta olduğu göze çarpmaktadır.

Tablo 1. Bazı OECD Ülkelerinin Milli Gelirleri

Ülke	Milli Gelir (*Trilyon Dolar)						
	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009
A.B.D.	7.338	9.898	12.579	13.336	13.995	14.296	14.048
Almanya	2.522	1.886	2.766	2.902	3.323	3.623	3.298
Avustralya	.370	.416	.696	.749	.856	1.039	.924
Avusturya	.238	.192	.304	.324	.375	.414	.381
Belçika	.284	.232	.377	.399	.459	.507	.472
Çek Cum.	.055	.056	.124	.142	.174	.216	.190
Danimarka	.181	.160	.257	.274	.311	.341	.308
Estonya	.004	.005	.013	.016	.021	.023	.019
Finlandiya	.130	.121	.195	.207	.246	.271	.240
Fransa	1.572	1.326	2.136	2.255	2.582	2.831	2.624
Güney Kore	.517	.533	.844	.951	1.049	.931	.834
Hollanda	.418	.385	.638	.677	.782	.870	.793
İngiltere	1.157	1.477	2.280	2.444	2.810	2.657	2.173
İrlanda	.067	.097	.201	.222	.259	.263	.221
İspanya	.596	.580	1.130	1.234	1.441	1.593	1.464
İsrail	.096	.124	.134	.145	.166	.202	.195
İsveç	.253	.247	.370	.399	.462	.486	.404
İsviçre	.315	.249	.372	.391	.434	.503	.492
İtalya	1.131	1.104	1.777	1.863	2.116	2.296	2.111
İzlanda	.007	.008	.016	.016	.020	.016	.012
Japonya	5.264	4.667	4.552	4.362	4.377	4.879	5.032
Macaristan	.045	.046	.110	.112	.136	.154	.126
Meksika	.286	.581	.848	.952	1.035	1.094	.879
Norveç	.148	.168	.302	.336	.387	.445	.370
Portekiz	.116	.117	.191	.201	.231	.251	.234
Slovenya	.020	.019	.035	.038	.047	.054	.049
Yunanistan	.130	.124	.240	.262	.304	.341	.321
Türkiye	.169	.266	.482	.530	.647	.730	.614

(Kaynak: Worldbank, 2012)

Tablo'da da görüldüğü gibi, OECD ülkelerinde milli gelirin en fazla olduğu ülkeler de sırasıyla A.B.D., Japonya, Almanya, İngiltere ve Fransa'dır. Yine yaşanan ekonomik krizden dolayı Almanya, Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Hollanda, İngiltere, İspanya, İsveç, İsviçre, İtalya, Japonya, Slovenya, Yunanistan gibi ülkelerin 1995-2000 yılları arasında milli gelirlerinin azalmakta olduğu fark edilmektedir. Tablo 2'de bu ülkelerin eğitime harcamalarına ilişkin veriler gösterilmektedir.

Tablo 2. Bazı OECD Ülkelerinin Milli Gelire Oranla Eğitim Harcamalarının Yüzdesi

Ülke	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009
A.B.D.	4.7	4.9	5.3	5.6	5.5	5.5	-
Almanya	4.7	4.8	-	4.4	4.5	4.6	-
Avustralya	4.8	4.2	4.7	4.5	4.5	4.4	5.1
Avusturya	6.1	5.7	5.4	5.4	5.3	5.5	-
Belçika	-	-	5.9	6.0	6.0	6.4	-
Çek Cum.	4.8	4.0	4.3	4.6	4.2	4.1	-
Danimarka	7.3	8.3	8.3	8.0	7.8	7.7	-
Estonya	5.8	5.4	4.9	-	4.8	5.7	-
Finlandiya	6.8	5.9	6.3	6.2	5.9	6.1	-
Fransa	6.3	5.7	5.7	5.6	5.6	5.6	-
Güney Kore	-	-	4.1	4.2	4.2	4.8	-
Hollanda	5.1	5.0	5.5	5.5	5.3	5.5	-
İngiltere	5.0	4.5	5.4	5.6	5.5	5.4	-
İrlanda	5.0	4.3	4.7	4.7	4.9	5.7	-
İspanya	4.6	4.3	4.2	4.3	4.3	4.6	-
İsrail	6.5	6.5	6.1	6.1	5.9	5.9	-
İsveç	7.1	7.2	6.9	6.7	6.6	6.8	-
İsviçre	5.7	5.2	5.7	5.5	5.2	5.4	-
İtalya	4.7	4.5	4.4	4.7	4.3	4.6	-
İzlanda	-	6.7	7.6	7.5	7.4	7.5	-
Japonya	3.6	3.7	3.5	3.5	3.5	3.4	-
Macaristan	5.2	5.0	5.5	5.4	5.3	5.1	-
Meksika	4.2	4.9	5.0	4.8	-	4.9	-
Norveç	-	6.6	7.0	6.6	6.8	6.5	-
Portekiz	4.9	5.2	5.2	5.1	-	4.9	-
Slovenya	-	-	5.7	5.7	5.2	5.2	-
Yunanistan	2.6	3.4	4.1	-	-	-	-
Türkiye	2.3	2.7	3.0	2.9	3.4	3.1	2.5

(Kaynak: Worldbank, 2012a)

Tablo 2'de bazı OECD ülkelerinin milli gelirleri içinde eğitime ayırdıkları pay görülmektedir. Resmi raporlarda 2009 yılına ait verilere henüz yer verilmediği için bu yıla ait verilere çalışmada yer verilememiştir. Ülkelerin bazılarında konuya ilişkin veriler resmi kaynaklarda düzenli olarak yer almadığı için tabloda ilgili sütunlar boş bırakılmıştır. Tablo 2'de de görüldüğü gibi 2008 yılı itibarıyla milli gelirine oranla eğitime en fazla pay ayıran ülkelerden biri Danimarkadır. Yine sırasıyla İzlanda, İsveç, Norveç, Belçika ve Finlandiya milli gelirleri içerisinde eğitime en fazla payı ayıran ülkelerdendirler. Türkiye'de tüm eğitim kurumları için ayrılan 1995'te milli gelirin %2.3'üdür. İlerleyen yıllarda eğitime ayrılan pay artmış olsa

da Türkiye çalışmada yer verilen OECD ülkeleri içinde eğitime en az pay ayıran ülke konumundadır ve eğitime ayrılan pay OECD ortalamasının altında kalmıştır. Aşağıdaki tabloda eğitim bütçesinin toplam kamu harcamalarının oranına yer verilmektedir.

Tablo 3. Bazı OECD Ülkelerinde Eğitim Harcamalarının Toplam Kamu Harcamalarına Oranı

Ülke	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009
A.B.D.	12.5	14.4	13.7	14.7	14.1	13.8	-
Almanya	8.6	10.1	-	9.7	10.3	10.4	
Avustralya	13.8	13.8	14.1	13.8	13.7	12.9	-
Avusturya	10.8	11.0	10.9	11.0	11.1	11.2	-
Belçika	-	12.0	11.4	12.3	12.4	12.9	-
Çek Cum.	8.7	9.5	9.5	10.5	9.9	9.5	-
Danimarka	12.3	15.4	15.7	15.4	15.4	15.0	-
Estonya	13.9	14.8	14.5	-	13.9	14.2	-
Finlandiya	11.1	12.2	12.6	12.6	12.5	12.4	-
Fransa	10.6	11.0	10.6	10.6	10.7	10.6	-
Güney Kore	-	-	15.3	15.2	14.8	15.8	-
Hollanda	9.1	11.2	12.2	12.0	11.7	11.9	-
İngiltere	11.4	11.0	11.8	11.9	11.7	11.1	-
İrlanda	12.2	13.7	14.1	13.9	13.5	13.4	-
İspanya	10.3	10.9	11.0	11.1	11.1	11.2	
İsrail	12.6	13.8	-	13.3	13.0	13.7	-
İsveç	10.9	13.0	12.6	12.7	12.7	12.9	
İsviçre	13.5	15.6	16.2	16.3	16.1	16.7	
İtalya	9.8	9.7	9.2	9.7	9.0	9.4	
İzlanda	15.9	17.3	19.6	19.6	18.8	13.9	
Japonya	9.7	10.5	9.5	9.5	9.4	9.4	
Macaristan	9.4	10.4	10.9	10.4	10.4	10.4	-
Meksika	22.2	23.4	-	-	21.6	20.6	-
Norveç	15.6	14.0	16.7	16.2	16.5	16.1	-
Portekiz	11.9	12.6	11.3	11.3	-	11.0	-
Slovenya	-	-	12.6	12.7	12.2	11.8	-
Yunanistan	5.6	7.3	9.2	-	-	-	-
Türkiye	14.7	10.4	9.5	9.4	10.4	10.3	10.6

(Kaynak: Worldbank, 2012b)

Tablo 3'te de görüldüğü gibi 2008 yılı verileri esas alındığında eğitime kamu bütçesi içinde en fazla pay ayıran ülkelerden birisi Meksika'dır. Yine sırasıyla İs-

viçre, Norveç, Güney Kore ve Danimarka'nın milli gelirleri içerisinde eğitime en fazla payı ayırmaktadırlar. Türkiye'de ise Milli Eğitim Bakanlığı bütçesinin toplam kamu bütçesi içindeki oranı; 1995 yılında %14.7 iken, 2000 yılında %10.43'e, 2005 yılında da % 9.53' düşmüştür. Bu tarihten sonra eğitimin kamu bütçesi içindeki payı 2006 yılında %9.47, 2007 yılında % 10.42, 2008 yılında % 10.30, 2009 yılında da % 10.64 olarak gerçekleşmiştir. Çalışmada ele alınan ülkelere ait veriler dikkate alındığında Türkiye'nin eğitime ayırdığı bütçe oranı OECD ülkelerinin çoğunun altındadır. Ancak 2008 yılı verilerine göre Türkiye'nin eğitim bütçesinin toplam bütçe içindeki oranının yalnızca Japonya, İtalya ve Çek Cumhuriyeti'nin üzerinde olduğu dikkat çekmektedir.

Araştırmanın amacı yukarıda ekonomik göstergelerine ve eğitim bütçelerine ilişkin bilgiler verilen ülkelerdeki öğretmen maaşlarının durumunu ortaya koymaktır. Tablo 4'te 2009 yılı itibarıyla araştırma kapsamında ele alınan ülkelerde ek ödemeler dikkate alınmaksızın brüt öğretmen maaşının Amerikan Doları cinsinden ne kadar olduğu gösterilmektedir.

Tablo 4. Bazı OECD Ülkelerinde Öğretmen Maaşları

Ülke	Öğretmenin Görev Yaptığı Kurum							
	İlköğretim				Ortaöğretim			
	Başlangıç Maaşı	10 yıl Sonraki Maaşı	15 Yıl Sonraki Maaşı	En Kıdemli Öğretmen Maaşı	Başlangıç Maaşı	10 Yıl Sonraki Maaşı	15 yıl Sonraki Maaşı	En Kıdemli Öğretmen Maaşı
A.B.D.	36.502	42.475	44.788	51.633	36.907	43.586	47.977	54.666
Almanya	46.446	-	57.005	61.787	55.743	-	68.619	77.628
Avustralya	34.664	48.233	48.233	48.233	34.664	48.233	48.233	48.233
Avusturya	30.998	36.588	41.070	61.390	32.883	35.539	45.712	67.135
Belçika (Fl)	32.429	40.561	45.614	55.718	40.356	51.323	58.470	70.382
Belçika (Fr)	31.545	-	44.696	54.848	39.415	-	57.613	69.579
Çek Cum.	17.705	22.279	23.806	25.965	18.167	24.000	25.537	28.039
Danimarka	46.950	52.529	54.360	54.360	47.664	62.279	62.279	62.279
Estonya	14.881	15.758	15.758	21.749	14.881	15.758	15.758	15.758
Finlandiya	32.692	37.632	41.415	50.461	35.743	45.444	49.237	61.089
Fransa	24.006	31.156	33.359	49.221	27.585	33.942	36.145	52.150
Güney Kore	30.522	45.269	52.820	84.650	30.401	45.148	52.699	84.529
Hollanda	37.974	45.064	50.370	55.440	39.400	51.830	60174	66.042
İngiltere	32.189	47.047	47.047	47.047	32.189	47.047	47.047	47.047
İrlanda	36.433	53.787	60.355	68.391	36.433	53.787	60.355	68.391
İspanya	40.896	44.576	47.182	57.067	46.609	50.823	53.759	65.267
İsrail	18.935	27.262	28.929	42.425	16.715	22.344	25.013	37.874
İsveç	30.648	34.086	35.349	40.985	32.463	36.983	38.584	44.141
İsviçre	48.853	62.903	-	76.483	64.450	83.828	-	98.495

İtalya	28.907	31.811	34.954	42.567	31.159	35.371	39.151	48.870
İzlanda	28.767	31.537	32.370	33.753	26.198	30.574	32.676	34.178
Japonya	27.995	41.711	49.408	62.442	27.995	41.711	49.408	64.135
Macaristan	12.045	13.838	14.902	19.952	13.572	16.211	17.894	25.783
Meksika	15.658	15.768	20.415	33.582	-	-	-	-
Norveç	35.593	40.392	43.614	43.861	38.950	42.258	46.247	46.495
Portekiz	34.296	38.427	41.771	60.261	34.296	38.427	41.771	60.261
Slovenya	29.191	32.385	35.482	37.274	29.191	32.385	35.482	37.274
Yunanistan	27.951	31.858	34.209	41.265	27.951	31.858	34.209	41.265
Türkiye	25.536	26.374	27.438	29.697	26.173	27.011	28.076	30.335
OECD Ort.	29.767	36.127	38.914	48.154	33.044	40.319	43.711	53.651

(Kaynak: OECD, 2011)

Tabloda öğretmen maaşları öğretmenin görev yaptığı kuruma göre (İlköğretim, orta öğretim şeklinde) ve öğretmenin kıdemine göre (göreve yeni başlamış, 10 yıllık kıdeme sahip, 15 yıllık kıdeme sahip ve en kıdemli öğretmen şeklinde) incelenmiştir. Belçika'ya ilişkin veriler Flaman ve Fransız Bölgesi başlığı altında ayrı ayrı incelenmiştir. Tabloya göre Türkiye'de brüt öğretmen maaşı 25.536 Amerikan Doları ile 30.335 Amerikan Doları arasında değişmektedir. Buna göre öğretmen maaşları genel olarak OECD ülkelerinin öğretmen maaşlarının altındadır. Araştırma kapsamında ele alınan ülkelerle karşılaştırıldığında başlangıç maaşları itibarıyla Türkiye'de ilköğretim kurumlarında görev yapan öğretmenler Çek Cumhuriyeti, Estonya, Fransa İsrail ve Macaristan ve Meksika'da ilköğretim kurumlarında göreve yeni başlamış olan öğretmenlerden daha yüksek maaş almaktadırlar. Orta öğretim kurumlarındaki maaşlar esas alınarak tablo incelendiğinde ise Türkiye'de orta öğretim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin başlangıç maaşları Çek Cumhuriyeti, Estonya, Fransa İsrail ve Macaristan'da görev yapan öğretmenlerden daha yüksektir. En kıdemli öğretmen maaşlarına bakıldığında ise Türkiye'de ilk ve orta öğretim kurumlarında görev yapan en yüksek kıdemdeki öğretmenlerin maaşlarının yalnızca Çek Cumhuriyeti, Estonya ve Macaristan'daki öğretmenlerden fazla olduğu görülmektedir.

Çoğu OECD ülkesinde öğretmen maaşları görev yaptıkları kuruma göre değişmekte, orta öğretim kurumlarında görev yapanların maaşlarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Örneğin Belçika'da 15 yıllık kıdeme sahip orta öğretimde görev yapan bir öğretmenin maaşı, aynı kıdemdeki bir ilköğretim öğretmeninden yaklaşık %25 fazladır. Başlangıç maaşı ile en kıdemli öğretmen arasındaki maaş farkı ise ortalama %64 civarındadır. Kıdem açısından en yüksek dereceye gelmek için 30 yıl veya daha fazla çalışma süresinin gerektiği ülkelerde bu fark ortalama %80'e kadar çıkabilmektedir (OECD, 2011).

Avrupa Birliği'ne üye ülkelerde İsveç dışında tüm ülkelerde öğretmen maaşları genel olarak ulusal düzeyde oluşturulan bir maaş çizelgesine göre belirlenmektedir. Maaş çizelgesinde ilerlemeyi düzenleyen ölçütler ülkeden ülkeye değişebilmektedir. En yaygın olarak kullanılan ölçütler hizmet yılını, ek yeterlikleri ve terfi değerlerini vb. içermektedir. Bu nedenle, kariyerlerinin başında ve sonunda öğretmenlerin maaşları değişiklik gösterebilir. Öğretmen Öğretmenin görev yaptığı kurum da maaş farklığına neden olabilen bir başka noktadır. Avrupa ülkelerinin çoğunda ilköğretimde ve orta öğretim birinci kademedede temel öğretmen maaşları kişi başına düşen milli gelirin altındadır. Bu nedenle öğretmenlerin maaşlarını kişi başına düşen milli gelirin üzerine çıkarabilmeleri için hizmette belli bir yılı doldurmuş olmaları gerekmektedir. Orta öğretim ikinci kademedede ise özellikle de azami maaşlar ile ilgili durum farklıdır. Orta öğretim ikinci kademedede genellikle en yüksek öğretmen maaşı kişi başına düşen milli gelirin üzerindedir (Avrupa Komisyonu, 2005).

Avrupa'da öğretmen maaşları 1985 yılından başlayan bir artış eğilimindedir. Bu yıldan itibaren maaşların hesaplanmasında farklı değişkenler de göz önüne alınmaya başlanmış, maaşa ilişkin çizelgeler tekrar düzenlenmiş ve en düşük maaşın ne olacağı belirlenmiştir. Bu yıldan başlayarak maaşlarda genel eğilimin artış yönünde olduğu belirtilmektedir. Avrupa'da Öğretmen maaşlarının artmasına neden olan üç önemli faktörden söz edilebilir. Bunlardan ilki siyasi gelişmelerdir. Örneğin 1993 yılında Doğu ve Batı Almanya'nın birleşmesinden sonra özellikle Doğu Almanya'da çalışmakta olan öğretmenlerin maaşlarının düşük olması nedeniyle bir düzenleme yapılmıştır. Benzer bir düzenleme de yine Avrupa Birliği'ne son yıllarda katılan Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan ve Slovenya'da yapılmış ve maaşların Batı Avrupa ülkeleri standartlarına getirilebilmesi için maaş artışı yapılmıştır. Maaş artışına neden olan bir diğer faktör ise öğretmenlerin maaşlarının belirlenmesinde göz önüne alınan değişkenlerin artması; performans, öğretmen nitelikleri, hizmetiçi eğitim gibi unsurların maaşları artıran ve öğretmenleri çalışmaya, mesleki gelişmeye özendirilen değişkenler olarak gündeme gelmesidir. Danimarka, Almanya, İngiltere ve İzlanda gibi ülkelerde maaşların belirlenmesinde bahsedilen etmenler dikkate alınmaktadır. Maaş artışını sağlayan bir diğer neden ise ülkedeki öğretmen sayısının yeterli olmasından dolayı öğretmenlik mesleğini daha cazip bir hale getirme çabalarıdır. Hollanda ve İngiltere'de öğretmenlik mesleğine özendirmek amacıyla maaşların yükseltilmesi söz konusu olmuştur (European Commission, 2005).

Tablo 5'te öğretmen maaşlarının kişi başına düşen milli gelire oranına yer verilmektedir. Tabloda da görüleceği gibi öğretmenlerin aldıkları maaşlar kişi başına düşen milli gelire oranlandığında Türkiye'de öğretmen maaşlarının kişi başına düşen milli gelirin üzerinde olduğu görülmektedir. Buna göre 2000 yılında ilköğre-

timde görev yapmakta olan bir öğretmenin aldığı maaş kişi başına düşen milli gelirden 1.23 daha yüksek iken, bu oran 2009 yılında 1.88'e yükselmiştir. Elde edilen veriler gözden geçirildiğinde Türkiye'de ilköğretimde görev yapan bir öğretmenin aldığı maaşın kişi başına düşen milli gelire oranı OECD ortalamalarının üzerindedir. Orta öğretimde görev yapan bir öğretmenin 2000 yılında aldığı maaş da kişi başına düşen milli gelirden 1.15 daha yüksek iken bu oran 2008 yılında 1.92'ye yükselmiştir. Orta öğretimde görev yapan öğretmenlerin aldıkları maaş yalnızca 2000 yılında 1.36 olan OECD ortalamasının altındadır.

Aslında öğretmenlerin aldıkları maaşın OECD ortalamasının altında olup, maaşlarının kişi başına düşen milli gelire oranının OECD ortalamalarının oldukça üzerinde olması bir çelişki gibi değerlendirilebilir. Bu çelişkinin asıl sebebinin Türkiye'de tarım kesiminin istihdamdaki payının OECD ülkelerinden fazla olması gösterilebilir. Türkiye'de tarım sektöründe çalışanların istihdamdaki payının OECD'ye göre yüksek olmasına karşın tarımda verimlilik ve çiftçi gelirleri oldukça düşüktür. Öğretmen maaşlarının kişi başına düşen milli gelire oranının doğru karşılaştırılabilmesi için öğretmen maaşlarının tarım dışı çalışan başına milli gelire oranının hesaplanması gerekmektedir. Bu oranlar karşılaştırıldığında Türkiye'de öğretmen maaşları OECD ortalamasına eşittir denilebilir (Akat, 2008).

Tablo 5. Öğretmen Maaşlarının Kişi Başına Düşen Milli Gelire Oranı

Ülke	Öğretmenin Görev Yaptığı Kurum											
	İlköğretim						Ortaöğretim					
	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2000	2005	2006	2007	2008	2009
A.B.D.	-	0.98	0.97	.096	0.95	0.97	-	0.99	0.98	0.97	1.01	1.04
Almanya	-	-	-	-	-	1.55	-	-	-	-	-	1.87
Avustralya	1.42	1.32	1.21	1.19	1.21	1.22	1.42	1.32	1.21	1.19	1.21	1.22
Avusturya	1.02	1.07	1.05	1.03	1.01	1.04	1.17	1.18	1.16	1.14	1.12	1.16
Belçika (Fl)	1.23	1.25	1.23	1.21	1.17	1.25	1.66	1.59	1.57	1.54	1.50	1.60
Belçika (Fr)	1.19	1.18	1.18	1.16	1.13	1.22	1.64	1.54	1.51	1.48	1.44	1.57
Çek Cum.	0.60	0.88	0.84	0.92	0.89	0.93	0.74	0.90	0.85	0.99	0.97	0.99
Danimarka	1.21	1.19	1.17	1.14	1.15	1.41	1.42	1.45	1.45	1.39	1.39	1.61
Estonya	0.73	0.57	0.55	0.55	0.63	0.76	0.73	0.57	0.55	0.55	0.63	0.76
Finlandiya	1.08	1.07	1.14	1.09	1.07	1.13	1.29	1.43	1.35	1.28	1.26	1.35
Fransa	1.18	1.05	1.03	1.00	0.97	0.98	1.27	1.14	1.12	1.08	1.06	1.06
Güney Kore	2.17	2.26	2.22	2.13	2.04	1.96	2.17	2.25	2.22	2.12	2.03	1.95
Hollanda	1.17	1.21	1.17	1.16	1.14	1.20	1.75	1.78	1.72	1.40	1.37	1.44
İngiltere	1.43	1.33	1.31	1.28	1.26	1.31	1.43	1.33	1.31	1.28	1.26	1.31
İrlanda	1.29	1.23	1.23	1.23	1.27	1.47	1.31	1.23	1.23	1.23	1.27	1.47
İspanya	1.50	1.38	1.36	1.31	1.36	1.44	1.75	1.59	1.56	1.50	1.56	1.64
İsrail	0.88	0.86	0.86	0.91	0.97	1.05	0.96	0.94	0.94	0.90	0.96	0.90

İsveç	1.00	0.94	0.90	0.90	0.87	0.93	1.07	1.04	0.99	0.98	0.95	1.01
İsviçre	1.49	1.48	1.42	1.37	1.33	1.39	2.12	1.97	1.91	1.83	1.80	1.86
İtalya	1.02	1.04	1.03	1.01	1.01	1.06	1.16	1.17	1.15	1.13	1.13	1.19
İzlanda	0.80	0.77	0.78	0.70	0.74	0.85	0.94	0.91	0.94	0.90	0.87	0.86
Japonya	1.68	1.59	1.58	1.49	1.44	1.49	1.69	1.59	1.58	1.49	1.44	1.49
Macaristan	0.73	0.92	0.87	0.81	0.79	0.73	0.92	1.15	1.04	1.02	0.95	0.87
Meksika	1.53	1.44	1.39	1.34	1.33	1.39	-	-	-	-	-	-
Norveç	1.05	1.02	0.95	0.94	0.98	1.00	1.05	1.09	1.02	1.00	1.04	1.06
Portekiz	1.43	1.58	1.56	1.52	1.49	1.67	1.43	1.58	1.56	1.52	1.49	1.67
Slovenya	-	1.28	1.28	1.23	1.18	1.25	-	1.28	1.28	1.23	1.18	1.25
Yunanistan	1.32	1.20	1.16	1.11	1.11	1.16	1.32	1.20	1.16	1.11	1.11	1.16
Türkiye	1.24	1.94	1.73	1.73	1.74	1.88	1.15	1.96	1.77	1.77	1.79	1.92
OECD Ort.	1.23	1.21	1.19	1.16	1.15	1.20	1.36	1.33	1.30	1.26	1.25	1.31

(Kaynak: OECD, 2011)

Elde edilen verilere göre 2000-2008 yılları arasında öğretmen maaşlarındaki artış kişi başına milli gelirdeki artışın altındadır. Ancak 2008-2009 yılları arasında öğretmen maaşlarında kişi başına milli gelirden daha çok arttığı dikkat çekmektedir. Bu farklılığın nedeni olarak bu dönemdeki ekonomik krizin etkisiyle milli gelirdeki azalma gösterilebilir. 2009 yılı verilerine göre, kişi başına düşen milli gelir göz önüne alındığında 15 yıllık kıdeme sahip bir öğretmenin aldığı maaş Almanya, Güney Kore, Meksika, İsviçre ve Türkiye’de en yüksek seviyededir. İlköğretim seviyesinde en yüksek oranlar Güney Kore ve Türkiye’dedir. 2000-2009 yılları arasında kişi başına düşen milli gelire oranla öğretmen maaşlarının çoğu ülkede azalmakta olduğu gözlemlenmektedir. Bu düşüş özellikle Avustralya, Fransa, Güney Kore, İsviçre ve Japonya’da oldukça belirgindir. Ancak bu düşüşe rağmen Avustralya ve Fransa dışında Güney Kore, İsviçre ve Japonya’da öğretmen maaşları kişi başına düşen milli gelire oranla OECD ortalamalarının üzerinde kalmaya devam etmiştir. Öte yandan 2000-2009 yılları arasında Çek Cumhuriyeti, Danimarka ve Portekiz’de öğretmen maaşlarının milli gelire oranının sürekli artma eğiliminde olduğu görülmektedir.

Ayrıca bu değerlendirme yapılırken 25-64 yaşları arasında üniversite mezunu olan tam zamanlı çalışanların maaşlarının kişi başına düşen milli gelirden yüksek olduğu da unutulmamalıdır. Öğretmen maaşlarıyla diğer üniversite mezunlarının aldıkları maaşların karşılaştırılması daha doğru bir yöntem olarak görülebilir. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında bu tür verilere yer verilecektir. Aşağıdaki tabloda ise öğretmen maaşlarının yıllara göre değişimi konusunda bir fikir vermesi için 1995-2009 yılları arasında nominal olarak öğretmen maaşlarının durumu gösterilmektedir.

Tablo 6. Nominal Öğretmen Maaşları

Ülke	Öğretmenin Görev Yaptığı Kurum													
	İlköğretim							Ortaöğretim						
	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009
A.B.D.	-	-	100	101	101	99	99	-	-	100	101	101	106	105
Almanya	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Avustralya	96	98	100	94	93	96	96	96	98	100	95	95	97	96
Avusturya	-	90	100	101	102	102	104	-	94	100	101	102	103	105
Belçika (Fl)	90	93	100	100	100	99	103	96	98	100	100	100	99	103
Belçika (Fr)	91	94	100	101	101	100	107	98	99	100	100	100	99	106
Çek Cum.	-	57	100	101	118	117	120	-	69	100	101	124	125	126
Danimarka	-	96	100	100	100	101	119	98	93	100	102	100	100	112
Estonya	-	86	100	108	117	135	146	-	86	100	108	117	135	146
Finlandiya	82	89	100	110	110	111	113	83	80	100	98	97	98	100
Fransa	107	106	100	99	98	96	95	108	105	100	99	97	96	95
Güney Kore	-	78	100	103	103	102	99	-	78	100	103	103	102	99
Hollanda	-	92	100	100	102	103	107	-	94	100	100	83	84	87
İngiltere	93	97	100	101	100	100	100	93	97	100	101	100	100	100
İrlanda	-	86	100	103	106	108	117	-	87	100	103	106	108	117
İspanya	106	99	100	100	98	103	106	108	100	100	100	98	103	106
İsrail	97	99	100	104	114	124	135	99	100	100	103	103	113	107
İsveç	-	94	100	99	102	99	101	-	91	100	99	100	98	100
İsviçre	103	98	100	98	97	97	100	106	104	100	99	98	98	100
İtalya	93	95	100	99	98	98	99	93	96	100	99	98	98	99
İzlanda	-	89	100	104	97	103	114	-	90	100	108	106	103	98
Japonya	85	99	100	101	97	95	95	85	99	100	101	97	95	95
Macaristan	-	65	100	98	94	93	82	-	65	100	94	94	89	79
Meksika	100	101	100	100	99	100	101	-	-	-	-	-	-	-
Norveç	85	93	100	97	100	108	109	81	87	100	97	99	105	107
Portekiz	87	88	100	99	98	97	108	87	88	100	99	98	97	108
Slovenya	-	-	100	104	106	107	110	-	-	100	104	106	107	110
Yunanistan	-	91	100	100	100	102	105	-	91	100	100	100	102	105
Türkiye	108	55	100	95	99	101	106	111	51	100	96	100	102	107
OECD Ort.	94	100	100	101	101	104	107	96	90	100	100	101	104	107

(Kaynak: OECD, 2011)

Tablo 6'da 1995-2009 yılları arasında öğretmen maaşlarının değişimini ortaya koyan endeks yer almaktadır. Tabloda Gayri safi yurtiçi hasılası deflatorlerinden yararlanarak öğretmen maaşları sabit fiyatlara dönüştürülmüş ve 2005 yılında alınan maaşlar 100birim kabul edilmiştir. Endeks mal ve hizmetlerde yıllık fiyat artışlarını dikkate aldığı için öğretmen maaşlarındaki reel artışın ne kadar olduğunun daha kolay anlaşılması mümkün olabilecektir. Buna göre Türkiye'de 1995 yılında 15 yıllık kıdeme sahip ve ilköğretimde görev yapan bir öğretmenin maaşı 108 birim iken 2000 yılında ülke ekonomisinde yaşanan darboğazın etkisiyle 55 birime inmiştir. 2005 yılında ekonomik krizin etkisinin geçtiği görülmektedir ve bu yılda 100 birime çıkan maaşlar, 2006'da 95 birim, 2007'de 99 birim, 2008'de 101 birim, 2009'da ise 106 birime kadar yükselmiştir. Yine 15 yıllık kıdeme sahip ve orta öğretimde görev yapan öğretmenin maaşı ise 1995'te 111 birim iken, kriz nedeniyle 2000 yılında 51 birime düşmüş, 2006'da 96 birim, 2007'de 100 birim, 2008'de 102 birim, 2009'da da 107 birim olmuştur. Ancak 2000 yılından sonraki artışa rağmen öğretmen maaşları geçen yıllar içerisindeki mal ve hizmet fiyatlarındaki artışlar dikkate alındığında hala 1995'in gerisinde bulunmaktadır (Cumhuriyet Gazetesi, 2011).

Tablo bütün olarak değerlendirildiğinde ise Türkiye'de öğretmen maaşlarının reel artışı 1995 yılı hariç, sonraki yıllarda OECD ortalamasının altındadır. OECD ortalamasına göre, ilköğretimde görev yapan 15 yıllık kıdeme sahip bir öğretmen 1995'te 94, 2000'de 100, 2006 ve 2007'de 101, 2008'de 104, 2009'da ise 107 birim; orta öğretimde görev yapan 15 yıllık kıdeme sahip bir öğretmen ise 1995'te 96, 2000'de 90, 2006'da, 100, 2007'de 101, 2008'de 104, 2009'da 107 birim maaş almaktadır.

Öğretmenlerin maaşları arasında karşılaştırma yapılırken son zamanlarda gündemde olan bir noktanın gözden kaçırılmaması gerekmektedir. Öğretmen maaşlarının durumu ortadayken bir öğretmenin toplam çalışma süresi ne kadardır? Sık sık tartışmalara konu olan bu konuya ilişkin verilere Tablo 7'de yer verilmektedir.

Tablo 7. Öğretmenlerin Çalışma Süreleri

Ülke	Öğretmenlerin Çalışma Süreleri 2009									
	Öğretim Süresi (Hafta)		Öğretim Süresi (Gün)		Net Öğretim Süresi (Saat)		Öğretmenin Okulda Çalışması Gereken Süre (Saat)		Yönetmeliklere Göre Toplam Çalışma Süresi (Saat)	
	İ.Ö	O.Ö	İ.Ö	O.Ö	İ.Ö	O.Ö	İ.Ö	O.Ö	İ.Ö	O.Ö
A.B.D.	36	36	180	180	1097	1051	1381	1378	1913	1998
Almanya	40	40	193	193	805	713	-	-	1775	1775
Avustralya	40	40	197	193	874	797	1201	1186	-	-
Avusturya	38	38	180	180	779	589	-	-	1776	-

Belçika (Fl)	37	37	178	179	801	642	926	-	-	-
Belçika (Fr)	38	38	183	183	732	610	-	-	-	-
Çek Cum.	40	40	189	189	832	595	-	-	1664	1664
Danimarka	42	42	200	200	648	377	648	377	1680	1680
Estonya	39	39	175	175	630	578	1540	1540	-	-
Finlandiya	38	38	188	188	677	550	-	-	-	-
Fransa	35	35	-	-	918	628	-	-	-	-
Güney Kore	40	40	220	220	836	605	-	-	1680	1680
Hollanda	40	-	195	-	930	750	-	-	1659	1659
İngiltere	38	38	190	190	635	714	1265	1265	1265	1265
İrlanda	37	33	183	167	915	735	1036	735	-	-
İspanya	37	36	176	171	880	693	1140	1140	1425	1425
İsrail	43	42	183	176	788	524	1069	704	-	-
İsveç	-	-	-	-	-	-	1360	1360	1767	1767
İsviçre	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
İtalya	39	39	172	172	757	619	-	-	-	-
İzlanda	36	35	176	171	609	547	1650	1720	1800	1800
Japonya	40	40	201	198	707	500	-	-	1899	1899
Macaristan	37	37	181	181	597	597	-	-	1864	1864
Meksika	42	36	200	172	800	843	800	971	-	-
Norveç	38	38	190	190	741	523	1300	1150	1688	1688
Portekiz	37	37	175	175	875	770	1289	1289	1464	1464
Slovenya	40	40	190	190	690	633	-	-	-	-
Yunanistan	36	32	177	157	589	426	1140	1170	-	-
Türkiye	38	38	180	180	639	567	870	756	1808	1808
OECD Ort.	38	38	186	183	779	656	1182	1137	1665	1663

(Kaynak, OECD, 2011)

Tablo 7'de de görülmekte olduğu gibi Türkiye'de öğretim süresi ilk ve orta öğretimde yılda iki akademik dönem halinde toplam 38 hafta, 180 gündür. Öğrenciler ilköğretimde toplam 639, orta öğretimde 567 saat ders görmektedirler. Öğretmenlerin sınıf içi aktivite olarak çalışma süreleri ise ilköğretimde toplam 870, orta öğretimde ise 756 saattir. Ancak öğretmenliğin yalnızca sınıf içi aktivitelerle sınırlı olmadığı unutulmamalıdır. Ders ve öğretimle ilgili aktiviteler dışında derse hazırlık, öğrencilere rehberlik, öğrenci ödev ve sınav kağıtlarının değerlendirilmesi, hizmetiçi kurs ve seminerler, veli toplantıları, zümre ve öğretmenler kurulu toplantıları ve okula ilişkin yağması gereken diğer faaliyetler göz önüne alındığında yönetmeliklere göre çalışmalarını gereken toplam süre ilk ve orta öğretimde toplam

1808 saattir. Bu verilere göre Türkiye’de öğretmenlerin sınıf içi aktivitelerle ilgili çalışma süresi OECD ortalamalarının altında ise de yönetmeliklere göre toplam çalışma süreleri ortalamasının üzerindedir.

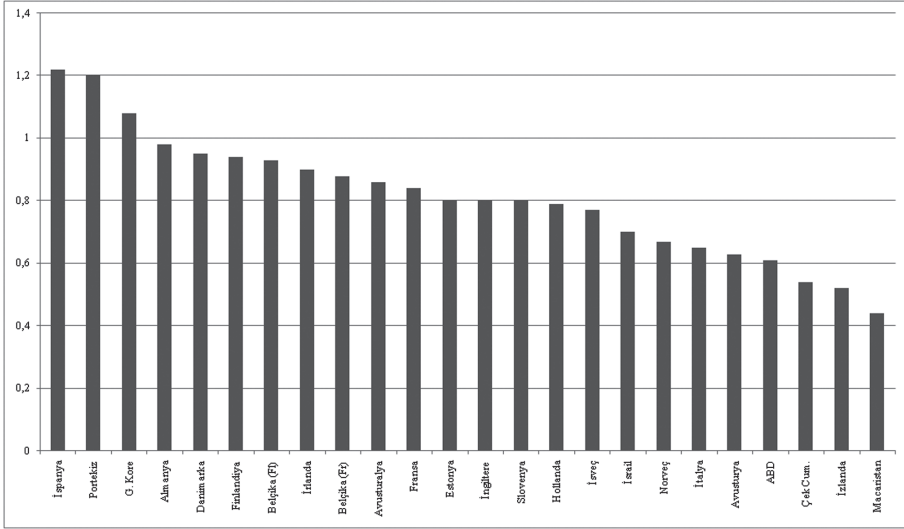
Tablo genel olarak incelendiğinde ise, ilköğretimde ve orta öğretimde öğretim süresi ortalama 38 haftadır. Öğretim süresi ilköğretimde 36 (A.B.D.) ile 43 (İsrail) hafta arasında; orta öğretimde ise 32 (Yunanistan) ile 42 (İsrail) hafta arasında değişmektedir. İlköğretimde ders saatleri ortalama 779 saattir. ilköğretimde ders saatleri Macaristan, Polonya ve Yunanistan’da toplamda 600 saatin altında; Arjantin ve ABD’de 1000 saatin üzerindedir. Orta öğretimde ise ortalama ders saati 656 saattir. Orta öğretimde ders saatleri toplamda 377 saat (Danimarka) ile 1051 saat (ABD) arasında değişmektedir.

Öğretmenlerin çalışma saatleriyle ilgili yönetmelikler ülkelere göre değişebilmektedir. Pek çok ülkede öğretmenlerin çalışacağı saat miktarı resmi olarak belirlenmiştir. Bazı ülkelerde ise eğitim-öğretimle ilgili faaliyetlerin haftada kaç saat olacağı net olarak belirlenmiş, ayrıca öğretmenlerin okulda ya da okul dışında yapmak zorunda oldukları (derse hazırlık, toplantı, rehberlik, hizmetiçi eğitim vb.) ders dışı faaliyetlerin ne kadar sürebileceğine ilişkin tahminlere göre çalışma saatleri belirlenmiştir. İsveç dışındaki ülkelerde öğretmenlerin maaş karşılığında kaç saat derse girecekleri genellikle belirlenmiştir, bazı ülkelerde de öğretmenlerin okulda kaç saat bulunmaları gerektiğine ilişkin yönetmelikler bulunmaktadır. A.B.D., Avustralya, Belçika (Flaman Bölgesi’nde), Danimarka, Estonya, İngiltere, İrlanda, İspanya, İsrail, İsveç, İzlanda, Lüksemburg, Meksika, Norveç, Portekiz, Türkiye ve Yunanistan’da öğretmenlerin ders içi ve ders dışı faaliyetler için toplam kaç saat okulda bulunmaları gerektiği yönetmeliklerde belirtilmektedir. Yunanistan’da öğretmenlerin kıdemi arttıkça maaş karşılığı zorunlu olarak girmeleri gereken saat azaltılmaktadır. Örneğin orta öğretim seviyesinde göreve yeni başlayan bir öğretmenin haftada 21 saat derse girmesi gerekmektedir; altı yıl görev yaptıktan sonra zorunlu olarak girilmesi gereken ders sayısı 19 saate, 12 yıl görev yaptıktan sonra 18 saate, 20 yıl görev yaptıktan sonra ise 16 saate inmektedir. Almanya, Avusturya, Çek Cumhuriyeti, Güney Kore, Hollanda, Japonya ve Macaristan’da öğretmenlerin ders içi ve ders dışı faaliyetlerde yıllık çalışmaları gereken toplam saat resmi olarak belirlenmiştir. Ancak toplam sürenin ne kadarının okul içi ne kadarının derste ne kadarının ders dışında geçirileceği esnektir, bu konuda bir belirleme yapılmamıştır (OECD, 2011).

A.B. üyesi ülkeler genellikle orta öğretimdeki öğretmenlerinin haftalık öğretim sürelerini azaltma eğilimindedirler. Avrupada öğretmenlerin okulda hazır bulunmaları gerekli olan kesin sureyi yasal olarak belirlemiş olan ülkeler genellikle bu gereksinimleri aylık ya da haftalık değil, yıllık olarak ya da gün olarak tanımlanmaktadır. Genel olarak öğretmenlerden her hafta okulda hazır bulunmaları-

nın istendiği süre, Portekiz ve İsveç (35 saat), İzlanda (ilköğretim ve orta öğretim birinci kademedeki 33,5 saat) ve İngiltere'de 32,4 saattir ve bu ülkeler dışında öğretmenlerin okulda hazır bulunmaları gereken haftalık saat 30'u geçmemektedir (Avrupa Komisyonu, 2005).

Öğretmen maaşlarıyla ilgili önemli bir tartışma konusu da başka meslekleri yapan çalışanlarla karşılaştırıldığında maaşların nispeten düşük oluşudur. Çalışmanın bu bölümünde araştırma kapsamında ele alınan ülkelerdeki ve Türkiye'deki öğretmen maaşları ile diğer çalışanların maaşlarının karşılaştırılması amaçlanmaktadır. Aşağıdaki grafikte bazı OECD ülkelerinde öğretmenlerin ve başka mesleklerden üniversite mezunu çalışanların ortalama maaşları karşılaştırılmaktadır.

Şekil 1. Bazı OECD Ülkelerinde Öğretmen Maaşları ve Üniversite Mezunu Diğer Çalışanların Maaşlarına İlişkin Karşılaştırma (Kaynak: Schleicher, 2012)

Öğretmenlerin maaşları bütün OECD ülkelerinde gerçek anlamda artmış olsa da diğer üniversite mezunu çalışanların aldıkları maaşın altındadır. Yukarıdaki grafikte de görülmekte olduğu gibi 15 yıllık bir öğretmenin ortalama maaşı 25-64 yaş arasındaki üniversite mezunlarının aldıkları maaşların %80'i kadardır; hatta Çek Cumhuriyeti, İzlanda ve Macaristan gibi ülkelerde bu oran %60 veya daha azdır. Öğretmen maaşlarının diğer üniversite mezunlarından fazla olduğu ülkeler yalnızca İspanya Portekiz ve Güney Kore'dir. PISA verilerine göre ülkeler arasında karşılaştırma yapıldığında da öğretmenlerin aldıkları maaşlarla öğrencilerin performansları arasında bir ilişki vardır. Öte yandan tatil, iş güvencesi ve emeklilik gibi konularda ise öğretmenliğin genellikle diğer mesleklere göre avantajlı olduğu görülmektedir.

OECD raporları dışında öğretmen maaşlarının diğer mesleklerle karşılaştırıldığı çalışmalar da mevcuttur. Bu karşılaştırmalardan biri Fredriksson (2008) tarafından Union Bank of Switzerland (UBS) tarafından hazırlanan Prices and Earnings adlı raporun verilerine dayanılarak yapılan çalışmadır. Bu çalışmada seçilen 14 meslek içerisinde öğretmen maaşlarının sıralamada kaçınıcı olduğu ortaya konulmaktadır. Tablo 8'de 1976 yılından bu yana çeşitli yıllarda bazı Avrupa ülkelerinde öğretmenlerin ne kadar gelirleri olduğu ve 2006 yılındaki gelirleri açısından öğretmenlerin diğer meslekler içerisindeki yeri gösterilmektedir. Türkiye'de İstanbul'da çalışanların gelirleri baz alınmıştır. Çalışmada tabloda adı geçen ülkelerin başkentlerinde 10 yıllık kıdeme sahip, evli ve 2 çocuklu, ilköğretimde görev yapan bir öğretmenin A.B.D. Doları cinsinden yıllık brüt maaşı (ek ödemeler, ikramiyeler, aile yardımı vb. dahil olmak üzere) ile 13 meslek grubundan (aşçı, banka memuru, çağrı merkezi görevlisi, inşaat işçisi, kadın işçi, kadın tezgahdar, mühendis, oto tamircisi, otobüs şoförü, sekreter, şube müdürü, üretim müdürü ve vasıflı işçi) yine benzer şartları taşıyan kişilerin yıllık gelirleri (ek ödemeler, ikramiyeler, aile yardımı vb. dahil) karşılaştırılmıştır. Çalışmada belirtilen gelirlerin brüt gelirler olduğu ülkelere göre farklı oranlarda vergi kesintileri yapılmakta olduğu unutulmamalıdır.

Tablo 8. Bazı Avrupa Ülkelerinde Öğretmen Maaşlarının Yıllara Göre Durumu

Ülke	Öğretmenin Yıllık Maaşı (Dolar)							Sıralamada Yeri (2006)
	1976	1982	1988	1994	2000	2003	2006	
Almanya	-	-	-	-	31.840	45.000	48.100	5
Avusturya	6.570	11.000	18.800	25.300	24.500	28.900	36.800	7
Belçika	10.490	13.800	21.300	24.600	23.950	30.600	29.100	12
Çek Cum.	-	-	-	-	-	5.700	11.300	6
Danimarka	16.820	16.200	28.300	33.800	33.640	42.500	52.000	7
Estonya	-	-	-	-	-	5.100	7.900	11
Finlandiya	10.900	12.900	26.000	25.600	24.310	30.500	43.100	4
Fransa	8.050	12.600	17.300	20.300	20.040	24.900	29.800	7
Hollanda	13.140	17.400	25.700	31.500	29.200	26.300	41.900	5
İngiltere	8.080	13.800	20.900	29.500	35.750	33.700	42.400	6
İrlanda	7.560	12.900	22.900	26.100	28.410	41.700	50.400	5
İspanya	5.980	9.700	17.000	21.700	18.420	27.600	33.300	6
İsveç	12.780	16.800	22.800	24.700	26.750	32.300	37.600	5
İtalya	-	-	-	-	-	17.300	19.300	8
Macaristan	-	-	-	2.900	2.350	6.200	9.000	8
Norveç	11.150	16.600	22.500	26.300	29.370	35.700	47.300	8
Portekiz	3.840	-	7.900	15.400	16.250	16.000	28.700	4
Slovenya	-	-	-	-	-	17.800	23.100	3
Yunanistan	3.880	7.500	-	11.900	13.840	19.500	24.800	5
Türkiye	2.120	2.300	2.700	-	5.480	10.400	11.200	10

(Kaynak: UBS, 1976, 1982, 1988, 1999, 2000, 2003, 2006; akt.: Fredriksson, 2008)

Buna göre tabloda yer alan Avrupa ülkelerinde görev yapan 10 yıllık kıdeme sahip evli ve iki çocuğu bulunan bir ilköğretim öğretmenin maaşının en yüksek olduğu ülke Danimarka; en düşük olduğu ülke ise Estonya'dır. Türkiye sıralamada 20 ülke içinde sondan 18. sıradadır ve Türk öğretmenlerin yalnızca Macaristan ve Estonya'daki öğretmenlerden fazla maaş aldığı görülmektedir. 14 mesleğe göre çalışanların yıllık maaşları karşılaştırıldığında ise öğretmenlerin Slovenya'da diğer meslek grupları içinde 3. sırada olduğu, bu karşılaştırmada en kötü durumda olan ülkenin ise 12. Sıradaki Belçika olduğu görülmektedir. Türkiye'de ise öğretmenler 14 meslek içerisinde 10. en yüksek maaşı alan meslek grubudur.

Tablo 9'da Türkiye'de öğretmenlerin diğer meslek gruplarıyla maaşlarının karşılaştırılmasına ilişkin daha detaylı bilgiler verilmektedir. Tablo'da 1974 yılından 2006 yılına kadar İstanbul'da görev yapan 10 yıllık kıdeme sahip evli ve ki çocuklu bir ilköğretim öğretmeni ile yine aynı şartlarda farklı mesleklerde çalışan kişilerin karşılaştırılması yapılmıştır. Tablo 9'da da görüldüğü gibi bir öğretmenin yıllık maaşı 1974 yılında 2.210 A.B.D. Doları yıllık gelire sahip iken, 2006 yılında bu gelir 11.200 A.B.D. Doları'na yükselmiştir. Ancak diğer mesleklerle karşılaştırıldığında öğretmenlerin yıllık gelirlerinin görece olarak diğer meslek gruplarına oranla daha az olduğu ve öğretmenlerin genelde sıralamada son sıralara yakın olduğu dikkati çekmektedir. Öğretmenlerin diğer kamu çalışanları içindeki gelir durumunu gösteren veriler dikkate alındığında da kazançlarının ne derecede olduğu daha kolay görülebilecektir.

Tablo 9. Türkiye'de Öğretmen Maaşlarının Diğer Mesleklere Göre Durumu

Sıra	1974	1976	1979	1982	1985	1988	1997	2000	2003	2006
1	Şube Müdürü 5.220	Şube Müdürü 9.490	Şube Müdürü 7.900	Şube Müdürü 10.100	Şube Müdürü 11.580	Şube Müdürü 32.400	Şube Müdürü 36.100	Şube Müdürü 34.130	Aşçı 30.100	Şube Müdürü 31.300
2	Sekreter 3.320	Sekreter 5.930	Mühendis 7.400	Mühendis 7.800	Aşçı 6.190	Aşçı 21.600	Mühendis 28.900	Mühendis 23.950	Üretim Müdürü 28.800	Aşçı 30.800
3	Oto Tamircisi 2.370	Vasıflı İşçi 4.330	Aşçı 6.000	Aşçı 6.700	Mühendis 6.080	Mühendis 12.200	Aşçı 20.200	Aşçı 19.140	Şube Müdürü 21.400	Üretim Müdürü 28.200
4	Banka Memuru 2.250	Oto Tamircisi 4.300	Sekreter 6.000	Sekreter 5.700	Banka Memuru 4.270	Sekreter 10.800	Banka Memuru 18.100	Banka Memuru 16.130	Mühendis 18.600	Banka Memuru 18.200
5	Öğretmen 2.210	İnşaat İşçisi 3.800	Oto Tamircisi 3.800	Banka Memuru 5.200	Vasıflı İşçi 3.150	Oto Tamircisi 8.100	Vasıflı İşçi 11.600	Vasıflı İşçi 13.540	Banka Memuru 16.200	Çağrı Mer. Gör. 17.200
6	Otobüs Şoförü 1.990	Banka Memuru 3.770	Banka Memuru 3.700	Vasıflı İşçi 4.400	Sekreter 3.150	Vasıflı İşçi 7.000	Sekreter 8.700	Otobüs Şoförü 9.210	Vasıflı İşçi 15.100	Mühendis 16.700

7		Öğretmen 2.120	Vasıflı İşçi 3.700	Kadın Tezgahtar 3.100	Otobüs Şoförü 2.500	Banka Memuru 5.400	Otobüs Şoförü 8.300	Sekreter 6.680	Sekreter 12.300	Otobüs Şoförü 15.800
8		Otobüs Şoförü 2.020	Otobüs Şoförü 3.500	Kadın İşçi 3.000	Oto Tamircisi 2.350	İnşaat İşçisi 5.200	Kadın İşçi 7.200	Kadın İşçi 6.320	Öğretmen 10.400	Vasıflı İşçi 13.400
9		Kadın İşçi 1.190	Öğretmen 2.800	Oto Tamircisi 2.600	Kadın İşçi 1.920	Kadın Tezgahtar 4.300	Öğretmen 5.400	Öğretmen 5.480	Otobüs Şoförü 7.000	Sekreter 12.200
10			Kadın İşçi 2.700	Otobüs Şoförü 2.500	Öğretmen 1.580	Otobüs Şoförü 3.500	Kadın Tezgahtar 5.200	Kadın Tezgahtar 4.810	Kadın Tezgahtar 6.800	Öğretmen 11.200
11			Kadın Tezgahtar 2.500	Öğretmen 2.300	Kadın Tezgahtar 1.500	Öğretmen 2.700	Oto Tamircisi 4.300	Oto Tamircisi 4.030	Kadın İşçi 6.400	Kadın Tezgahtar 10.400
12			İnşaat İşçisi 2.000	İnşaat İşçisi 2.100	İnşaat İşçisi 1.500	Kadın İşçi 2.600	İnşaat İşçisi 3.300	İnşaat İşçisi 3.130	Oto Tamircisi 5.900	İnşaat İşçisi 8.900
13									İnşaat İşçisi 2.000	Oto Tamircisi 8.900
14										Kadın İşçi 6.700

(Kaynak: UBS, 1974, 1976, 1979, 1982, 1985, 1988, 1997, 2000, 2003, 2006; akt.: Fredriksson, 2008)

Tablo 10'da Türkiye'de farklı kurumlarda görev yapmakta olan memurların yaklaşık net maaşlarının yıllar içerisindeki gelişimi görülmektedir.

Tablo 10. Türkiye'de Yıllara Göre Memur Maaşlarının Durumu

Meslek	Yıl					
	2000	2003	2006	2009	2010	2011
Müşteşar (1/4)	988	2626	3282	4420	4701	5215
Genel Md. (1/4)	862	2375	2974	4027	4377	4732
Profesör (1/4)	606	2007	2504	3438	3651	4053
Avukat (1/4)	326	888	1158	2236	2375	2670
Uzman Dr. (1/4)	394	1034	1344	2087	2217	2498
Mühendis (1/4)	331	898	1171	2040	2207	2443
Baş Komiser (3/1)	339	983	1260	2064	2192	2471
Şube Md. (1/4)	300	832	1128	1726	2137	2378
Polis Memuru (9/2)	257	805	991	1806	1919	2178
Vaiz (1/4)	232	684	939	1688	1795	2043
Araştırma Gör. (7/1)	254	732	960	1564	1661	1898
Öğretmen (1/4)	270	767	1004	1557	1653	1987
Öğretmen (9/1)	204	626	824	1326	1410	1624
Hemşire (12/3)	183	580	766	1289	1369	1581
Memur (9/1)	148	503	668	1127	1197	1395
Hizmetli (12/1)	141	488	655	1092	1159	1353

*Bölgesel ödemeler, ek ders ve yabancı dil tazminatı, aile ve çocuk yardımı ödeneği gibi ödemeler hariç (Kaynak: www.memurlar.net ve www.ntvmsnbc.com adreslerinden yazar tarafından uyarlanmıştır)

Tabloda da görüldüğü gibi öğretmen en yüksek kıdemdeki bir öğretmenin aldığı maaş bile sıralamada alt sıralarda kalmaktadır. Göreve yeni başlamış bir öğretmenin maaşı ise üniversite mezunu çalışanların içinde en düşük olan maaşlardan biridir. Yine 2010 yılı TOBB verileri esas alındığında kıdemli ve göreve yeni başlamış olan öğretmen maaşları kamuda ya da özel sektörde görev yapan ortalama işçi maaşının da altında kalmaktadır.

Öğretmen maaşının yıllar içerisindeki gelişimini anlatan çalışmalarda kullanılan ölçütlerden biri de öğretmen maaşlarının altına fiyatlarıyla karşılaştırılmasıdır. Sağlam ve Sağlam (2005), Türk Eğitim Sen (2005), Aydın (1999) ve Yurtsever (1998) tarafından yapılan çalışmalarda ortalama bir öğretmen maaşıyla cumhuriyetin ilan edildiği 1923 yılından son itibaren çeşitli dönemlerde yaklaşık kaç cumhuriyet altını alınabildiği hesaplanmıştır. Buna göre 1923 yılında öğretmen maaşları 1500-2000 kuruş yani 15 ila 20 altın arasında değişmektedir. Yıllar geçtikçe öğretmen maaşlarının altına oranının çok değişken olduğu görülmektedir. Örneğin, 1946 yılında ortalama bir öğretmen maaşıyla 12 cumhuriyet altını alınabilmekteyken, 1960 yılında bu sayı 18.5, 1965 yılında en yüksek sayıya ulaşarak 28.5 cumhuriyet altını olmuştur. 1980 yılında ise altına oranla en düşük seviyeye gerilemiş olan bir öğretmen maaşıyla 1.5 altın alınabilmektedir. İlerleyen yıllarda maaşı altına oranlandığında bir öğretmen 1993 yılında 5.9 altın, 1998 yılında 7 altın, 2001 yılında 3.5 altın, 2002 yılında 4.5 altın, 2003 yılında 4.2 altın, 2004 yılında 4.3 altın, 2005 yılında da 4.9 altın kazanmaktadır Sağlam ve Sağlam, 2005; Türk Eğitim Sen, 2005; Aydın, 1999; Yurtsever, 1998). 2011 yılı Temmuz ayında ise göreve yeni başlayan bir öğretmen maaşıyla yaklaşık 2.8, en yüksek kıdeme sahip bir öğretmen de yaklaşık 3,5 cumhuriyet altını alabilmektedir. 2012 yılında ise %4'lük maaş artışı dikkate alındığında haziran ayı itibariyle, göreve yeni başlamış olan bir öğretmen maaşıyla yaklaşık 2.6, en yüksek kıdeme sahip bir öğretmen de yaklaşık 3,6 cumhuriyet altını alabilmektedir (Altınkaynak, 2012). Bu hesaplamalara göre öğretmen maaşının en yüksek olduğu dönem olarak görülebilecek olan 1965 yılıyla karşılaştırıldığında öğretmenlerin mevcut maaşı altın fiyatları baz alınarak yapılan hesaplamalara göre 1965 yılı öğretmen maaşına oranla 2012 yılı Haziran ayı maaşları en düşük öğretmen maaşında yaklaşık 11 kat, en yüksek öğretmen maaşında ise yaklaşık 8 kat daha yüksektir.

Sonuç ve Tartışma

Öğretmenlerin ekonomik durumları, mesleki memnuniyetleri ya da iş tatminleri üzerine yapılmış çok sayıda araştırma bulunmaktadır. Türkiye'de bu konuda

yapılan araştırmaların sonuçları genellikle öğretmenler açısından olumsuzdur. Araştırma sonuçlarına göre öğretmenlerin çoğunluğu ekonomik sorunların öğretmenlerin en başta gelen sorunu olduğunu; çalışmalarının karşılığında hak ettikleri geliri elde edemediklerini; gelirlerinin geçinmeleri için yeterli olmadığını; geçinmek için ek iş yapmak zorunda kaldıklarını belirtmektedirler. Üye sayısı açısından Türkiye'nin en büyük üç öğretmen sendikası (Türk Eğitim Sen, Eğitim Bir Sen ve Eğitim Sen) desteğiyle farklı zamanlarda yapılan araştırma bulguları da (Okçabol ve Gök, 1998; Akın, Şimşek ve Erdem, 2007; Eğitim Bir Sen, 2008; Türk Eğitim Sen, 2011) öğretmenlerin ekonomik açıdan çektikleri zorlukların meslektaşlarının büyük kısmı tarafından paylaşıldığını ortaya koymaktadır. Hatta Türk Eğitim Sen tarafından Öğretmenler Günü dolayısıyla yapılan anket çalışmasında öğretmenlerin ekonomik açıdan yaşadığı sorunların öğretmenlerin büyük çoğunluğunun stres ve endişe artması, işine dikkatini verememe, sinirli tavırlar sergileme, uyku düzensizliği ve depresyon gibi psikolojik olumsuzluklara neden olduğu sonuçlar arasında yer almıştır. Çalışmaya katılan öğretmenlerin çoğunluğu yine yaşanan ekonomik sorunların aile ilişkilerinde sinirli ve gergin davranış, aile ile yeterince ilgilenememe, iletişim bozukluğu ve kavgaların artması ve boşanma gibi durumlarla sonuçlandığını vurgulamışlardır (Türk Eğitim Sen, 2011).

Ekonomik sorunların yansımaları yalnızca bireysel bazda kalmamakta mesleğin saygınlığına da gölge düşürmektedir. Ekonomik sorunlar nedeniyle öğretmenlik mesleğinin ve öğretmenlerin toplumsal statüsü zarar görmektedir (Sağlam ve Sağlam, 2005). Ekonomik sorunların sürekli gündemde olması toplum nezdinde öğretmenlerin mesleklerini yalnızca ekonomik kaygılarla yapmakta olduğu gibi bir izlenim vermekte, bu yanlış anlaşılma öğretmenlerin meslekleri için gösterdikleri özveri ve gayretleri gölgelemektedir. Siyasiler tarafından öğretmenlerin çalışma saatlerine karşılık gelen maaşlarına ilişkin açıklamalar da toplum nezdinde öğretmenlerin az çalışarak çok gelir elde ettikleri ve refah içinde yaşamakta oldukları gibi yanlış anlamaya sebebiyet vermektedir. Eğitim-öğretime ilişkin faaliyetlerin yalnızca sınıf içinde yürütüldüğü ve mesai saatleriyle sınırlı olduğunu düşünmek büyük bir yanılgıdır. Öğretmenlerin maaş karşılığı olarak girdiği (branşlarına göre 15-18 saat) ders saatleri dışında derse hazırlık, sınav hazırlama, sınav değerlendirme, toplantı, rehberlik ve eğitsel kulüp faaliyetleri gibi görevleri olduğu ve bu görevleri mesai saatleri dışında gerçekleştirdikleri unutulmamalıdır.

Yapılan çalışma öğretmen maaşlarının OECD ortalamalarının altında olmasa da diğer mesleklerle karşılaştırıldığında daha düşük düzeyde olduğunu göstermektedir. Türkiye açısından düşünüldüğünde sayıları 700.000'den fazla olan öğretmenlerin ekonomik sorunlarına çare bulmak ekonomik açıdan Avrupa'nın önde gelen ülkelerinin bile zorda olduğu şu günlerde ülke bütçesini zorlayacağı için belki mümkün olmayabilir. Fakat öğretmenleri maddi kaygıları sürekli gün-

demde tutan bir zümre olarak göstermek, az çalışmak veya mesleğin gerektirdiği çalışmaları yapmamakla itham etmek onları rencide etmekle kalmayacak, toplumda öğretmenlik mesleğinin itibarın azalmasına yol açabilecek, öğretmenlerin görevlerini isteksizce yapmalarına neden olabilecektir.

Yararlanılan Kaynaklar

Akın, F. Şimşek, O. Erdem, T. (2007). *Türkiye'de Eğitim Sorunu: Toplumsal Aktörlerine Göre Eğitim Sorunlarına Bakış*. Ankara: Türk Eğitim Sen.

Altinkaynak (2012). *Geçmiş Tarihli Altın Fiyatları*. <http://www.altinkaynak.com/garchive.aspx> adresinden 15.06.2012 tarihinde alınmıştır.

Atay, K. (2000). İlköğretim Sınıf ve Branş Öğretmenlerinin İş Doyumu ve İş Streslerinin Karşılaştırmalı Analizi. *Öğretmen Hüseyin Hüsnü Tekişik Eğitim Araştırma ve Geliştirme Merkezi, 2000 Yılında Türk Milli Eğitim Örgütü ve Yönetimi Ulusal Sempozyumu*. Ankara: Tekişik Ofset.

Avrupa Komisyonu (2005). *Avrupa'da Eğitime İlişkin Temel Veriler 2005*. http://eacea.ec.europa.eu/ressources/eurydice/pdf/0_integral/052tr.pdf adresinden 03.04. 2012 tarihinde indirilmiştir.

Balci, A. (1985). *Eğitim Yöneticisinin İş Doyumu*. Ankara: Ankara Üniversitesi, yayımlanmamış doktora tezi.

Baloğlu, N. Karadağ, E., Çalışkan, N. Korkmaz, T. (2006). İlköğretim Öğretmenlerinin Mesleki Benlik Saygısı ve İş Doyumları Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, Cilt: 7, Sayı: 2, 345-358.

Cebeci, S. (2006). *Okul Müdürlerinin İş Doyumu Düzeyleri*. İstanbul: Beykent Üniversitesi, yayımlanmamış yüksek lisans tezi.

Çelik, H. (2003). *Fen Bilgisi ve Fizik, Kimya, Biyoloji Öğretmenlerinin İş Doyumu (Kırıkkale İli Örneği)*. Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi, yayımlanmamış yüksek lisans tezi.

Çevik, N. (2010). *İlköğretim Kurumlarında Örgütsel İklim ile İş Doyumu Arasındaki İlişki (İstanbul İli Örneği)*. Ankara: Gazi Üniversitesi, yayımlanmamış yüksek lisans tezi.

Davis K. Nestrom, J. W. (1985). *Human Behavior at Work: Organizational Behavior (7th Edition)*. New York: McGraw Hill.

Doğan, N. (2005). *İlköğretim Okulu Müdür Yardımcılarının İş Doyumu*. Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi, yayımlanmamış yüksek lisans tezi.

DPB (2012). *İstatistikler*. http://www.dpb.gov.tr/dpb_istatistikler.html adresinden 03.04.2012 tarihinde alınmıştır.

Eğitim Bir Sen (2008). *Öğretmenlerin Meslek Memnuniyeti Araştırması*. Ankara: Eğitim Bir Sen Yayınları.

Erçelebi, H. (1997). İlkokul Öğretmenlerinin Mesleki Doyumu. *Yaşadıkça Eğitim*, 50, 13-15. İstanbul: Kültür Koleji Yayınları.

Erdem, A. R. (2010). İlköğretim ve Orta Öğretim Öğretmenlerinin Karşılaştığı Ekonomik Sorunlar ve Bu Ekonomik Sorunların Performanslarına Etkisi Konusundaki Görüşleri. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7, 1, 270-87.

European Commission (2005). *Key Topics in Education in Europe Volume 3 (The Teaching Profession in Europe: Profile, Trends and Concerns)*. Brussels: Eurydice.

Fredriksson, U. (2008). *Teachers' Salaries in Comparison with Other Occupational Groups*. Ispra: European Commission Joint Research Center.

Günbayı, İ. (2000). *Örgütlerde İş Doyumu ve Güdüleme*. Ankara: Özen Yayıncılık.

- Herzberg, F. Mausner, B. Snyderman, B. (1959). *The Motivation to Work*. New York: John Wiley.
- Hoppock, R. (1935). *Job Satisfaction*. New York: Harper and Brothers.
- İnanđı, Y. Ağgün, N. Atik, Ü. (2010). Yönetici ve Öğretmenlerin Görüşlerine Göre İlköğretim Okullarında Çalışan Öğretmenlerin İş Doyum Düzeyleri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, 102-126.
- Karataş, S. Güleş, H. (2010). İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin İş Tatmini ile Örgütsel Bağlılığı Arasındaki İlişki. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/2, 74-89.
- Koç, H. Yazıcıoğlu, İ. Hatipoğlu, H. (2009). Öğretmenlerin İş Doyumu Algıları ile Performansları Arasındaki İlişkinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28, 13-22.
- Koçak, T. (2006). *Okul Yöneticilerinin Dönüşümcü Liderlik Stilleri ile Öğretmenlerin İş Doyumu Arasındaki İlişki (Ankara İli Örneği)*. Ankara: Gazi Üniversitesi, yayımlanmamış yüksek lisans tezi.
- Kuruüzüm, A. Çelik, N. (2005). İkinci Mertebe Faktör Modeli ile Öğretmenlerin İş Doyumunu Belirleyen Faktörlerin Analizi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 29: 137-146.
- Locke, E. (1976). *The Nature and the Causes of the Job Satisfaction: Handbook of Industrial and Organizational Psychology*. Chicago: R and McNally.
- Luthans, F. (1992). *Organizational Behavior (6th Edition)*. New York: McGraw Hill.
- MEB (1973). *Milli Eğitim Temel Kanunu*. <http://mevzuat.meb.gov.tr/html/88.html> adresinden 03.04.2012 tarihinde alınmıştır.
- MEB (2011). *Milli Eğitim İstatistikleri, Örgün Eğitim 2011-2012*. Ankara: T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı.
- Memurlar.net (2012). *Memur Maaşlarının Dünü ve Bugünü*. <http://forum.memurlar.net/konu/1449075/> adresinden 01.05.2012 tarihinde alınmıştır.
- Ntvmsnbc (2012). *En Düşük Memur Maaşı 1630 Liraya Çıkıyor*. <http://www.ntvmsnbc.com/id/25313409/> adresinden 01.05.2012 tarihinde alınmıştır.
- OECD(2011). *Education at a Glance 2011: OECD Indicators*. OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/eag-2011-en> adresinden 28.03.2012 tarihinde alınmıştır.
- Oğcabol, R. Gök, F.(1998). *Öğretmen Profili Araştırması*. Ankara: Eğitim Sen yayınları.
- Özdayı, N. (1990). *Resmi ve Özel Liselerde Çalışan Öğretmenlerin İş Tatmini ve İş Streslerinin Karşılaştırmalı Analizi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi, yayımlanmamış doktora tezi.
- Pakdanel, A. (1988). *Örgütsel İklim ve İş Doyumu*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, yayımlanmamış doktora tezi.
- Rudolph, L. (2006). *Decomposing Teacher Autonomy: A Study Investigating Types of Teacher Autonomy and How it Relates to Job Satisfaction*. Pennsylvania: University of Pennsylvania, unpublished dissertation.
- Sabuncuoğlu, Z. Tüz, M. (1998). *Örgütsel Psikoloji*. Bursa: Alfa/Aktüel Kitabevleri.
- Sağlam, M. Sağlam, A. Ç.(2005). Öğretmenlik Mesleğinin Maddi Yönüne İlişkin Genel Bir Değerlendirme. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3, 317-328.
- Schleicher, A. (Ed.) (2012). *Preparing Teachers and Developing School Leaders for the 21st Century: Lessons from around the World (Background report for the international summit on the teaching profession)*. OECD publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264xxxxxx-en> adresinden 19.04.2012 tarihinde alınmıştır.
- Spector, P. E. (1997). *Job Satisfaction: Application, Assessment, Cause and Consequences*. California. SAGE Publications.

Şahin, İ. (1999). *İlköğretim Okullarında Görevli Öğretmenlerin İş Doyum Düzeyleri*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, yayımlanmamış yüksek lisans tezi.

Taşdan, M. Tiryaki, E. (2008). Özel ve Devlet İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin İş Doyumu Düzeylerinin Karşılaştırılması. *Eğitim ve Bilim*, Cilt 33, Sayı147, 54-70.

Tükel H. (1997). *İlköğretim Müfettişlerinin İş Doyumu*. Ankara: Ankara Üniversitesi, yayımlanmamış yüksek lisans tezi.

Türk Eğitim Sen (2011). *Türk Eğitim Sen'in 24 Kasım Öğretmenler Günü Dolayısıyla "Öğretmenlerin Sosyo-Ekonomik Durumu ile İlgili" Anket Çalışması*. Ankara: Türk Eğitim Sen.

Varlık, T. (2000). *Devlet ve Özel İlköğretim Okullarında Çalışan Öğretmenlerin İş Doyumu (Ankara İli Örneği)*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, yayımlanmamış yüksek lisans tezi.

Worldbank (2012). *GDP (Current US\$)*. <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>

Worldbank (2012a). *Public Spending on Education, Total (% of GDP)*. <http://data.worldbank.org/indicator/SE.XPD.TOTL.GD.ZS/countries>

Worldbank (2012b). *Public Spending on Education, Total (% of Government Expenditure)*. <http://data.worldbank.org/indicator/SE.XPD.TOTL.GB.ZS/countries>

Yıldırım, B. (2001). *Okul Yöneticilerinin Kültürel Liderlik Rollerinin Öğretmenlerin İş Doyumuna ve Meslek Ahlakına Etkisi*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, yayımlanmamış doktora tezi.

Geçmişten Günümüze Kadın Şairlerin Konumuna Genel Bir Bakış

From Past to Present an Overview of Women Poets

Ayfer YILMAZ*

*“Bir toplumda kadın şairin varlığı,
o toplumun ilerleme ve uygarlık düzeyi göstergesidir.”*

Günseli İnal

Özet

Sanat, bireysel yaratımın estetik boyutlarda ortaya çıkan tezahürüdür. Şiir de edebiyat sanatı içinde dilin en özel kullanımına dayalı bir sanat dalıdır. İnsanoğlunun varlığından itibaren değişik biçimlerde şiirin de varlığından söz etmek mümkündür. Önceleri sözlü edebiyat içinde kimi zaman anonim biçimde varolagelen şiir, yazılı edebiyata geçildikten sonra şairinin bilindiği özel bir sanat haline gelmiştir. Yüzyıllar boyunca en güzel örneklerini bulan Türk şiirinde, kadın şairlerin yeri meselesi de giderek daha fazla dikkat çeken bir konu haline gelmiştir. “Neden kadın şair sayısı az?” ya da “Kadın şairler neden yeterince varlık ortaya koyamıyorlar?” gibi sorular da araştırmacıların dikkatinden kaçmaz. Bu soruların artması ile biz de kadın şairler konusuna değinme gereği duyduk ve bu çalışmayı hazırladık. Bu makalede Divan şiirinden başlayarak günümüze kadar kadın şairlerin durumu tespit edilmeye çalışılmış ve bazı tekliflerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sanat, şiir, edebiyatımızda dönemler, kadın şair.

Abstract

Art is manifest of an individual's creation in an aesthetic manner. Poetry is a branch of art that relies on special usage of language. Poetry has continued to exist in different forms since the beginning of mankind. Many anonymous poems from old times enrich literature. After man began writing works of art in scriptures the

* Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

function and importance of poetry increased. In time the position of women poets in Turkish poetry became an interesting issue to think and study about. There are many questions in academicians' minds, like: "Why is the number of women poets very low?" or "Why couldn't women poets prove themselves among men of letters?". This study is based on such questions. In this article the position of women poets since the era of Divan poetry until today is discussed and some propositions are made about the improvement of literary contributions of women.

Keywords: Art, poetry, literary eras, women poet.

Giriş

İnsanoğlunun doğada gördüğü duyduğu şeyleri, hisleri, düşünceleri, yeteneği doğrultusunda estetik çerçevede yeniden yorumlaması demek olan sanat, bir çeşit yeniden yaratmadır. Özdemir Nutku sanatı tanımlarken:

"Kültür tarihinin başlangıcında, insanoğlunun doğal nesnelere, dış dünyayı değiştirebilecek araçlar yapmasındaki heyecan verici buluşları, yani araç yapma bü-yüsü, giderek bu büyüye sonsuz olanaklar yüklemeye çabasına dönüştüğünde, sanat dediğimiz olgu da ortaya çıkar" (Nutku 2010:137) demektedir.

Kadınlar, tarihsel süreç içinde toplumsal haklarını kazandıkları ölçüde, hayatın diğer alanlarında olduğu gibi sanatta da varlıklarını daha fazla ortaya koyma imkânı bulmuşlardır. Değişik kültürlerde kadının kölelikten birey olmaya geçiş mücadelesinin uzun asırlar sürdüğünü ve bugün de bu çabanın devam etmekte olduğunu inkâr edemeyiz. Sadece şiirde değil, diğer alanlarda da kadının "Ben de varım." diyebilmesi zor olmuştur. Felsefede, müzikte, resimde, mimaride de kadının adı yok gibidir. Helenistik Çağ'da varolan Ana Tanrıça kültürü içinde kutsanan kadınlar, demokratik rejimlere rağmen ikinci sınıf vatandaş olmaktan kurtulamamışlardır (Nutku 2010:137). Bugün medeni toplumlarda da aynı anlayışın izlerini görmek mümkündür. Türk sanatında da kadının varlık göstermesi dünyanın diğer ülkelerinden farklı olmamıştır.

Kadınlar uzun asırlar boyunca, köklü bir geçmişi olan ve geleneğe bağlı bir biçimde devam edegelen şiir sanatı içinde kendilerine özgü duyguları ifade edememişlerdir. Hilmi Yavuz, kadın şairlerin çoğunluğunun daha çok erkek meslektaşlarına özenerek ve erkek egemen üslubu kullanarak şiirler yazdıklarını ve bu durumun onları bir kadın üslubu oluşturmaktan uzaklaştırdığını ifade etmektedir. Yavuz, ayrıca, *"Bunun temelinde kadın şairlerin kendilerini egemen şiir ortamında kabul ettirme endişesi vardır."* görüşünü de öne sürmüştür. (Yavuz, 1997:163; Mutlu 2006:358; Karataş, 2009: 1661'den aktaran Turan, Saluk 2011:2).

Antolojilerden başlayarak yapılan çalışmaların kadın şairler adına durumun pek de iç açıcı olmadığı görülür. Örneğin, Memet Fuat'ın Çağdaş Türk Şiiri adlı eserinde (1996) yer alan 84 şair arasında sadece Gülten Akin'a yer verilirken, İlhami

Soysal'ın 20. Yüzyıl Türk Şiiri'nde (1973) 60 şair arasında, Gülten Akın dışında Türkân İldeniz'in adına rastlanır. Müjdan Cunbur ile Neriman Saryal'ın hazırladığı Türk Kadınının Şiiri (1997) adlı çalışmada 100'den fazla kadın şaire yer verilmiştir. Yılmaz Odabaşı'nın Son Çeyrek Yüzyıl Şiir Antolojisi (2003), son dönemlerde adını duyuran kadın şair sayısındaki artışa da işaret eder. (www.candundar.com.tr'dan aktaran www.yilmazodabasi.com.tr/yazi-56-neden-kadin-sair-yok, 04.03.2012, 18:55).

Kadın şairin varlığını ne ölçüde ortaya koyabildiğine bakarken, kadının toplumda ne kadar var olabildiğine de bakmak gerekir. Atatürk "*Hanımlarımız, hatta erkeklerimizden daha münevver olmalıdır. Eğer milletin hakiki anası olmak istiyorlarsa.*" demiştir. Burada *Fikret'in cümlece malum olan bir sözünü de hatırlatalım: "Elbet sefil olursa kadın, alçalır beşer."* (www.arastiralim.com/mustafa-kemali-etkileyen-sair-tevfik-fikret.html-, 26.02.2012, 19:42) söyleminde bulunmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana yapılan devrimler arasında en önemli olanları kuşkusuz, kadının toplum içindeki yerini düzenlemeye yönelik olanlardır. Türk kadını toplum hayatı içinde birey olarak var olma hakkını bu dönemde kazanmıştır. Bilindiği gibi kadınlara seçme ve seçilme hakkı Fransa ve İtalya'da 1946 yılında, İsviçre'de ise 1971'de gündeme gelmiştir. Oysa Türkiye Cumhuriyeti'nde kadınlara belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı 1930'da, 1933'te çıkarılan Köy Kanunu ile muhtar seçme ve köy heyetine seçilme hakkı 1933'te verilmiştir. 5 Aralık 1934 inkılabından sonra kadınlara milletvekili olma yolu açılmış ve 1935'te yapılan genel seçimlerde 18 kadın milletvekili meclise girmiştir (Eren 1998:1900).

Türk milleti için kadın sosyal ve kültürel bakımdan oldukça önemli bir varlık olarak telakki edilmiştir. Yaradılış mitinde Tanrı Ülgen'e âlemi yaratma ilhamını veren Akine (Akana, Akene) bir kadındır. Kadın Türk tefekkür hayatında soyut değerler silsilesinin somut varlıklar haline dönüştürülmesinde yararlanan ilham kaynağıdır (Kara Düzgün 2007:659). Göçebe Türk kültüründe kadınının sosyal hayat içinde diğer toplumlardan daha önde olduğu bilinen bir gerçektir. İslamiyet'in kabulünden sonra ve Osmanlı devletinin kuruluş dönemlerinde de bu anlayışın devam ettiği görülmektedir. Mübcecel Kızıltan bu süreci şöyle tespit eder:

"İslamiyet'in kadınları toplumsal yaşamın dışına itecek biçimde yorumlanması İstanbul'un fethedilmesinden sonradır. Osmanlılar, Bizans'ın kölecilik devlet yapısından etkilenmişlerdir. Osmanlı sarayı, İran ve Bizans saraylarını örnek almışlardır. XV. yüzyılda saray, haremlik ve selamlık diye ayrılmış, bu ayrımdan vezirler, beyler de etkilenmiş, konaklarında bunu taklit etmişlerdir. Kadınlar, harem yaşamının içine çekilmiş, toplum yaşamının dışına itilmişlerdir. Osmanlı Devleti'ni yönetenler, saray ve ulema, İslamiyet'i kadınları toplum yaşamı dışında tutulmalarını sağlayacak biçimde yorumlamışlardır. Bu koşullar altında kadınların sanat yaşamında erkekler gibi sayıca çok ve etkin olamamaları doğaldır." (Kızıltan 1994:106).

Tanzimat döneminde, Osmanlı Devleti, batı medeniyeti dairesine girmenin yollarını aramaya koyulur. Yapılan değişiklikler ve yenileşme faaliyetleri arasında kadınlar da unutulmaz. Dönemin aydınları arasında yer alan sanatçılardan Şinasi, Namık Kemal, Sami Paşazade Sezai, gibi isimler eserlerinde kadınların sosyal durumuna dikkat çeken örneklerle yer verirler.

II. Meşrutiyet döneminde farklı görüşler tartışılmaya başlanır. Rıza Tevfik, Ahmet Cevdet, Celal Nuri gibi aydınlık eserlerinde kadın meselesine değinirler. Bu dönemde kadınların aleyhine söylemlerde bulunanlar da vardır (<http://www.ruzad.org/kadin/id5.htm>, 26.02.2012, 19:41).

Selahattin Asım ve Abdullah Cevdet gibi isimler, kadının giyimini tartışırken, Tevfik Fikret, kız çocuklarının eğitilmesinin önemine vurgu yapar. Milli Edebiyat döneminde Ziya Gökalp, Ahmet Ağaoğlu, Mehmet Emin, Hamdullah Suphi, Yusuf Akçura, Halide Edip, Ahmet Hikmet Müftüoğlu gibi aydınlık kadının eğitimi ve toplum içindeki konumu hakkında fikirler üretir. (<http://www.ruzad.org/kadin/id5.htm>, 26.02.2012, 19:41).

I. Dünya Savaşı, ardından Kurtuluş Savaşı dönemlerinde Türk'ün var olma mücadelesi yaşanmış ve ardından Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulmuştur.

Bütün bu süreçte kadınlar açısından olumlu gelişmeler yaşandığını inkâr edemeyiz. Ancak “kadın şair” konusu ne yazık ki beklenen gelişmeyi gösterememiştir.

Türk Şiirinde “Kadın Şairler” Konusundaki Genel Tespitler

A. Klasik Türk Şiirinde Kadın Şairlerin Durumu

Türk edebiyatında şair kadın olmanın güçlüklerini divan edebiyatından başlayarak tespitte çalışalım. Divan edebiyatı kadın şairlerin durumuna dikkat çeken araştırmacı İskender Pala bir yazısında;

“İtiraf ederiz ki kadim şairlerimizden ağzından vuslat, visal, hicran, firkat, zalim, yâr, gönül, sevda, figan, feryad vb. aşk neşideleri duymak bizi de hep bıyık altından güldürmüştür. Çünkü biliriz ki âşıklık erkek işidir ve kadına mâsuk olmak yaraşır. Onlar sevimliye layıktır; biz ise ancak beğenebiliriz. Hüznü yaşayan ben olmalıyım diyen Osmanlı erkeği, kadının şiir söylemesine belki de bu yüzden alışmamış, hatta şiir söyleyen kadınlar hakkında fıkralar uydurmaktan çekinmemiştir. Çünkü Osmanlı asırlarında kadını beğenmek bile onun iffetine halel getirmiş. Alenî takdir, kadına karşı bir cüret, bir hakaret sayılır, gizliden gizliye beğenmeler ile ince hastalıklara varan âşıklık, daima kadın lehine fedakârlık demektir. (...) Kadının, adının dahi gizli tutulduğu mahremiyet çizgisinin içinde bir şairenin sözleriyle, velev bunlar sanat eseri mısralar da olsa, meclislerde sohbet konusu olması kocasının boynunu yere eğen bir kabahat telakki olunuyorsa, kadının evinde sultan, sokakta pasban olacağındandır. Şair olmuş yahut olmamış hiç fark etmez. Nitekim o talihsizlerin pek

çoğu da sırf erkekler gibi şiir söyledikleri yahut isimleri şuh meclislerde sıkça anıldığı ecilden ya hiç evlenememiş, ya dul kalmış yahut birkaç koca değiştirmek bahtsızlığını yaşamışlar, velhasıl mesut olamamışlardır.” demektedir. (İskender Pala-ÂŞİNA GÜZELLER www.altsayfa.com/edebiyat/edebi.../222-İskender-pala-kadın-sairler 27.02.2012, 15:00) demektedir.

Türk edebiyatında 15. yy. sonlarına kadar bilinen tek kadın şair, Selçuklular döneminde yaşamış ve aynı zamanda bir falcı olan Müneccime Hatun'dur. Osmanlı Devleti döneminde ise giderek kadın şairlerin adı az da olsa görülmeğe başlanır. *Osmanlıda Kadın Şairler* adlı yazısında Nazan Bekiroğlu, süreci, kadın şairler açısından şöyle belirler:

“*Divan edebiyatı ve bunun Tanzimat yılları içindeki uzantısı, yani XV. ve XIX. yüzyıllar arası, kadın şair kronolojisinin ilk bölümünü teşkil eder. Zaman bakımından uzun fakat kadın şair sayısı bakımından az bir niceliğe sahip olan bu dönemi Geleneksel dönem olarak adlandırılabilir. Tanzimat hamlesinin getirileri ile biçimlenen ve Cumhuriyete (1923) veya daha doğrusu harf inkılâbına (1928) kadar süren bölümü ise Yenileşme dönemi olarak adlandırılabilir. Kendi içinde Tanzimat yılları ve Meşrutiyet sonrası olarak ikiye ayırabileceğimiz bu dönem ise zaman itibarıyla daha dar olmasına rağmen kadın şair sayısı bakımından yoğundur. Bir başka deyişle Geleneksel dönem ile Yenileşme döneminin kadın şairlere yüklediği yoğunluk, süre ve sayı arasındaki ters bir orantıyı işaret etmektedir.*”

(www.nazanbekiroglu.org/2000/01/02/osmanlıda-kadın-sairler/ -
(27.02.2012, 14:50).

Kadınların sosyal hayat içinde varlık gösterebilmeleri genellikle aileden gelen ayrıcalıklarla ilgilidir. Divan edebiyatı dönemi kadın şairlerin çoğunun babası toplum içinde saygın, unvan sahibi kimselerdir. Bu okumuş, kültürlü, sanatı seven babalar, kızlarının da eğitim almalarını, sanatla ilgilenmelerini sağlamıştır. Belli kesimlerde yetişen kadın şairlerin, kendilerini ifade etme imkânı bakımından nispeten daha rahat oldukları açıktır. Şair Leyla Hanım'ın aşağıdaki gazeli buna iyi bir örnektir:

*Kıl meclisi âmâde ne derlerse desinler
İç dilber ile bâde ne derlerse desinler
Anber gibi kâküllerini bir gece aşık
Şem eyledi rüyada ne derlerse desinler
Bend etti dili silsile-i zülfüne dildar
Hala ben o sevdada ne derlerse desinler
Gamı bu gün eylerse ahibba beni tayip
Bir bir çıkar ukbâda ne derlerse desinler*

*Bu kara yüzüm ak olsa da rûzu cezada
Şimdi bana dünyada ne derlerse desinler
Alemde nedir farkı bana medh ile zemmin
Sağ olsun ahibba da ne derlerse desinler
Leylâ o perîye biraz arzi hulus et
Düş payine tenhada ne derlerse desinler* (Tamsöz 1994:39).

Buna rağmen, dönemin sosyal yapısı ve erkek egemenliğinde köklü bir geleneğe sahip şiir anlayışının varlığı göz önüne alındığında, kadın şair olmak, ateşten gömlek giymeye talip olmak gibidir. Divan Edebiyatı gibi katı kuralları olan bir edebiyat dairesinde mevcut kadın şairlerin, kadın kimliğini önde tutarak eser vermemelerini doğal karşılamak gerekir. Hilmi Yavuz, bu şairlerin içinde sadece Fıtnat Hanım'ın ve Mihrî Hanım'ın şiirlerinde bir kadın duyarlılığının öne çıktığını belirtmektedir (Yavuz, 1997:163; Karataş, 2009: 1661'den aktaran Turan, Saluk 2011:2).

Örneğin;

*Hâbdan açtım gözüm nâgâh kaldırdım seri
Karşıma gördüm durur bir mâh-çehre dilberi
Talim sâd oldu yahut kadre erdim galiba
Kim mahallem içre gördüm gice doğmuş müşteri
Nû akar gördüm cemalinden egerçi zâhirâ
Kendisi benzer müselmane libâsı kâferi
Gözümü açıp yumunca oldu çeşmimden nihan
Şöyle teşhis eyledim kim y melektir ya peri.
Erdi çün âb-ı hayate MİHRÎ ölmez haşredek
Gördü çün şeb zulmetinden ol ayan İskender'i.* (Mihrî Hatun) (Dil, tarihsiz:13).

Divan edebiyatında kadın şair olmanın zorluklarından bahseden akademisyenlerden Mübeccel Kızıltan ve Nazan Bekiroğlu da benzer tespitlerde bulunurlar.

Örneğin, Mübeccel Kızıltan, yaşadığı dönemin şartları dikkate alındığında nispeten göre “özgür yaratılışlı” bir kadın şair olan Zübeyde Fıtnat Hanım'ın dahi “kadınca duyguları” yansıtmakta sıkıntı duyduğunu belirtir. Kızıltan, yine de erkeğin egemen olduğu bu dönemde Mihrî Hatun'un kadınca duyguları ifade etme cesareti gösterdiğini ilave eder (Kızıltan 1994:106-107).

Divan şairliğinin yolunun aşıklık rolü ve hüviyetin olmasından geçtiğini, bu durumun da kadının bu vadiye eser vermesini imkânsız kıldığını söyleyen Nazan Bekiroğlu, kadın şairin toplumsal baskıyı göze alması halinde “ifade klişe önce-

den belirlenmiş bir erkek söylemini üstlenmek” mecburiyetinde kaldığını ifade eder (www.nazanbekiroglu.net:ten aktaran İspirli 2007: 446).

Kadın şairlerimize, tezkirecilik geleneği içinde yeterince yer verilmemiş, verilse de kalıplaşmış ifadeler ya da üstü örtülü bir alay içeren ifadelere maruz bırakılmışlardır. Kimi zaman da erkek sanatçıların kıskançlıklarına da maruz kalmışlardır. Mihrî Hatun’un beğendiği şairlerden Necâtî’ye yazdığı şiirleri göndererek değerlendirmesini istemesi, Necâtî’nin pek hoşuna gitmemişken üstüne bir de onun bir şiirine nazire yazınca şairin öfkesini iyiden iyiye çeker ve Necâtî aşağıda mısraları yazar (Ertek Morkoç 2011:231):

“Ey benim şi’rime nazire diyen
Çıkma râh-ı edepten eyle hazer
Deme kim işte vezn ü kafiyyede
Şi’rim oldu Necâtî’ye denk
Bir midir filhakika ayb ü hüner” der. (İspirli 2007:447).

(Ey benim şiirime nazire söyleyen, edep yolundan çıkma, sakın. İşte vezin ve kafiyyede Necâtî’ye şiirim erişti deme, ikisi de üç harfle yazılır ama ayıp ve hüner bir değildir. (Ayıp ve hüner kelimeleri Arap alfabesinde üç harfle yazılır.) (İspirli, 2007:447).

Ahmed Rasim, *Muharrir, Şair, Edip* adlı çalışmasında şöyle bir olaydan bahseder:

“Nezahati hulk ve nezaketi hali cümleye malum olan merhume Nigar Hanım’ın bir gazelin, bî-edep bir neveste o kadar çirkin bir tarzda tahmis etmiş idi ki, (Andelib) merhum kaşlarını çatarak güya bakacak okuyacak imiş gibi elinden aldı, yırtıp suratına fırlattı.” (Murat Uraz 1941:7’den aktaran İspirli, 2007:447).

Bu bakış açısına paralel olarak günümüz edebiyat araştırmacılarında da kadın şairlere gereken önemin verilmediğini görmekteyiz. Örneğin Abdülbaki Gölpınarlı, Mihrî Hanım’ı eserine almasının sebebini; “(...) adı tezkirelerde geçtiği, Necâtî’yi taklit ettiği ve nihayet bir kadın şair olduğu için aldık.” (Gölpınarlı 1954:18’den aktaran İspirli 2007:447) şeklinde ifade eder.

Kadın Divan şairlerinin yaşadıkları sıkıntılara örnek olması bakımından birkaç ilginç anekdotu paylaşmak gerekir. Şair Zeynep Hanım, evlendikten sonra eşinin rızasını alamadığı için şiiri bırakmak mecburiyetinde kalmıştır. (Arslan 2007:400’den yorumlayan Ertek Morkoç 2011:230). Mihrî Hatun, evlenmemiştir. Trabzonlu Fitnat Hanım (1842-1911) eşinin aşırı kıskançlığının sonucu eşi tarafından kötü muamelelere maruz kalmıştır. Fitnat Hanım, kirpiklerini kesecek kadar ileri giden eşinden ayrılmak zorunda kalmıştır. (İnal 1999: 659, Uraz 1941: 84, İspirli 2007: 239 s’den aktaran Ertek Morkoç 2011: Sayısı, s.230-231). Aynı

şekilde Leyla Hanım, evlendiğinin ilk günü eşinin yanlış bir davranışını gördüğü için, bir hafta sonra eşinden ayrılmıştır. (Arslan 2003:31-32'den aktaran Ertek Morkoç 2011:231) Fatma Âni Hanım (öl. 1710-1711), evine misafir olarak gelen bir misafirin hoş olmayan tavırlarına maruz kalmıştır. (İspirli 2007:15'den aktaran Ertek Morkoç 2011:231).

Kastamonulu Feride Hanım (1837-1903)'ın annesi kızının şiirle ilgilenmesine karşıdır. Hatta Feride Hanım bundan duyduğu rahatsızlığı bir beytine de aksettirmiştir. (İspirli 2007: 148'den aktaran Ertek Morkoç 2011:231).

“*Duhterine böyle m’ider mâderi söyle bana*

Görmedim billâh cihânda böyle bir âzâr ana” (Ertek Morkoç 2011:231).

Bu bölümde son olarak, Divan edebiyatı döneminde şiir yazan bazı kadın şairlerin, -örneğin Cevriye Banu (d.1863—ö. 1916) gibi- ölmeden önce eserlerini bizzat kendilerinin yok etmeleri, eserlerinin kaybolmuş ya da henüz ortaya çıkarılmamış olma ihtimallerini hatırlamak gerekir. (Kızıltan, 1994: 104). Ayrıca, Divan edebiyatı geleneği içinde yaklaşık elliye yakın kadın şairin varlığına rağmen, bunların çok az bir kısmının divanının incelenmiş olması da dikkat çekici bir durumdur (Ertek Morkoç 2011:223).

B. Tanzimat’tan Sonraki Edebi Faaliyetler İçinde Kadın Sanatçıların ve Kadının Şairlerin Durumu

Tanzimat dönemine gelindiğinde, kadınlar lehine bazı gelişmelere tanık oluruz. Bu konuda yapılan bir tespit şöyledir:

“*Tanzimat dönemiyle kadının hukuki konumunda bazı iyileşmeler yapılmış, cariyelik kaldırılmış, kadınlar arazi mirasından yararlanmaya başlamışlardır. Toplumsal olarak da kadınlar çıkardıkları dergi ve gazeteler aracılığıyla kamu önünde kendi konularını oluşturmaya başlamışlardır. Bu konudaki ilk yayın, Terakki gazetesinin kadın eki olan Muhadderat’tır. Genellikle kadınlara yönelik olan bu dergilerden Şükufeza, Arife Hanım; Parça Bohçası, Semiha, Rabia ve Kamile hanımlar; Firuze, Süheyla Muhterem; bütün yazarları kadın olan Kadınlar Dünyası, Nuriye Ulviye tarafından; Vakit, Ayine, Hanımlara Mahsus, Aile, Kadınlar Alemi, Türk Kadını, Kadın, İnci, Yeni İnci, Süs, İnsaniyet, Mehasin adlı dergilerse kadın ve erkekler tarafından çıkarılmıştır. Bunlar içinde en uzun ömürlü olanı 1893 ile 1908 arasında çıkan Hanımlara Mahsus’tur. Bu dönemdeki yayınların amacı bir yandan Osmanlı kadınına eğitmek, bilgi düzeyini yükseltmek ve kadın haklarını savunmak, bir yandan da gündelik kadın hayatına Batılılaşma kaygısıyla yeni öneriler getirmektir. Bu yayınlar aynı zamanda kadın yazar ve şairlere ürünlerini yayımlayabilmeleri için bir olanak da sunmuş oldu.*” (Zelal, Ovalı 1994: 171).

İffet Halim, kadınlara mahsus *Kadın* gazetesini çıkarır. İffet Halim, “kadınlarla ilgili makalelerinin bir kısmını *Hakimiyet-i Milliye* gazetesindeki köşesinde, toplumsal ve siyasal konulardaki yazılarını da *Ulus* gazetesinde yayınlamıştır.” (Zelal, Ovalı 1994: 173).

Yine bu dönemlerde kadınların eğitimine yönelik olumlu gelişmeler de yaşanır. Böylece kadınlara mahsus eğitim kurumlarının faaliyete başladığı görülür:

“1843’te *Tıbbiye’de* ebelik dersleri başladı, 1858’de ilk kız *Rüştiyesi*, 1869’da ilk kız sanat okulu, 1870’te kızlar için lise düzeyinde ilk öğretmen okulu ve 1914’te de *Darümuallimat’a* bağlı ilk kız üniversite açıldı, bu bölüm 1920’de *Darülfünun’a* bağlandı. Böylelikle Osmanlı toplumunda kadınlar meslek sahibi olmaya başladılar.” (Zelal, Ovalı 1994: 171).

Ayrıca bu dönemde, basın hayatında kadının varlığı da hissedilmeye başlamıştır. Tanzimat dönemi şairlerinden olan **Cemile Hanım** (?)’ın *Tercüman-ı Hakikat Gazetesı’nde* yayınlanmış makaleleri vardır. Bundan başka *Tercüman-ı Hakikat Gazetesı’nde* yayımlanan Nisvan-ı İslâm konulu önemli bir bendi, Arapça-ya çevrilmiş, Beyrut’taki *Lisânü’l- Hâl* adlı gazetede yayımlanmıştır. **Makbule Hanım** (d.1865-ö.1898)’ın *Müntehabât-ı Tercümân-ı Hakikat, Tercümân-ı Hakikat, Hazîne-i Fünûn, Hanımlara Mahsus Gazete’de* şiir ve yazıları yayımlanmıştır. Ayrıca *Ma’kes-i Hayâl* adlı eserinde hikâyelerini toplamıştır. **Yaşar Nezihe** (1882-1935)’nin şiirleri *Malûmât Gazetesı, Hanımlara Mahsus Gazete, Kadın, Kadınlar Âlemi, Kadınlar Dünyası, Terakkî* dergilerinde yayımlanır. Ayrıca sanatçının *Bir Deste Menekşe* (1915), *Feryâdlarım* (1924) adlı şiir kitapla vardır. (Kızıltan 1994: 110-157).

Müstakil çalışmalara imza atan kadın şairler arasında sayabileceğimiz isimler ve eserleri şöyledir:

Çeşitli kaynaklarda şiirlerine rastladığımız **Nakiye Hanım** (d.1845-46-ö.1898-99)’ın *Lugat-i Farisiye* adlı bir eser yayımlanmıştır. **Kâmile Hanım** (1839-40-ö.1920-21)’ın *Hâdiyü’l- Cinân* adlı bir eseri (1306) ile Mi’rac konulu basılmamış manzum bir eseri vardır. **Nigâr Hanım** (d.1862-ö.1918) *Efsus I*, (1886), *Efsus II* (1890), *Niran* (1896), *Safahât-ı Kalb* (1901), *Elhan-ı Vatan* (1916) adlı şiir kitapları bulunmaktadır. Küçük bir divan oluşturacak kadar gazele ve şarkıya imza atmış olan **Nüzhet Hanım** (d?- ö.1925)’ın iki de tiyatro eseri vardır. **Fatma Aliye Hanım** (d.1862-ö.1936) edebiyatımızda bir romanı Türkçeye çevirip yayımlayan, roman yazan, hakkında monografi yazılan ilk kadın yazardır (Kızıltan 1994: 110-157). Tanzimat döneminde Fatma Aliye Hanım’ın kız kardeşi **Emine Semiye Hanım** ile **Makbule Leman Hanım** ile **Abdülhak Mührünisa’yı** da zikretmemiz gerekir. (<http://www.nazanbekiroglu.org/2000/01/02/osmanlida-kadin-sairler> (27.02.2012, 14:50).

II. Meşrutiyet Dönemi, kadının sosyal hayatta daha fazla yer almasına imkân sağlar. 1917'de çıkarılan Aile Hukuku Kararnamesi'nde kadınlara yönelik hükümler yer almaktadır. Kadınlar ilk defa derneklerde çalışma olanağını bu dönemde bulur.

“Teali Nisvan Cemiyeti”ni ve “Nuriye Ulviye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti”ni Halide Edip, “Donanma Cemiyeti Hanımlar Şubesi”ni yazar Nezihe Muhiddin kurmuştur. 16 Haziran 1923'te Hanımlar Fırkası kurulmuştur. Bu dönemde kadınların kurduğu bir başka ilgi çekici dernek de, Balkan savaşında anasız babasız yurtsuz kalan yetim muhacir kızlar ve yoksul dul kadınlar için kurulan “Kadınları Esirgeme Derneği” dir.” (Zelal, Ovalı 1994: 171).

Bu dönemde kadınların yazıları, erkeklerin çıkardığı edebiyat dergilerinden ziyade, kadınların yazdığı, çıkardığı ya da kadınlara mahsus dergilerde toplanır. Kadınlar zamanla diğer dergilerde de varlık ortaya koymaya başlarlar. Bunlar arasında örneğin, **Benal Nevzat** İzmir'de, **İffet Halim** Diyarbakır'da, **Azmiye Hami**, Antalya ve Konya gazetelerinde ve dergilerinde yazar. (Zelal, Ovalı 1994: 172).

Dönemin kadın sanatçılarının büyük çoğunluğu İstanbul'da çıkan gazete ve dergilerde yazmışlardır:

“İffet Halim, Kadın, Hakimiyet-i Milliye, Ulus ve Yeni Türk gazetelerinde; Azmiye Hami, roman ve hikâyelerini Ulus'ta ve makalelerini Cumhuriyet'te; Şükufe Nihal, Heray, Süs, Mehasin, Kadın Yolu, Bilgi Yurdu Işığı, Firuze, Türk Kadını, Türk Kadın Yolu dergilerinde, Meliha Aveni, Süs dergisinde; İhsan Raif “İ.R.” imzasıyla Rebap Mecmuasında; Halide Nusret, Milli Mecmua, Ayda Bir, Çınaraltı, Kadınlar Dünyası, Türk Kadını, Süs, Genç Kadın, İnci/ Yeni İnci dergilerinde; Yaşar Nezihe, Kadınlar Dünyası, Kadın Yolu, Türk Kadın Yolu, Kadınlar Alemi, Kadın (İstanbul), Nazikler dergilerinde ve Amele Cemiyeti'ne girdikten sonra Aydınlık gazetesinde, ayrıca Sabah, Terakki, Malumat ve Haber gazetelerinde de yazmıştır. Görüldüğü gibi, edebiyat ortamının, erkeklerin yazdığı ve dönemin edebiyat ortamını belirleyen dergi ve gazetelerden uzak düşmüşlerdir.” (Zelal, Ovalı 1994: 172).

C. Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Gelen Süreçte Kadın Şairlerin Durumu

Gerek sosyal yaşamda, gerekse sanat dünyasında yer alan kadın profili, Cumhuriyet döneminde de değişmez¹. Cumhuriyet dönemi Türk şiirine hizmet eden

1 “Sözgelimi, biri hariç hepsi eğitimlidir. Kadınların da okuyabildiği resmi eğitim kurumlarının olmadığı dönemlerde, evlerinde özel eğitimden geçmişlerdir. Leyla Saz, Maşşah ve İhsan Raif gibi şair kadınlar Cumhuriyet öncesinde özel eğitim görmüşlerdir. Bunları izleyen kuşağın kadın şairleri ise II. Meşrutiyet'ten sonra kadınlar için de resmi eğitim kurumlarının açılmasıyla, bu kurumlarda eğitim görmüşlerdir. Kadınların üniversiteye alınmasından sonra neredeyse tamamı Edebiyat Fakültesi'nin çeşitli bölümlerinden mezun olurlar. Öte yandan aynı kadınlar arasında özel eğitim görenler de vardır. Sözgelimi Halide Nusret özel eğitim görüyor daha sonra Erenköy Kız Lisesine, sonra da bir süre Edebiyat Fakültesi'nde okuyor.” (Zelal, Ovalı 1994: 172).

kadın şairlerimizin eğitim durumlarını gözden geçirdiğimizde, genellikle edebiyat fakültesi, öğretmen okulu veya eğitim enstitüsü, hukuk ya da siyasal bilgiler fakülteleri ya da güzel sanatlardan mezun oldukları görülür. Ağırlıklı olarak edebiyat ya da eğitim fakültesi mezunudurlar. Bunlardan bazılarının isimleri şöyledir:

Edebiyat Fakültesi Kökenliler: **Adile Ayda** (1913 Kazan) A.Ü. DTCF Fransız Filolojisi mezunu. İ.Ü. Fransız Filolojisinde akademisyendir. **Azmiye Hami**, Edebiyat Fakültesi. **Benal Nevzat Arıman** (1903 İzmir) Sorbonne Üniversitesi Edebiyat Fakültesi mezunu. **Canan Apak** (1932 İzmir) A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. **Cavidan Tümerkan** (1922 İstanbul) İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümünden mezundur. **Esen Özbek** (1936 Mılas) A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. **Fakihe Odman**, Amerikan Koleji, ardından Edebiyat Fakültesini bitirir. **Feriha Aktan** (d.1924 İstanbul) İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü mezunu, ayrıca Yüksek Lisans yapmıştır. **Gülsemi İnal** (1947 İstanbul) İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü mezundur. **Hikmet S. Omay** (1919) DTCF Kütüphanecilik Bölümü'nden mezundur. **İnci Asena** (1948 İstanbul) İ.Ü. İngiliz Filolojisi'nde bir süre okumuştur. **Mefkûre DüNDAR** (1932 Niğde) İngilizce Bölümü'nden mezundur. **Mualla Anıl** (Edirne) A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde okur. **Müfide Güzin Anadol** (1925 Zonguldak) İ.Ü. Edebiyat Fakültesi'nde okumuştur. **Necibe Kızılay**, Edebiyat Fakültesi. **Neriman Duranoğlu** (1929 Seydişehir) A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, **Nezihe Araz** (1922 Konya) DTCF Psikoloji ve Felsefe Bölümü'nden mezundur.

Öğretmen Okulu ya da Eğitim Enstitüsü Kökenlidir: **Aydan Süer** (1941 Erzurum) Enstitüde okumuştur. **Aysel Özakin** (1942 Urfa) Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü Fransızca Bölümü. **Aysel Payaslı** (1935 Mersin) Mersin Kız Enstitüsü mezunu. **Azmiye Hami Güven** (1904 Konya) Öğretmen Okulu. **Emine Şenadam** (1934 Adana) Kız Öğretmen Okulu mezunu. **Feriha Altıok** (1946 Kıbrıs) Samsun Eğitim Enstitüsü Edebiyat Bölümü mezundur. **Güler Çinici** (1937 Nevşehir) Enstitü. **Gülgün Atillâ** (1939 Fethiye) Konya Kız Öğretmen Okulu. **Gülsüm Ak-yüz** (1949 Isparta) İstanbul Öğretmen Okulu. **Hacer Çakır** (1932 Tokat) Gazi Eğitim Enstitüsü Eğitim Bölümü. **İsmet Kür** (1917 İstanbul) Gazi Eğitim Enstitüsünü bitirdi. **Kıymet Karasahin** (1936 Seydişehir) Konya Öğretmen Okulu. **Muazzez Menemencioğlu** (1929 Konya Ereğli) Enstitü mezunu. **Mukaddes Şanver** (1937 Denizli) İstanbul Çağa Eğitim Enstitüsünde Fransızca bölümünde okumuştur. **Neclâ Aysan** (1930 Çankırı) Akşam Kız Sanat Enstitüsü. **Necla Işık** (1947 Kilis) Atatürk Eğitim Enstitüsü Fransızca Bölümü. **Nurhan Gezerler** (1940 Manisa) Konya Kız Öğretmen Okulu. **Nurten Çelebioğlu** (1930 Ünye) Trabzon Öğretmen Okulu. **Rüksan Türkân Ünlü** (1934 Ankara) Ankara Kız Teknik Öğretmen Okulu Resim Bölümü mezunu. **Sabahat Çakırtaş** (1936 Kütahya) Kız Enstitüsüne devam etmiştir. **Sevim Tümtürk** (1934 Kastamonu) İsmet Paşa Enstitüsü'ne iki

yıl okumuştur. **Şükran Kozalı** (1948 Denizli) İzmir Buca Eğitim Enstitüsü Matematik bölümü mezunu. **Ülkü Uluirmak** (1939 Şerefli Koçhisar) DTCF. **Yurdağül İzgi** (1938 Ankara) Konya Kız Öğretmen Okulundan mezun.

Hukuk Fakültesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi ya da İktisat Fakültesinden Mezunlar: **Asena Dora** (1935 Çorum) İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinde okumuştur. **Aysel Ersan** (1939 Ankara) A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi. **Beki Bahar** (1927 İstanbul) bir müddet Ankara Hukuk Fakültesine devam etmiştir. **Birsen Şenman** (1935 İstanbul) İstanbul Ü. İktisat Fakültesi Gazetecilik Enstitüsünde okumuştur. **Emel Dilman** (1927 İstanbul) Benerberith Lisesi, bir müddet Hukuk Fakültesi'ne devam etmiştir. **Ferha Özpaya** (1920 Bursa) İ.Ü. Hukuk Fakültesi mezunu. **Gülten Akın** (d. 1933 Yozgat) Ankara Hukuk Fakültesi. **İffet Halim Oruz** (1904 İstanbul) İ.Ü. İktisat Fakültesi. Doktora yapmıştır. **Müveddet Türkuğur** (İstanbul) A.Ü. Hukuk Fakültesinden mezun. **Türkan İldeniz** (1938 Bolu-Düzce) İ.Ü. Hukuk Fakültesi. **Ülker Akçakoca** (d.1931 Ankara) Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi.

Güzel Sanatların Diğer Dallarında Eğitim Almış Kadın Şairler: **Azra İnal** (1915) Akademi (Güzel Sanatlar olsa gerek) İngilizce, Fransızca bilir. Ressam. **C. Meral Divitçi** (Samsun) Güzel Sanatlar Akademisi, Doğu Süslemeciliği ve Seramiği konusunda eğitim görmüştür. **Gülşen Gırgınkoç** (1930 İstanbul) Devlet Tiyatrosu Çocuk Tiyatrosu Bölümü. **Melek Sabah Şardağ** (1946 Ankara) Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş Bölümü. **Melisa Gürpınar** (1941 İstanbul) İktisadi Ticari İlimler Akademisi. İstanbul Belediye Konservatuvarı Tiyatro Bölümü. **Meral Üner** (1938 Ankara) Ankara Devlet Konservatuvarı'nda üç yıl okudu. Devlet Çocuk Tiyatrosunda çalışmıştır. **Sevil Üzeltürkay** (1940 Adana) İstanbul Konservatuvarı Tiyatro ve Şan Bölümü. **Sevim Dil** (1935 Çorum) Ankara Devlet Konservatuvarı Şan ve Opera Bölümü.

Diğer Fakültelerden Mezunlar: **Birhan Sabahat Küçükezber** (1933 Gaziantep) Ankara İlahiyat Fakültesi. **Gündüz Berker** (1941 İstanbul) İ.Ü. Tıp Fakültesi. **Yüksel Satoğlu** (1938 Kayseri) Ege Ün. Tıp Fakültesi.

Kolej mezunları ile eğitimini çeşitli sebeplerden tamamlayamayan kadın şairler de vardır. Örneğin, **Halide Nusret Zorlutuna** (d.1901 İstanbul) İ.Ü. Edebiyat Fakültesinde okumuş, bitirememiştir. **Müdrîke Coşansu** (1893 Kütahya). Kadıköy Numune Rüştîyesi'ni birincilikle bitirir. Hastalığı sebebiyle okula devam edemeyince eğitimine evde devam eder. **Meliha Avni**, Amerikan Koleji mezunudur.

1950 sonrası edebiyatımızda yer alan kadın şairlerin genel eğitim profiline bakarsak: **Zehra Dinçer** (1940 Alucra)'in babası bakkaldır. Maçka Lisesi'nde okumuştur, **Emine Erbaş** (1935 İstanbul) Kadıköy'de okumuştur, **Mübeccel İzmirli**

(1934 Çorlu) liseyi bitiremeden çalışmak zorunda kalmıştır, **Ayla Oral** (1938 İstanbul) Kandilli Kız Lisesi, **Sennur Sezer** (1943 Eskişehir) İstanbul Kız Lisesinden terk, **Jale Sun** (1936 İstanbul) ortaokul mezunu, **Leyla Şahin** (1954 Artvin) Üsküdar Kız Lisesinden mezundur.

Yakın dönem kadın şairlerinin farklı eğitim kurumlarında yetiştiklerini görmekteyiz. Örneğin, **Perihan Mağden** (1960 İstanbul) Boğaziçi Üniversitesi Psikoloji bölümü mezunudur. **Nilgün Marmara** (1958-1987) Boğaziçi İngiliz Dili ve Edebiyatı, **Ayten Mutlu** (1952 Bandırma) İ.Ü. İşletme Fakültesi mezunlardır. **Lale Müldür** (1956 Aydın) ODTÜ Ekonomi'de başlayan eğitimini Manchester Üniversitesinde tamamlar. Essex Üniversitesi'nde edebiyat masteri, Belçika'da Üniversite de Bruxelles'de doktora çalışmaları yapar. **Birhan Keskin** (1963 Kırıkale) İ.Ü., Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, **Fatma Şengil** (1970 Eskişehir) Anadolu Üniversitesi Ezacılık Fakültesi, **Serap Uraz** (1968 Burdur) İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Edebiyat Bölümünü bitirirler. **Verda Ülkü** (1969 Gelibolu) İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümünde okumuştur. **Nilgün Üstün** (1956 İzmir Bergama) Sinema TV. Eğitimi almıştır. **Esra Zeynep** (1966 Ankara) İngiltere New Castle (Turizm) Üniversitesini tamamlar. **Melike Aslı Kılan** (1971 İstanbul) Hacettepe Üniversitesi Ankara Devlet Konservatuvarı Tiyatro Bölümü, **Elif Gevgili** (1963 İstanbul) İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Felsefe Tarihi Bölümü mezunudur².

Genel tabloya baktığımızda, kadın şairlerin yüksek okul okusunlar ya da okumasınlar iyi eğitim almış kimseler olduğunu söyleyebiliriz. Sanata yatkın olmaları, sanatın diğer dallarıyla da ilgilenmeleri dikkate değer bir husustur. Bir başka dikkat gösterilmesi gereken mesele de Hukuk, Siyasal Bilgiler ya da İktisat mezunu kadın şairlerin sayısının da gözden kaçmayacak bir çoğunluk teşkil etmesidir. Dolayısıyla diyebiliriz ki, kadın şairlerimiz edebiyat kültürünü tanımış ve sevmiş, kendilerini de edebiyat dünyasında görmek istemişlerdir.

1980'lerden sonra kadın şairlerin sayısındaki artışın sebebini değerlendiren Derya Önder, bu durumu şöyle izah eder:

“Bunda ülkemizde kadın hareketlerinin artması ve desteklenmesi (her şeyden önce kadınların birbirini desteklemesi), öncül nitelik taşıyan bazı edebiyat dergilerinin şair kadınlara yer vermesi gibi nedenler önemli rol oynar. Ama asıl önemli olan dönemin şair kadınlarının onlardan (her nedense) hiç beklenmedik (ama aslında sadece içlerinden çıkardıkları) şiirler yazmaları, şiirlerindeki dilin nitelikli ve çarpıcı isyanı, sözcükleri yırtış şekilleridir. Çünkü bu hem izleyici konumunda bekleyen diğer kadınların harekete geçmesine hem de yazmak için cesaretlendirilmelerine yol

2 Bu listenin hazırlanmasında yararlanılan kaynaklar şunlardır: DİL, Şahinkaya (Tarihsiz), Türk Kadın Şairler Antolojisi Nur Yayınları, Ankara; SEVER, Mustafa, (1993), Divan'dan Günümüze Türk Kadın Şairler Antolojisi, Yön Yayıncılık, İstanbul; TAMSÖZ, Bedihan, (1994), Osmanlıdan Günümüze Kadın Şairler Antolojisi, Ayyıldız Mat. Ankara; YURDABAK, Hüseyin, (2006), Türk Edebiyatında Günümüz Kadın Şairleri, Yücel Ofset Ltd. Şti. Ankara.

açmıştır.” (www.deryaonder.com/node/19,Posted May 17th, 2008 by deryaonder 04.03.2012, 18:54).

1990’lı yıllarda kadın şairlerin sayısında ise 1980’lere oranla daha fazla sayında kadın şair edebiyat dünyasına dahil olmuştur. Bunda, kadınların giderek daha da bilinçlenmesinin ve gelişen teknolojik imkânlar sayesinde kadınların seslerini daha fazla duyurabilmesinin etkisi olduğu düşünülebilir.

Oya Batum Menteşe gelinen noktayı şöyle değerlendirir:

“Günümüzde, edebiyatın erkek-egemen marjinal, başarısız ve etkisiz olduğu günlerden, kadın ve erkek yazarın aynı şekilde evrensel olabileceği anlayışa gelindi. Kalemin erkekliği temsil ettiği günlerden, sayfanın kadın yaratıcılığını temsil ettiği günlere gelindi.” (Oya Batum Menteşe 2002’den Aktaran Tağızade-Karaca 2006: 421).

C. Âşıklık Geleneği İçinde Kadın Şairlerin Durumu

Âşıklık geleneği içindeki kadın şairlerin durumunu Dr. Ahsen Turan’ın bir çalışmasından takip edelim:

“Toplumun kadına ve kadının saz çalıp söylemesine bakışı, anne-baba ve eşle yaşanan problemler, âşıklık geleneğinin gereklerini yerine getirip getirememe problemleri, erkek âşıkların kadın âşıklarla geleneği paylaşma hususundaki problemleri bunlardan birkaçıdır. Erkek âşıkların usta yanında yetişme ortamları, çıraklık dönemleri, sanatlarını icra ettikleri, edebî meclis kurdukları mekânlarda bulunma gereklilikleri, fasillara ve atışmalara katılmaları, sanatlarını çoğu zaman seyyar olarak icra edebilmeleri gibi özgürlüklerinin karşısında kadın âşıklar toplumdaki sınırlılıkları dolayısıyla sanatçı kimliklerinin de bir gereği olarak bazı çatışmalar ve sıkıntılar yaşamışlardır. Buna karşın toplumun kadın için koyduğu ve uyguladığı kurallar kadının âşıklık konusundaki kararlılığından dolayı onun âşıklığını engelleyememiş, söz söyleme hürriyetinin önüne geçememiştir. Bir kadın birine sevdalandığında rahatlıkla söz söyleyemezken, kadın âşıklar toplumsal tabuları âdeta yıkarak cesurca söyleyişlerle duygularını ifade etmişlerdir. Sadece kendilerinin değil, toplumun sıkıntılarına, memleket mesellerine de tercüman olmuşlardır.” (Turan, Saluk 2011:5).

Âşıklık geleneği içinde de eşlerinden desteklenmeyenler hatta şiddete maruz kalanlar olmuştur:

“Senem Akkaş (Âşık Şahsenem) eşi tarafından sazı kırılmış, şiirleri yakılmıştır. Âşık Şahsenem çektiği sıkıntılarla ilgili “Gönülden Gönüle Gider Yol Gizli Gizli türküsünü dinlerken duygulandım, ona benzer Gel Gizli Gizli diye bir şiir yazdım. Eşim ‘Sen kimi çağırıyorsun gizli gizli’ diye dayak attı. Sonra şiirlerimi saklamaya başladım. Bu kez de sakladığına göre ‘Bir iş karıştırıyorsun.’ diye söylendi. Bir süre bıraktım çalıp çağırma, sonra boşandım.” demektedir (Haber7/www.tumgazeteler.com/29.03.2006,20.11.2011’den alıntılan Turan, Saluk 2011:8).

Filiz Yurdakul (Sinem Bacı)'ya eşi Âşık İhsan'den önceleri çok destek gördüğünü, ancak kendisinin giderek başarılı olduğunu gördükçe eşinin kıskançlığa kapıldığını ve bu durumun da ayrılmalarına sebep olduğunu söylemektedir (Çınar, Mayıs 2008:211)” 2011'den alıntılan Turan, Saluk 2011:8).

Kadının günlük yaşam içindeki sorumlulukları, sanatını ikinci plana atmasına sebep olmaktadır. Jale Sancak, kadın yazar olmanın zorluklarını şöyle tespit eder:

“Kadınlar için edebiyat neredeyse bir ikinci uğraş durumunda. Bu tabii bizim cinsimiz açısından büyük bir dezavantaj. Oysa erkek öyle değil! Bu konuda çok daha fazla zamanı var. Çok da özgür ve sorumlulukları, gündelik yaşam pratiği ile ilgili yükümlülükleri çok daha az... Kadın-erkek diye bir ayırım koyamıyorum ortaya ama kadın daha dramatik bir varlık.. Yazmak; kimi zaman bir yolculuk, kimi zaman da ateş çemberinden geçmek, ateşin üstünde yürümek gibi bir şey ama asla vazgeçemeyeceğim bir uğraş. Yazmak, benim için hayatın anlamı. Onu bir yaşam biçimi ve varoluş nedeni olarak duyumsuyorum” (Jale Sancak'tan aktaran Tağızade Karaca 2006: 536).

Necla Tezerdi (Âşık Mihrumah), evlendikten sonra eşinin de âşık olması sebebiyle âşıklık faaliyeti içinde daha rahat yer alabildiğini ancak çocukları olduktan sonra sanatının ister istemez ikinci plana gerilediğini ifade etmiştir. (Turan, Saluk 2011:9).

Âşıklık geleneği içinde kadın şairlerin, dinleyiciler karşısında yapılan atışmalarda erkek âşıkların sözlerini sakınmadan söylemelerinden dolayı duydukları rahatsızlıklara da günümüzde kadın şairlerin -özelde kadın âşıkların- yaşadığı zorluklara örnek gösterebiliriz. Ozan Gülçınar bu sebeple “Kişiliğini bilmediğim insanla atışmam. Dünyalar verseler kadınlık gururum daha önemli. Orada sadece kendimi değil, tüm kadınları temsil ediyorum.” demektedir. (Sever, 2010:87'den aktaran Turan, Saluk 2011:22).

Bu konuda Sarıcakız'ın yaşadığı bir olaydan da bahsetmek gerekir:

“Âşıklar Bayramı'na katılan Sarıcakız'ın atışma yaptığı Karşılıklı Âşık İlhami Demir'i yenmesi üzerine bu olay, gazeteler tarafından “kadın Ozanın Fendi Erkekleri Yendi.” şeklinde manşet yapmıştır. Ancak Sarıcakız bu haberdan sonra uzun müddet âşıklar bayramına çağrılmamıştır. (Çınar, 2008:52, Gazel, 1997'den aktaran Turan, Saluk 2011:23).

Anadolu'da kısıtlı olanaklar dahilinde yetişen kadın şairlerin isimlerini duyurmaları büyük şehirlerde yaşayanlara göre daha güçtür. Özellikle kadın âşıkların, eğitim alma konusunda yaşadıkları sıkıntıları, eserlerinde de yansıttıklarını görmekteyiz. İsteddiği tahsili alamayan ve bunun acısını içinde hisseden Ayten Çınar (Ozan Gülçınar) duygularını şöyle ifade eder:

“Bayrağımın gölgesinde

Atatürk'ün ilkesinde

Cumhuriyet ülkesinde

Öğretmen olmak isterdim” (Alp 2010:61'den aktaran Turan, Saluk 2011:7).

Sonuç

Anadolu'da kız çocuklarının da eğitim alma imkânlarının artmasıyla, kadın şair sayısı hele ki günümüzde hem sayıca hem de sanat değeri bakımından erkek meslektaşlarıyla yarışacak duruma gelmeye başlamıştır. Bu bağlamda hazırlanan antolojiler de -her ne kadar şu an için sayıca az olsa da- kadın şairlerin seslerini duyurma açısından önemli çalışmalardır³.

Türk edebiyatında, Tanzimat'tan günümüze kadar varlık gösteren edebi akımlar içinde kadın yazarlar ve şairler ne yazık ki yer alamamıştır. Bunun nedeni, edebi akımların birleştiği edebi grupların aynı zamanda birer sosyal muhit olması olarak açıklanabilir. Servet-i Fünûn, Fecr-i Ati, Beş Hececiler, Toplumcu Gerçekçiler, Yedi Meşaleciler, Garip Akımı, İkinci Yeniciler arasında kadın şaire rastlayamayız. Bunda erkek meslektaşlarının kadın şairlere olumsuz bakış açılarının payı olduğunu da söyleyebiliriz.

Tanzimat döneminde Batılı manada başlayan tahkiye içinde kadın şair ve yazarlarımızın bugün erkeklerle yarışacak durumda olmaları biraz da yeni tahkiye türünün her iki cins için de yeni deneniyor olmasıyla ve Tanzimat döneminde kadın sanatçıların toplum içinde daha fazla seslerini duyurmalarına olanak sağlanmasıyla açıklanabilir. Kızlara yönelik okulların açılması, kadınların dernek faaliyetleri içinde yer almaları, dergi ve gazetelerde kadın şairlerin eserlerine de yer verilmeye başlanması, kadın şairler açısından olumlu gelişmelerdir.

Kadının bilgi, birikim ve eserleriyle ortaya çıkabilmesi, toplumun kadına biçtiği roller sebebiyle zaman almaktadır. Kadın, çoğu zaman hem eş, hem anne olarak sorumluluklar üstlendiğine göre, sanat onun için ancak fırsat bulunduğu yapılabilen bir meşgale konumunda kalabilmektedir.

Bu çalışmayı hazırlarken gördük ki, kadın şairler antolojileri ya da seçkilerin geneli, araştırmacılar için tatmin edici nitelikte olmaktan uzaktır. Bu sebeple hazırlanan antolojilerin şairin biyografisini ve örnek eserlerini vermek konusunda daha ayrıntılı hazırlanması gerekmektedir. Günümüzde sayıları gittikçe artan edebiyat dergilerinde kadın sanatçıların seslerini daha fazla duyurmalarına imkân tanınmalıdır. Sırf kadın sanatçılara yönelik eserlerin ele alındığı yarışmalar ve bunların

3 Örneğin, Hüseyin Yurdabak tarafından hazırlanan Türk Edebiyatında Günümüz Kadın Şairleri adlı çalışmada, isimleri fazla duyulmamış kadın şairlere yer verilir. Çalışmada Aysen Akdemir, Sevinç Atan, İlter Yeşilay, Hayriye Çitoğlu, Emine Ertem, Nuriz Beyatıoğlu (Gökmenoğlu), Güzide Taranoğlu gibi 64 kadın şair yer almaktadır.

medyada duyurulması da seçeneklerden biri olabilir. Televizyon kanallarında az sayıdaki kültür-sanat programları arttırılmalı ve özellikle edebiyata ağırlık verilmelidir.

Akademik çalışmalar içinde yer alan kadın araştırmacılara da bu bakımdan bir görev ve sorumluluk düştüğü açıktır. Üniversitelerde, özellikle de edebiyat bölümlerinde yapılan faaliyetlerde, kadın yazar ve şairlerin gençlere tanıtılması sağlanmalıdır. Böylece, kadının toplum hayatındaki yeri pekişirken, kadın yazar ve şairler edebiyat dünyasında olmaları gereken yerde temsil edilebilirler kanaatindeyiz. Medeni milletler seviyesinde olabilmenin ölçütlerinden biri de, muhakkak kadına verilen değer ve duyulan saygıdır. Bu bağlamda, kadın şairlerin seslerini daha fazla duyurabilmeleri için, öncelikle kadınlar lehine yaklaşımların yerleşmesi gerekir.

Kaynaklar

DİL, Şahinkaya (Tarihsiz), Türk Kadın Şairler Antolojisi Nur Yayınları, Ankara.

EREN, Güler (1998), "Cumhuriyet 75. Yıldönümünde Kadın Haklarının Neresinde?" Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-1998 Dönemi Değerlendirmesi III, Sosyal Değerlendirme, Yeni Türkiye, s.1899-1905.

ERTEK MORKOÇ, Yasemin (2011), "Klasik Türk Edebiyatında Kadın Şairlere Bakış", Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 9, Sayı:2, Ekim, Prof. Dr. Mahmut Kaplan Armağan Sayısı, s.223-235.

İSPİRLİ, Serhan Alkan, (2007), "Osmanlı Kadınının Şiiri", Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 2/4, s.446-454.

KARA DÜZGÜN, Ülkü, (2007), Başkurt Destanlarının Tipolojisi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

KIZILTAN, Mübeccel, (1994), "Divan Edebiyatı Özelliklerine Uyarak Şiir Yazan Kadın Şairler", SOMBAHAR, Ocak-Nisan, Özel Sayı, s.104-160.

NUTKU, Özdemir (2010), "Kadın ve Sanat", Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi YEDİ, Temmuz, Sayı:4, s.137-141.

ÖNDER, Derya, (2005) *yılında, Yaratım Dergisi'nde yayımlandı.* www.deryaonder.com/node/19, Posted May 17th, 2008 by deryaonder. (04.03.2012, 18:54).

PALA, İskender, AŞİNA GÜZELLER www.altsayfa.com/edebiyat/edebi.../222-İskender-pala-kadın-sairler (04.03.2012, 19:00).

SEVER, Mustafa, (1993), Divan'dan Günümüze Türk Kadın Şairler Antolojisi, Yön Yayıncılık, İstanbul.

TAĞIZADE- KARACA, Nesrin, (2006), Edebiyatımızın Kadın Kalemleri, Vadi Yay. Ankara.

TAMSÖZ, Bedihan, (1994), Osmanlıdan Günümüze Kadın Şairler Antolojisi, Ayyıldız Mat. Ankara.

TURAN, F. Ahsen, R. Gökben Saluk, (2011), "Aşıklık Geleneği İçindeki Kadın Aşıklar ve Karşılaştıkları Sorunlar.", Uluslar arası Kadın Aşıklar Şöleni, Kocaeli, 27-29 Mayıs, s. 1-31.

www.arastirilm.com/mustafa-kemali-etkileyensair-tevfik-fikret.html - (26.02.2012, 19:42).

www.yilmazodabasi.com.tr/yazi-56-neden-kadin-sair-yok (04.03.2012, 18:55).

www.nazanbekiroglu.org/2000/01/02/osmanlida-kadin-sairler/ - (27.02.2012, 14:50)

ZELAL, Naime – Leyla Ovalı (1994), “Cumhuriyet Döneminde Aydın Kadınların Durumu ve Kadın Şairler” SOMBAHAR, Ocak-Nisan, Özel Sayı, Kadın Şairler Altarı, s. 170-181.

<http://www.nazanbekiroglu.org/2000/01/02/osmanlida-kadin-sairler> (27.02.2012, 14:50).

<http://www.ruzad.org/kadin/id5.htm>, (26.02.2012, 19:41).

YURDABAK, Hüseyin, (2006), Türk Edebiyatında Günümüz Kadın Şairleri, Yücel Ofset Ltd. Şti. Ankara.

Kırgız Türklerinin Destancılık Geleneğinde Efsanevî Manasçılar ve Akınlar

The Epic Tradition Says Legendary Manas Kyrgyz Turks And Akin's

Mehmet ÇERİBAŞ*

Özet

Kırgız Türkleri, Türk Dünyası coğrafyasında sözlü edebiyatı mütakamıl derecesine erişmiş Türk boylarındandır. Bu nitelikleri sayesinde Kırgızlar, Manas gibi dünyanın en edebi ve en hacimli destanına sahip olmuşlardır. Kırgız Türkleri gelişmiş sözlü edebiyatları yanında tarihi süreç içinde çok farklı kültürlerle temas etmişler, bu kültürlerden çeşitli kavramlar alarak edebiyatlarını ve dillerini daha da zenginleştirmişlerdir. Böylece Kırgız Destan Edebiyatında aynı anlama gelecek birçok kavram türemiştir. Bu kavramların Kırgızların en başarılı olduğu destan türünde daha da zenginleştiği göze çarpmaktadır. Bu bağlamda Kırgız Destancılık geleneğinde destan anlamına gelen comok, dastan, epos gibi, destancı anlamında ırçı, akın, manasçı kavramları hâsıl olmuştur. Manasçı kavramının ortaya çıkmasıyla birlikte destancılar, Manasçı genel adı altında destanı yaratma ve söyleme yeteneklerine (Çoñ, Çınıgı, Çala, Üyrönçük Manasçı), tarihi şahsiyet olup olmamalarına (Efsanevi ve Tarihi Manasçılar), söyleyici ve anlatıcı (yazıcı) olmalarına (Söyleyici ve Yazıcı Manasçılar) ve söyledikleri destanlara (Manasçı, Semeteyçi, Seytekçi) gibi adlar almışlardır. Bu makalede Kırgız Türkleri arasında Legendardık (Efsanevî) olarak bilenen ve Manas Destanı'nın ilk yaratıcıları olarak kabul edilen destancılar ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kırgız Türkleri, Kırgız Türklerinde Destan, Destancı Kavramı, Manasçılar, Manasçıların Çeşitleri, Legendardık (Efsanevî) Manasçılar.

ABSTRACT

Kyrgyz Turks is one of the Turk tribes which has been reached to maturity degree of verbal literature in the geography of Turkish World. Due to this quality

* Yrd. Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

the Kyrgyz has had the most literary and most volume epos of world like Manas. The Kyrgyz Turks has contacted very different cultures within historic duration at the side of their advanced verbal literature, they have enriched own language and literature further getting various concepts from these culture. So al lot of concepts has been derived in the Kyrgyz Epos Literature as synonymous. It is clear that these concepts have enriched more in the most successfull kind of epos of Kyrgyz. In this context İn Kyrgyz Epic Tradition to be incurred like comok, dastan, epos meaning as epic; ırçı, akın, manasçı meaning epic teller. With appearace of concept of manasçı, destançı have taken name like as general under the name of manasçı creation of the epic and the ability to tell (çoң, чınıгы, чала, үйрөнчүк manasçı) if dastançı figure on historical or not (efsanevi ve tarihi manasçılar), telling and narrator (söyleyici ve yazıcı manasçılar) and telling epos (Manasçı, Semeteyçi, Seytekçi). In this article is under debate epos teller this have been known as Legendary (efsanevi) in Kyrgyz Turk and accepted as first creators of epos of Manas.

Keywords: Kyrgyz Turks, Epos in Kyrgyz Turks, Concept of Epos Teller, Manas Teller, Kind of Manas, Legandary Manasçı

Giriş

Kırgız Türkleri arasında destan türü comok, dastan, epos gibi kavramlarla karşılanırken, bu kavramlar içinde comok hem destan hem de masal anlamına gelmektedir. Kırgız Türkleri destanı masaldan ayırmak için masala “cöö comok” adını vermişlerdir (Yudahin, I. C., 1998: 221; Cusupov, İmanaliyev, 2004: 393; Asanov, Akmataliyev, 2004: 142; Şeriyev, Muratov, 2003: 43; Karatayev, Erاليyev, 2005: 174; ME, I. Tom, 1995: 223; KSE, 1977: 72; KAT, I Tom, 2004: 480; Taştemirov, Bayhodcoyev, Zakirov, 1973: 245). Dastan kelimesi ise Kırgız Türkçesinde “kahramanlık destanı”, “klasik edebiyatta çok bilenen ve temel konusu aşk olan mesnevi nazım biçimiyle yazılmış uzun soluklu anlatı” ve “halk hikâyesi” şeklinde üç farklı anlamda kullanılmaktadır (Çobanoğlu, 2003: 136-145; Elçin, 2003; KSE, I. Tom, 1977: 293; Abdullayev, İsayev, 1969: 151; Cumankunova, 2005: 190). Epos kavramı Kırgız Türkçesine Sovyet Dönemi’nde girmiş olup kavram daha çok “kahramanlık destanı/şiiiri” anlamında kullanılmaktadır (KSE, IV. T., 1979: 588; Şeriyev, Muratov, 2003: 15; KAT, I. T., 2004: 463). Kırgızlar arasında destan türü ise hacmi bakımında çoң epos (büyük destan: Manas, Semetey ve Seytek Destanları) ve kence epos (Manas dışındaki destanlar) olarak ikiye ayrılmıştır (Abduvaliyev, v.d., 2010: 689; Abduldıyev, İsayev, 1969: 307; Borbugulov, 1996: 402; Düşaliyev, Luzanova, 1999: 101; Düşaliyev, 2007: 129; Yudahin, I. C., 1998: 279; Abduldıyev, v.d., 2010:1332; Abduldıyev, İsayev, 1969: 700; Şeriyev, Muratov, 1994: 116).

Kırgız Türkleri arasında destan söyleyen veya yazan kişilere ise comokçu, ırçı, akın, manasçı gibi adlar verilmektedir. Kırgızlar arasında destan söyleyen kişi anlamında en eski kavram comokçudur (KAT, II. Tom, 2004:144; ME, I. T.,

1995: 223; Abdullayev, İsayev, 1969: 215; Şeriyev, Muratov, 2003: 67-68; Obozkanov, 2006: 241; Taştemiroy, Bayhodcoyev, Zakirov, 1973: 285-293; Orozobekova, 2003: 126). Comokçular destan yaratma ve destan icra yeteneklerine göre “camakçı comokçular (acemi, öğrenci destancılar)” ve “çoñ comokçular (büyük/usta destancılar)” olarak ikiye ayrılmışlardır. Comokçu kavramı aynı zamanda “akın-comokçu, comokçu-akın, manasçı ve ırçı” kavramlarını da karşılamak üzere kullanılmaktadır (Asanov, Akmataliyev, 2004:144; ME, I. T., 1995: 223; Abdullayev, İsayev, 1969: 215).

Çoñ comokçu Kırgız Türkçesinde “gelenekte bir destanı başından sonuna kadar destanın ana gövdesini bozmadan ve destana eklemeler yaparak, bedii tefekkürle söyleyen kişi ya da kişiler için kabul edilmiş bir kavramdır (Asanov, Akmataliyev, 2004: 226-227; Şeriyev, Muratov, 2003: 67-68). Kırgız edebiyatında kavram “çoñ manasçı/zalkar manasçı” ve “çoñ akın” kavramları ile de eş anlamlı olarak kullanılmaktadır (KAT, II. T., 2004: 143; Obozkanov, 2006: 241). Kavram nadiren olarak “uluu comokçu (büyük destancı)” ve “tökmölördün tökmösü (irticali şiir söyleyenlerin en iyisi)” kavramları ile de karşılanmıştır (Obozkanov, 2006: 242).

Türkiye Türkçesinde “ya-“ fiilinden gelen ve yama, yamak “yamak: camak” şeklinde bilinen “camak” kelimesinden türeme “camakçı” terimi Kırgız Türkçesi sözlüklerinde “tamirci, kunduracı, irticalci, hanende şair (bu gibi şairin programına kahramanlık destanı girmez)”, “1.yamacı, 2. sözleri dizme ve kafiyeli hale getirme yollarını bilen, şairlik hüneri olan kişi” (Abdulvaliyev, v.d., 2010: 404), “şiir yaratma yollarını şöyle böyle bilen yeteneksiz şair” (Şeriyev, Muratov, 1994: 31), “az da olsa şiir yaratma yeteneği olan, fakat kendine has eser yaratma yeteneği olmayan kişi” (Asanov, Akmataliyev, 2004: 129) olarak tanımlanmış, camak kelimesi ise “yama, irtical” (Yudahin, I. C., 1998: 171), “1. giyimlerin yırtılan yerlerine dikilen yama, 2. söz ve ahengi uyumlu hale getirerek, dizip söyleyen şairlik sanatının bir türü, 3. sanat yönünden zayıf, şairinde kendine has üslubun görülmediği, çoğunlukla başkasına ait, çalıntı, eksik şiir” (Abdulvaliyev, v.d., 2010: 404; Şeriyev, Muratov, 1994: 31; Asanov, Akmataliyev, 2004: 129), “şiirleri kâfiyeli hale getirerek sözlerini birbirine uydurup icra etme sanatını bilen kişi” (Abdullayev, İsayev, 1969: 183), “bir miktar şiir yazabilen, fakat genellikle usta malı şiirleri okuyan şair” (Asanov, Akmataliyev, 2004: 129) olarak tanımlanmıştır. Tanımlardan da anlaşılacağı üzere, “camakçı” kelimesi, şiir yaratma yeteneği gelişmemiş, fakat başkasına ait şiirleri söyleyebilen şairler için kabul edilmiş bir kavramdır. Camakçılık şiir söyleme ya da yazma yeteneği olmayan şair anlamında kullanıldığı gibi şiir sanatını öğrenme etaplarından biri olarak da kabul edilir. Camakçılık Kırgız halk şiirinde aynı zamanda şairlerin öğrencilik dönemini de verilen ad olup gönül buruu (gönül verme) ve kabul aluu (kabul etme) şeklinde izah edilen ilk etaplardan sonra gelmektedir. Geleneğe göre camakçılık, şiir sanatına ilgi duyan, hevesli gencin bir usta şairden ders almaya başlamasıyla ortaya çıkmış sayılır. Bu anlamda camakçılık Manas Destanı’nı öğrenme ve icra etme etaplarından ilk etaplara yani üyrönçük veya çala manasçı etabına denk düşmektedir.

Kırgız Türkçesinde destan anlatıcısı anlamına gelen bir diğer terim de “akın”dır. Kırgız Adabiyatı adlı ansiklopedik sözlükte akın, “genel olarak şiir yazan veya irticalen şiir söyleyen kişi. Kırgız ve Kazaklarda belli bir sisteme dayalı olarak şiir yaratan tiplere verilen addır” (Asanov, Akmataliyev, 2004: 48) şeklinde tarif edilmiş ve akınlar söyledikleri şiirin muhtevasına göre “nuskooçu (öğüt şiirleri söyleyenler) ve “kuudul söz ustaları (hiciv/taşlama şeklinde eleştiri şiiri söyleyenler)” ve yeteneklerine göre “camakçı akınlar (acemi şairler)”, comokçular (usta/destan söyleyen şairler)” olarak dört tipe ayrılmıştır (Asanov, Akmataliyev, 2004: 48-49). Bunların içinde comokçuların şiir söylemeye yeteneği bakımından diğerlerinden daha az yetenekli olmadıkları; fakat bu tip akınların sadece Manas, Semetey, Seytek gibi destanları söylemeyi meslek edindiklerine değinilmiştir ve bu gruba da Kırgızların ünlü destancıları Tınıbek, Balık, Çoyuke, Sağımbay, Sayakbay gibi kişiler alınmıştır (Asanov, Akmataliyev, 2004: 38). Kırgız akınları “efsanevi akınlar (efsanevi manasçılar)”, “tökmö akınlar (badeli akınlar/şairler)”, “cazgiç akınlar (kalem şuaraları)”, “comokçu-akınlar (destancı akınlar)” şeklinde de tasnif edilmiştir. Bunların içinde en kudretli olanların “comokçu-akınlar” olduğu dile getirilmiştir.

Kırgızlarda destan anlatıcıları için kullanılan kavramlardan biri de “ırçı”dır. Günümüzde Kırgız Türkçesinde “y” sesinin “c”ye dönüşmüş şekliyle “cır” şeklinde bir sözcüğe rastlanmayıp sadece “ır” şekline tesadüf edilmektedir. “Ir” Kırgız Türkçesinde hem “şarkı, türkü” hem de “şiir ve şiirin bir parçası (mısra gibi)” anlamlarında kullanılmakta, aynı zamanda “kâfiye”, “ritm” ve “müzik” anlamlarını da ihtiva etmektedir (KSE, IV. T., 1979: 492). Kırgız Türkçesinde ırçı terimiyle hem âşık hem de Türk edebiyatındaki karşılığı ile destancı kavramları akla gelmektedir. Irçı, Kırgız Türk edebiyatında “akın” kavramı ile de eş tutulmuştur. Irçı da akın gibi Kırgız edebiyatında âşık anlamında kullanılmaktadır. Bunun dışında ırçı, “şarkı, türkü söyleyen kişi” anlamına da geldiği gibi “halk sanatçısı” anlamına da gelmektedir (KSE, IV. T., 1979: 494).

Kırgız sözlü edebiyatında profesyonel destancı anlamına gelen terim manasçı’dır. Bu terim, daha önce de belirtildiği gibi ilk defa 1930 yılında ortaya çıkmıştır. Daha önceleri comokçu, ırçı, akın gibi kavramlar bazen şâir kavramını, bazen de destan anlatıcılarını karşılamak için kullanılmıştır. Manasçı kavramı adını Kırgızların çoğunlukla diye adlandırdıkları Manas Destanı’ndan almıştır. Böylece dünya literatüründe ilk defa bir destan ve onun söyleyenler aynı adla anılmıştır. Hatta Manas Destanı’nın devamı olan Semetey’i söyleyenlere Semeteyci, Seytek’i söyleyenlere de Seytekçi adı verilmiştir. Kavram, Kırgız-Sovet Ensiklopediyası’nda “Kırgızlarda Manas söyleme sanatını hususi iş edinen akın, ırçı” şeklinde tanımlanıp kavramın Ekim Devrimi’ne kadar kullanılmadığı, bu kavramın yerine “comokçu” ve “ırçı” terimlerinin Kırgızlar arasında bilindiği ve terimin ilk defa Husayin Karasayev tarafından Kızıl Kırgızistan adlı gazete yazdığı Manas başlıklı makaleyle ortaya çıktığı yazılıdır (KSE, IV. T., 1979: 159).

Kırgız Türklerinde manasçılar destan yaratma ve söyleme yeteneklerine göre çeşitli adlar almışlardır. Manasçılık mesleğini benimsemiş bir destancının, iyi bir destancı sayılabilmesi ve destan erbaplarının manasçılığın hangi tabakasına ait olduğunun belirlenebilmesi için aşağıda verilen beş temel özelliği üzerlerinde taşıyıp taşımadıklarına bakılmaktadır:

1. Manas Destanı'nın temel vakalarını iyi bilmesi,
2. Destanın diline hâkim olması,
3. Doğuştan eser yaratma kabiliyetine sahip olması,
4. Manas Destanı'nın bölümlere ve konulara göre hangi melodi ile icra edildiğini öğrenmesi,
5. Kırgız sözlü edebiyatına, Kırgız tarihine, şecerelik geleneğine, örf ve adetlerine vakıf olması gerekmektedir (Cusupov, İmanaliyev, 2004: 413-414).

Bu kıstaslara göre manasçılar dört gruba ayrılmışlardır. Bunlar: çoñ manasçı, çınığı manasçı, çala manasçı ve üyrönçük manasçıdır. Bunlar içinde sayıca en az olup mektep oluşturmuş destancılara çoñ manasçı adı verilir. Çoñ manasçı “gele- nekte eseri başından sonuna kadar bilen ve öncekileri tekrar etmeden, esere yenilikler ekleyerek yüksek bedii tefekkürle söyleyen kişiler” olarak tarif edilmiştir (Asanov, Akmataliyev, 2004: 226-227). Çoñ manasçılar için Manas Destanı hiçbir zaman bitmez. Onlar destanı her söylediklerinde temel vakadan şaşmadan yeni varyant oluşturmayı bilirler. Böylece çoñ manasçılar Manas'ı sürekli yaratırlar. Sağımbay'dan Manas'ı ne zamana kadar söyleyeceğini sorduklarında “*Ömür boyu aytıp kelem, bir da colu ayagına çıga ayta elekmin* (ömür boyu söyleyeceğim, bir kez sonuna kadar söyleyemedim)” demiştir (ME, II. T., 1995: 75).

Manasçılığın ikinci etabı çınığı manasçılıktır. Çınığı manasçı, “gerçek manasçı” anlamına gelmektedir. Kırgız Türkçesinde çınığı kelimesi “anık, dana, tuura, iras, kalp emes” (Abdullayev, İsayev, 1969: 716) (açık, maruf, doğru, gerçek, yalan değil) anlamları yanında “hakikat, doğruluk, hakiki, sahi, şe'ni” (Yudahin, I. C., 1998: 269) anlamlarına da gelmektedir. Bu tip manasçılar, destanın bir bölümünü tam olarak aktarabilirler. Diğer bölümleri icra edemezler. Eserin bir parçasını icra edip diğerlerini edemeyenlere bu nedenle çınığı manasçı denir. Gerçekte bunların eser yaratma kudretleri çoñ manasçılar gibidir. Bu nedenle bu manasçılar da kendilerine has varyant yaratabilip kendilerine has özellikleri destana sokabilirler. Bu sınıfa Moldobasan Musulmankulov, Bağış Sazanov, Togolok Moldo, Şapak Rısmendeyev, M. Çokmorov gibi manasçılar girer (KSE, IV. T., 1979: 159-160). Çınığı manasçılar, üyrönçük manasçılar gibi destanın bütün epizotlarını ezberlemezler. Temel vakaları, vakaların dstandaki yerlerini, bunları geliştirme yollarını, merkezî kahramanın karakteristik özelliklerini, fizikî durumlarını şöyle böyle hafızalarına alırlar ve kahramanların savaş meydanlarına çıkış tasvirlerini, bunları dile getirme

metotlarını, destan için esas motifleri öğrenip kendilerine göre yeniden şekillendirirler. Destanı bütün yönleriyle kendilerine göre yeniden yorumlayan bu manasçılar, kendi sözleri ile destanı tam olarak icra etmeye başlarlar ve yeni bir varyant yaratırlar (ME, II. T., 1995: 74).

Çala kavramı Kırgız Türkçesinde “bütün değil, tam değil, eksik, melez, metis, şöyle böyle, avanak, mıymıntı” (Yudahin, I. C., 1998: 246; Abdullayev, İsayev, 1969: 678) gibi anlamlarına gelmekte olup esasta Türkiye Türkçesi’ndeki “yarım” kelimesiyle aynı kökten türemiştir. Manasçılar, halk arasında kategorilere ayrılırken üç esasa göre adlandırılmışlardır. Bunlardan biricisi Manas-Semetey-Seytek üçlüsünü ne kadar iyi bildikleri, ikincisi Manas Destanı’na ne kadar eklemeler yapıp Manas’tan neleri çıkarıp eseri orijinal hale getirdikleri ve esere bedii-ruhi estetik kazandırıp eseri genişlettikleri, üçüncüsü ise eseri icra biçimidir. Çala manasçılar daha çok ikinci ve üçüncü esasa göre ad almış şahsiyetlerdir. Çala manasçılık aşağıdan yukarıya doğru sıralandığında manasçılık mesleğinin ikinci etabıdır. Çala manasçılar, Manas destanını icra etmeyi meslek edenlerdendirler. Bu gruba, halk tarafından tanınan epizotları ya da destanın daha küçük parçalarını özümseyip, ezberleyerek, metne az olsa kendi damgasını vurarak metni genişleten ya da kısaltan destancılar girer. Fakat çala manasçılar teriminin temelde iki anlamı vardır. Birincisi, mesleği öğrenme sürecini başından geçiren genç manasçılar anlamına gelir. Bunlar destanı o kadar iyi bilmeyip, fakat kendine ait rivayet geliştirmiş, çınığı manasçıdan biraz daha aşağı seviyedeki manasçılardır. Terim ayrıca, destan parçalarını ezberleyerek söyleyen, kendine has varyant yaratmaya yeteneği olmayan manasçılar için de kullanılır. Destanı yayma ve onun en güzel parçalarını halk arasında söyleme işini yapan çala manasçılar geleneğin devam etmesi açısından çok değerlidirler. Çünkü bunlar manasçılar içerisinde sayıca çok olup sanat güçleriyle dinleyicileri kendilerine bağlarlar. Onların söylediği vakalar da fikri ve edebî bakımdan çok kötü değildir. Gelenek gereği çala manasçılar, destanın varyantlaşmasını sağlamasalar da, halk arasında çok yaygın olan epizotları, parçaları ezberleyip aktarırlar. Dolayısıyla bu tipteki manasçılar bir nevi yaratılan destan parçalarının gelecekte büyük bir destan olmasına zemin hazırlarlar (KAT, II. T., 2004: 140).

Manasçılık mesleğinde üyrönçük dönem ilk dönem olup mesleğe giriş dönemi, çıraklık, öğrencilik dönemi olarak da nitelendirilebilir. Üyrönçük ve çoş manasçı tabirleri, bize manasçılığın bir meslek olduğunu, usta-çırak ilişkisine dayandığını da en iyi gösteren terimlerdir. Üyrönçük manasçı, manasçılık mesleğinin birinci kademesidir. Bu basamakta, mesleği öğrenmeye istekli olan genç kendinden önceki temsilci-üstat manasçılardan mesleğin sırrını öğrenir. Destanın vakalarıyla iyice tanışıp, eseri derinliğine öğrenip benimser. Bununla beraber üyrönçük manasçıların, kendi ustalarının söylediği varyantlardan epizotlar ezberleyip, bu epizotları kendi adlarına söylemeye kalkışmaları da mümkündür” (KAT, II. T., 2004:

139). Üyrönçük manasçılar genel olarak bilinen bir manasçının yanında bulunur ve ondan talim alır (ME, II. T., 1995: 72). Bazen de destanı sadece usta kişiden değil de herhangi bir kişiden öğrenebilirler. Mesela, Sagımbay Orozbekov, ilk eğitimini büyük ninesi Dakiş'ten almıştır. Bu dönem kişinin yeteneğine göre bir yıldan dört beş yıla kadar devam edebilir. Destancının “ben halkın önünde Manas söyleyebilirim” demesiyle bu dönem sona erer. Bazen de ustası öğrencisine iyilikler dileyip, dua edip zanaatını halka göstermede liyakatli olduğunu bildirir ve bu dönem kapanır. Bu dönemde öğrenci, ustasından beceri kazanma yanında manasçılık mesleğinin sırlarını öğrenir, destanın vak'a örgüsü ile tanışır ve eserin konularını kendine göre geliştirir. Ayrıca destanın geleneksel yönlerini, destan söylemenin usullerini de bu dönemde idrak eder. Bu dönemde üyrönçük manasçının destanı kimden öğrendiği çok önemlidir. Çünkü bu dönemde talebe, Manas Destanı'na bağlı olarak kendine uygun rivayetler yaratmaya başlar. Böylece yeni rivayetler geliştiren kişi, bu rivayeti daha çok talim aldığı kişinin söylediği Manas'ın hacmine, edebî yönüne bağlı olarak yaratır. Mesela Sayakbay Karalayev ile onun ustası Çoyuke'nin rivayetleri tasvir, konu, kahraman tipleri, edebî yönleri bakımından birbirine çok yakındır. Fakat manasçının kişisel özellikleri bu arada devreye girer ve yetenekli manasçılar kendine göre destana yeni şekiller verip edebî anlamda destana güç kazandırabilirler. Mesela, Sayakbay'a göre daha az tanınmış olmasına rağmen ustası Çoyuke'nin söylediği “Kanıkeydin Taytorunu Çapkanı” (Kanıkey'in Taytoru'yu Yenmesi) bölümü, bütün yönleriyle Sayakbay'ın rivayetinden daha güçlüdür. Manasçılar bir tek kişiden ders alıp sadece onun özellikleriyle yetişmezler. Her manasçı bir diğerini etkileyebilir. Sayakbay'da destan ikinci defa yazıldığında (1968) Sagımbay'ın söylediği destanla vaka örgüsünün çok yakın olduğu göze çarpmaktadır (ME, II. T., 1995: 72). Üyrönçük dönemde manasçı kendi varyantını geliştiremez, ustası tarafından söylenen varyantları etkili ve bolca icra eder, derinlemesine işler, metni, oturmuş epizodu ezberleyip halk önünde söyler. Her destancı sevdiği, gönül verdiği, kalbinin çarptığı epizotları halkın önünde icra etmek ister. Bunu öğrenen talebe manasçı da kendine göre bazı epizotlara gönül verir ve gelecekte bunları söyler (ME, II. T., 1995: 73).

Manasçılar destan yaratma ve söyleme yetenekleri dışında başka kıstaslarla da tasnif edilmişlerdir. Cıldız Orozbekova manasçıların, yaşadıkları devirlere, destan icrasının ve destancılık mesleğinin şekillenmesinde ve belli bir geleneksel yapı arz etmesinde ne kadar rol aldıklarına göre değişik adlar aldıklarını söyler. Bilim adamına göre manasçılar:

1. Legandardık Manasçılar (adları efsanelerde yaşayan ve efsaneler yoluyla bildiğimiz çon comokçular)
2. Manas Destanın Klasik Örneklerini Yaratıcı Manasçılar (bu tipteki manasçılar destanın temel vakalarını kendine göre geliştirip, destana bireysel olarak birtakım yenilikler getiren destancılarıdır).

3. Şifahî ve Yazılı Destan Örneklerinden Yararlanan Manasçılar (bunlar ise kitaplarda yazılı veya halk arasında anlatıla gelen destan örneklerini kendilerine göre geliştirmiş ve çon comokçu olarak adlandırılmış destan anlatıcı tiplerdir).

4. Cazgıç Manasçılar (yazıcı manasçılar)

5. Kitabî Örneklerden Yararlan Manasçılar (bunlar kitapta yazılı destanları ezberleyerek ve destana kendi tarz ve fikirlerini ekleyerek yeniden yaratanlar olarak adlandırılabilir) (Orozobekova, 2003: 126, 127).

Orozobekova'nın tasnifini doğru olmakla birlikte tasnifin üç esas (devir, icra ve mesleki bilgi) üzerine kurulu olması birtakım yanlış anlamalara yol açacak tarzdadır. Bu nedenle manasçıları yaşadıkları devirlere, haklarında bilgi veren şifahî veya yazılı kaynaklara göre Legendardık (Sözlü Kaynaklardan Öğrendiğimiz Hayatları Efsaneleşmiş Manasçılar) ve Tarihi (Yaşamı Hakkında Yazılı Kaynaklardan Bilgi Alabildiğimiz Manasçılar) şeklinde adlandırmak daha doğru bir yol olarak kabul edilmektedir.

1. Kırgız Destancılık Geleneğinde Legendardık (Efsanevi) Manasçılar ve Akınlar

Kırgız Halk Edebiyatında manasçıları, yaşadıkları devirlere, haklarında var olan bilgilere, bilgilerin kaynaklarına (sözlü veya yazılı) göre legandardık (efsanevi) ve tarihi manasçılar şeklinde iki gruba ayırmak mümkündür. Kırgız Destan Edebiyatında comokçu, akın, ırçı ve manasçı kavramlarının eş anlamda kullanıldığı gibi legendardık manasçı kavramı ile legendardık akın kavramının da aynı anlamda kullanıldığı görülmektedir.

Kırgızların uzun yıllar yazılı edebiyatlarının olmaması, kişiler, durumlar ya da olaylar hakkındaki kesin bilgilere ulaşmamızı engellediği gibi efsanevi birçok anlatının da ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu durumdan Kırgız Destan Edebiyatı da nasibini almış, destancılık geleneğinde adları bilenen ama haklarında kesin bilgilerin olmadığı destancıların hayatları da efsaneler yoluyla günümüze taşınmıştır. Legendardık Manasçı olarak adlandırılan bu kişiler, yaşamları hakkında yazılı kaynakların olmadığı, halk arasında yaşayan anlatılardan ve destancıların dilinden ancak adlarını bildiğimiz destancılarıdır.

Kırgız Destan Edebiyatı'nda Caysaŋ İrçı ya da Manas'ın kırk çorosundan biri olduğu kabul edilen İraman'ın İrçı Uulu, Keldibek, Nazar Bolot Uulu ve Tımbek gibi destancılar legendardık manasçılar sınıfına dâhil edilmişlerdir (Alağuşev, 1995: 8). Ancak Tımbek Capıy Uulu hakkında öğrencileri (Sagımbay, Kalıgul, Kasımbay, Togolok Moldo, Moldobasan Musulmankulov, Baybağış, Doñuzbay, Kocoberdi, Cakıp, Mambet Çokmorov gibi) bolca bilgiler verdiği için Tımbek'i bu tasnifin dışında tutmanın daha doğru olduğu fikrindeyiz. Esasta hakkında çok fazla bilgi olmayan Balık (Bekmurat Kumar Uulu), Akılbek, Mozuuke, Çoñbaş (Narmantay) gibi destancıları bu sınıfa sokmak daha doğru gözükmektedir.

1.1. Hayat Hikâyeleri Tamamen Efsanelerden Müteşekkil Manasçı/Akımlar Iramandın Irçı Uulu

Halk arasında yaşayan efsanelere göre Manas Destanı'nı ilk olarak söyleyen kişilerden biri Manas'ın kırk çorosundan (yiğit) biri kabul edilen Iramanın Irçı Uulu'dur. Destancının gerçek adı bilinmemektedir. Destanda Manas'ın Orgo Han ile savaşında Orgo Han'ın eşi Sanamkül kendisinin iki çocuğu ve vezir Iraman'ın Karatay adlı oğlunu yanına alır ve Manas'a gelir. Manas'tan affedilmesini diler. Manas bu isteği kabul eder ve daha sonra yetenekli olarak gördüğü Karatay'ı kırk yiğidi arasına alır (Obozkanov, 1996: 5).

Iramandın Irçı Uulu halk arasındaki bilgilere göre bazen Kazakların Uлуу Cüz bazen de Kırgızların "Teyit" boyuna mensup olarak da kabul edilmiştir (Obozkanov, 1996: 5). Sagımbay Orozbekov'un Manas Destanı'nda Iramanın Irçı Uul adı, destancının lakabı olarak dile getirilmekte, gerçek isminin Karatay olduğu söylenmektedir. Karatay, destanda Manas'ın kırk çorosundan biri olarak tasvir edilmektedir:

Aytkanınan baar taap,	Söylediğinin hayrını gör,
Talabına cetken kul,	Amacına ulaşan kul,
Iramandın ırçı uul,	Iraman'ın Irçı Uul,
Içkırı bapik, kırk muun,	Uçkuru düğümlü, kırk mafsals,
Tebeteyi çoktuu kul.	Kalpağı püsküllü kul,
Kılabına tolgondo,	Hedefine ulaşan,
Kırk çoronon biri oşol.	Kırk yiğidin biri işte.

(Orozobekova,2003:128; Obozkanov, 1996: 5).

Mırsalarda geçen Iramandın Irçı Uul/ İçkırı bapik, kırk muun" dizelerine destanın başka varyantlarında da rastlamak mümkündür (Orozobekova, 2003: 130).

Iramanın Irçı Uul, Doğu Türkistan Kırgızlarının ünlü destancısı Cusup Mamay'ın Manas Destanı'nda da zikredilmektedir:

Uruşka ırçı barbagın,	Savaşa Irçı varmasın,
El unutup kalbasın,	El unutup kalmasın,
Ayköl Manas ooragin,	Ayköl Manas orağın,
Kaalaşkandan ber cakka.	İstenilenden bu yana.
Eldin kebin ukkansın,	Halkın sözünü duyansın,
Arstan atka mingeni,	Arslan ata bineli,
Birge catıp bir turup,	Bir yatıp bir kalkıp,
Uşul cakka çıkkansın,	Şu tarafa çıkansın.

Oyronumdun kılğanın, İmha eyleyip,
 Unutup taştap koybogun, Unutup koymayın,
 Catsaň, tursañ oylogun, Yatıp, kalkıp düşünün,
 Kılbagandı kıldı dep, Yapılmayanı yaptı diye,
 Apırtıp aytıp koybogun. Abartıp söylemeyin.
 (Orozobekova, 2003: 129).

Iramanın Irçı Uul, anlatılanlara göre Manas ölene kadar yanında bulunur, öldükten sonra da Manas'ın yaptığı işleri, yiğitliklerini koşok (ağıt) olarak ilk söyleyen kişi olarak kabul edilir (Orozobekova, 2003: 128; Obozkanov, 1996: 5).

Caysan Irçı

Manas Destanı'nda Legendardık Manasçılardan sayılan Caysan Irçı hakkında da bazen açık bazen de örtülü olarak bilgilere ulaşmak mümkündür. Ibray Abdrahmanov'un Manas Destanı'nda Caysan ismine açık olarak rastlanmaktadır:

Ak manat menen caktırıp, Ak çuha ile yaktırıp,
 İçin kızıl sırdagan, İçini kızıla boyayan,
 Çiyin cibek çırmagan, Çizilmiş ipek yumağın,
 Saltanatın körgöndö, Saltanatın gördüğünde,
 Caysaň Irçı degeni, Caysaň Irçı denileni,
 Calañ üydün porumun, Tek katlı evi,
 Carım küngö ırdagan. Yarım gün boyunca şiire dökten.
 (Orozobekova, 2003: 132).

Kazak âlimi Muhtar Avezov, Ibray Abdrahmanov'un Manas Destanı'nda rastlanılan; fakat Sagımbay Orozbekov'a ait olduğunu kabul edilen, "Calaň üydün porumun carım küñü ırdagan (tek katlı evin şeklini, yarım gün söyleyen)" sözünde anlatılmak istenilen kişinin Caysan Irçı olduğunu, Manas Destanı'nın ilk defa Caysan Irçı tarafından söylendiği görüşünde olduğunu dile getirmektedir (Avezov, 1961, s. 16'dan Aliyev, Kulmatov, 1995: 26). Sagımbay Orozbekov bu dizelerde Caysan Irçı'yı, Kalmuk hanı Kayıp'ın kızı Karabörk ile Manas'ın evlenişi sırasında yapılan boz üyün (ak örgöö) görkemini dile getiren şair olarak anmaktadır:

Aligi körgön Kayıpdan, İşte görüldüğü gibi Kayıpdan,
 Kız berüügö kamdangan. Kız vermeye hazırlandı.

 Saltanatın körgöndö, Şaaşasını gördüğünde,
 Caysaň ırçı degeni, Caysaň ırçı denileni,
 Calañ üydün porumun Tek katlı evin şeklini,

Carım küni ırdagan. Yarım gün şiir söyledi.
 Ak ordo üyün kötörüp, Ak ordo evini kaldırıp,
 Atiles, şayı, dürüyö, Atlas, şayı, ipek kumaş,
 Alar da öttü calgandan Onlar da geçti fani dünyadan.

(Sagımbay Orozbekov, **Manas**, Kırgız ilimler Akademiyası Kol Cazmalar Fondu, İNV:572, s.554'ten Aliyev, Kulmatov, 1995: 27; AÇTO, 1988: 12).

1.2. Hayat Hikâyeleri Tarihi Kaynaklarla Efsanelerin Karışmasından Mütetekkil Manasçı/Akınlr

Keldibek Baribos Uulu

Keldibek Baribos Uulu da Kırgız Destan Edebiyatında Legendardık Manasçılardan kabul edilmektedir. Yaşamı hakkında kesin bilgiler bulunmayan Keldibek, halk arasındaki bilgilere göre büyük Manasçılardan sayılmakta, hatta efsanelerde Keldibek'in Manas söylediğinde yerin titredığı, boran çıktığı, çatırdama seslerinin duyulduğu, boz evlerin (Kırgızlarda büyük otağ şeklinde çadıra verilen ad) sarsıldığı, tam öğle vaktinde karanlık basıp, meradaki malların bile onun anlattığı destanı dinlemeye geldiği anlatılmaktadır. Efsanelerde Keldibek'in icrası sırasında Manas ve onun çorolorunun ervahı göze görünüp, bindikleri atların ayak sesleri işitilmiş. Onun söylediği Manas'ı duyan hastalar iyileşir, kısır kadınlar hamile kalır, salgın hastalığa tutulan mallar deva bulmuş (KAT, II. Tom, 2004: 160; Koşoyev, 2006: 435; Obozkanov, 1996: 8). Sadece sonraki dönemlerde değil, kendi zamanında yaşayan şairler tarafından da Keldibek, efsanelere konu olacak biçimde anlatılmıştır. Bu durumu aynı dönemde yaşamış Arstanbek Buylaş Uulu'nun şu dizelerinde görmek mümkündür:

Manastın ceri Talas dep, Manas'ın yeri Talas diye,
 Bayan kılıp bayatan, Beyan kılıp öteden beri,
 Al aytkanıñ ırastır, Bu söylenen gerçektir,
 Aldastabay tura tur Sıkıntı çekmeyip dur,
 Alaman Irçı sizde bar, Alaman Irçı sizde var,
 Alp Manasçı bizde bar. Alp Manasçı bizde var.
 Uktun beken önögüm, Duymadın mı ortağım,
 Keldibek Manas aytkanda Keldibek Manas söylediğinde,
 Şamal urup buk bolup, Rüzgar çıkıp sıkıntı olup,
 Boz üylörgö cük bolup. Boz evlere yük olup.

(KAT, II. Tom, 2004: 160).

Eldeki bilgilere göre Keldibek 18. yüzyılın sonlarında Çüy vilayetinin Cel-Arık adı verilen bölgesinde doğmuştur. Bir süre burada yaşayan Keldibek, son-

raları At-Baş'na göçmüş, bu bölgedeki Batkak adı verilen yerde 1880 yıllarında 80 yaşlarında ölmüştür (KAT, II. Tom, 2004: 157; Obozkanov, 1996: 8). Kendisi Asık boyunun Bayman aşiretindedir. Keldibek'in babası Baribos çevresinde ırçı (şair) ve sancıracı (şecereci) olarak bilinmektedir. Toylarda carçılık (çığırtkanlık) yapan Baribos, Manas Destanı'ndan da parçalar söylemektedir. Keldibek'in annesi de babası gibi şairlik yeteneği olan eğlencelerde şiir, yas törenlerinde koşok (ağıt) söyleyen biridir (KAT, II. Tom, 2004: 157; Cumaliyev, Cumaliyev, 2006: 5; Aliyev, Kulmatov, 1995: 51).

Onun hakkında sancıra (şecere) yazan Kalkan Kerimalı'nın verdiği bilgilere göre, Çüy vadisinde yaşayan Asık boyundan Baribos, Baybos, Karibos¹ adlı üç kardeş, Asık boyundan izin alarak Niyazbek'ten Segizbek'in köyüne geldiklerinde erkek çocuk sahibi olurlar. Geldikleri gün doğduğu için çocuğa Keldibek adını verirler (Aliyev, Kulmatov, 1995: 51). Keldibek bu üç ailenin evladı olarak büyür, bu nedenle kimin çocuğu olduğu çoğunlukla anlaşılmamıştır. Halk arasında söylenen şu dizeler bu Keldibek hakkında bu gerçeği daha iyi yansıtmaktadır:

Keldibektin atası,	Keldibek'in babası,
Bilgender aytat "Baybos" dep.	Bilenler söyler Baybos diye.
Bilbegender çañılıp,	Bilmeyenler yanılıp,
Baymat uulu Baribos dep.	Baymat oğlu Baribos diye.
Kee biröölör aytışat-	Birileri söyler-
Atası munun "Karibos" dep	Babası bunun Karibos diye
Baribos, Baybos, Karibostor	Baribos, Baybos, Kariboslar
Bir tuugandık cayı bar,	Kardeş gibi yeri var,
Bir uul menen atı çıkkın,	Bir oğul ile adı meşhur,
Üçöönün teñ bağı bar.	Üçünün denk bağı var.
Çaņ cuguzbay alpeştep,	Toza toprağa değıdirmen,
Üçöö teñ bakkan kekilik.	Üçünün baktığı keklik.
Manasçı bolsun dep taptap,	Manasçı olsun diye düşünüp,
Üçöölop bakkan kekemi,	Üçü de ilgilenmiş Kekemle,
Çındığında bir Baybos,	Gerçekte bir Baybos,
Calğızdap tapkan Kekemi.	Yalnızca bulmuş Kekemi.

(Kerimaliyev, K., **Keldibek Manasçı**, Bişkek, 1994. adlı eserden Cumaliyev, Cumaliyev, 2006: 6, 7.

Dizelerden de anlaşılacağı üzere Keldibek, Baybos'un çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Böyle olmasına karşın, ona daha çok abisi Baribos'un hanımı bakmıştır.

1 Abdısalam Obozkanov'un Manasçılar adlı eserinde destancının ismi Keldibek Karbos Uulu olarak zikredilmektedir. Bu konuda bk. Abdısalam Obozkanov, **Manasçılar**, Bişkek, 1996, s.8.

Keldibek de diğer Manasçılar gibi gördüğü rüyadan sonra Manas söylemeye başlar. Onun 17-18 yaşından itibaren halk arasında Manas söylemeye başladığı bilinmektedir (Cumaliyev, Cumaliyev, 2006: 7; Obozkanov, 1996: 8).

Hayatı hakkında çok fazla malumat olmamasına karşın Manasçı Keldibek'in rüyası konusunda çeşitlenmeler olduğu dikkat çekmektedir. Bu rüyalardan birincisi şöyledir: Keldibek'in çobanlık yaptığı dönemde Manas ve çoroları rüyasına girip "Keldibek, biz gelip sana konuyoruz, senden sonra Sagımbay olacak, Tınbek ile rastlaşacağız" dedikten sonra "Sen bizi iyi öğren, biz Çerik boyundan Kocomkeldi'ye de uğrayacağız; fakat onun ömrü kısa olacak" sözlerini söylerler ve kaybolurlar. Keldibek'in ikinci rüyasında "Akkula ata binmiş, yuvarlak kara sakallı, gözü büyük bir kişi gelip: "Benim adım Manas, der. Bunun üzerine Keldibek, Manas'ın yanında bulunan Sarala ata binmiş, gözünden ateş çıkan, sarı gür sakallı kişiye sorar: Sen kimsin? O da cevap verir. Ben Almambet'im. Bunun üzerine Keldibek, aksakallı Akboz ata binen kişiye sorar: Sen kimsin? O da ben Manas'ın kardeşi Bakay'ım der. Bu esnada Bakay Keldibek'e hatırlatır: Senin bütün yıl atalarımızın ruhu için kurban kesmen gerekli. Senin erkek çocuğun olacak. Eğer bunu yerine getirmezsen sana kimse yardım edemez, zürriyetsiz kalırsın, der ve kaybolurlar (Cumaliyev, Cumaliyev, 2006: 7, 8). Keldibek bu şartı yerine getirmez, Manas ve çoroları tekrar rüyasına girer: "Sen bizim şartımızı sonuna kadar yerine getirmedin. Bu nedenle erkek çocuğun olmayacak. Eğer Manas söylersen kızın olabilir, söylemezsen çocuksuz kalırsın" derler. Gerçekten de Keldibek'in kızı olur, erkek evladı olmaz.

Manasçılık geleneğinde ilk manasçılardan kabul edilen Keldibek, kendisinden sonra gelen bütün destancılar tarafından ismi zikredilmiş ve hürmetle anılmış kişilerden biridir.

Balık Manasçı (Bekmurat Kumar Uulu)

Döneminin en büyük manasçılarından biridir. Talas'ta doğup Çüy'de ölen Balık Manasçı'nın gerçek adı Bekmurat'tır. Rahmatullin, folklor araştırmacısı Abdrahmanov'un Şapak Rısmendeyev'den edindiği bilgilere istinaden Balık Manasçı hakkında yazdığı biyografide (Abdrahmanov, İNV, Nu: 182: 55) onun ne zaman doğup ne zaman öldüğünü kesin olarak belirlemek güç der ve doğum tarihinin 1799, ölüm tarihinin ise 1887 olabileceğini söyler (AÇTO, 1988: 40). Talas'ın Manas ilçesinde o dönemde çıkan gazetenin redaktörü olan Aralbay Amanov yazdığı "Sarbağış cana Andan Çıkkın Çoñ Çarıktardın Tarcımalı (Sarbağış ve Ondan Çıkan Büyük Adamların Ömür Beyanı)" başlıklı sancıra-makalesinde Balık'ın doğum ve ölüm yıllarını (1799-1887) verir ve onun 88 yaşında öldüğünü söyler (Akışev, Cumanaliyev, 2005: 135). Şapak Rısmendey Abdrahmanov'a: "Ben Balık Manasçıyı tanıdığımda 13-14 yaşlarındaydım. Buna göre onun o dönemde 75 yaşlarındaydı" der. Buna göre 1863 yılında doğan Şapak, Balık Manasçıyı tanıdığımda 13-14 yaş-

larında olduğuna göre Balık Manasçı'ya 1876 veya 1877 yıllarında rastlamış olmalı. Bu tarihi esas alırsak Balık Manasçının 1798 veya 1799 yılında doğduğu bilgisi doğru gözükmektedir (Cumaliyev, Cumaliyev, 2006: 25; AÇTO, 1988: 40). Balık Manasçının torunu Sukan Naymanbayev de dedesi Balık'ın 1799 yılında doğduğunu, 1887 yılında öldüğünü ileri sürmektedir (KİA, İNV, Nu:5263: 11). Folklorcu Miftakov Talas'tan topladığı ve "Balık Akınının Mayda Irları (Balık Şairin Bir Kısım Şiirleri)" başlığı ile Kol Cazmalar Fondu'na verdiği materyallerde Balık Manasçının 1801-1802 veya 1811 yıllarından birinde doğduğunu 1887 veya 1891 yıllarının birinde-Çüy'ün Aralduu adı verilen bölgesinde öldüğünü iddia etmektedir (Aliyev, Kulmatov, 1995: 17). Turgunbek Alımbekov tarafından yazılan şecerede de Balık Manasçı Alımbek'e "genç yaşlarında Talas'ta hüküm süren Acıbek Datka'ya gittiğini, o dönemde Acıbek'in Hokand Hanlığının en güvenilir adamlarından biri olduğunu" söyler. Hokand Hanlığı'nın 1820'li yıllarda burada hâkim olduğu düşünülürse Balık Kumar Uulu'nun 18. yüzyılın sonlarında doğduğu doğru kabul edilebilir (bu konuda bk. Akılbekov, Alımbekov, 2009; Turganbayev, 2007).

Balık Manasçı destan söylemeye 13-14 yaşlarında başlar, halk arasında tanındığında 20 yaşlarındadır. Türk âşıklık geleneğinde olduğu gibi Kırgızlarda da âşıklar ilden ile dolaşarak sanatını icra etmekte ya da dönemin beylerinin koruması altına girmektedir. Balık da Talas'ta beylik yapan Acıbek Datka ile Çüy beylerinden Baytik Baatır'ın yanında uzun yıllar şairlik yapar. Balık Manasçı, sert mizaçlı, kısa boylu, kalın gövdeli, ağzı balık ağızlı bir fiziki yapıya sahiptir. Mesleğini hem manasçı hem de şair olarak icra eder (Obozkanov, 1996: 9; AÇTO, 1988: 41). Destancının lakabı da ağzının balık ağzı gibi olmasından kaynaklı olarak kendisine verilmiştir. Esasta kitaplarda Balık Manasçı, Balık Kumar Uulu, Balık gibi adlarla anılsa da halk arasındaki adı Balıkooz (Balıkagızlı)'dur.

Balık Manasçı mesleğinde oldukça ustadır. O diğer destancılar gibi destanı başkasından duymuş gibi söylemez, kendisini de destanın vakası içine sokar ve kahramanlarla beraber yaşayarak destanı icra eder. O da gelenek gereği destana Manas'ın şeceresi ile başlar; fakat onun şeceresinde Otorkan'ın ön plana çıkarıldığı görülür. Daha doğrusu onun varyantında destan iki bölümden oluşur. Bu bölümlerden ilki Manas'tan önce yaşayan Otorkan'a ayrılmıştır. İkinci bölümde Manas'ın kahramanlık maceralarına yer verilir (Obozkanov, 1996: 9).

Nazar Bolot Uulu (Nazar Manasçı)

Legendardık Manasçılardan biri de Nazar Bolot Uulu'dur. Tahminlere göre 1828 yılında Isık-Köl'de doğmuş, 1893 yılında ölmüştür. Elimizde onun ağzından yazıya aktarılmış Manas Destanı bulunmamaktadır. Onun sanatçılığı hakkında sınırlı bilgiler içeren hatıralardan başka bilgilere sahip değiliz. Ünlü Manasçı Sayakbay Karalayev'in, Zair Mamıtbekov'a verdiği bilgilere göre Çokan Velihanov Manas Destanı'nın "Köktöydün Aşı" bölümünü Nazar Bolot Uulu'ndan Toksobay

Olcobayev'in evinde yazıya geçirmiştir (Z. Mamıtbekov, "Çokan Velihanovdun Manastan Cazılıp Algan Epizotu" **Manas Eposunu İzildöö Kee Bir Maseleleri**, Frunze, 1966, s.28'den Aliyev, Kulmatov: 2007: 85). Onun büyük destancılardan olduğunu Keldibek'te olduğu gibi şair Arstanbek Buylaş Uulu tarafından tasdik edilmektedir. Arstanbek Buylaş Uulu, Talaslı Çondu ırçı ile atışmasında Nazar Bolot Uulu hakkında şu dizeleri söylemiştir:

Semeteççi Nazardın,	Semeteççi Nazar'ın,
Kan cesiri Kanıkey,	Han dulu Kanıkey,
Bukardı közdöy kaçkanın.	Bahara'yı gözleyip kaçması.
Tölgö kılıp dolunun,	Fal açıp hırçın kadınının,
Taytorunu çapkanın.	Taytorunu koşturması.
Kara nöşör camgırday,	Kara öşür yağmur gibi,
Tögüp ırdap turganda,	Şiir gibi döküldüğünde,
Kanıkeydin armanın,	Kanıkey'in dileği,
Kalk diline cetkirip.	Halk gönlüne ulaşıp,
Çögüp ıylap turganda,	Çöküp ağladığında,
At dübürtü ugulçu,	At sesleri duyulur,
Ayıl kalbay çoğulcu,	Köyler kalmaz toplanıp,
Cetim-cesir zarına,	Yetim-dul iniltisine,
Kalk köñüldü burulçu,	Halk gönlünü verici
Salaalap caşı koyulçu.	Çukura yaşını dökücü.

(Aliyev, Kulmatov, 2007: 86)

Nazar Bolot Uulu'nun söylediği Manas hakkında bilgi sahibi olanlar onun destancılığı ile ilgili olarak "Nazar büyük destancıdır, ünü her yere yayılmıştı. Destanın "Semeteç" ve "Seytek" bölümlerini tam olarak söylerdi. Nazar Manas'ı söylerken takkesi ensesine ve şakağına düşer kalkardı" şeklinde efsane türü bilgiler aktarmaktadır (Aliyev, Kulmatov, 2007: 86).

Manasçı Mambetalı Aşımбай Uulu'nun hatıralarında "Kanıkeydin Taytorunu Çapkanı (Kanıkey'in Taytoru'yu Yenmesi)" bölümünü Manasçı Nazar da söylemiştir. Semeteççi Almabek Toyçubek Uulu da "O Manas'ı, Kıdır Eke'yi, Çımıbay'ı davet ederek söylerdi. Nazar Kıdır Eke'nin destancısı idi" şeklinde bilgiler vermektedir. Nazar Bolot Uulu, ünlü destancı Sayakbay'ın ustaları Akılbek ve Çoyuke'nin Manasçılık mesleğini öğrenmelerinde emeği geçmiş kişi olarak kabul edilir (Aliyev, Kulmatov, 2007: 86).

Akılбек Manasçı

Kırgız destan edebiyatında Sayakbay gibi büyük bir destancının ustası olmuş; fakat destanları yazıya geçirilmeyen, adı halk arasında anlatılan efsanelerde, manasçıların ve ırçların (şairlerin) hatıralarında saklı olan efsanevi manasçılardan biri de Akılбек'tir (Aliyev, Kulmatov, 1995: 11).

Akılбек eldeki bilgilere göre Kırgızların Bugu boyunun Kıtay aşiretindedir. Akılбек'in ne zaman, nerede doğduğu, babasının annesinin adı belli değildir. Farklı kaynaklarda 1840'lı yıllarda doğduğu kaydedilmektedir. Akılбек'in doğum yılı gibi ölüm yılı da belli değildir. Sayakbay Karalayev'in, "genç yaşımda onu gördüğümde 84-85 yaşlarındaydı, Akılбек'i ve onun nasıl destan söylediğini gördüm" şeklindeki sözlerine bakarak onun 20. yüzyılı gördüğü anlaşılmaktadır. İbray Abdrahmanov'un da "Akılбек Manasçı'yı genç yaşımda çok gördüm, destanı da ondan çokça dinledim" sözleri destancının döneminin bilinen şahsiyeti olduğu hakkında ipuçları vermektedir (KAT, II. Tom, 2004: 147). Kırgızların ünlü akını Arstanbek ile Talaslı Çondu akın atışması sırasında geçen:

Çoң Manasçı Köl'de bar,	Çoң Manasçı Köl'de var,
Çoyulbay barıp körüp kel,	Nazlanmadan görüp gel,
Kökürökkö tüyüp kel.	Göğsünü kabartıp geri gel.

Sözleri ile destancının akınlar arasında ne kadar tanındığını, onunla en küçük temasın bile övünme malzemesi olabileceği dile getirilmektedir. Akılбек'in öğrencisi Sayakbay Karalayev de büyük destancılar Nazar, Çoңbaş (Narmantay), Keldibek, Balık ve Tımbek gibi destancıları Akılбек ile karşılaştırır ve ona olan hürmetini şu dizelerde dile getirir:

Nazar menen Narmantay,	Nazar ile Narmantay,
Keldibek, Balık, Tımbek.	Keldibek, Balık, Tımbek.
Baarisinan baykagan, Keldibek, Balık, Tımbek.	
Artık bilet Akılбек.	Çokça bilir Akılбек.

(İbray Abdrahmanov, Dil ve Edebiyat Enstitüsü Kol Cazmalar Fondu, İNV 1150, s.3'ten KAT, II. 2004: 147).

İbray Abdrahmanov'un kaydına göre, Sayakbay Karalayev, Akılбек'le karşılaştığında Akılбек seksen beş yaşlarındadır. Onu gördüğünde, dokuz çocuğu vardır ve eşi de ölmüştür. Fakat yaşına rağmen destan söylemeye devam eder.

Manasçı ve cazgıç akın (kalem şairi) Togolok Moldo da onunla ilgili şu dizeleri dile getirir:

Urugu Kıtay Akılбек,	Boyu Kıtay Akılбек,
Uruudan çıkan akın dep,	Aşiretten çıkan şair diye,

Akındığı Çoñbařka,	şairliği Çoñbař'a
Alıs emes cakın dep,	Uzak değil, yakın diye,
Bala kezde ukkamın,	Çocukluk çağımda duymuştum,
Aytkanınça bar ele,	Söylendiği gibi var idi,
İras ceri Akılбек,	Hakiki yeri Akılбек.
İrdaganı şar ele.	şiiri söyleyişi akıcı idi.
Ünü tunuk řaņkıldap,	Sesi duru gürleyip,
İtelgidey karkıldap,	Doğan gibi öterek,
Bargan sayın küçögön,	Gittikçe hızlanan,
Bastıkpastan çartıldap.	Kokmadan gürleyip.

(Togolok Moldo, II. Tom, 1970: 136).

Ünlü Manas araştırıcısı ve kendisi de manasçı olan İbıray Abdrahmanov, Isık-Köl Mektebine mensup yedi manasçıyı tanıdığını, yedisinden de Manas dinlediğini kaydederek bunların içinde en iyi manasçılardan birinin Akılбек olduğunu dile getirir. Akılбек'i ilk olarak 13 yaşında gören Abdrahmanov, 28 yaşına geldiğinde onun destanını çokça duyduğunu, Akılбек başta olmak üzere büyük destancılardan ders aldığını Seytek Destanı'nın son bölümünde dile getirir:

Men da bilem başınan,	Ben de bilirim başından,
Semetey, Manas comogun,	Semetey, Manas destanını,
Oynoo bala caşıman.	Oyun çocuğu yaşımdan.
Isık-Köl'dün cerinde,	Isık-Köl'ün yerinde,
Uruusu Kıtay Bugu elinde,	Boyu Kıtay Bugu yurdunda,
Urugu Kıtay Akılбек.	Aşireti Kıtay Akılбек.

(İbıray Abdrahmanov, KF, İNV, 189, s.331-332'den Aliyev, Kulmatov, 1995: 13; ME, I. Tom, 1995: 69).

İbıray Abdrahmanov'a göre Akılбек, Tekes'te at sürülerini güttüğu sırada Manas Destanı'nı Kalmukça olarak Kalmuklara da söylemiştir (I., Abdrahmanov, KF, 190 (1150) İNV, s.4'ten ME, I. Tom, 1995: 69).

Çoñbař (Narmantay)

18. yüzyılın sonlarında 19. yüzyılın ikinci yarısında Isık-Köl vadisinde yaşamış. Halk arasında “Çoñbař çoñ comokçu Tımbektin ustati bolgon: Çoñbař büyük destancı Tımbek'in ustasıdır” şeklinde sözler anlatılagelmiştir (Aliyev, Kulmatov, 1995: 131; Koşoyev, 2006: 432). Halk arasındaki bilgilere göre Tımbek'in destan söylediğini öğrenen babası Capıy, yetiştirmesi için oğlu Tımbek'i Çoñbař'a öğren-

ciliğe verir (Aliyev, Kulmatov, 1995: 131; Koşoyev, 2006: 433). Çoňbaş, Tinibek'e altı ay ders verir. Tinibek'e ustası Çoňbaş'ın nasıl destancı olduğu sorulduğunda, şu cevabı verir: "Çoňbaş Kırgızların en önde gelen destancılarından biri. Çoňbaş destan söylemeye başladığında onu dinleyen topluluğun ağzındaki tütün buram buram yükselmeye başladılar." (Aliyev, Kulmatov, 1995: 131, 134).

Muzooke

Muzooke 1800 yılında Narın'ın Kurtka adı verilen bölgesinde doğmuş, 1880 yılında ölmüştür. Kırgızların Sayak boyundandır. Muzooke döneminde manasçılık dışında ırçılık (şairlik) ve kopuzculuk da yapmıştır. Onun olduğu tahmin edilen "Sarı Özön" şiiri günümüzde Til cana Adabiyat İnstitutunun Kol Cazmalar Fondusunda (Dil ve Edebiyat Enstitüsünü El Yazmalar Bölümü) bulunmaktadır (Soltonoyev, 1993: 152).

Muzooke kendi döneminin zalkar ırçısı (usta/büyük şairi) olarak da tanınmıştır. Hatta Muzooke'nin bu şairlik kabiliyeti ve şöhreti iki Kırgız boy beyi arasında tartışmaya da sebep olmuştur. Bu meyanda Koçkor'daki Sarı Bağış boyunun beyleri (Esengul beyin çocukları) ile Niyazbek beyin çocukları arasında Muzooke'yi toyuna çağırma hususunda niza çıkar. Muzooke, bey çocuklarının tartışması arasında kötü muameleye maruz kalır ve bu durum sözlü kaynaklarda Muzooke'nin ağzından şöyle dile getirilmiştir:

Keň Koçkordu cerdegen	Geniş Koçkor'u yurt edinmiş,
Sarıbağış degen el eken.	Sarıbağış denilen il imiş.
Canagı meni talaşıp,	Zikredildiği gibi beni almak için,
Savaşkan eköo er eken.	Savaşan iki er imiş.
Eesiz kelip aşka ırdap	Yalnız gelip aşta şiir söyleyip,
Menin tokmok çeşim ep eken.	Benim dayak yiyişim güzel idi.

(Obozkanov, 1996: 10).

Muzooke, Belek Soltonoyev'in verdiği bilgiye göre başına gelen bu kötü durumu başka şiirlerinde de sık sık dile getirir:

Kaydan keldim Sayaktan,	Nerden geldim Sayak'tan,
Kutulbadım tayaktan.	Kurtulamadım dayaktan.
Kaydan keldim Cumgaldan,	Nerden geldim Cumgal'dan,
Kutulbadım culgandan.	Kurtulamadım yolunmaktan.
Kaydan keldim Koçkordon,	Nereden geldim Koçkor'dan,
Kutulbadım çoçmordon.	Kurtulamadım sopadan.
Çiy boorsok saldı aşıma	Çiy boorsak saldı aşıma,
Aram siydik Mañıtay çaptı başıma.	Hata yaptık Mañıtay vurdu balışıma.

Ünlü manasçı ve akın Togolok Moldo, küçük yaşta babasını kaybettiği için büyük babası destancı Muzooke'nin himayesine girecektir². Döneminin bölgede yaşayan en meşhur komuzçusu (kopuzcu), ırçısı (şairi), sancıracısı (şecerecisi) olan ve Kırgızlar arasında anlatılmakta olan efsaneleri, tarihi vakaları, masalları çok iyi bilen Muzooke, Togolok Moldo'yu her açıdan hayata hazırlayacak, ondaki şairlik ve destancılık yeteneğini harekete geçirecektir (Aliyev, Kulmatov, 1995: 121; Cakşiyev, 1960: 117; KSE, 5. Tom, 1980: 624; Gölgeci, 1995: 75; Taştemirov, 1960: 140; Taştemirov, 1970: 9; AÇTO, 1988: 298). Bayımbet (Togolok Moldo) 18 yaşına geldiğinde Muzooke ölür. Bu yaşa kadar Muzooke'nin yanında kalan Togolok Moldo, ondan hem şiir hem de destan söyleme yollarını öğrenir (Cakşiyev, 1960: 118; Musayev, v.d., 1995: 539; Taştemirov, 1960: 142; Taştemirov, 1970: 9). Muzooke'nin kendisi üzerinde tesirini Togolok Moldo şiirlerinde şöyle dile getirir:

Özümdün babam Muzooke, Kendi dedem Muzooke,
Çertip cürgön komuzdu. Çalıp durur kopuzu.
Komuzuna keltirip, Kopuzuna getirip,
Koşup cürgön dobuştı. Ekleyip durur sesi.
(AÇTO, 1988: 298).

Muzooke'nin döneminin ünlü âşık ve kopuzcusu Astanbek ile aytışa düştüğü, Arstanbek'e şiirdeki sözler bakımından yenildiği, ancak ezgi bakımından da onu yendiği halk arasında anlatılagelmıştır. Kırgızların en büyük şairi, birçok şairin ustası sayılan Toktogul Satılganov, Muzooke'yi "Bülbül Şair" olarak vasıflandırır (Obozkanov, 1996: 10).

Bütün bunlardan yola çıkarak Muzooke'nin döneminin usta şair, kopuzcu ve manasçılardan sayıldığını ve hayatı etrafında teşekkül etmiş efsanelerin bu nedenle günümüze kadar taşındığını görmekteyiz.

Kısaltmalar Listesi

AÇTO: Akındar Çıgarmaçılığının Tarihinin Oçerkleri

KAT: Kırgız Adabiyatının Tarihi

KİA: Kırgız İlimder Akademiyası

KSE: Kırgız-Sovet Ensiklopediyası

- 2 Cakşiyev, sözkonusu makalesinde Muzooke'yi Togolok Moldo'nun "çoŋ atası (dede)" olarak zikretmektedir. Caki Taştemirov "Togolok Moldonun Çıgarmalarındaki Ateistik Köz Karaştar" başlıklı makalesinde diğer kaynaklardan farklı olarak Muzooke'nin Togolok Moldo'nun dedesi değil, dedesinin kardeşi olduğunu söyler. Bu konuda bk. Caki Taştemirov, "Togolok Moldonun Çıgarmalarındaki Ateistik Köz Karaştar", **Togolok Moldo Cönündö Estelikler (Eskermeler, Makalalar)**, Frunze, 1960, s.140. Kırgız Adabiyatı adlı çalışmada da Muzooke için Togolok Moldo'nun "*atasının bir tuuganı* (babasının/dedesinin kardeşi) ve *çoŋ aba* (büyük amcası) ifadeleri yer almaktadır. Bu konuda bk. Malenov, Musayev, Taştemirov, **Kırgız Adabiyatı**, Frunze, 1975, s.62.

ME: Manas Ensiklopediya

Tom: Cilt

KAYNAKÇA

- Abduldayev, E., D., İsayev, (1969), **Kırgız Tilinin Tüshündörmö Sözdüğü**, Frunze.
- Abdulvaliyev, v.d., (2010), **Kırgız Tilinin Sözdüğü**, Bişkek.
- Akılbekov, A., T. Alımbekov, (2009), **Balıkozdun Sancırası**, Bişkek.
- Akışev, T., A. Cumanaliyev, (2005), **Kut Kongon Manas Ordo**, Bişkek.
- Alaguşev, Balbay,(1995), **Manas Muzıkada**, Bişkek.
- Aliyev, S., T. Kulmatov, (1995), **Manasçılar cana İzildööçülör**, Bişkek.
- Asanaliyev, K., S. Bayhodcoyev, C. Taştemirow, B. Kebekova, S. Musayev, (1988), **Akındar Çıgarmaçılığının Tarihının Oçerkeri**, Frunze.
- Asanov, Ü., A., Akmataliyev, (2004), **Kırgız Adabiyatı**, Bişkek.
- Borbugulov, M., (1996), **Adabiyat Teoriyası**, Bişkek.
- Çakşiyev, Ö., (1960), “Togolok Moldonun Çıgarmaları Cönündö”, **Togolok Moldo Cönündö Estelikter (Eskermeler, Makalalar)**, Frunze.
- Cumaliyev, K., M. Cumaliyev, (2006), **Çüydük-Talastık Manasçılar Cana Semeteyçiler**, Bişkek.
- Cumankunova, Gülzura, (2005), **Türkçö-Kırgızça Sözdük (Türkçe-Kırgızca Sözlük)**, Bişkek.
- Cusupov, K., K. İmanaliyev, (2004), **Kırgızdar**, II. Tom, Bişkek.
- Çobanoğlu, Özkul, (2003), “Destan Maddesi”, **Türk Dünyası Edebiyatı Kavramları ve Terimleri Sözlüğü**, AKM Yay., Ank.
- Düşaliyev, K., (2007), **Kırgız El Muzıkası**, Bişkek.
- Düşaliyev, K., E. Luzanova, (1999), **Kırgızkoe Narodnoe Muzikalnoe Tvorçestvo**, Bişkek.
- Elçin, Şükrü, (2003) “Türk Dilinde Destan Kelimesi ve Mevhumu”, **İslamiyet Öncesi Türk Destanları (incemeler-Metinler)** (hzl. Saim Sakaoğlu, Ali Duymaz), Ötüken Yay., İst.
- Gölgeci, Meral, (1995), “Manas Ozanları”, **Bozkırdan Bağimsızlığa Manas**, (hzl. Emine Gürsoy-Naskali), Ank.
- Karatayev, O., S. Eraliyev, (2005), **Kırgız Etnografyası Boyunça Sözdük**, Bişkek.
- Kerimaliyev, K., (1994), **Keldibek Manasçı**, Bişkek.
- Kırgız Adabiyatının Tarihi**, (2004), I. Tom, Bişkek.
- Kırgız Adabiyatının Tarihi**, (2004), II. Tom, Bişkek.
- Kırgız-Sovet Ensiklopediyası**, (1977), I. Tom, (hzl.B.Ö. Oruzbayeva, v.d.), Frunze.
- Kırgız-Sovet Ensiklopediyası**, (1979), IV. Tom, (hzl. B.Ö. Oruzbayeva, v.d.), Frunze.
- Kırgız-Sovet Ensiklopediyası**, (1980), V. Tom, (hzl. B.Ö. Oruzbayeva, v.d.), Frunze.
- Koşoyev, Muratbek, (2006), **Kırgız Eli (Tarih cana Ruhı)**, Bişkek.
- Mamıtbekov, Z., (1966), “Çokan Velihanovdun Manastan Cazılıp Algan Epizotu” **Manas Eposu-nu İzildöö Kee Bir Maseleleri**, Frunze.
- Manas Ensiklopediyası**, (1995), II. Tom, Bişkek.
- Manas Ensiklopediyası**, (1995), I. Tom, Bişkek.
- Moldo, Togolok, (1970), **Çıgarmalar**, Frunze.
- Musayev, Samar, K., Kırbayev, A., Caynakova, B. Sadıkov, (1995), **Manas: Kırgız Elinin Baatırdık Eposu**, I. Tom, Bişkek.
- Obozkanov, Abdısalam, (1996), **Manasçılar**, Bişkek.

Obozkanov, Abdısalam, (2006), **Tökmöloktün Başatı, Kalıptanuu Etaptarı cana Sinkrettiü Ta-biyatı**, Şam Basması, Bişkek.

Orozobekova, Cıldız, (2003), **Ayтууçuluk Öнördүн Rarıhy Ösüp Öнүğü Colu**, Bişkek.

Soltonoyev, Belek, (1993), **Kırgız Tarihı-Tarihıy Oçerakter**, II. Kitep, Bişkek.

Şeriyev, C., A. Muratov, (2003), **Adabiyat Terminderdin Tüşündürmө Sөzdүğü**, Bişkek.

Taştemirov, C., Bayhodcoyev, Zakirov (1973), **Kırgız Elinin Oozeki Çıgarmaçılık Tarihının Oçerki**, Frunze.

Taştemirov, Caki, (1960), **Togolok Moldo Cönündө Estelikter (Eskermeler, Makalalar)**, Frunze.

Taştemirov, Caki, (1970), **Togolok Moldo(Çıgarmalarının Eki Tomduk Cıynagı)**, I. Tom, Frunze.

Turgunbayev, Elebay, (2007), **Alımbektin Sancırası**, Bişkek.

Yudahin, K., K., (1998), **Kırgız Sөzlүğü**, I. Cilt, (çev. Abdullah Taymas), TDK, Ank.

Yudahin, K., K., (1998), **Kırgız Sөzlүğü**, II. Cilt, (çev. Abdullah Taymas), TDK, Ank.

Bir Âşık, Bir İnceleme Yozgat Âşıklık Geleneği ve “Âşık İhsan Şaşar”

A Troubadour, A Review Yozgat Troubadour Tradition And “Troubadour İhsan Şaşar”

Yılmaz YEŞİL*

Özet:

Türk Dünyası halk kültürü üzerinde saz eşliğinde söz söyleme geleneği yüzyıllardır aynı önem ve özende müstesna bir yere sahiptir. Türklerin tarihi gelişim ve değişimleri sırasında bu gelenek de doğal olarak değişmiştir. Günümüzde de bu geleneğin devamı halk ozanları ve âşıklar tarafından devam ettirilmektedir. Yozgat ilinin Sorgun ilçesinde bu geleneği icra etmeye çalışan âşıklardan birisi de Âşık İhsan ŞAŞAR'dır. Bu makalemizde onun hayatı şiirleri ve âşıklığı üzerine yapmış olduğumuz incelemeye yer vereceğiz. Âşık yetiştiği topraklarda doğmuş, yetişmiş ve hayatını devam ettirebilmek için çalışmış, bununla beraber de çevresinde bir dinleyici kitlesi oluşturarak ünlenmiştir. Çeşitli organizasyonlara şenliklere davet edilmiştir. Günümüz yaşayan âşıkları arasında yer alan Âşık İhsan Şaşar, bölge âşıklık geleneği üzerinde önemli bir yere sahiptir.

Anahtar kelimeler: Yozgat, Sorgun, Âşıklık Geleneği, Âşık İhsan Şaşar

Abstract:

Turkish World instrumental accompaniment on folk culture, the same attention and care for such an exceptional place singing tradition has for centuries. During the development and changes in the natural history of the Turks in this tradition has changed. Today, this tradition being maintained by the troubadours and lovers. Purlins to carry out this tradition, working in the province of Yozgat is one of the town of Sorgun Minstrel İhsan ŞAŞAR. In this paper we examine his life in poetry and we will have done on âşıklığı. Grow in love with the land was born, raised and worked to maintain his life, however, also famous for creating an

* Okutman, Gazi Üniversitesi Türk Dili Bölümü, yyesil@gazi.edu.tr.

audience around. Various organizations were invited to festivities. Ihsan A lover living in today's wah wonder lovers, the region has an important place on the tradition of minstrelsy.

Key words: Yozgat, Sorgun, the tradition of minstrelsy, Minstrel Ihsan ŞAŞAR

Yozgat'ta Âşıklık Geleneği

Yozgat, tarihin bilinen dönemlerinden günümüze kadar; Anadolu'nun kuzey-güney ve doğu-batı yönündeki geçiş yolları üzerinde bulunduğundan dolayı önemli bir konuma sahip olmuştur. Coğrafi yapısı yörenin tarihinde ve kültüründe de etkisini göstermiş, çok renkli bir kültürün oluşmasına imkân vermiştir.

Yozgat ili toprakları, İç Anadolu Bölgesi'nin Orta Kızılırmak Havzası ile Karadeniz Bölgesi'nin Çekerek Havzasına Girer. Bozok platosu'nun yüksek tepelerinden birinin eteğine kurulmuş olan il merkezinin yükseltisi 1320 metredir.¹

Yozgat ili doğudan Sivas'ın Gemerek, Şarkışla ve Yıldızeli; Kuzeyden Tokat'ın Artova ve Zile, Çorum'un Ortaköy, Alaca ve Sungurlu; Batıdan Kırıkkale'nin Delice;

Güneyden Kırşehir'in Çiçekdağı, Nevşehir'in Kozaklı ve Avanos, Kayseri'nin Merkez Felahiye ve Sarıoğlan ilçeleriyle komşudur. Yozgat'ın diğer iller arasındaki yeri yukarıdaki harita kesitine bakıldığında daha açık anlaşılacaktır.

Yozgat'ta çok köklü bir âşıklık geleneği vardır. Kimi kaynaklar XIX. yy'ın sonuna kadar âşıklık geleneğinin canlı olduğunu, âşıkların köy köy dolaşıp birbirleriyle sınındıklarını, muammâlar asıp, atışmalar düzenlediklerini yazmaktadır. Kent kimi ünlü âşıkların da uğrak yeri olmuştur. Erzurumlu Emrah, Tokatlı Nuri, Pesendî, Ceyhunî,... bunlardan bir kaçıdır. Anadolu'daki âşıklık geleneğinin bir çok güçlü temsilcisinin Yozgat'a yakın illerden yetişmesi ve Yozgat'a gelerek kahvelerde âşıklık geleneğini icra etmeleri âşıklık geleneğinin Yozgat'ta gelişmesini destekleyen unsurlar arasındadır. Yazılı belgelerin azlığı, ilmî araştırmaların eksikliği ve şiirlerini cönk /mecnua/divan gibi yazmalarla günümüze ulaştıranlar dışında

1 Yurt Ansiklopedisi; Yozgat maddesi, sayfa 7627, Anadolu Yayıncılık, 1982-83-84

yeterli bilginin bulunmaması gibi nedenler, Yozgat'ta âşıklık geleneğinin tarihini belirlememizi zorlaştırmaktadır.²

Yozgat yöresi, çevre illerde olduğu gibi kendi yöresinin âşıklarını yetiştirmeyi ihmâl etmemiştir. Yozgat'ın yetiştirdiği -tespit edilebilen- âşıklık geleneği temsilcileri şunlardır: Âşık Necip (XIX. yy'ın ortaları), Âşık Nâzi (1803-1902), Âşık Zeminî (1838-1908), Yozgatlı Seyrî (1851-1916), Âşık Gülsanî (1878-1918), Âşık Gamli (1883-1934), Hüznî (1879-1936), Zârî (1852-1941), Sorgunlu Âşık Demli (1887-1964), Âşık Niyazi (1923-...)³

Bu çalışmamızda incelediğimiz Âşık İhsan, Yozgat'ın Sorgun ilçesinde doğup büyümüş ve âşıklık geleneğini buraya gelen kahvelerde atışmalar yapan, halk hikâyeleri anlatan ve destan satan âşıklardan öğrenmiştir. Kendisinde bulunan âşıklık istidadı, kasabaya gelen âşıklara olan özentisiyle günyüzüne çıkmış zamanla kemâle ermiştir. Âşık İhsan'dan edindiğimiz bilgilere göre, Sorgun'da âşıklık geleneği; köy odalarında, üzüm toplama zamanı bağlarda, düğünlerde ve kahvelerde icra edilmiştir.

Halen Sorgun'da âşıklık geleneğinin pek çok özelliğini yitirmiş de olsa, devam ettiği ortadadır. Bununla birlikte âşıklar, ilgili makamlardan gerekli desteği görememekten şikâyetçidirler. Bu âşıklar; yörede düzenlenen şöenlerde, âşıklar bayramlarında, tertip edilen âşık atışmalarında âşıklık geleneğini muhafaza edebildikleri özellikleriyle icra etmeye çalışmaktadırlar. Sorgun'da Âşık İhsan'dan başka; Âşık Niyazi Ersoy, Âşık Sefil Döndü, Erozan,... gibi âşıklar yörede bu geleneğin temsilcileri arasındadır.

Âşık İhsan Şaşar'ın Hayatı ve Âşıklığı

A-) Hayatı

Âşık İhsan Şaşar; 1942 yılında Sorgun'un Hanbaşı mahallesinde, çiftçi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Okul çağına gelince, teyzesinin oğluyla beraber okula gitmek istediği için, ailesi tarafından mahkeme kararıyla yaşı büyütüldü. Resmî kaynaklara 1939 doğumlu olarak kaydedildi. Ailenin soyadı “Layık” iken daha sonra resmî kayıtlara geçerken “Şaşar” olarak değişmiştir.

Âşık İhsan; okul çağına gelince, eğitim hayatına Sorgun'un ilk ve tek okulu olan Yeşilyurt okulunda başladı. Okul sıralarında ikinci sınıftan itibaren bir şiir yazma hevesi baş gösterdi. Okul çapında yapılan şiir yarışmasında, öğretmenler için yazdığı şiirle birincilik aldı. İlkokulu bitirince imkansızlıklar sebebiyle eğitim hayatına son verdi. Âşık İhsan; bundan sonra ailesinden dolayı çiftçilikle uğraştı.

Daha çocuk yaşlardan itibaren, sesinin güzel olmasından dolayı tarlalarda, bağlarda ve düğünlerde türküler söylemeye başladı. Bu yeteneğinden dolayı ço-

2 Oğuz, M. Öcal, “Yozgat'lı Halk Şâiri Nâzi”, Ankara/1992

3 Oğuz, M. Öcal, “Yozgat'lı Halk Şâiri Nâzi”, Ankara/1992

cukların alınmadığı büyükler odası⁴na alınıp, dönemin beğenilen türküleri söylenir, “Bunu senden iyi söyleyen yok.” Diyerek ve yapılan ikramlarla türkü söylemeye teşvik edilirdi.

Kahvelere gelen âşıklara ilgi duyarak onlar gibi söylemeye özenen Âşık İhsan, onları daha sıkı takip edip, Sorgun’a gelen âşıkları mümkün oldukça dinlemeye çalıştı. Âşık İhsan sazı ve saz alacak parası da olmadığı için eline aldığı küreği saz gibi tutarak, bağlarda üzüm toplayan ve helkirlerde⁵ pekmez kaynatan kadınlara türküler söylemeye başladı. Daha 15-16 yaşlarındayken bağlarda üzüm toplayan kızların söyledikleri manilere karşılık verip, onları işlerine teşvik ettiği için bağ sahipleri tarafından bağlara davet edilirdi. Bu bağlara gidip gelme sırasında saza olan ilgisi iyice arttı ve kendisine saz almaya karar verdi. Babasından bu iş için para alamayınca, sazın parasını kazanmak için kahvede garsonluk yapmaya karar verdi. Böylelikle kahvelere gelen âşıkları da kaçırmadan dinlemiş olacaktı. Garsonluk yaparak kazandığı parayla kendisine bir çember saz aldı. Saz çalmayı hiç usta görmeden kendi kendine öğrendi. Evde kendi halinde çalıp, şiirler söyleyerek kendisini yetiştirdi. Bu arada Sorgun’a hangi âşık gelse onu dinlemeye gidip, ondan bir şeyler öğrenmeye çalıştı.

Akrabaları onun bu çalıp söylemesini gördükten sonra, onu kahvelere gelen âşıklarla karşılıklı söylemeye teşvik ediyorlardı. Bir kahvedeki ilk söyleyişini Hasan Ekimli’nin kahvesine gelen Çorumlu Âşık Hasan için, tepsi dolandırırken⁶ söylediği şu dörtlükle gerçekleştirdi:

“ Aşığın sözünde yoktur yalandır
Demeyin ki sakın şu felan filandır
Hasan Ustam gurbette tepsi dolandır.
Ekmeni bundan kazanmış gelmiş.”

Kahvede söylediği bu dörtlükle âşıklar ve onlara ilgi duyanlar arasında tanınmaya başlayan Âşık İhsan, yazıda Çoban Toraman’ın öldürülmesi üzerine yazdığı destanın Peyik pazarında satılmasından sonra halk arasında da Âşık İhsan ismiyle bir hayli tanınmaya başladı. Artık sadece Sorgun’da değil çevre kasabalarda da tanınıp düğünlere davet edilir oldu. Yazılan bu destan sayesinde çobanın öldürülmesi “Çobanı yazıda kesmişler diye duyuldu.” Ne yazık ki bu destanın yazılı metni kaybolmuş, çok az bir kısmı hafızasında kaldığı için, Âşık İhsan’dan ancak iki dörtlüğünü öğrenebildik. Bu dörtlükler şunlardır:

...

Sene elli yedi bir temmuz yazdı
Yarısı sürüde yarısı guzu

4 **Büyükler odası** : Düğünlerde sadece büyük ve erkeklerin toplandığı erkek evindeki misafir odası.

5 **Helkir** : Köy evlerinde, pekmez kaynatılan; darı konulan; ekmeğin yapıldığı yer. Tandır.

6 **Tepsi Dolandırmak** ; Kahvede söyledikten sonra emeğinin karşılığı için kahvedeki insanlardan bir tepsinin dolandırılmasıyla para toplanmasıdır.

Felek yazılara çok gördü bizi
Al ganlar içinde galdı vücudum.

...

...

Çektim abamı da çok oldu soğuk
Zalımlar gatletmiş açıyor gucah
Geldiler başıma bilenmiş nacah
Al ganlar içinde galdı vücudum.

...

Âşık İhsan bu destanı âşıklık bâdesini içtikten kısa bir süre sonra yazmıştır. Kendi söylediğine göre bâdeyi nasıl içtiğini kimselere anlatmaması gerekirken, gördüğü rüyada olanları başkalarına anlattığı için âşıklıkta daha ileriye gidememiştir. Askere gidene kadar davet edildiği yerlerde çalıp söyleyerek âşıklık sanatını icra etmiştir. Askerde ise yine aynı şekilde komutanları ve askerler için deyişler söylemiş, askerliği de bu şekilde bitirip gelmiştir. Askerden geldikten sonra âşıklıkla pek fazla ilgilenmemiş, kendi tabiriyle “âşıklık minderin altında uzun bir süre saklı kalmıştır.” özel radyolar ve televizyonlar kurulmaya başladıktan sonra yerel yayın kurumlarında katıldığı programlarla âşıklığı minder altından çıkarmıştır.

Âşık İhsan, askerden sonra küçüklükten beri sevdiği dayısının kızıyla evlenmek istemiş; dayısının bir takım zorluklar çıkarmasına rağmen, komşuların ve aile büyüklerinin araya girmesiyle bu evlilik gerçekleşmiştir. Âşık İhsan kendisine sorulan,”sana neden âşık derler?” sorusuna bir şiirle cevap vermiştir. Bu şiir;

Bilmiyorum nasıl oldum
Bir gecede bunu buldum
Aşk ile sararıp soldum
Onun için âşık derler

Heves verdim şu sazıma
Bir ateş düştü özüme
Sevdam dayımın kızına
Onun için âşık derler

İhsan der ki neden neye
Tutuldum kara sevdaya
Yatırdılar hastaneye
Onun için âşık derler

Bu şiirde dayısının kızına olan sevdasının âşıklığı üzerinde büyük rol oynadığını ifade etmiştir.

Âşık İhsan askerden geldikten sonra kamyonla nakliyecilik yapmış, daha sonra yaşı biraz ilerledikten sonra minibüs alıp Sorgun-Yozgat arası minibüsçülük yapmıştır. Bu meslekleri icra ederken de âşıklığın verdiği şiir söyleme yeteneğini ihmal etmemiştir. Yolculukları sırasında hissettiklerini dörtlükler halinde dile getirmiştir. (Bu konu ve şiir örnekleri “**seyahatleri**” bölümünde tekrar ele alınacaktır.)

Âşık İhsan, bugün artık eskisi gibi radyo-televizyon programlarına ve çevrede düzenlenen şenliklere nefes darlığından dolayı katılamamaktadır. Rahatsızlığından dolayı âşıklık sanatını icra edemese de toplumu ve kendisini rahatsız eden konularda şiirler yazmaya, dertlerini, sevinçlerini ve serzenişlerini mısralara dizmeye devam etmektedir. Âşık İhsan; hâlâ inşaat malzemeleri satan bir ardiyede çalışmaktadır. Burada da gelen müşterilere zaman zaman dörtlüklerle cevap vermektedir. Bu dörtlüklerden bir kaç şöyledir:

“Oturduğum yer köşedir köşe
Burda aylık ile girmişim işe
Müşterisin tuğla onbeşe
Bahalımı ucuz mu bilemem”.

“Cümlesiyle millet murada ersin
Herkeş vasıtası varısa sürsün
Verdin parayı bereket versin.
Hayırlı işle gidesin gardaş”

Âşık İhsan; iki kız, iki oğlan dört çocuk babasıdır. Çocuklarının hepsini evlendirmiş, çocukları evden gittikten sonra kendi ifadesiyle “bir Köroğlu bir Ayvaz” eşiyile beraber yaşamaktadır.”

B-) Âşıklık Bâdesini İçişİ

Âşık İhsan; okuldan çıktığı dönemden bir süre sonra, 15-16 yaşlarında âşıklık bâdesini içmiştir. Âşık İhsan, bu olayın rüyasında olduğunu ve şöyle gerçekleştirdiğini ifade ediyor: Saza hevesliğinin had safhada olduğu yıllarda, gece gündüz saz çalıp söylüyor. Bir gece yine yatmadan; saz çalıp, deyişler söyleyip, sazı bir kenara bırakıp yattıktan sonra uyuyor. Rüyasında yine saz çalıp, deyişler söylüyor, fakat bu kez rüyasında daha önce hiç çalıp söyleyemediği kadar güzel çalıp söylüyor. Daha sonra terler, ağzı kurur ve su ihtiyacı hisseder. Bunu Âşık İhsan kendisi şu şekilde ifade etmiştir; “Öyle susaşıyom, öyle susaşıyom ki dilim damağım kuruyor, ciğerim yanıyor.” Rüyasında onun bu durumunu görenler sazın içinin su dolu olduğunu söyleyip, “Arkasındaki deliğe ağzını daya içindeki suyu iç o senin susuzluğunu giderir.” diyorlar. Daha sonra ona bu suyu tavsiye edenler kaybolmuş, ve Âşık İhsan uyandıktan sonra ne olduğunu bilmediği bu rüyanın etkisinde kalmış.

Rüyasında olanları kimseye anlatmaması gerekirken başkalarına anlattığı için âşıklıkta daha ileriye gidemediğini ifade ediyor. O zamanlar daha iyi söylediğini,

şimdi 16 yaşında iken âşıklara söylediği kadar güzel söyleyemediğini ekliyor. O zamanlar bunun âşıklık bâdesi olduğunu bilmediğini daha sonraları âşıklarla olan münasebetleri sırasında öğrendiğini belirtiyor. Âşık İhsan, âşıklık badesi içtiği zaman Türkçe'ye yeteri kadar hâkim olmadığını söylediği şu cümleyle ifade ediyor: “O zaman ben cümleyi bile tamamlamayı bilmeyen bir delikanlı gençtim.” Fakat âşıklarla atışmaya çıkınca, davet edildiği yerlerde deyişler söylerken oldukça güzel söylediğini, kendi tabiriyle “bülbul gibi şakıdığını” belirtiyor. Bütün bu meziyetlerini içmiş olduğu âşıklık bâdesine bağlamaktadır.

C-) Mahlası

Âşık İhsan Şaşar'ın mahlası bahsine geçmeden önce mahlasın tanımını vermekte fayda olduğu kanısındayız.

Mahlas: Divân ve Halk edebiyatında şâirlerin kullandıkları takma ada denir. Mahlası şâirin kendi seçebileceği gibi usta kabul edilen bir şâir tarafından da verilebilir.⁷

Âşık İhsan'ın şiirlerinde tespit edilen bir mahlası bulunamamıştır. Fakat kendisiyle yaptığımız söyleşide mahlas olarak Layıkî'yi kullanmayı çok istediğini dile getirmiştir. Lâkin elimizdeki şiirlerinde âşığın mahlasına rastlanmamıştır. Eldeki şiirleri dikkate alarak bir yargıya varacak olursak âşık mahlas kullanmamıştır diyebiliriz.

Âşık İhsan'ın şiirlerinde mahlas yerine kendi ismini kullandığını şu örneklerle daha iyi açıklamış oluruz

...

Anam helal eyle sütün lokmana
Bu büyük mertebe kısmetmiş bana
Gönderin bir haber **Âşık İhsana**
Deyin şehit için törenimiz var (56)

...

Âşık İhsan almadın mı hırsını
Unutmuşlar ejdadının dersini
Vurmak lazım şu tokatın tersini
Dönek millet sözlerinden caydılar (2)

Örnek olarak verdiğimiz, şiirlerinden seçilmiş mahlasın bulunabileceği dörtlüklerde olduğu gibi diğer şiirlerinde de âşık mahlas kullanmak yerine; Âşık İhsan, İhsanım, İhsan,... gibi şekillerde ismini kullanmıştır.

7 Tekin, Dr. Arslan; “Edebiyatımızda İsimler ve Terimler”, İstanbul,1995

D-) Âşıklarla Karşılaşmaları ve Atışmaları

“Atışma; âşıkların dinleyiciler karşısında, deyişme sırasında birbirini iğneleyici fakat mizah çerçevesi içinde söyleşmeleridir.

Âşıkların doğaçtan, karşılıklı olarak, belli bir kural çerçevesinde söyleşmelerine yaygın olarak atışma denmekle beraber âşık karşılaşmaları, deyişme, karşıberi, kovalama adları da verilmektedir. Eskiden muâşere (münazara) yada tekellüm adları ile anılan bu şekilde sistemli deyişler de denir.”⁸

Fotoğrafta Âşık İhsan ve Âşık Hacı Özkan'ın ilçenin ileri gelenleri huzurunda yaptıkları bir atışma görülmektedir.

Atışma; en az iki âşık karşı karşıya gelip birbirlerini sazda ve sözde denemeleri şeklinde gerçekleşir.

Âşık İhsan da bölgede düzenlenen, şenliklerde âşıklar şölenlerinde, yerel radyo ve televizyon kanallarında katıldığı programlarda âşıklarla atışmıştır. Sorgun'a başka yerlerden destan satmaya gelen âşıklar olduğu zaman ise onlarla da kahvelerde atışmış. Gülşehir'den⁹ ve diğer komşu il ve ilçelerden gelen âşıklarla pek çok atışması olmuştur. Ayrıca Sorgun'da yetişmiş diğer âşıklarla da atışmaları olmuştur. Bunlardan; Erozan, Âşık İsmail, Âşık Sefil Döndü bazılarıdır. Âşık İhsan, yerel bir televizyon kanalı olan Bayrak Televizyonu'nda Durali Doğan'ın¹⁰ hazırlayıp sunduğu “Kültür Sofrası” programı dahilinde pek çok çevre köylerdeki ve kasabalardaki âşıklarla atışmalara katılmıştır.

8 Yardımcı, Dr. Mehmet ; Başlangıçtan günümüze Halk Şiiri Âşık Şiiri Tekke Şiiri, Ürün Yayınları, I. Basım, Ankara/ 1998

9 Gülşehir: Nevşehir'in bir ilçesidir. Sorgun'un güneyine düşmektedir.

10 Durali Doğan; Sorgun Milli Eğitim Şube Müdürü, araştırmacı-yazar ve yayıncı.

Sorgun Âşıklar Şöleni, Eymir Yayla Şenlikleri,... gibi organizasyonlarda da ter-
tip edilen âşık atışmalarına katılmıştır.

Âşığın katıldığı atışmalarda söylediği şiirlerinden örnek olarak şu dörtlükleri
verebiliriz:

Ne idin necisin çıktın karşıma
Sana ben bunları sorarım Âşık
Belâ mısın yoksa benim başıma
Bende böyle bir şey ararım şık (38)

...

...

Hele çalış doldur çile
Bilmiyorum boş mu kile
Hasımını bile bile
Ne deyipte katılıyon (12)

...

...

Öğündün ne oldu n'olacak hani
Sildiririm sana bu adı şanı
Sallayıp durma boşa kafanı
Vurup bir taşınan yararım âşık (38)

...

Âşık İhsan ve bölgedeki diğer âşıklarda dudak değmez¹¹ yapamamaktadırlar.
Bunun sebebi olarak yetiştiği çevrede ve örnek aldıkları âşıklar arasında dudak
değmez yapanların olmaması, bu yönde bir sevkedişin ve halk arasında da böyle
bir talebin bulunmaması söylenebilir. Dudak değmez yapamamaları onların bunu
yapabilecek kadar usta olmadıklarını göstermektedir.

E-) Radyo Ve Televizyon Programları

Âşık İhsan, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, özel radyo ve televizyon kurumları
açılmaya başladıktan sonra, yerel radyo ve televizyon kanallarında, gerek belirli
zaman aralıklarıyla sürekli hazırlanan programlar olsun gerekse müstakil olarak
düzenlenen programlara katılmıştır.

Düzenli olarak Bayrak Televizyonu'nda yayınlanan *Kültür Sofrası* isimli prog-
rama; zaman zaman da Sorgun Fm isimli radyo kanalında da müstakil programla-
ra katılmıştır. Ayrıca diğer yerel radyo kurumlarında da programlara katılmıştır.

11 Dudak değmez: Âşıkların ustalıklarını sergilemek için bir nevi söz hüneri olarak başvurdukları
biçimdir. Dudak değmezi, âşıklar;B,P,M,V,F harflerinin bulunduğu kelimeleri kullanmayarak
yaparlar. Atışmaların en zor biçimidir. Âşıkların dudakları arasına iğne koyarak yaptıkları bir
atışma çeşididir.

F-) Seyahatleri

Âşık İhsan, askerden geldikten sonra nakliyat işiyle uğraşmıştır. İşi gereği sürekli seyahat etmiş, zamanının büyük bölümünü yollarda, ailesinden ve memleketinden uzakta geçirmiştir. Sıla özlemi, gittiği yerlerde karşılaştığı güçlükler ve yalnızlık gibi kendisini etkileyen durumları mısralara dizmiştir. Bunlara aşağıdaki dörtlükleri örnek olarak verebiliriz:

Nedir şoforların böylece hali
Irak İran aynı mal misali
Ahıllımı disem vallahi deli
Durdan anlamıyo bu insanlar

Bu dörtlüğü İran'da yaşadığı bir güçlük nedeniyle söylemiştir. Kendisinin anlamak istediklerini yanlış anlamaları sonucu ortaya çıkan bir problemin âşıkta bıraktığı bıkkınlığı dile getirmektedir.

Gidiyorum yolda ıssız ve gece
Benim ömrüm böyle geçecek nice
Yüküm yerine varsa yüceden yüce
Yıkıp dönmek nasib olur mu yarabbi
Bu dörtlükte de yalnızlığını ve özlemini dile getirmiştir.

G-) Edebî Kişiliği Ve Âşıklığı

Âşık İhsan Şaşar, şiiirlerini genelde saz eşliğinde ve irticâlen söylemiştir. Fakat son birkaç yıl, nefes darlığı hastalığına yakalandığı için sazla söyleyememektedir. Âşık İhsan, şiiirlerini Orta Anadolu ağzıyla ve anlaşılır sâde bir Türkçe ile söylemiştir. Şiiirlerinde halk tâbirlerine, deyimlere ve atasözlerine büyük oranda yer vermektedir.

...
Her şey miras ter çıkmadı arnından
Ürkütsen kırk tilki çıkar karnından
Bir lokmasın yesen gelir burnundan
Hele bir tas suyun içte göreyim. (61)

...
...
Aşık İhsan almadın mı hırsını
Unutmuşlar ejdadıyın dersini
Vurmak lazım şu tokatın tersini
Dönek millet sözlerinden caydılar. (2)

Yukarıda verilen şiiir örneklerinde de görüldüğü gibi halk deyimleri ve atasözleri yoğun bir şekilde tüm şiiirlerinde ağırlığını hissettirmektedir.

Okul sıralarında, ikinci sınıftan itibaren, şiir yazmaya başlayan Âşık İhsan; daha o dönemlerde, okul çapında yapılan bir şiir yarışmasında, öğretmenler için yazdığı şiirle birinci olmuştur.

Âşık İhsan, âşık tarzı şiir geleneği içinde bâdeli âşık olarak nitelendirilebilir. Çocukluğundan beri şiire ve âşıklara merakı sayesinde kahvelere gelen âşıklara özenmiş, onları örnek almış ve âşıklığında; isimlerini bile tam olarak hatırlayamadığı, âşık tarzı şiir geleneğinin bu dönem ve bu coğrafyadaki temsilcilerinin etkisi altında kalmıştır.

Âşık İhsan'ı âşık tarzı şiir geleneği içinde, eğitim durumu ve yetiştiği yere göre nitelendirecek olursak: Eğitim durumuna göre meydan şâirleri; yetiştiği yere göre de şehir ve kasaba şâirleri arasında yer alır.

Âşık İhsan'dan etkilenen, onu kendisine usta olarak seçip onun yolundan giden bir âşık olmamıştır. Kendisinin özellikle yetiştirdiği birisinin olmadığını ifade ederken, kendisinin haberi olmadan ona özenen ve ondan etkilenenlerin olabileceğini de belirtir. Nasıl ki kendisinin özendiği âşıklar İhsan Şaşar'dan habersiz ise kendisinin de bundan habersiz olabileceğini ifade eder.

Âşık İhsan, bu dönemlerde kendisinin tam olarak örnek aldığı birisinin olmadığını, bu dönemde yetişen bütün âşıklarda olduğu gibi kendisinde de Karacaoğlan ve Âşık Veysel gibi ustaların etkisinin olduğunu belirtmektedir. Ayrıca çok küçük yaşlardan itibaren kahvelere gelen ve kendisinin hayal meyal hatırladığı; Âşık Dindarî, Âşık Muhittin, Hızırçıoğlu Âşık Nuri'nin kendisinde etkisinin olduğunu ifade etmiştir. Âşık Niyazi Ersoy'a yazdığı bir şiirinde Âşık Dindarî'den bahsetmiştir. Âşıklığın ondan kendilerine miras kaldığını imâ etmiştir, ve kendilerinin buna sahip çıkmaları gerektiğini, aksi takdirde bu gün olduğu gibi meydanı âşık olmayanların (tilkilerin) aldığını ifade etmiştir. Bu şiirden örnek bir dörtlük aşağıda verilmiştir.

...

Düşün Dindarî'yi çok müres kaldı
Hor gördükçe sevgi saygı azaldı
Aslanın yerini tilkiler aldı
Daha uyanman mı bre üstadım (70)

...

Âşık İhsan; bölgede düzenlenen “Sorgun Âşıklar Şöleni”, “Eymir Yayla Şenlikleri” gibi organizasyonlara katılmış, sanatını icra etmiş ve büyük beğeni toplamıştır.

Âşık İhsan'ın şiirlerinde ferdî ve toplumsal konular işlenmiştir. Ferdî konularda, başına gelen olaylar, ailesinden dolayı yaşadığı üzüntüler, rahatsızlıkları, hastanelerde başına gelenler ve hastane personelinin kendisine davranışları gibi ko-

nuları işlemiştir. Toplumsal konuların işlendiği şiirlerinde ise Yozgat ve Sorgun'un sorunlarını ve güzelliklerini; insanların çektiği sıkıntıları, onları derinden üzen olayları, Türkiye'nin gündemindeki meseleler ve genel hatları ile Anadolu insanının yaşantısını anlatmaktadır.

Bu çalışmamızda Türk Dünyası'nda kendi halinde sıradan bir yaşam süren bir halk sanatçısının, doğuşunu, yaşantısını ve aşıklık geleneğine girişini anlatmayı amaçladık. Bunu ifade ederken de aşığın yaşadığı bölgeyi ve içinde bulunduğu kültürü de kısa da olsa ifade etmeye çalıştık. Bunun sonucunda aşıklık geleneğinin varlığı, son zamanları da olsa yeni aşıkları yetiştirmiş olması, kahvehanelerin birer edebi muhit olarak aşığın yetiştiği zamanlarda hala tesirini devam ettirdiği ve kitle iletişim araçlarının olamadığı, farklı eğlence alternatiflerinin bulunmadığı zamanlarda halk sanatçılarının bu ihtiyacı doldurduğunu ortaya koymuş olduk. Bununla beraber; halk içinde yaşayan aşığın halkın sorunlarından uzak durmayacağını bir göstergesi olarak şiirlerinde bu konulara yer verdiğini tespit etmiş olduk.

KAYNAKÇA

1. Dizdaroğlu, Hikmet, "Halk Şiirinde Türler", Ankara/1969
2. Doğan, Duralı, "Yozgat Şâir ve Yazarları", Yozgat Valiliği Özel İdare Müdürlüğü, Kültür yayınları dizisi, Ankara/1988
3. Doğan, Duralı, "Bütün Yönleriyle Sorgun", Ankara/1990
4. Onay, Ahmet Talât, "Türk Halk Şiirinin Şekil ve Nev'i", Akçağ Yay., Ankara/1996
5. Oğuz, M. Öcal, "Yozgat'ta Halk Şairliğinin Dünü-Bugünü ve Nâzi", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk dili ve Edebiyatı Bölümü Doktora tezi
6. Oğuz, M. Öcal, "Yozgat'lı Halk Şâiri Nâzi", Ankara/1992
7. Soysal, M. Orhan, "Edebî Sanatlar ve Tanınması", M.E.B. Yay., İstanbul/1995
8. Tekin, Dr. Arslan, "Edebiyatımızda İsimler ve Terimler", Ötüken Yay., İstanbul/1995
9. Yardımcı, Dr. Mehmet, "Başlangıçtan Günümüze Halk Şiiri Aşık Şiiri Tekke Şiiri", Ürün Yayınları, I. Basım, Ankara/1998
10. Yurt Ansiklopedisi, Yozgat maddesi, 10. Cilt, Anadolu Yay., İstanbul/1982-84
11. Yozgat 1968 İl Yıllığı, Sivas/1968
12. Yozgat 1973 İl Yıllığı, Ankara/1973
13. Yozgat 1991 İl Yıllığı, Ankara/1991

Fen-Edebiyat Fakülteleri ve Formasyon Programı (Öğretmen Yetiştirme)

Faculties of Arts and Sciences and the Formation Program (Teacher Training)

Süleyman ÜNÜVAR*

Özet

Geleceğimizi emanet ettiğimiz öğretmenlik kutsal bir meslektir. Bu sebeple onları mükemmel yetiştirmeliyiz. Öğretmen hem alanında ve hemde formasyonda iyi olmak zorundadır. Son 200 yıldır öğretmen yetiştirmeye özel önem vermekteyiz. Ancak hem Osmanlı ve hem de Cumhuriyet dönemlerinde o kadar çok sistem değiştirilmiş ki eğitimde standart yakalanamamıştır. Bu günde sistem kargaşası hala devam etmekte ve bütün eğitim kurumları etkilenmektedir. Sorunları kökten çözmek yerine günü birlik tedbirlerle geçiştirildiği için de ilk öğretimden başlayarak üniversitelere kadar eğitimin bütün alanlarında sorunlar yaşanmaktadır. MEB yeni sistem getirmişken YÖK'da buna uygun olarak Fen- Edebiyat ve Eğitim Fakültelerini bu yeni sisteme uygun hale getirmelidir.

Anahtar Kelime: Öğretmen, Formasyon, Fen-Edebiyat Fakültesi, Eğitim Fakültesi

Abstract

The profession of teaching which we entrust our future is a holy job therefore we must educate our students perfect. The teacher has to be good both his branch and his formation. we have given special important to educate the teachers last 200 years. In ottoman period and Turkish republic period, the education system has been changed many times so we cannot have a standard of it. Today, these confliction has gone on in Enstitutions of teaching, so they have been effected by the situation. As The precatations are daily solution, All Enstitutions of teaching from primary school to university have all the same problems.

* Yrd. Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, unuvar@gantep.edu.tr

While ministry of education has practise new system, Yök must rearrange the faculty of art and science, Education faculty as the new system and (YÖK#8217).

Key words: teachers, formation, the faculty of art and science, Education faculty

I-Öğretmen Yetiştirmenin(Formasyon Eğitimi) Tarihi Süreci

Osmanlı Devleti batılı tarzda okullaşma ve eğitimi ile ilgili çalışmaya XIX. yüzyılda II.Mahmut ile başlamıştır. Açılan bu okullar ilköğretim ve ortaöğretim düzeyindeki okullar olup, üniversite ve meslek eğitim ile ilgili kurumlar ise, yine bu yüzyılın ortalarından itibaren faaliyete başlanmıştır. Bu dönemde hızlı bir şekilde her alanda eğitim kurumları açılmış ve yaygınlaştırılması içinde çaba gösterilmiştir. Ancak açılan okulların programları, müfredatı ve formasyonu yeterli olmadığı gibi bu alanda yetişmiş ve donanımlı öğretmen bulmakta oldukça güçtür. Çünkü açılan bu okulların amaçlarına uygun formasyona sahip öğretmen yoktur. Bu eksikliğin anlaşılması üzerine 18 Mart 1848 tarihinde ilk defa İstanbul'da Dârülmualimin açılmıştır. Okul, orta öğretim kurumlarına (orta okul,) formasyona sahip donanımlı öğretmen yetiştirmek amacıyla açılmıştır. Aynı gerekçe ile 1868 tarihinde de ilk öğretim kurumlarına (ilk okul) öğretmen yetiştirmek amacıyla Darülmualimin-i Sıbyan kurulmuştur. 1870 yılında ise, Kız Öğretmen Okulu açılarak, açılmış(sayısı çok az) ve açılacak olan kız ilk ve orta öğretmen yetiştirmek için faaliyete başlamıştır. Çünkü o dönemde karma eğitim yok kız ve erkekler için ayrı ayrı okullar mevcuttu. Kız okullarına bayan öğretmen atanarak kızların daha çok okula devam etmesi arzu edilmektedir. 1891 yılında Ali kısmı(yüksek-2 yıllık) açılarak idadi ve sultanilerinde(lise) öğretmen ihtiyacı karşılanmıştır. Öğretmen okullarının yüksek kısmı öğretime başlamasıyla birlikte bu alanda önemli bir açık kapatılmıştır. Böylece XIX.yüzyıl bitmeden bütün eğitim kurumları için formasyon eğitimi almış alanında bilgi birikimi olan öğretmenler yetiştirilmeye başlanmıştır. 1908 yılından itibaren ise, Darülmualimin Âli kısmında okuyan ilgili alanda(branşta) aynı anda Darülfünuna da(üniversite) devam etmiştir.

Darülmualimin Ali ismi 1925 yılında Yüksek Muallim Mektebi daha sonra ise Yüksek Öğretmen Okulu (Çapa Yüksek Öğretmen Okulu-bu dönemde tek) olarak değiştirilmiştir. Bunun yanında yeni Türk Devleti eğitimdeki açığı hızlı bir şekilde kapama yollarını aramış ve bu amaçla 1926 yılında Gazi Terbiye (Gazi Eğitim Enstitüsü'nü- Bu günkü Gazi Eğitim Fakültesi'nin temeli) açmıştır. Ancak bu da yeterli gelmeyecektir. Bilhassa köylere öğretmen bulmakta ve köy şartlarına uyum sağlayacak öğretmen için bir sistem arayışına girilmiş buna çare olarak da 1936 yılında köy eğitimliği sistemi getirilmiştir. Ancak yeterli olmaması üzerine 1940 yılında her alanda bilgisi (tarım, hayvancılık, arıcılık, marangozluk vb) olan köylüye önderlik etmesi düşünülen köy öğretmenleri yetiştirilmek amacıyla Köy Enstitüleri açılmıştır. Ayrıca Köy Enstitülerine öğretmen yetiştirmek içinde Yüksek bölümü açılmıştır.

II. Dünya Savaşı ile birlikte 1950 yılına kadar eğitim alanında herhangi bir yenilik yapılmadığı gibi bazı olumsuzlukların da yaşanmıştır. 1946 yılında çıkarılan üniversite kanunu ile Yüksek Öğretmen(Çapa)Okulu kapanma ile karşı karşıya kalmış ve hatta 1949-1951 yılları arasında eğitime ara vermiştir. 1950 yılında Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle yeni bir anlayışında başladığının ilk işaretleri verilmiştir. Ancak yine bu dönemde dünya soğuk savaş girmiş iki kutuplu dünyada ideolojiler ön plana çıkmış ve dünyayı paylaşma yarışında kıyasıya bir rekabet oluşmuştur. Bu arada bir takım ideolojik sızmaların olması yeni iktidarın Köy Enstitülerini 1954 yılında kapatmasına da bir vesile olmuştur. Köy Enstitülerinin yerine ise Öğretmen okulları açılmıştır.

1950 yılının ikinci yarısından itibaren nüfus artışı ve okullaşmaya bağlı olarak artan öğretmen ihtiyacını karşılamak amacıyla Öğretmen Okullarının(ilk okul öğretmeni) sayısında hızlı bir artış olmuştur. Lise öğretmeni yetiştirme görevi ise, Çapa Yüksek Öğretmen Okulu'nda iken 1959 yılında Ankara da ve 1965 yılında ise İzmir Yüksek Öğretmen Okulu açılarak bu alandaki öğretmen ihtiyacı karşılanmıştır.

1959 yılından itibaren Yüksek Öğretmen Okulları öğrenci kaynağını öğretmen okullarından almaktadır. Bir öğrenci ilk okul veya orta okuldan sonrası girdiği sınavı kazanırsa öğretmen okulunda (6 veya 4 yıl) okumakta ve orada başarılı olanlar Yüksek Öğretmen Okullarından herhangi birine gelerek bir yıl daha okumaktadır. Bu aynı zamanda üniversiteye hazırlık şeklinde de olmaktadır. Üniversite sınavını kazandığı takdirde gündüz üniversitede gece ise, Yüksek Öğretmen Okullarında okuyarak(yatılı) hem alanında(branşında) yetişmiş(uzmanlaşmış) hemde öğretmenlik mesleğinde formasyonla donanmış ir şekilde mezun olmaktadır. Ülkede faaliyet gösteren bu üç Yüksek öğretmen Okulu öğrencilerini buldukları yerdeki üniversitenin Fen ve Edebiyat(DTCF) Fakültelerine göndererek branşlarında yetiştirirlerdi. Yani Eğitim Fakültelerinin yaygınlaşmasına kadar Orta Öğretim okullarında öğretmen olanların büyük çoğunluğu Fen ve Edebiyat(DTCF) Fakülteleri mezunları idi. Çünkü Yüksek Öğretmen Okulunda 24 saat öğretmenlik formasyonunun içine yetişmektedir. Zaten öncesi de öğretmen okulu mezunu olduğu için ve fakültelerde branş alması sebebiyle mükemmel öğretmenler yetişmektedir.

1848 yılında açılan ilk öğretmen okulundan sonra açılan diğer öğretmen yetiştiren kurumlar önce iki yıl sonra dört yıl olmuş, ilk eğitime öğretmen yetiştiren okullar ise, önce ilk okuldan sonra 6 yıl sonra orta okul üzeri 4 yıl olmuştur. Yine bir ara ilk okuldan sonra 7 yıla çıkmıştır. 1926 yılında açılan Eğitim Enstitüleri ise önce 2 yıl sonra 3 yıllık eğitim vermiştir. Daha sonra bu okullar 4 yıla çıkarılmış ve YÖK kanunu ile de üniversiteler bağlanmıştır. 7 yıllık (3+4) ilk okul öğretmenliği yetiştiren okullar ise 1974 yılında MEB' na bağlı olarak önce 2 yıllık(ön lisans) olarak açılmış sonra yine YÖK kanunu ile üniversitelere bağlanmış ve daha son-

rada 4 yıl olmuştur. Ülke çapında çok farklı düzenlemeler ve uygulamalarla öğretmen yetiştirilmiş ki okullardan mezun olanlar arasında bir takım sürtüşmeler anlaşmazlıklar yaşanmıştır. MEB sık sık program ve içerik değiştirerek maalesef böyle bir ortam hazırlamıştır.

Öğretmen okulları açıldığı ilk günden itibaren kapatılıncaya kadar sürekli program, içerik, isim, eğitim süresi ilgili çok sık değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikler bazen bilimsel çerçevede ve günün şartlarına uygun olarak yapılmış, fayda sağlamış, bazen de bilimsellikten uzak, alakalı alakasız kişilerin şahsi düşünce veya çıkarları doğrultusunda laf olsun diye sanki sıradan basit 3 aylık bir kurs gibi algılanıp bu okulların bünyesinde değişiklikler yapılmıştır. Bunun sonucunda ülkenin geleceği denemek olan öğretmenler ve eğitim kurumlar kendilerinden istenen verimi gösterememiştir. Bununla birlikte bu okullardan mezun olan eğitimciler, bütün olumsuzluklara rağmen kendi imkanlarıyla kazanmış oldukları bilgi birikimlerini Anadolu'nun en ücra köşelerine kadar gidip canla başla bin bir fedakarlıkla görev yapmaktadırlar. Bu gün eğitimde bazı iyi ve olumlu şeyler yaşıyorsa o fedakar eğitimciler sayesinde yaşandığı bilinmelidir. Bugünde formasyon eğitiminde ile ilgili benzer olaylar yaşanmakta ve deneme yanılma yoluyla gözü kapalı el yordamıyla bir şeyler yapılmaya çalışılmaktadır.

1973 yılında çıkarılan kanunla 1974 yılından itibaren İlk Öğretmen Okulları(ilk okullara(sınıf) öğretmeni yetiştiren okullar) , Öğretmen Liselerine dönüştürülmüş ve ilk okul öğretmeni yetiştirme işlevine son verilmiştir. Aynı şekilde sayısı 3 olan Yüksek Öğretmen Okulları da 1978 yılında kapatılmıştır. 1974 ve 1978 de öğretmen okullarının kapatılması eğitimde kapanmayacak büyük bir kara delik açmış ve bu kara delik halâ genişleyerek devam etmektedir.

Türkiye'de öğretmen okulları veya başka bir ifade ile formasyona sahip bireylerin yetiştirilmesi 164 yıldan beri devam etmektedir. Bir kurum veya kuruluş için 160 yıllık bir bilgi birikimi ve tecrübe azımsanmayacak bir zaman dilimidir. Yani kurumsallaşması için 160 yıl fazlasıyla yeterlidir. Ancak Türkiye'de 160 yıllık deneme süresi yetmiyor belki bir 160 yıl daha gerekiyor. Çünkü öğretmen yetiştirmede doğru veya yanlış bir sisteme belirli bir süre uygulanıp gözlenme fırsatı bulunmuyor. Sistem, bilerek veya bilmeden çok sık değiştirilerek hiçbir dönemde o sistemi olumlu veya olumsuz yönlerinin ortaya çıkmasına fırsat verilmiyor. Bu yıl(2012) acele ile çıkartılan 4+4+4 sistemi içinde aynı şeyi söylemek mümkündür. Eğitimciler yani sahadaki uygulayıcıların görüşü alınmamıştır. Aşağı yukarı eğitim ile ilgili getirilen bütün yenilikler maalesef bu şekilde hayata geçirilmiştir. Uygulama bir takım sıkıntıları ve sorunları da beraberinde getirmiştir. Bunun en basit örneği de aynı branştaki eğitimciler bir birleriyle anlaşamıyorlar ve çatışıyorlar. Sanki birileri bu çatışmayı bilerek çıkarıyor gibi. Şunu herkes iyi biliyor ki bir ülkede sıkça eğitim sistemi değişiyorsa veya değiştiriliyorsa; o ülkenin ekonomik, sosyal, kültürel politik değerleri tam ve sağlıklı olarak gelişemez. Nesiller

arasında kopukluk had safhaya çıkar, kimse kimseyi anlamaz ve dinlemez. Türkiye yaklaşık 200 yıldır bu sorunla uğraşmaktadır.

II- Günümüzde Formasyon Eğitimi Programı (Öğretmen Yetiştirilmesi)

Yüksek Öğretmen Okullarının kapatılması birlikte ülkemizde Orta Öğretim alanına öğretmen yetiştirilmesinde büyük bir sorun yaşanmış, hiçbir akademik ve bilimsel verilere dayanmadan acele olarak Milli Eğitim Bakanlığına bağlı Eğitim Enstitüleri 4 yıla çıkarılmıştır. Ancak 1982 yılında YÖK'ün kurulması ile birlikte Bakanlığa bağlı bu 13 Enstitü tabelaları değiştirilerek (birçok resmi kurumda yapıldığı gibi-ismi değişince sorun çözülür anlayışı) hiçbir akademik personel bulunmamasına rağmen YÖK'e devredilmiş ve isimleri eğitim fakültesi olarak değiştirilmiştir. Ancak bazı üniversiteler, tabelası değişen sözde bu 13 Eğitim Fakülteleri (Enstitü) çoğunu akademik personel sayısının yetersiz olmasını gerekçe göstererek kapatmışlardır. Bunun sonucunda da 1990 ların başından itibaren ilk okullarda öğretmen sıkıntısı yaşanmıştır. Bunun üzerine MEB bu sorunu aşmak için de yüksek öğretimin herhangi bir bölümünden mezunları sınıf öğretmeni atayarak sorunu çözmeye çalışmıştır. MEB'in buradaki amacı sınıflar boş kalmasın öğrencilerin başında birileri bulunsun şeklinde idi. Halbuki atanan bu insanların hiç birinin formasyonu olmadığı gibi çoğunun tek amacı işsiz kalmamak idi. Bakanlık maalesef o yıllarda böyle büyük bir hataya imza atmıştır. MEB sınıf boş kalmasın diye atanan bu öğretmenlere ir müddet öğretmenlik yaptırdıktan sonra, arkadan 2-3 aylık kurs şeklinde formasyon verilmiştir. Bu şekilde 2000 yılının başlarına çok faklı kaynaklardan öğretmen atanarak sorun çözüldüğü sanılmış veya günü kurtarma yoluna gidilerek durum idare edilmiştir.

Ancak formasyon eğitimi ve öğretmen yetiştirilmesi çok basite alınamayacağı kısa zamanda anlaşılmalı ve yeniden Eğitim Fakültelerine dönüş olmuştur. Bu defada üniversitelerin merkez yerleşkelerinde yeteri kadar fakülte bulunması nedeniyle yeni açılan bazı eğitim fakülteleri, o ilin taşrası sayılan ilçelerde biraz da popülist yaklaşımla gelişi güzel açılmıştır. 2000 li yılların başlarında açılan bir çok fakülte bu şekilde akademik ve bilimsel verilere dayanmadan öğretime başlamıştır. Bu fakültelerin çoğu geç açılması sebebiyle bilhassa orta öğretim öğretmenliği alanında(branş) ders verecek yetişmiş, tecrübeli akademik kadrolara uzun bir süre sahip olamamıştır. Bu gün her üniversitede en az bir(bazılarında iki) Eğitim Fakültesi bulunmaktadır. Çoğunda da yeteri kadar akademik kadro bulunmamaktadır.

YÖK Kanununa göre, bir yüksek öğretimin tüzel kişiliğe kavuşabilmesi için bünyesinde Fen-Edebiyat Fakültesinin bulunması (son yıllarda açılan üniversiteler hariç) zorunluluk idi. Bu, sebeple açılan Fen-Edebiyat Fakültelerinin çoğunluğunda yeterli akademik ve tecrübeli kadrolar mevcuttur. Kaldı ki Eğitim

Fakülteleri kurulmadan önce ülkenin orta öğretim öğretmen ihtiyacı uzun yıllar, Fen-Edebiyat (veya DTCT) Fakülteleri tarafından karşılanmıştır. Söz konusu bu fakültelerin akademik kadroları alanlarında veya branşlarda uzun yıllardır edindikleri tecrübe ile kaliteli eğitim vermektedirler. Fen-Edebiyat mezunlarına birde formasyon eğitimi verildiği takdirde çok daha üst seviyede öğrenci yetiştirme kabiliyetine sahiptir. Kaldı ki uzun yıllardır bu uygulanmakta ve mezunları okullarda (Lise) başarıyla öğretmenlik yapmışlardı. Ancak 2001-2002 yılı itibariyle Fen-Edebiyat Fakültelerinden formasyon eğitiminin kaldırılması ile birlikte liselere branşta yeteri kadar donanımlı öğretmen atanmaz olmuştur. Lise öğrenimin kalitesi maalesef düşmüştür.

Bu arada Fen-Edebiyat Fakültelerinde yetişmiş ve tecrübeli akademik kadroları olmasına rağmen bu fakültelerin öğrenci kalitesi geriye düşmüş ve kan kaybetmiş, mezunlar da hayata küsmüştür. Uzun uğraşlardan sonra ALES sınavının sonuçlarına göre Fen-Edebiyat Fakültesi mezunları yeniden formasyon (tezsiz yüksek lisans) alma imkanına kavuşmakla birlikte başlarda oldukça kargaşa yaşanmıştır. Bir çok mezun kayıt tarihlerinde bir üniversiteden diğer üniversiteye maraton koşucusu gibi zamanla yarışmışlar ve vakitlerinin çoğunu yollarda geçirmek zorunda kalmışlardır. Ancak kontenjanların yetersiz olması nedeniyle bir çoğunun çabası boşa gittiği görülmüştür. Bu sistemden de kısa bir süre sonra vazgeçilmiştir.

YÖK ve MEB yeniden arayış içine girmiş bu defada 2009-2010 tarihinden itibaren eski sistemi andıran Fen-Edebiyat Fakültesi 3.ve 4.sınıflara yeniden formasyon eğitimi verilmesi uygulaması başlatılmıştır. Ancak bu karar da kısa sürmüş Danıştay tarafından iptal edilmiştir. Fen -Edebiyat Fakültesi öğrencileri yine gelecekte kararsız ve ümitsiz bir havaya bürünmüşlerdir. Son uyulama ile diploma notunun 2.50 olması halinde formasyon eğitimi almalarına imkan sağlanmıştır. Bu Fen-Edebiyat Fakültelerinin konumunu yeniden güçlendirecek ve okullara alanlarında iyi yetişmiş öğretmenler atanacak derken YÖK birden bire formasyonu kaldırdığını ilan etti. Büyük tepki alması üzerine de geri adım atarak mevcut öğrencileri etkilemeyecek dedi. Ancak bu uygulamadan sonra Fen-Edebiyat Fakültesi öğrenci kalitesini olumsuz yönde etkileyecektir. Ayrıca liselere branşında yeteri donanıma sahip olmayan öğretmenler atanacaktır. Bu eğitim sistemini a-z'ye etkileyecektir. Kaldı ki bu yıl çıkartılan 4+4+4 sisteminde branşında iyi yetişmiş öğretmene ihtiyaç olacaktır. Bu sebeple YÖK, Fen-Edebiyatlardan formasyonu kaldırma uygulamasından vazgeçmelidir. Bu karar hem orta öğretim kurumlarını rahatlatacak ve hemde Fen-Edebiyat Fakültelerinin akademik kalitesini yükseltecektir. Ancak formasyon Fen-Edebiyat Fakülteleri bünyesinde verilmelidir. Bu öğrenciler açısından da akademik verim açısından da faydalı olacaktır.

Bu gün Eğitim Fakültelerinin hantal bir yapısı olmuştur. Her alanda bölüm açmak zorundadır. Böyle bir kurum yönetilemez ve bir çok sorunu da beraberinde

getirir. Kaldı ki bu günkü yapısı ile de bu sorunu altından kalkması oldukça da zordur. Ayrıca formasyon için Eğitim Fakültesine dışarıdan gelen Fen-Edebiyat ve diğer fakülte öğrencileri de ayrıca bir yük getirmektedir. Diğer taraftan Eğitim Fakültesi dışarıdan ve bir yıllığına gelen bu öğrencileri farklı görmektedirler. Bu, Fen-Edebiyat Fakültesi öğrencilerinin formasyon eğitimi esnasında kendilerini 2.sınıf gibi düşünmeleri sonucunu doğurmaktadır.

Formasyon eğitimi için Fen-Edebiyat Fakültesi mezunlarını Eğitim Fakültesine yamanması geleceğin eğitimcileri açısından pek uygun olmamıştır. Bunun yerine formasyon eğitimi Fen- Edebiyat Fakültelerinde 4+1 şeklinde verilerek liseye gönderilecek öğretmenlerin daha iyi yetiştirmeleri sağlanmalıdır.

Sonuç

Bu güne kadar ilköğretim kurumlarının(ilk ve orta okul) öğretmen ihtiyacı büyük oranda Eğitim Fakülteleri tarafından sağlanmıştır. Orta öğretim kurumlarının(lise ve dengi okullar)öğretmen ihtiyacı ise, Eğitim Fakülteleri birlikte Fen- Edebiyat, İlahiyat Fakülteleri, Konservatuar , Beden Eğitimi ve Spor Yüksek Okulu ile diğer Fakültelerin(Güzel Sanatlar Resim Bölümü gibi) ilgili bölümlerince ya doğrudan yada son yıllarda uygulanan Eğitim Fakültelerinde alınan bir yıllık formasyon eğitiminden sonra sağlamıştır. Bu fakültelerden mezun olan öğrenciler herhangi bir Eğitim Fakültesinde formasyon eğitimi almaları sonucunda öğretmen olabilmektedirler. Yani geçmişte olduğu gibi günümüzde de orta öğretim alan öğretmenleri iki ayrı kaynaktan beslenmektedir.

Bu ikiliği ve farklı kaynaklardan öğretmen teminini ortadan kaldırmak gerekmektedir. Bu yapılmadığı takdirde eğitimde birlik bütünlük sağlanmayacaktır. Kitaplar tek tip olsa da öğretmen kaynağının farklı olması ikiliği ortadan kaldırmaz. Fen Edebiyat Fakültesi veya diğer fakültelerin ilgili bölümleri ile Eğitim Fakültesinin ilgili alanından mezun olanlar arasında önemli farklar vardır. Yani Eğitim Fakültesinden mezun olan öğretmen adayları branşlarında tam donanımlı yetiştirmeleri mümkün değildir. Halbuki öğretmen, her alanda iyi yetişmiş(branş ve formasyon) bilgi birikimi ve donanıma sahip bireyler olmalıdır. Bu Geleceğimizi bu meslek grubuna emanet ediyoruz. Başka hiçbir meslek grubu gelecek ile ilgili bu kadar olumlu veya olumsuz etkili değildir. Ayrıca bu etki ortalama 60-70 yıllık bir süreyi de kapsamaktadır. Bu sebeple öğretmen yetiştirmede azami dikkat etmemiz gerekmektedir.

Bu yıldan (2012 yılı) itibaren başlayacak olan 12 yıllık eğitimin(4+4+4) tümünün öğretmen ihtiyacının Eğitim Fakültelerince karşılanması mümkün değildir. Bu fakültelerin fiziki yapısı, akademik ve idari kadroları ile mevcut YÖK kanunu ve yönetmenlikler çerçevesinde baktığımızda bu yükü karşılayamaz. Bu nedenle üniversite öncesi eğitimin(12 yıl) bir bölümü olan ilk ve orta okul(yani 4+4=8) kısmına öğretmen yetiştirme işi tamamen Eğitim Fakültelerinin işi olmalıdır.

Eğitim Fakülteleri bu alanlarda öğretmen yetiştirme işiyle uğraşmalıdır. Yoksa bütün eğitim alanları Eğitim Fakültelerine verilirse Eğitim Fakültesi çok zorlanacaktır. Eskiden de Eğitim Enstitüleri ilk ve orta okulların öğretmen kaynağı fakülteler ise, liselerin öğretmen kaynağı idi.

Orta öğretim kurumlarına(diğer kalan +4) yani lise ve dengi Okullar (meslek liseleri) kısmına alan(branş) öğretmeni yetiştirme ise, Fen-Edebiyat Fakülteleri ile yukarıda belirttiğimiz diğerk fakülte ve yüksek okullar tarafından öğretmen yetiştirilmelidir. Çünkü Eğitim Fakülteleri hemen her alanda bölüm açması neticesinde çok büyümüş, şişmiş ve hantal bir yapıya bürünmüştür. Artık yönetilemez bir duruma gelmiştir. Bunun yanında bazı fakültelerde hala yeterli akademik kadrolarda bulunmamaktadır. Bu sebeple YÖK kanununda yapılacak küçük bir değişiklikle Eğitim Fakültelerinin Orta Öğretim alan(branş) öğretmenliği bölümleri kapatılır ve başta Fen-Edebiyat Fakülteleri olmak üzere ilgili diğerk fakültelerin uygun bölümleri öğretmen yetiştirmeye başlar. Bu şekilde hem Eğitim Fakültelerinin hantallığı ortadan kalkar ve hem de Fen-Edebiyat Fakültelerine dinamizm gelir. Her Fen-Edebiyat Fakültesini tercih eden öğrencinin öğretmen olması beklenemez ve de mümkünde değildir. Şimdide uygulandığı gibi formasyon istemeyen öğrenci, sadece lisans diplomasıyla mezun olabilir. Öğretmen olmak ve formasyon almak isteyen öğrencide kendi fakültesinde bir yıl formasyon(4+1) programına dahil olabilir ve öğretmen olarak da çok iyi yetişecektir. Bu bir çok sorunu çözebileceği gibi eğitime her alanda kalite gelmesini de sağlayacaktır. Böyle olduğu takdirde hem Fen-Edebiyat Fakültelerinin öğrenci profili yükselecek ve hem de branşında daha iyi yetişmiş öğretmenler orta öğretim kurumlarında görev alması sağlamış olacaktır. Ayrıca Eğitim Fakülteleri de iki alan üzerine(ilk ve orta okul öğretmenliği) yoğunlaşacağından daha kaliteli bir eğitim imkanına kavuşacaktır. Bunun gerçekleşmesi ülke kaynaklarının daha verimli kullanılmasını sağlayacaktır. Ayrıca 20 yaşlarda Fen-Edebiyat Fakültelerinde okuyan binlerce gencimizin ümitsizliğe ve çaresizliğe kapılıp işe yaramıyorum duygusundan da kurtulmasına da neden olacaktır. Yüksek öğretimde yapılacak bu düzenleme ülke menfaatine olacaktır.

Kaynakça

Eşme, İsa, *Yüksek Öğretmen Okulları*, (2001)Bilgi Başarı Yayınları, İstanbul

Gelişli, Yücel, “Öğretmen Yetiştirmede Ankara Yüksek Öğretmen Okulu Uygulaması ” (2001), *MEB Dergisi*, 149:

Kavcar, Cahit, “Tarihe Karışan Bir Yetiştirme Modeli:Yüksek Öğretmen Okulu”,(1982), *A.Ü.Eğitim Fakültesi Dergisi*, XV, 1: 4-5

2547 Sayılı Yüksek Öğretim Kanunu (2005), seçkin Yayıncılık Ankara

Jön Türkler ve Siyasetlerine Yönelik Farklı Bir Algılama: Muhafazakârlar

Different policies for the Young Turks and Perception: The Conservatives

Yaşar DEMİR*

Özet

Jön Türkler yakın tarihimizin en önemli politik gruplarından birini oluşturmuşlardır. Bir asır geçmesine rağmen amaçları, emelleri, siyasi ilişkileri hala açıklığa kavuşturulamamıştır. Bu atmosfer içinde dini hassasiyetleri ön planda olan yazarların şiddetli eleştirilerine hatta hakaretlerini canip olmalarına karşın, pozitivist eğilimli yazarlar daha çok Türk aydınlanmasının öncüleri olarak görmüşlerdir. Muhafazakâr yazarlar kendilerini işbirlikçi, vatan haini, maneviyattan yoksun, hırsız, din düşmanı olarak tanımlamışlardır. Jön Türklere reformlar için destek veren Said-i Nursi, Mehmet Akif gibi muhafazakâr aydınlara yönelik İslamcı yazarların eleştirileri ise, hayretlerini sunma şeklinde olmuştur.

Anahtar kelimeler: Jön Türkler, Abdulhamit Han, Batılılar ve Jön Türkler, Masonlar, Siyonistler, Ermeniler, Muhafazakâr yazarlar.

Abstract

One of the most important political groups in recent history have formed the Young Turks. Although a century has passed goals, ambitions, political relations are still not fully elucidated. In this atmosphere of fierce criticism and even insults the authors at the forefront of religious sensitivities canip Although the positivist leaning more and more Turkish writers saw themselves as pioneers of enlightenment. Conservative writers themselves collaborator, traitor, devoid of spirituality, thief, described as an enemy of religion. Said-i Nursi that support for reforms in the Young Turks, Mehmet Akif Islamist writers such as conservative critics of the intellectuals, the present has been shaped appreciation.

Key words: Young Turks, Abdulhamit Han, Westerners and the Young Turks, Freemasons, the Zionists, the Armenians, the conservative writers.

Giriş

Jön Türk hareketinin başlangıcı II. Mahmud'un reformları sonrası oluşan politik ortamda yeşeren liberal muhalefetin devamı olarak kabul edilmektedir.¹ Fikri akım Genç Osmanlılar'a dayansa da, esas itibariyle bu hareket, kurumsal yapısını Mekteb-i Tıbbiye'de kazanmaya başlamıştır. Sultan Abdülhamid'e karşı duyulan tepkinin sonucunda oluşan bu hareket başta tıbbiye olmak üzere, mülkiyeye ve askeriyeye sıçramıştır. Kendilerine göre benimsedikleri Batılılaşma fikrini ideoloji olarak benimsemişlerdir. Bu oluşumun önde gelenleri başlangıçta Batı'ya öğrenim görmeye giden ya da devletin içindeki Batılılar'ın okullarından mezun her biri birbirinden bağımsız kişilerdi. Zamanla Batı tarzı adab-ı muaşeret ve hayatını benimseyip içselleştirerek Batı'nın tüm kültür ve inancının Osmanlı'da da hâkim olmasını isteyen siyasi bir grup olarak ortaya çıkmışlardır. Memleketin kötü gidişine ancak Batı'yı taklit ederek dur demeyi gaye edinen bir sosyal hareket² olan Jön Türkler, kendi aralarında bir bütünlük içinde hareket etmemişlerdir. İslamcı, Türkçü, liberal ve pozitivist fikirlerin bir arada bulunduğu bir örgütlenme şeklinde tezahür etmişlerdir. Şerif Mardin'e göre; Jön Türkler'in siyasi fikirlerinin nasıl ve ne şekilde bir derinliğe sahip olduğu hususunda fazlaca araştırma yapılmamıştır.³ Netice itibariyle bu konuda söz bitmemiştir.

Bu çalışmamızda Jön Türkleri farklı bir açıdan değerlendiren bir kesimin tarz-ı hareketlerini inceleyeceğiz. Jön Türklerin neden ve nasıl oluştuğu, siyasi hareketlerinin oturduğu ideolojinin, felsefenin muhafazakâr yazarlarca nasıl algılandığı ve tanımlandığı şu ana kadar müstakil bir çalışmada yer almamıştır. Haklarında özellikle olumlu sözler söylenmesi ya da sadece ideolojik olarak kendilerini Jön Türklere yakın hisseden bir kesimin çalışmalarına dayanarak bu konuda tam bir fikir edinmek imkânsızdır. Bu durum Jön Türklerin anlaşılması hususunda bir eksiklik olarak öne çıkmaktadır. Çalışmamız muhafazakâr yazarların görüşlerini yansıtarak Jön Türkler hakkındaki bakış açısına farklı bir boyut kazandırmayı hedeflemektedir. Bu itibarla Jön Türklerin özellikle sağcı çevrelerde nasıl algılandığı ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

Jön Türklerin faal siyasi hayatlarının sona ermesinden yaklaşık bir asır zaman geçmiş olmasına karşın bu konu üzerinde yapılan çalışmalar hiç durmadan devam etmektedir. Esasen temsil ettikleri fikir ve ideoloji kendilerinden bir asır önce Lale devri olarak tanımlanan dönemde başlamıştı. Bu devir aynı zamanda Osmanlı'da ilk Batılılaşma hareketinin başlangıç dönemi olarak da kabul edilmektedir. Batı karşısında alınan mağlubiyetler toplumda sosyal bir sarsıntı meydana getirmiş ve devlet adamları bu kötü gidişe devamlı surette hal çareleri aramışlardı. Bu noktada

* Dr., Strasbourg Üniversitesi, Sanat, Tarih ve Avrupa Medeniyetleri Bölümü. dr.yasardemir@gmail.com

1 Kayalı Hasan, *Jön Türkler ve Araplar, Osmanlıcılık, Erken Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık (1908-1918)*, İstanbul, Tarih vakfı yurt yayınları, 2. baskı 1998, s.43.

2 Sırma İhsan Süreyya, *II. Abdülhamid'in İslam Birliği Siyaseti*, İstanbul, Beyan yay., 2007, s.15.

3 Mardin Şerif, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*, İstanbul, İletişim yayınları, 2003, s. 21.

19. asrın sonlarına doğru Osmanlı'da Batılılaşmanın artmasıyla birlikte başlayan süreçten etkilenen toplumun bir parçası olarak Jön Türkler zuhur etmişlerdi ve etkiledikleri fikirleri Osmanlı'da hâkim kılma ya da İhsan Süreyya Sırma, Kadir Mısıroğlu gibi Türk entelektüellerin belirttiği gibi Batı'dan aldıklarını taklit etmek suretiyle aynen tatbik etme amacını gütmüşlerdi.

Jön Türklerin fikri yapıları ve halet-i ruhiyeleri hakkında söz bitmemiştir. Sözen ziyade haklarında tartışmalar zaman zaman şiddetlenerek devam etmektedir ve toplum bu konuda ikiye bölünmüş durumdadır. Öyle ki tartışmalar Jön Türkler ekseninden ve akademik üsluptan çıkıp ideolojik kavgaya varmaktadır.

Türkiye'de ideolojik gruplaşmalar her alanda olduğu gibi jön Türkler konusunda da kendisini göstermiş, yapılan değerlendirmeler de ideolojik yaklaşımlardan azade kalmamıştır. Sol eğilimli araştırmacılar, tarihçiler Jön Türkleri Türkiye'deki aydınlanma felsefesinin büyük aydınları mesabesinde görürken, İslami ya da muhafazakâr çevrelerin tanımlamaları, analizleri daha çok ihanet, taklitçilik, körü körüne Batı hayranlığının temsilcileri olma şeklinde bir tanımlama içersindedirler.

Bu meyanda muhafazakâr aydınların Jön Türkleri nasıl değerlendirdikleri, çalışmalarını hangi sosyolojik bakış açısına göre yaptıkları, kendilerini ne ile suçladıkları, yine onlara göre Jön Türklerin kimlerden oluştuğu, amaçlarının neler olduğu ve hangi fikir akımından etkilendikleri meseleleri etraflıca incelenmemiş konulardır. Bu çalışma Jön Türklere eleştirel yaklaşan kesimin onları nasıl tanımladıklarını gösteren bir mahiyettedir. Netice itibariyle bu çalışmadan maksat, alışlagelmışin dışında farklı bir algılamayı ortaya koyarak Jön Türklerin siyasetlerinin anlaşılmasına katkıda bulunmak olacaktır.

Jön Türkler sadece siyasi fikir mücadelesi ve basın yayın araçlarıyla istedikleri değişimi yapamayacaklarının farkına vararak bunu askeri yöntemlerle gerçekleştirmeye karar vermişlerdir. Marko Paşa'nın sağladığı serbestlikten faydalanan Konyalı Hikmet Emin, Diyarbakırlı Abdullah Cevdet ve İshak Sukuti, Jön Türkleri 1880'lerde bir örgüt haline getiren kişiler olarak öne çıkmışlardır.⁴ Gittikçe güçlenen bu grup İttihat Terakki Cemiyeti adını alarak gücünün zirvesine ulaşmış ve 24 Temmuz 1908'de Sultan II. Abdulhamid'i devirerek iktidarı ele geçirmişlerdir. Bir süre sonra muhalefete maruz kalmış olsalar da meşhur 31 Mart vakası ile iktidarlarını sağlama almışlardır. Balkan harplerindeki mağlubiyet karşısında zor duruma düşmüşler ve 23 Ocak 1913'deki Babıâli baskınıyla yeniden darbe yoluyla iktidarı ele geçirmişlerdir. Birinci Dünya Savaşı'ndaki yenilginin kesinleşmesinden sonra Talat Paşa hükümeti 8 Ekim 1918'de istifa etmiştir. 1 Kasım'da yapılan olağanüstü kongrede İttihat Terakki Cemiyeti kendini feshetmiş ve üyeler "Teceddüd Fırkası" (*Yenilenme Partisi*) adıyla yeni bir parti kurulmasına karar vermiştir. Savaş

4 İrtem Kani Süleyman, *Yıldız ve Jön Türkler, İttihat -Terakki Cemiyeti ve Gizli Tarihi*, İstanbul, Temel yayınları, 1999, s.12.

sonrasında ortaya çıkan kaostan en az zararlı kurtulmak isteyen cemiyet liderleri Enver, Talat ve Cemal Paşalar 2 Kasım 1918'de yurtdışına kaçtılar. Bu dönemde gerek Türkiye'de, gerekse İtilaf Devletleri kamuoyunda yaygın olan inanca göre parti örgütü tasfiye edilmemiş, daha sonra yeniden ortaya çıkmak üzere yeraltına çekilmişti. Siyasi grup olarak etkinliklerini Birinci Dünya Savaşı'nın da etkisiyle kaybetmişlerdir. Bununla birlikte savundukları fikirler bugün bile Türkiye'nin sosyal ve siyasal ortamında etkisini devam ettirmektedir.

Jön Türkleri eleştiren muhafazakar aydınlardan ve yazarlardan Necip Fazıl Kısakürek'in *Ulu Hakan Abdulhamit Han*, Süleyman Kocabaş'ın *Abdülhamit Han*, Adem Çevik'in *Abdülhamit'te Yanılanlar*, İhsan Süreyya Sırma'nın *Abdülhamit'in İslam Birliği Siyaseti* ve son olarak da Kadir Mısıroğlu'nun, *Bir Mazlum Padişah, İkinci Abdulhamid* adlı eserleri en çarpıcı analizleri ve tespitleri içeren çalışmalar olarak öne çıkmaktadır. Muhafazakâr yazarların arasında Kadir Mısıroğlu'nun ayrı bir yeri vardır. Analizlerinde, Abdülhamid Han hakkındaki tanımlamalara, saygıya, kullanılan ifadelere çok hassas ve duygusal olduğu dikkati çekmektedir. Bu konuda diğer yazarları yakışsız ve ciddiyetsiz ifadeler kullanarak Sultan Abdulhamid'i Jön Türklere karşı savunma metodunu uygulamakla suçlamıştır. Öyle ki Mustafa Armağan'ın *Abdulhamid'in Kurtlarla Dansı* adlı kitabının başlığındaki "dans" kelimesiyle Abdulhamid isminin yan yana gelemeyeceğini belirterek, Mustafa Armağan'ı "*garabetlik ve dasitani bir istismar*" içinde bulunmakla suçlamıştır.⁵

İslamcı yazarların Jön Türkler hakkındaki değerlendirmeleri iki ana konu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Birincisi, Jön Türklerin devamı İttihat Terakki Cemiyeti ve uygulamaları üzerine eleştiriler, ikincisi ise Jön Türklerin yaptıklarına ve iftiralara karşı Sultan Abdülhamid'in savunulması.

Kadir Mısıroğlu, Jön Türkleri en ağır şekilde eleştiren, yaptıkları hiçbir aktiviteyi beğenmeyen ve onlara ifadelerinde ağır şekilde hakaret eden muhafazakar yazarların başında geldiğini belirtmiştik. Çalışmasında ilk olarak karakterlerini ele alarak onları rüşvetçi, zinakar ve rezil kimseler olarak tanıtmaktadır.⁶ Ancak Jön Türkler arasında İslami hassasiyetleri olanlar da bulunmaktadır. Namık Kemal, Said-i Nursi ve Mehmet Akif Ersoy bunların başındadır. Namık Kemal'in Sultan Abdülhamid'i eleştiren yazarlardan biri olmasına karşın, bu kimselerin, Kadir Mısıroğlu'nun eleştirilerinde ve serzenişlerinde çok az yer işgal ettikleri dikkatlerden kaçmamaktadır.⁷ Ayrıca Said-i Nursi ve Mehmet Akif gibi İslamcıların bu harekete katılmaları *hayretle karşılanmakta ve açıklanamayacak bir durum* şeklinde değerlendirilmektedir.

5 Kadir Mısıroğlu, *Bir mazlum padişah, Sultan II. Abdulhamid*, İstanbul, Sebil yayınları, 2007, s. 27.

6 Mısıroğlu, a.g.e., s. 392.

7 Mısıroğlu, a.g.e., s. 394.

Fikri çerçevede Jön Türkler fütursuzca Batı hayranı, ancak Batı'yı tanımayan, Fransız İhtilali'nin aynısını Osmanlı'da yapmak isteyen kişiler olarak tanımlanmaktadır. Bu anlamda koyu Batı taklitçileri, Batı'nın terakkisinin akli boyutunu anlamamış kimseler olarak tarif edilmektedir.⁸ Jön Türk hareketinin Batılılarca Sultan Abdulhamid'e karşı kurulduğu, bu anlamda suni ve taşeron bir örgüt olduğu, felsefi anlamda Osmanlı'nın içinden doğal olarak çıkmış ve gelişmiş bir sosyal hareket olmadığı⁹ özellikle vurgulanmaktadır. Bu tezi ispat etmek için, İhsan Süreyya Sırma, Jön Türkler ile Fransa arasındaki ilişkileri Fransız arşivlerine dayanarak açıklamaktadır. Jön Türkler bilindiği gibi iktidara gelmek için azınlıklar ile Sultan'a karşı işbirliğinde bulunmuşlardı. İhsan Sırma, Jön Türkler'in Fransa'nın azınlıklar ile ilgili olan politikasını, stratejisini hayata geçirmesinde birer araç olduklarını belgelere dayanarak ortaya koymaya çalışmaktadır. Fransa'nın III. Selim devrinden itibaren hedeflediği politikalarına nihayet Jön Türkler sayesinde ulaştığını gösterme çabası hemen dikkati çekmektedir. Sırma, çalışmasında, dönemin büyükelçisinin Paris'e yazdığı bir nottaki şu ifadeleri aktararak Jön Türkleri suçladığı ifadelere dayanak yapmaktadır: *"Ekselanslarının çok iyi bildiği gibi, bizim bu reformlardan maksadımız, Osmanlı Devleti'ni kalkındırmak değil, Ayasofya üzerinde parlamakta olan hilali indirip, yerine tekrar Hıristiyan haçını koymaktır."*¹⁰ Sırma'nın böylelikle, Jön Türklerin hangi emele hizmet ettiklerini ortaya koyan semantik bir yaklaşımla meseleye baktığını müşahade etmekteyiz.

Necip Fazıl Kısakürek ise, Jön Türklerin Batılılaşma fikrini ve hürriyet taleplerini şu şekilde değerlendirmektedir:¹¹ *"Avrupalı bizi Haçlılar seferi, sınır toslamaları, müspet bilgi buluşları ve türlü dış vasıtalarla dize getiremezken nihayet içimizden yıkmanın formülünü buldu. Bu formül ne Doğu ne de Batı üzerinde çileli bir nefis muhasebesine erişebilmiş, sığ ve kaba taklitçi, kendi öz nefisinden tiksiniçi, mesnetsiz ve şahsiyetsiz bir zümre tarafından Türk ruh kökünü çürütmek, İslam bütünlüğünü fesada vermek, Türkiye'yi içinden yıkmaktır."* Jön Türkler işte bu tezgâhın bir parçası olarak sunulmakta ve *züppeler sınıfı* olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca yazar tarafından bu zümre, *"şeriata karşı kurulmuş hareket kadrosu ve hürriyet işportacılığı esnafı"* şeklinde nitelendirilmektedir.¹² Kadrolara gelince; Necip Fazıl dozu biraz daha arttırarak, bu şahısların akademik ve entelektüel ağırlıklarına alaya alarak adeta hiçe indirgemektedir. *"Kadrolarının ana uzuvları; belirtmiş olduğumuz gibi Namık Kemal, Ziya Paşa, ilk gazetecilerden Agah Efendi ve Prens Mustafa Fazıl... Vatan ve hürriyet davaları adına bu klişeleri naralaştırmaktan başka bir şey bilmez, basit*

8 Adem Cevik, *Jön Türklerden Cumhuriyet'e Abdülhamit'te Yanılanlar*, İstanbul, Ufuk kitap, 2006, s. 195.

9 İhsan Süreyya Sırma, *II. Abdulhamid'in İslam Birliği Siyaseti*, İstanbul, Beyan yayımları, 9. baskı, 2007, s. 15.

10 İhsan Süreyya Sırma, a.g.e., s. 19.

11 Kısakürek Necip Fazıl, *Ulu Hakan II. Abdulhamid Han*, İstanbul Büyük Doğu yayımları, 15. baskı, 2007, s. 427.

12 Kısakürek, a.g.e., s. 430.

tebliğ şairi Namık Kemal; felsefi ukalalıktan sanat zanneder ve tasavvufu harabaticilik bilir, fikirde ve şiirde tekerlemeci Ziya Paşa; ilk mektep heveskarlıklarından daha acemi ve iptidai gazeteci Tercüman-ı Ahval sahibi Agah Efendi; ve henüz imtiyazlı bir vilayetken Hidivlik ve emaret gibi bir şey olmasına sebebiyet vereceği Mısır lokmasını kaçırdığı için hamiyet damarı kabaran sefil ve riyakar Prens Mustafa Fazıl...¹³

Jön Türklerin İslamiyet'e bakış açısına gelince, Kısakürek bu zümrenin İslam'ı anlamadığı için Osmanlı'daki gidişatın sorumluluğunu İslam'a yüklemeye çalıştığını ifade etmektedir. "Bunlar hürriyetçidir, ıslahatçidir, meşrutiyetçidir, ruhlarının gizli bir noktasında şeriat icabı sandıkları kötü idareden şikayetçidir, fakat hem kendi özleri, hem de yabancı medeniyet karşısında derinliğine hiçbir idrak sahibi değil... Tanzimat ve Tanzimat sonrası münevverleri İslam'ın yanlış anlaşılma ve tatbik edilmesini dava edeceği yerde, dilinde sahte bir tevhid kelimesi, bizzat İslam'ı dava etme yoluna girmiş körkütük taklitçi bir cehalet ve hamakat timsalidir."¹⁴ Bu ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla Jön Türkler sahte Müslüman olarak ifade edilmektedir.

Şahıslardan en ağır eleştiriyi alanlardan biri de İttihat ve Terakki'ye adını veren Ahmed Rıza'dır. Kısakürek Ahmet Rıza'yı dalkavukluk ve maddi ihtiras sahibi, bu yolla istediğini elde edemeyince, Jön Türklerin teklifini kabul ederek, bir nevi Auguste Comte'un pozitivist felsefesini içselleştiren şahıs olarak tanıtmaktadır.¹⁵ İyi bir hatip olarak tanınan Ahmet Rıza'nın Sultan'ı ve İslam medeniyetini övmesi hiçbir şekilde samimi bulunmamaktadır. Kanun-ı Esasi'nin ilanı vesilesiyle verilen yemekte Sultan'ı Halife Ömer b. Abdulaziz mesabesine çıkarması ve halifeleri övmesi ironik olarak karşılanmaktadır. Kısakürek, Ahmet Rıza'nın konuşmalarına atfen şu ifadeleri kullanmaktadır: "Bu noktada da Ahmet Rıza Bey İslam medeniyetinin Rönesansa kadar yani 8-9 asır hakimiyetini sürdürdüğünden habersizdir. Zira o bir Müslüman değil, o an için Müslümanlık satmayı politikasına uygun gören bir riyakardır."¹⁶ Netice itibarıyla Ahmed Rıza'nın bazı davranışları, Necip Fazıl tarafından din istismarcılığı yaptığı, ciddi anlamda din konusunda bilgi eksiklikleri olmasına rağmen, belki halkın direk tepkisine düşer olmamak üzere böyle bir yola tevessül ettiği şeklinde yorumlanmıştır.

Diğer taraftan Jön Türklerin Mason localarına kayıtlı, Ermeni ve Yahudi işbirlikçileri,¹⁷ halktan kopuk yaşayan insanlar oldukları, birçoğunun maneviyattan yoksun halde yaşadıkları hemen her eserde görülen tanımlamalardır. Bu konuda Kadir Mısıroğlu en ağır açıklamaları yapan akademisyen olarak öne çıkmaktadır. Mısıroğlu eserinde Yahudi meselesi adlı bölümünde genişçe Yahudilerin Osmanlı Devleti ile münasebetleri tarihinin özeti sunduktan sonra konuyu Siyonistlerin

13 Kısakürek, a.g.e., s. 430.

14 Aynı sayfa.

15 Kısakürek, a.g.e., s. 434-435.

16 Kısakürek, a.g.e., s. 516-517.

17 Kadir Mısıroğlu, a.g.e., s. 399.

Filistin’de toprak satın alma isteklerine getirmektedir. Sultan Abdulhamid’in Yahudilerin Filistin’e yerleşmelerine engel olunca Siyonistlerin lideri Theodor Herzl ve beraberindekilerin artık Sultan’ı devirmekten başka çareleri olmadıklarına inandıklarını belirten Mısıroğlu, işte tam bu noktada Siyonistlere yardım eden unsurların Sultan’a her fırsatta düşmanlık eden Jön Türkler yani İttihat Terakki olduğunu belirtmektedir.¹⁸ Bunu desteklemek için Yahudi asıllı Emanuel Karasu’nun İttihat Terakki içindeki etkinliğini bir belge niteliğinde sunar ve Sultan’ın haline gelen heyette bulunması karşısında Sultan’ın Karasu’ya hitaben “*Ben Müslümanların halifesiyim. Bu makamda bulunmamı isteyip istememek Müslümanlar için bir haktır. Lakin bu Yahudi bu heyette ne sıfatta bulunmaktadır?*” sorusu karşısında hazirunun aciziyetini bir delil olarak göstermektedir.¹⁹ Mısıroğlu’na ilaveten Türk-Mason-Siyonist işbirliğinin İngiltere tarafından yayıldığı, Emanuel Karasu’nun Jön Türkleri kandırarak Osmanlı’yı güçlendirme amacı güden Jön Türklerin Yahudilerin kontrolüne girmesini hedeflediğini Mim Kemal Öke de makalesinde yazmaktadır.²⁰

Jön Türklerin Siyonizm ve Masonlukla işbirliğinden başka, bunların dine olan ilgileri de yazarların üzerinde durduğu bir başka noktadır. Özellikle Abdullah Cevdet’in pozitivistliği ve dinsizliği ön plana çıkartılmaktadır. Kadir Mısıroğlu kitabında, Abdullah Cevdet’in Theodor Herzl ile yaptığı görüşmede Herzl’in “*bana Osmanlı’da kimin rüşvet ile iş yapacağını öğreten adam*” şeklinde hatıratında yer alan ifadesini aynen aktarmakta ve buradan hareketle Abdullah Cevdet tasvirini yapmaktadır. Bundan başka, Fransız yazar Le Boen’un Türkler ve Arapların yapılarının medenileşmeye ve gelişmeye engel oldukları sözünden etkilenerek “*Avrupadan damızlık erkek getirilmesi*”²¹ fikrini savunan Abdullah Cevdet şiddetle tenkit edilmekte, bu fikrinin rezillik olduğu ifade edilmekte ve Abdullah Cevdet onursuzlukla suçlanmaktadır.

Abdullah Cevdet, İbrahim Temo ve İsmail Kemal’in en ağır biçimde eleştirilen Jön Türkler arasında olduklarını söylemek mümkündür. İsmail Kemal ironik bir şekilde “*Yedi koca Hürmüz*” olarak tanımlanmaktadır. Herkesi birbirine düşüren, herkesin adamı olabilecek ve para için herkesi satabilecek bir karakterde olduğu vurgulanmaktadır. Özellikle Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi’nin gayrimenkulünü üzerine geçirip satması nasıl bir karakterde olduğunu gösteren bir örnek olarak sunulmaktadır. Devamla, yine arkadaşları olan ve vefat eden İshak Sukuti’nin (Yahudi asıllı) defin işlemleri ve mezar masrafları için toplanan parayı Rıza Nur’dan taleple kendisinin bundan nasiplenmek istemesi,²² Jön Türklerin kişiliklerini yansıtan çarpıcı bir örnek olarak sunulmaktadır. Dolayısıyla bu insanlar arkadaşla-

18 Mısıroğlu, a.g.e., s.362.

19 Mısıroğlu, a.g.e., s. 363.

20 Öke Mim Kemal, « Arapların Osmanlı İmparatorluğu’ndan ayrılması », *İki tarafın bakış açısından Türk-Arap Münasebetleri*, İstanbul, IRCICA, 2000, ss. 105-107.

21 Kadir Mısıroğlu, a.g.e., s. 420.

22 A.g.e., s. 424.

rının vefatından bile yararlanmaya çalışacak kadar manevi değerlerden yoksun kişiler olarak tanımlanmaktadır. Kendi çıkarları için arkadaşlarının defin parasına el koymayı düşünenlerin nasıl olup da milletin huzuru, refahı ve sosyal gelişimi için çalışacaklarının vurgulandığını müşahede etmek mümkündür.

Karakterlerinin yanında Jön Türklerin tüm aktiviteleri şiddetle eleştirilmektedir. 1907’de yapılan ikinci Jön Türk kongresi “*bedbaht ve gafil çocukların topladıkları kongre*” şeklinde tarif edilmekte ve kongrede alınan kararlar tarihin yüz karası olarak tanımlanmaktadır.²³ Kısakürek ise, bu toplantıyı “*hürriyet işportacılarının toplantısı*”, katılımcıları da “*ırklar ve dinler salatası*” olarak tarif etmektedir. Kısakürek, kongreyi, *güya hürriyet talebi amacıyla tertip edilmiş, esasen bunların birbirleriyle boğuşmak için hürriyet istediklerinin farkında olmayan grupların*²⁴ bir araya gelmesi olarak tanımlamaktadır.

Buna ek olarak, kongrede ortamı yumuşatmak için Prens Sabahaddin’in “*amacımız hakları elinden alınmış bir padişaha hakkını vermek*” tarzındaki çıkışı da yine eleştirilen bir durumdur. Bu argümanın ciddi olmadığı yani V. Murat’ın geri dönme şansının bulunmadığı esasen herkes tarafından bilinmekteydi. Ancak ortamın yumuşamasının sağlanmasındaki amaç gerçekte Abdülhamid Han’ın devrilmesini sağlayacak bu oluşumun dağılmasını engellemektir. Ermeni ve diğer unsurlar ile varılan bu mutabakat sonucunda yayımlanan beyanname *mensuh* beyanname şeklinde tarif edilmektedir.

Jön Türklerin hainlikle suçlanmaları hemen hemen tüm muhafazakar yazarların eserlerinde görülmektedir. Özellikle Mizancı Murat İngiliz taraftarlığı, siyasi basiretten ve milli edepten yoksun kişi olarak şiddetle eleştirilmektedir. Bunun yanında Ermeni ve Yahudiler ile işbirliği içinde olarak 1878 Berlin Anlaşmasıyla Doğu Anadolu’da Ermeni Devleti kurulmasına destek verilmesi, yine Filistin’de Yahudi siyonizmine önemli destek vermeleri, şiddetle eleştirilen konular olmuştur. “*Bunu Abdulhamit Han’ın hallinden sonra Yahudilerin sevincinden anlamak mümkündür*” tarzındaki değerlendirmesiyle İhsan Süreyya, Jön Türklerin Yahudilerin “*maşası*” olduklarını ileri sürmektedir. Bu tezini kuvvetlendirmek için de Fransız Dışişleri arşivinden bir belgeye işaret etmiştir. Belgeye ait referans bilgileri belirtilmemekle birlikte içeriği şöyledir: “*Selanik’in büyük tüccarlarından olan bir Yahudi dönmesi, bizzat Anayasanın ilanı ve Abdülhamit’in düşüşünü kutlamak için kendi parasıyla Selanik’e büyük bir ziyafet çekti.*”²⁵ Cimrilikleriyle ünlü Yahudileri millete ziyafet verdirecek kadar harekete geçiren bu olaya sebep olan Jön Türklerin kime ne kadar büyük hizmet ettiklerini gösterme gayreti göze çarpmaktadır.

Jön Türklerin Yahudilerce ve Masonlarca desteklediği kanaatinin çok yaygın olduğundan bahsetmiştik. Miralay Sadık Bey’in Sultan Abdülhamid’in hallinden

23 A.g.e., s. 415.

24 Kısakürek, a.g.e., s. 447.

25 Sırma, a.g.e., s. 107-108. Ayrıca eserin dipnotunda bahsedilen konu ile ilgili sunulan arşiv belgesinin künyesini bulabilirsiniz.

sonra sarf ettiği “*Bugün Siyonistler nazarında Osmanlı Devleti, o devletin tam olarak çökmesi, hiç değilse Kudüs’ün ve Filistin’in bizden koparılması matma-ı nazar olmuştur*” şeklindeki sözleri bu fikri kuvvetlendiren deliller olarak sunulmaktadır.²⁶ Dolayısıyla Müslümanların ilk kıblegâhı Kudüs’ün elden çıkmasının başlıca müsebbipleri olarak gösterilmişlerdir. Ayrıca, Miralay’ın bu sözleriyle, devlet yönetme-ye talip olan kişilerin komitacıları dahi selamlayacak kadar ileri gittikleri güçlü bir şekilde vurgulanmaktadır. Sason isyanında katliam yapan çete lideri Hamparsun Boyacıyan’ın Harput mebusu yapılması ihanet belgesi olarak sunulmakta ve özellikle Ermeni terörü noktasında hassas olan Türk kamuoyuna Jön Türklerin tarz-ı siyasetleri gösterilmek istenmektedir.²⁷ Bu bağlamda bir Jön Türk mensubu olan Hüseyin Cahit Yalçın’ın “*Ermeni komitalarıyla birleştik, Yunan komitalarını selamladık.*” şeklindeki ifadeleri bir itiraf olarak sunulmaktadır.²⁸ Esasen itiraftan kasıt, Jön Türklerin yaptıkları onur kırıcı hareketleri kabullendiklerini göstermektir.

Jön Türklerin Sultan Abdulhamid’de olan karşıtlıkları muhafazakar yazarlar tarafından net bir şekilde ortaya koyulmuştur. Yazarlardaki ortak kanaat Jön Türkler Sultan’a o kadar karşıdılar ki, onun yaptığı yararlı çalışmalar, iç ve dış politikadaki uygulamaları, baskı ve zulüm kavramlarıyla özdeşleştirilip şiddetle eleştirilmektedir. Örneğin Sultan’ın Çin Müslümanlarına yönelik din adamı gönderme ve onları Batı emperyalizmine karşı destekleme projesini dahi İttihat ve Terakki üyeleri eleştirmişler; hatta Çin Müslümanlarının ayaklanmalarını putperestlerin isyanı olarak nitelendirmişlerdir. Bu tepki İhsan Süreyya Sırma tarafından “*kendi dinsiz emellerine İslam hukukunu alet etmek istemişler. Bunlar fiiliyatta İslam ahkâmını yıkmaya çalışmalarına rağmen, hakimiyetlerini sürdürebilmek için dini alet etmekten, saf Müslümanları kandırmaktan, kendilerinin medeni, gayrisinin gerici olduğunu tekrarlamaktan geri kalmamışlardır. Onlara göre İslam, sadece bir kültür ve ahlak manzumesidir. Onun bir hayat nizamı olduğunu unutturup, 1400 sene öncesine atmak isterler*”²⁹ şeklinde ortaya koyulmaktadır. Başka bir deyişle, Sırma, Jön Türkleri mürted, münafık ve İslam düşmanı olarak telakki etmektedir. İdeallerine ulaşmada Jön Türklerin “*düşmanımın düşmanı dostumdur*” prensibiyle hareket ettikleri, bu anlamda birer machiavelist olduklarını vurgulamaktadır. Yukarıda belirttiğimiz gibi Jön Türklerin tüm gayri Türk ve Müslüman unsurlar ile irtibat halinde oldukları bilinen bir gerçektir. Bu tür ilişkileri yüzünden, manevi değerleri, milli onuru düşünmeyen kimseler olarak görülmektedirler.

Jön Türklerin vatanperver olmadıkları, bu duygudan nasiplerini almadıkları, hatta bunu bir Fransız’dan öğrenecek kadar bu kavrama uzak oldukları gibi hu-

26 Çevik Adem, *Jön Türklerden Cumhuriyete II. Abdulhamid’de Yanılanlar*, İstanbul, Ufuk kitap, 2006, s. 179.

27 Yavuzhanlı Osmanoğlu, *Sultan Abdulhamid Han hakkında Meşhurların İtirafı*, İstanbul, Çamlica basım yayını, 2007, s.38.

28 A.g.e., s. 65.

29 Sırma, a.g.e., s. 95.

suslar en önemli eleştirilerden biri olarak öne çıkmaktadır. Bu hususla ilgili olarak Adem Çevik, M. Emin Erişgil'in *Bir fikir adamının romanı* adlı eserinde anlatılan Yusuf Akçura'nın Ecole des Sciences politiques'de öğrenci iken yaşadığı olayı bir delil mahiyetinde sunmaktadır. "Yusuf Akçura, arkadaşları ile Sultan'ın zulümlerinden kurtulup, Fransız İhtilali gibi bir devrime sahip olunursa diğer medeni devletler gibi müreffeh bir hayata kavuşacaklarından bahsederken bir Fransız onlara yaklaşır ve hangi milletten olduklarını sorar. Onlar da Müslüman ve Türk olduklarını söylerler. Bunun üzerine Fransız, Yusuf Akçura ve arkadaşlarının bu konuşmalarına anlam veremeyerek, hürriyetin yalnız fertler içinde değil, milletlerin de kendi bünyelerinde duyması gereken bir his olduğunu söyler. Örnek olarak Fas'da doğmuş bir Fransız Fas'ın bağımsızlığını isterse, o kişinin vatanperverliğinden şüphe edileceğinden bahsederek, bu tutumlarına anlam veremediğini ifade eder ve kendilerinin bir ihtilal durumunda nasıl politika takip edeceklerini sorar.³⁰ Bu soruya cevap verilememesini Adem Çevik eserinde naklettiği olayı Jön Türklerin başıboşluklarını, plansızlıklarını, neye inandıklarını bilememelerini, samimiyetsizliklerini ve tutarsızlıklarını göstermek için bir dayanak noktası olarak sunmaktadır.³¹

Necip Fazıl Kısakürek ise yukarıdaki olaya benzer bir hususa atıfta bulunarak Jön Türklerin ne kadar fikri anlamda başıboş olduklarını göstermeye çalışmaktadır. Kısakürek, Şarl Hekar adlı Fransız gazeteciden alıntı yaptığı "*Bunlar kötülükleri böyle uzaktan ıslah edebilmek için hangi vasıtalara sahiptirler? Bir memleketi ıslah etmek ancak onun içinde çalışmakla olur, yoksa onu hakim ellere bırakıp uzaktan tenkit etmekle değil.. kavga vatan sathında yapılırsa bir netice verebilir, iş vatan sahasında kuvvet kazanır ve birbirini takip ederek hedefine ulaşır. Bu sebeple Jön Türklerin hareketi semeresizdir. Çünkü onlar düşmana karşı ilk olarak mevzilerini terk ediyorlar. Yegane düşünceleri başlarını kurtarmaktır.*" ifadeleriyle, Jön Türklerin kimin adamları olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Kısakürek, yazısının devamında gazeteciye hak vererek, "*bir hakikat vardır ki bunların bir nevi aksiyon mizacı, dava rizikosu ve fedakarlık ahlakından yoksun, bohemyen -serseri hayatı yaşayan, artist edasıyla memleketlerinden kaçıp Abdulhamid'e uzaktan dil çıkarmalarıdır*"³² ifadeleriyle Jön Türkleri tanımlamaktadır.

Sadece Türk yazarlar Jön Türkleri eleştirmemektedir. Arap kökenli entelektüel ve siyaset adamları da eleştiri oklarını savurmaktadırlar. Refik Şakir en Nedşe yaptığı tanımlamalarla en dikkat çekici devlet adamı olarak öne çıkmıştır. Refik Şakir, "*İttihat Terakki kurucularının arasında bir tane bile Türk kökenli olmadığını ileri sürerek şu bilgileri vermektedir. "Enver Paşa Belçikalı bir kimsenin oğluydu. Cavit, dönme diye bilinen bir Yahudi'nin oğluydu. Emanuel Karasu Selenik'te oturan İspanyol Yahudileri'ndendi. Talat Paşa ise görünüşte Müslüman olmuş Çingene asıllı bir Bulgar'dı. Ahmet Rıza'ya gelince, babası Çerkez, annesi Macar'dır.*" ifadelerini

30 Adem Çevik, *a.g.e.*, s. 118-119.

31 *A.g.e.*, aynı sayfa.

32 Kısakürek, *a.g.e.*, s. 438-439.

kullanmaktadır.³³ Eserinde ileri sürdüğü bu suçlamalara detaylı bir kaynak göstermemekle birlikte Karasu'ya yönelik yaptığı tanımlamayı desteklemek için kaynak olarak, London Times'ın 8 Haziran 1934'deki sayısında Karasu'ya yönelik yapılan övücü yazıyı sunmaktadır.³⁴ Kuşkusuz tüm bu bilgilerin doğruluğunun ortaya çıkarılması derin bir araştırmayı gerekli kılmaktadır.

Jön Türklere karşı eleştirilerin diğer bir ciheti de yazımızın başında belirttiğimiz gibi, muhafazakar yazarların Jön Türklere karşı Abdülhamid Han'ı savunma gayretleridir. Bilindiği üzere liberal ya da sol gruba mensup yazarlar Sultan'ın yönetimini bir istibdat olarak değerlendirmişlerdi ve bu çerçevede fütursuzca hakaret etmekten de çekinmiyorlardı. Öyle ki, cimri, pinti, vesveseli, korkak, cani, kızıl sultan, kan dökücü, donanmayı mahveden, sıfatlarını³⁵ kullanmaktan geri durmuyorlardı. Bu hakaretlere karşı muhafazakar yazarlar da yakıştıran bu sıfatların doğru olmadığını, Sultan'ın aldığı gemileri, döneminde açılan okulları ve fabrikaları³⁶ rakamlar ışığında ortaya koymakta ve Jön Türklerin yalancı ve müfteri olduklarını açıklamaya çalışmaktadırlar. Bunların dış destekli oldukları, Abdülhamid Han'ın emperyalistlerin oyununu bozmasını hazmedemeyen Batılıların içerden kullandıkları birer maşa oldukları önemle vurgulanmaktadır. Esasen bu düşünce Sultan Abdülhamid'e aittir. Sultan, hatıratında Jön Türklerin İngiliz destekli olmasından bahisle, İngilizlerin Osmanlı'da Kanun-ı Esasi'yi geri getirmek isteyen zümreleri destekleme yerine ilk önce Hindistan'daki kast sistemini yıkmaları icap ederken, Osmanlı içindeki bu örgütlenmeyi desteklemelerinin manidar olduğuna vurgu yapmaktadır. Mamafih, bunun gerçek olduğu İslamcı yazarlarca vurgulanmakta ve esas hedefin Hilafet makamını elinde bulunduran Sultan'ın olduğu fikri ön plana çıkarılmaktadır.³⁷ Dolayısıyla hilafetin Sultan tarafından politik alanda kullanılması ile Jön Türklerin Batı desteğiyle Sultan'a karşı giriştikleri bu başkaldırı arasında bir bağın olduğu ifade edilmektedir.

Sonunda Jön Türkler muvaffak olmuşlar ve Abdulhamit Han'ı 1908'de indirerek yerine sembolik bir Sultan görünümünde olan Mehmet Reşat'ı getirmişlerdir. Sultan'ın halline sebep olan Hareket Ordusu'nun saraya yürümesi hainane bir tavır olarak karşılanmıştır. Necip Fazıl Kısakürek, Sultan'ın isyana cevap vermemesine yine aynı zümrelerin korkaklık olarak yaklaşmasına şu ifadelerle tepki göstermektedir. "*Sultan Başkatip vasıtasıyla askere şu iradeyi gönderiyor: Asker zinhar kurşun atmasın. Eğer kurşun atacaklarsa ilk önce beni vursunlar! Sonra kurşun atmaya başlasınlar! Başkatip bu tüyler ürpertici iradeyi saray bahçesinde binek taşına çıkıp askere bildiriyor. Asker donup kalmış ve ne diyeceğini şaşırmıştır. Herhalde bu saf*

33 Refik Şakir en Nedşe, (çev), Necmeddin Gevri, *Sultan II. Abdulhamid ve Filistin*, İstanbul, Semerkand yayınevi, 2007, s. 131.

34 Refik Şakir, *a.g.e.*, s. 132.

35 Adem Çevik, *a.g.e.*, s. 20.

36 *A.g.e.*, s. 38-39.

37 *A.g.e.*, s. 40.

Anadolu çocukları, tehlikeyi Abdulhamid'den daha cesaretle görüp kabul ediyor ve kendi korumaları vesilesiyle koskoca bir vatan ve tahtı kendi kendilerine müdafaa mevkiinde bulunuyorlar da Abdulhamid buna bile yanaşmıyor.

Askere: - Evvvela beni öldürün! diyen ulu Hakan, 31 Mart hadisesinin tertipçisi olabilir mi? Abdulhamid'in bütün masumluluğu bu sözünden fıskırmakta değil mi? Heyhat ki O bir padişah olmaktan ziyade ilahi iradeyi gözleyen ve tedbir üstü düşünen bir velidir.³⁸ Sultan'ın tepkisizliğine Kısakürek'in duyduğu hayranlık bununla kalmamaktadır. Saray kumandanı Tahir Paşa'nın padişahın ayaklarına kapanarak müdahale izni istemesine Sultan'ın "Paşa ben nefsim için bir tek damla Müslüman kanının akmasına razı değilim" şeklindeki cevabını ulvi bir tablo olarak değerlendirmektedir.³⁹ Bu halyle Kızıl Sultan ve kan dökücü şeklinde yapılan yakıştırmalara tepkisini göstermektedir. Kısakürek'in özellikle ulemaya en ağır ifadelerle yüklenmesi dikkat çekicidir. Hal fetvasını bir fetva cinayeti, Yahudi ve Mason ortaklığıyla suçlanan Sultan'ın şeriate ihanet ettiği suçlamasına verilen fetvayı⁴⁰ da bir küfür fetvası olarak kabul etmektedir. Fetvayı veren dönemin Şeyhülislamı Ziyaeddin Efendi'yi ağır bir biçimde şu şekilde eleştirmektedir: "İsminin başında bir de Esseyyid gibi sıfatların en mübarek ve muhterimini taşıyan bu din adamı ve peygamber sülalesinden olmak iddiasındaki kişinin fetvası, 36 Osmanlı padişahı arasında en dindarı Abdulhamid'e Yahudi ve Mason tesiriyle küfür isnat etmesi bakımından küfrün ta kendisidir."⁴¹ Görüldüğü gibi, başta Şeyhülislam olmak üzere hal işine karışan herkesi din dışı olarak kabul etmektedir. Bu konu esasen dini bir değerlendirmeyi gerektirmektedir. Kendisinin bunu yapmaya ehil olup olmadığı ayrı bir husustur.

Sonuçta İttihat Terakki Cemiyeti iktidarı ele geçirerek devleti tek başına yönetmeye başlamıştır. Daha ilk günden bu zümre, Sultan'ın sözde zorbalığına karşı mücadele ettiği ilkeleri bir tarafa bırakarak, bizzat kendisi daha da şiddetli insan haklarını ihlal eden bir dizi uygulamaları hayata geçirmeye başlamıştı. Bu baskıdan kendi üyelerinden değişik devlet görevlilerine kadar her kesimden insan nasibini almıştı. Din adamları da Jön Türk iktidarının gazabından kurtulamamış-

38 Kısakürek, a.g.e., s. 544-545.

39 Kısakürek, a.g.e., s. 546-547.

40 Bakınız, Mevlanzade Rifat, (çev), Berire Ülgenci, 31 Mart, bir ihtilalin hikayesi, İstanbul, Pınar yay. 1996, s. 178-179. Bahsedilen fetva şöyledir: "İmamül müslimin olan zeyd bazı mesail-i mühimmei şeriyeyi kütüb-i şeriyeden tayy ve ihraç ve kütüb-i mezkureyi men ve hark ve ihrak ve beytülmalde tebzir ve israfla mesağ-ı şer-i hilafında tasarruf ve bila sebeb-i şer'i katl ü habs ve tagrib-i raiyye ve sair gune mezalimi itiyad eyledikten sonra salaha rücu etmek üzere ahd u kasem etmişken yemininde hanis olarak ahval ve umur-ı müslimini bil külliye muhtell kılacak fitne-i azime ihdasında ısrar ve mukatele ika etmekle mene'a-i müslimin zeyd-i mezburun tagallübünü izale ettiklerinde bilad-ı İslamiyye'nin cevanib-i kesiresinden mezburu mahlu' tamdiklarına dair ahbar-ı mütevaliye vürud edip mezburun bekasında zarar muhakkak ve zevalinde salah melhuz olmağın zeyd-i mezburu imamet ve saltanattan feragat teklif etmek veya hal eylemek suretlerinden hangisi rebab-ı hall-ü akd ve evliya-yı umur tarafından ercah görülürse icrası vacip olur mu? El cevab: Olur- Ketebehu el Fakir Es Seyyid Muhammed Ziyauddin".

41 Kısakürek, a.g.e, s. 558.

lardı. Şeyhülislam Ziyaüddin Efendi'nin ciddi rahatsızlığı olmasına rağmen zorla hal fetvasını hazırlamak için Meclis-i Mebusan'a götürülmesi⁴² Jön Türklerin merhametsizliklerinde daha baştan sınır tanımayacaklarının ilk işareti olarak görülmektedir. Bu tutumları, İhsan Süreyya Sırma'nın eserinde, "işte Jön Türk ahlakı"⁴³ tarzında yansıtılmaktadır. Jön Türklerin insan hakları ihlalleri, savaşlar da bile ayrıcalıklı olan ve dokunulmazlık hakları bulunan din adamlarına reva gördüğü muamele şiddetle eleştirilmektedir.

Gerçek olan İttihat Terakki Cemiyeti'nin şiddete dayanan uygulamalarının eski arkadaşlarını dahi çileden çıkardığıdır. Bu durum muhafazakar yazarların Sultan Abdulhamid'i savunmalarında ve Jön Türkleri eleştirmelerinde dayandıkları en önemli argüman olarak karşımıza çıkmaktadır. Eleştiriler, analizler ve tespitler özellikle eskiden Jön Türk olan ancak sonradan hayal kırıklığına uğrayan insanların itiraflarıyla desteklenmektedir. Adem Çevik, eserinde eskiden İttihat Terakki mensubu olan tüm devlet adamlarının itiraflarını, pişmanlıklarını, af dilemelerini yansıtarak bir nevi tarih önünde bu şahısların mahkum edilmesine çalışmaktadır. Gerçekten bu itiraflar çok çarpıcıdır. Mesela, Enver Paşa, Sultan Abdülhamid'in indirilmesinden sonra "biz kimi başa getirmişiz, biz Sultan Hamit'i anlamadık. Elimdir. Başımıza ne gelecekse O'na yaptıklarımızdan gelecek"⁴⁴ şeklindeki pişmanlığı birer argüman olarak sunulmaktadır.

Pişman olan Jön Türklerin ve İttihat Terakki mensuplarının listesi oldukça uzundur. Talat Paşa, Cemal Paşa, Ahmet Muhtar Paşa, Rıza Tevfik, Şair Eşref, Tevfik Fikret, Bediüzzaman, Mehmet Akif, Hüseyin Cahit Yalçın, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Ahmet Rasim, Süleyman Nazif ve diğerleri. Sultan'a yaptıklarından derin üzüntü duymalarını, aslında Sultan'ın politikalarının ve birtakım uygulamalarının gerçekçi ve haklı olduğunu yansıtan ifadeler ile Jön Türklerin gafleti ortaya konulmaktadır. Adem Çevik, hemen hemen tüm ileri gelen Jön Türklerin kendi ağızlarından bunları yansıtmaktadır. Ancak burada Bediüzzaman Said-i Nursi ve Mehmet Akif'in durumlarının diğerlerinden farklı olduğunu belirtmek gerekir. Zira bu zatlar İttihat Terakki Fırkası'nın devleti sürükledikleri mecrayı görmüşler ve desteklerin çektikleri gibi mukaddesatçı çizgiyi savunarak İslam birliği için çalışmışlardır.

Jön Türklerin iktidara geldiklerinde tedhişçi olarak nitelendirdikleri ve Sultan Abdülhamid'e isnat ettikleri bir takım uygulamaları aratırcasına bir baskı ve sindirme politikası uygulamaya girişmeleri İslamcı yazarların gözünden kaçmamakta ve yine Jön Türklerin kendi ağızlarından bunlar verilmektedir. "Otuz üç yılda İstanbul darağacı nedir unutmüşken ittihat Terakki'nin kurduğu idam sehpasıyla

42 Şeyhülislam'ın zorla götürülmesi hususunda Necip Fazıl'ın *Ulu Hakan Abdulhamid Han* adlı eserinde bir açıklama yapmaması anlamlıdır. Bu konuda yazarın tarih bilgisinin de nazarı itibare alınması gerekmektedir.

43 Sırma, a.g.e., s. 108-109.

44 Adem Çevik, a.g.e., s. 47-48.

şoka uğrar” ifadesi Süleyman Nazif’in *İttihat Terakki’ye* adlı şiirindeki dörtlüğü ile bu pişmanlık ve üzüntü dramatik bir hal alır:

*Halt edip durduk siyaset namına
Türkü mahvettik şecaat namına
Mülkü yıktık aşk-ı millet namına
Milleti soyduk hamiyet namına.*⁴⁵

Şair Eşref de Süleyman Nazif gibi, Jön Türklerin uygulamaları sonrasında bu harekete cephe alarak Sultan’ın halledilmesine yönelik tepkisini şu dizelerle sunmuştur:⁴⁶

*Avdetiler ile hükümetimiz
Benzedi devlet-i Yahuda’ya
Bab-ı fetvayı da cıvıtlık edip
Verdiler en nihaye Musa’ya*

Bir başka coşkulu ve duygulu bir pişmanlık da Rıza Tevfik’in Sultan’ın vefatından sonra yazdığı “*Sultan Hamid’in ruhaniyetinden istimdat*” adlı şiirinde görülmektedir.⁴⁷ Rıza Tevfik bir filozof olarak tasavvufi üslup içerisinde kaleme aldığı şiirini şu dizelerle bitirerek hem özür dilemekte hem de başlığında da bahsettiği gibi tövbesinin affi için Sultan’ın ruhaniyetinden yardım istemektedir:⁴⁸

*Lakin sen Sultanım Ğavs-ı ekbersin
Ahirette bile himmet eylersin
Çok çekti şu millet, murada ersin
Şefaata kıl Şahım meded-hahına*

Bundan başka *Han-ı yağma* şiiri ile Tevfik Fikret’in, Namık Kemal’in ve Mehmet Akif Ersoy’un eserleriyle ve özellikle coşkulu şiirleriyle öz eleştiri yapmaları, Jön Türklerin fenalıklarının gösterilmesine kaynak teşkil eden birer delil gibi sunulmaktadır.

Sultan’a karşı yapılan haksızlıklar karşısında duyulan pişmanlıkların en önemlilerinden biri de Elmalı Hamdi Yazır’ın pişmanlığıdır. Son dönem meşhur din âlimlerinden olan Yazır, hal fetvasının taslağını hazırlayan kişi olarak bilinmektedir. Yazır’ın ağzından anlatılan kendisine tahsis edilen maaşı almamasının sebebi bir itiraf olarak sunulmaktadır.⁴⁹

45 Adem. Çevik, *a.g.e.*, s. 97.

46 Yavuzhanlı, *a.g.e.*, s. 60.

47 A.g.e., s. 129., Kadir Mısıroğlu ise “*Bir mazlum padişah*” adlı eserinin ilk sayfasında bu şiiri yanıstırmıştır.

48 Yavuzhanlı, *a.g.e.*, s. 56.

49 Yavuzhanlı, *a.g.e.*, s.68. Elmalı Hamdi Yazır, “Ben o maaşı Sultan Abdulhamid Han zamanından hakettim. Fakat o büyük Sultan’a haksızlık yaptık. O maaş bana helal olmaz” diyerek maaşını almadığı belirtilmektedir.

Sultan'a karşı yöneltilen suçlamalara verilen cevap çabalarında, Türk dostu yabancılardan ağzından Sultan'a duyulan derin saygı ve muhabbetin bir usul olarak kullanıldığını görmekteyiz. Mahmud Esad b. Seydişehirî'nin Emile Monvoisin'in 1893'de Paris'te Abdulhamid Han hakkında yazdığı risalesinin tercümesinin başını bunun en önemli örneğini teşkil etmektedir. Emile Monvoisin o tarihlerde Türk-Fransız dostluğunun yılmaz savunucusu olmuş ve özellikle Sultan'a karşı kullandığı tazimkar ifadelerden bir Osmanlı'dan daha Osmanlı olması takdir edilmiştir. Nitekim çalışmalarından ve bu muhabbetinden dördüncü derece Mecidi nişanı ile taltif edilmiştir.⁵⁰

Jön Türklerin uygulamalarını, Cumhuriyet döneminde yapılanlara eş tutma eğilimi eserlerde görülmektedir. Yani bir devrimden sonra devrimin kalıcı ve etkileyici olabilmesi için uygulanan baskı politikaları noktasında bir benzerlik kurulmaktadır. Adem Çevik, Mehmet Hocaoğlu'ndan iktibasla, eski bir Abdulhamid Han düşmanı olan Hamdullah Suphi Tanrıöver'in pişmanlığını yansıtarak Sultan'ı savunmaktadır. Anlatılanlara göre, 1955'de TBMM'de bir sohbet esnasında bir gazetecinin "Sultan Hamid Meclisi feshetmeseydi şimdiye kadar demokraside mesafe almış olurduk" sözüne karşı hiddetle "Hamdullah Suphi gazeteciye "Sen Birinci Meclisi bilir misin? şeklinde sual sorarak çıkışır. Hayır cevabı alınca hocaların ve din adamlarının cehaletinden ve saflığından, dal fesli Rum, Yahudi ve Ermeni mebusların şeytanlıklarından bahisle Abdülhamit Han'ın Birinci Meclisi kapatmasını destekler. Devamında gazeteciye 'imparatorluk mu çöksün yoksa Meclis mi dağılsın sualini sorar ve Meclisin dağılması cevabını alır. Daha sonra gazetecinin "neden başında bulunduğunuz Maarif vekaleti kitaplarda Abdülhamit'i bize kötü tanıttı?" sorusuna bu sefer Suphi Bey "Bir inkılap yapılmış, saltanat kaldırılmış, cumhuriyet ilan edilmişti. Politika gereği saltanat ve Sultanları kötülemek lazımdı. Biz de öyle yaptık" karşılığını verir.⁵¹ Bu diyalog Hamdullah Suphi'nin itirafı olarak sunulmaktadır. Bu alıntı vesilesiyle aslında örtülü olarak devrimin baskıcı olduğu, İttihat Terakki'nin uygulamalarını andırdığı, nasıl ki Jön Türklerin geçmişlerini kötüleyerek bir yere varamadığı gibi devrimin de geçmişini, tarihini karalayarak bir yere varamayacağı Hamdullah Suphi Bey'in ağzından ifade etme gayretini görmek mümkündür.

Sonuç

Sonuç olarak, muhafazakâr yazarların gözünde Jön Türkler iki kısımdır. Birinci grup ki iktidarı ele geçirenlerdir; hiçbir olumlu tarafı, icraatları olmayan vatanın parçalanmasına, bölünmesine, Müslümanların birçok acılara dâçar olmasına sebebiyet veren, Siyonizme ve Yahudilere hizmet etmiş, çoğu Mason olan bir toplu-

50 Mahmud Esad b. Seydişehirî, *Yabancıların Kaleminden Sultan İkinci Abdulhamid Han*, İstanbul, Çamlıca basım yayın, 2007, s.8. Emile Monvoisin'in eserinin tercümesi yukarıda belirttiğimiz eserde mevcuttur.

51 Çevik, a.g.e., s. 100-101.

luktur. Bu topluluk esasında kişisel çıkarları için bir araya gelmiştir. Nitekim kendi aralarındaki çatışmalar bunun göstergesidir tarzında bir yaklaşım hemen hemen herkesçe kabul edilmektedir. Kişilik olarak manevi değerlerden yoksun, para için birbirini satan, neye inandıklarını bilemeyen, idealleri olmayan ancak körü körüne Batı taklitçiliğine kapılıp giden insanlar olarak değerlendirilmektedir. Vatan haini, işbirlikçi, Batı emperyalizmine hizmet eden, din düşmanı, Sultan'ın canına kastedenlere methiye düzecek kadar hain sıfatları ile tanımlanmaktadır. Özellikle Sultan'a karşı girişilen bombalı suikast sonucu Tefik Fikret'in yazdığı "Bir lahza-yı teahhür (*Bir gecikme anı*)" adlı şiirde suikastçı için kullanılan "Ey şanlı avcı, tuzağını boş yere kurmadın, Attın...Fakat ne yazık ki, yazıklar ki vurmadin" dizeleri yazarların en çok tepkisini çeken ve hakarete varan değerlendirmelerin yapılmasına neden olan durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mason oldukları özellikle Kadir Mısıroğlu'nun eserinde sıkça vurgulanan bir olgudur. Jön Türklerin İtalyan lojuna (loge) kayıtlı oldukları belirtilmektedir. Tabiatıyla bu konuda kesin bilgi sahibi olmak için ilgili arşivlerde detaylı araştırmaların yapılması gerekmektedir. Siyonizm ile bağlantıları hususu da bir başka araştırılması gereken konudur. Buna karşın yukarıdaki bölümde bahsettiğimiz gibi Jön Türklerin İngiliz ve Fransızlar ile olan bağları noktasında belgelerin varlığı bilinmektedir. Esasen bu konuda da ciddi bir arşiv çalışması yapılması gerekmektedir. Paris ve Cenevre'de lüks içinde yaşayan bir kısım Jön Türklerin özellikle ekonomik olarak kimler tarafından desteklendikleri, kurdukları politik bağlantılar konusu hala net olarak aydınlanmış bir konu değildir.

Diğer bir eleştirildikleri konu ise İslami hassasiyetlerinin olmamalarıdır. İçki, zina, kumar vs gibi dinen yasak olan bütün fiillerin Jön Türklerce yapılması yazarların şiddetli tenkidine uğramaktadır. Bu tür yasak davranışların, kötü huyların bulunduğu kimselerden insanlığa, millete hayır gelemeyeceği fikri hâkimdir.

İkinci grup Jön Türk ise kısmen İslamcılardan ve milliyetçilerden oluşan gruptur. Esasen bu grup Jön Türkleri baskıya direnen, özgürlüğü ve terakkiyi isteyen gruplar oldukları için desteklemişler ancak, onlarla doğrudan bir bağ kurmamışlardır. Örneğin Namık Kemal milliyetçi gruba örnek gösterilir, eleştirilmesine rağmen, milliyetçi fikirlerinden ötürü diğerleri gibi bir değerlendirmeye tabi tutulmamaktadır. İslamcı olup Jön Türk hareketine eylemleriyle, yazılarıyla destek veren Said-i Nursi ve Mehmet Akif Ersoy, Ubeydullah Efendi gibi şahıslar için hiçbir hakarete bulunulmamakta, ancak bu mukaddesatçı insanların nasıl olup da böyle bir harekete katıldıklarına anlam verilememesini ifade eden açıklamalarla kifayet edilmektedir. Mehmet Akif Ersoy'un *Asım* adlı şiirinde Sultan Abdülhamid'e hakaret etmesi de sert bir şekilde eleştirilmemektedir. Belirtilen kişilere yönelik yapılan eleştirilerin dozu noktasında yazarlar arasında farklılıklar bulunduğu açıktır. Necip Fazıl, Sultan'a karşı gelen tüm kişileri aynı kefeye koymaktadır. Bunun yanında

İhsan Süreyya, Mehmet Akif'in pişmanlığını da ön plana çıkarmaktadır. Said-i Nursi'nin Meşrutiyet idaresine destek vermesinin bu yönetimi İslam'da meşveretin bir çeşit uygulaması olarak algıladığından, Jön Türkler'e katkıda bulunduğu kendi ifadelerine dayandırılarak verilmektedir.⁵²

Son olarak yazarlar Sultan Abdulhamid'in iyi bir yönetici, diplomat, dindar, vatan ve terakkiperver olduklarında birleşirler ve Onun hakkındaki sözlerin hemen hepsinin iftira ve yalan olduğunda hem fikirdirler. Bu iftiraların Batılılarca kalemşorları olan Jön Türkler'e yaptırıldığı fikrinden hareketle bütün bunların İslam'a zarar vermek için tertip edildiğini savunmaktadırlar.

İslam'ın halifesinin İslam birliğini sağlayarak, Batı emperyalizmine engel olacağı kaygısıyla Avrupalıların böyle bir stratejiyi takip ettikleri ve buna alet olan Jön Türklerin de hain olarak ilan edilmesi tüm yazarlarda ortak görüş olarak öne çıkmaktadır.

Kaynak:

Çevik, Adem, *Jön Türklerden Cumhuriyete II. Abdulhamid'de Yanılanlar*, İstanbul, Ufuk kitap, 2006.

Sırma, İhsan Süreyya, *II. Abdulhamid'in İslam Birliği Siyaseti*, İstanbul, Beyan yayınları, 9. baskı, 2007.

İrtem Kani Süleyman, *Yıldız ve Jön Türkler, İttihat -Terakki Cemiyeti ve gizli tarihi*, İstanbul, Temel yayınları, 1999.

Mısıroğlu, Kadir, *Bir mazlum padişah, Sultan II. Abdulhamid*, İstanbul, Sebil yayınları, 2007.

Kısakürek, Necip Fazıl, *Ulu Hakan II. Abdulhamid Han*, İstanbul Büyük Doğu yayınları, 15. basım, 2007.

Mardin, Şerif, *Jön Türklerin siyasi fikirleri 1895-1908*, İstanbul, İletişim yayınları, 2003.

Öke Mim Kemal, «Arapların Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılması», *İki tarafın bakış açısından Türk-Arap Münasebetleri*, İstanbul, IRCICA, 2000.

Kayalı Hasan, *Jön Türkler ve Araplar, Osmanlılık, erken Arap milliyetçiliği ve İslamcılık (1908-1918)*, İstanbul, Tarih vakfı yurt yayınları, 2. baskı 1998.

Refik Şakir en Nedşe, (çev), Necmeddin Gevri, *Sultan II. Abdulhamid ve Filistin*, İstanbul, Semerkand yayınevi, 2007.

Yavuzhanlı Osmanoğlu, *Sultan Abdulhamid Han hakkında meşhurların itirafları*, İstanbul, Çamlıca basım yayını, 2007.

Mevlânâzade Rifat, (çev), Berire Ülgenci, *31 Mart, bir ihtilalin hikayesi*, İstanbul, Pınar yay. 1996.

Mahmud Esad b. Seydişehri, *Yabancıların kaleminden Sultan İkinci Abdulhamid Han*, İstanbul, Çamlıca basım yayını, 2007.

52 Bakınız, İhsan Süreyya Sırma, *a.g.e.*, ss.117-125.

1922 Yangını Sonrasında İzmir’de Bunalımlar

After a Fire in İzmir Crisis in 1922

Sinan DEMİRTÜRK*

Mevlüt KAYA**

Özet

1922’de İzmir’in kurtuluşu ile şehri terk etmeye başlayan yabancı unsurlar, bu terk ediş sürecinde şehrin en önemli noktasında çıkardıkları yangınla, İzmir şehrinin 1970’li yıllara dek kader haritasını çizecek bir faciaya yol açmışlardı. Bugün hala güncelliğini koruyan 1922 Büyük İzmir Yangını’nı bu çalışmamızda; İzmir şehrine ve ülkeye getirdiği bazı bunalımlarla ele alacağız.

Anahtar Kelimeler: *İzmir Yangını, Ekonomik Bunalım, Hastalıklar, Meskenler.*

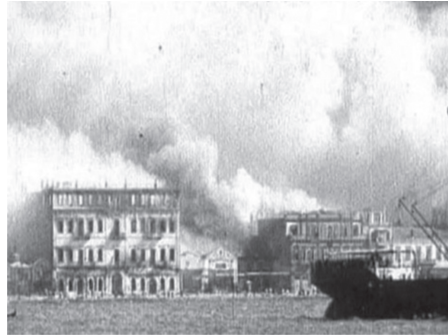
Abstract

Foreigners began to flee the city in 1922 with the elements of the liberation of İzmir, the city’s most important point in the process produced a fire that left the progress payment, until the fate map of the city of İzmir early 1970s opened a way to draw a disaster. In this study still remains timely today 1922 Burning Large İzmir, İzmir city and the country will deal with some of the crises.

Keywords: Fire in İzmir, Economic Depression, Illness, Dwellings.

Giriş

Savaş üstüne savaşlarla tüm Anadolu şehirleri gibi yorgun düşen İzmir, 15 Mayıs 1919’da Yunanlılar tarafından işgal edilmiş, 9 Eylül 1922 tarihinde ise Yüzbaşı Şerafettin¹ ve silah arkadaşlarının içinde bulunduğu ordunun başarısıyla birlikte kurtuluşa ermişti. Bundan dört gün sonra ise (13 Eylül 1922) faili halen meçhul sayılan² Büyük İzmir

* Öğretim Görevlisi, CBÜ Doktora Öğrencisi, sinandemirturk@gmail.com

** Tarih Uzmanı/Araştırmacı-yazar (mkaya611@hotmail.com).

1 Bkz. Kemal ARI, **Üçüncü Kılıç: İzmir’in Kurtuluşu ve Yüzbaşı Şerafettin**, Zeus yay., İzmir, 2006.

2 İzmir Yangını’nın faili hakkında, tanıklıklara dayalı çeşitli görüşler için bkz. Pelin Böke, **İzmir**

Yangını³ başlamıştı. Mevcut kaynakların objektif bir analizi yapıldığında, kesinlikle Türklerin sebebiyet vermediği ispatlanmış olan bu yıkım, sahilden içeriye doğru 1 km. derinlikte ve sahil boyu 2,5 km. uzunluğu kapsayan alanda gerçekleşmiş; bağları, bahçeleri, evleri, ocakları yıkmıştı. Neticede Osmanlı'nın düşüş dönemlerinden beri hiç yüzü gülmeyen İzmir kenti, dert üstüne dert edinmişti.

1923 Lozan sonrasında ise yine yığınla mesele, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ni bekliyordu. Bin bir türlü yokluklar, siyasi kargaşalar, batılı devletlerle olan sınır anlaşmazlıkları, mübadele ile gelen etabli sorunu; bunları konaklandıracak mekân ve mali yetersizlikler...⁴

Bu dönemlerde Türkiye'nin en çok meşgul olduğu konulardan biri de mali bunalımdır. 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı, çoğu ülkeler gibi, Türkiye'yi de olumsuz tesirlerinin ablukasına almış, bu durum her sektörde kendini belli etmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren giderek artan ihtikârlık olayları 1929 Bunalımı ile son haddini bulmuş, bunu İkinci Dünya Savaşı'nın kıtlıklarla geldiği dönemlerde de orantılı bir biçimde sürdürmüştür. Bu dönemde bilhassa güvenlik açısından büyük tehlikeler ortaya çıkmış, suçlarda patlama yaşanmıştır. Ancak, durum sosyal-psikolojik açıdan incelenmeye alındığında görülen şudur: Aç ve çaresiz kalan halk, yoksulluk ve geçimsizlikten bitap düşmüş, olaylar zincirinin temeli böyle atılmıştır. Bu dönemde çeşitli suçlar⁵, geçimsizlikler, intihar olayları⁶ ve cinnet ve cinayetler gazete sayfalarının klasik haber konuları haline gelmişti. Türkiye'nin büyük şehirlerinden biri olan İzmir, şüphesiz bu durumlardan en çok etkilenen birkaç merkezden biriydi. Gerçekten de “büyük başın derdi, büyük” oluyordu...

Tüm bunlarla birlikte, İzmir'de karşı konulması imkansız olaylar da meydana geliyordu. Elbette ki bunlar; doğal afetlerdi, bir de kişilerin sebep oldukları büyük kazalar... İzmir bunlardan payına düşenden daha fazlasını alıyordu, büyük şehir olmanın getirdiği “büyük ihtiyaçlar”dan dolayı...

1919-1922 Tanıklıklar, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, 2006, s. 193-198.

- 3 Yangın ve sonrasında durum için bkz. Erkan Serçe vd., **Küllerinden Doğan Şehir**, İzmir Belediyesi yay., İzmir, 2003.
- 4 Mübadele konusu Türkiye'nin maddi manevi buhranda olduğu dönemlere yepyeni bir sıkıntı ekleyerek, adeta ülkenin siyasi ve sosyal çehresini değiştirmiştir. Mübadele'nin bu yöndeki olumsuz getirileri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kemal Arı, **Büyük Mübadele**, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, 2003.
- 5 Büyük Bunalım'da İzmir'de suçlar üzerindeki artış ve suç oranları dağılımı için bkz. Mevlüt Kaya, “1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'nda İzmir'de Yankesicilik, Gasp Ve Hırsızlık Faaliyetleri”, (Yayınlanmamış Makale), İzmir, 2008.
- 6 Buhranın cinnet ve intihar olaylarına sebebiyet verdiği doğrultusundaki görüşleri, şu çalışma çok iyi doğrulamaktadır: Alev Gözcü, “Bir İntiharın Sosyo-Ekonomik Arka planı: Dünya Ekonomik Bunalımının İzmir Örneğinde Gündelik Yaşama Yansımaları”, **Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi**, VI/14, (2007/Bahar), s.s. 85 101.

1922 İzmir Yangını Sonrası Genel Durum

Yangınlar diyarı İzmir, tarihte, çoğu depremle gelen birçok büyük ve küçük çaplı yangına sahne olmuştu. Bunların kimilerinde ciddi can ve mal kayıpları olmuştu. Kayıtlara geçen bazı İzmir yangınları şöyledir⁷:

- 10 Temmuz 1688 Yangını,
- 1737 Yangını,
- 1763 Yangını,
- 3 Temmuz 1778 Yangını,
- 1797 Yangını,
- 1834 Yangını,
- 1841 Yangını,
- 6 Mart 1842 Yangını,
- 1845 Yangını,
- 1852 Yangını,
- 1861 Yangını,
- 1882 Yangını,
- 13 Eylül 1922 Yangını.

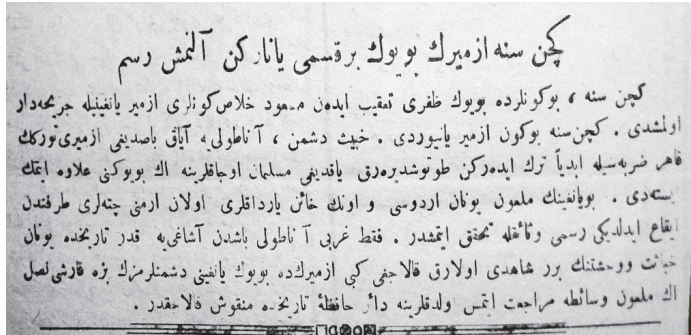
Bu vakaların dışında, çeşitli tarihlerde İzmir'de ev, dükkân, arazi vb. yangınları da gerçekleşmiştir. Mercek altına aldığımız dönemde meydana gelen Menderes Vadisi yangını buna bir örnektir. 1924 yılında Menderes Vadisi yanmış, bununla birlikte birçok bağ-bahçe ve korunak da hasar görmüştür ki; bu da en zayıf ekonomiye sahip olunan bir döneme tesadüf etmiştir⁸.

13 Eylül 1922 Yangını...

Gerçekten bu, büyük bir afetti; *Akdeniz'in İncisi* alevler arasında kızıla bürünmüştü. Geniş bir alana yayılan bu afet, birçok ev, işyeri, resmi daire, sahil korunağı, araç-gereç ve bağ-bahçeyi küle çevirmişti. Bu demekti ki, her alanda devletin verdiği büyük kayıplar vardı. Öyle ki, çoğunun telafisi mümkün bile değildi... Ortada ise zayıf bir ekonomiye sahip, yeniden inşa sürecine girmiş bir ülke vardı. "Ülke" diyoruz, çünkü zararları telafiye

şehrin belediyesinin ne derece gücü olabilirdi? Bu ancak, -kısıtlı da olsa- ülke bütçesinin çözüm getireceği bir haldi.

(Müşterek, 10 Eylül 1923)

7 İzmir yangınlarına ait verilerin alındığı kaynakta ayrıntıları da yazılmıştır. Bkz. Abdullah Martal, *Belgelerle Osmanlı Döneminde İzmir*, Yazıt yay., İzmir, 2007, s. 138-144.

8 *Ahenk*, 2 Eylül 1340.

Yangından sonra, imar ve yeniden yapılanma süreci başlamıştı. Ancak, bu dönemde ortaya çıkan mübadiller meselesi, genel olarak bu süreci yavaşlatıyordu. Çünkü mübadele ile gelenlere, kalacak yer, toprak ve iş vermek gerekiyordu. Ancak bu dönemde İzmir'in imkânları mevcut halkına dahi yetmez iken, göçmenlere ne gibi imkânlar tanıyabilirdi? Fakat elde bulunan mevcut hazine, elden geldiğince göçmenlere bazı haklar verilmesi şartı ülke tarafından yerine getirilmek durumundaydı. Bu hakların tam anlamıyla teslim edilmesi, içinde bulunulan imkânsızlıklardan ötürü, 1940'lı yıllara kadar uzamışsa da bu tarihlerde de tam manasıyla halledilememişti. Bir yandan da göçmenlerin gelişi sürüyordu. Konuyla ilgili, dönemin basınından bazı seçkileri nakledecek olursak;

Dikili'de bir göçmen köyü inşa edilme kararı alınmıştı⁹. Yine bu kararlara göre; göçmenlere çift öküzü verilecekti¹⁰. İzmir yöresine 151 göçmen evi yapılacaktı¹¹. Göçmenler için iskân ve toprak tevziati devama tabi tutulacaktı¹², sanatkâr göçmenlere traktör desteğiyle yardım sağlanacaktı¹³.

1924–1934 yılları arasında İzmir'e gelen mübadil miktarı ve bunlara devlet tarafından sağlanan imkânlar şöyledi¹⁴:

Aile Adedi: 13.234
Aile Nüfus: 62.947
Hane: 5.000
Dükkân: 3.000
Arsa: ---
Tarla: 100.000
Bağ: 5.000
Bahçe: 5.000

1923–1934 yılları arasında İzmir'e gelen muhacir ve mültecilerin aile nüfus miktarı ile bunlara verilen emval ise aşağıda verilmiştir¹⁵:

Aile Adedi: 6.243
Aile Nüfus: 28.992
Hane: 5.000
Dükkân: 2.000
Arsa: 1.243
Tarla: 130.000
Bağ: 10.000
Bahçe: ---

(İkdam, 12 Ağustos 1924)

9 *Anadolu*, 24 Şubat 1940.

10 *Anadolu*, 26 Mayıs 1940.

11 *Anadolu*, 23 Haziran 1940.

12 *Anadolu*, 10 Nisan 1940.

13 *Anadolu*, 21 Nisan 1941.

14 **Anavatan'a Göç Edenler: Türkiye Cumhuriyeti'nde (1923–1938) Mübadil, Muhacir ve Mülteciler, Genel bir Bakış**, Yay. Haz. Neziha Başgelen, Arkeoloji Sanat yay., İstanbul, 2008, s. 15.

15 *Aynı kaynak*; s. 21.

Gelen mübadil ve mültecilere ne derece imkânlar sağlanabiliyordu? Yangında zarar gören ve çoğu yok olan hane, işyeri, bağ ve bahçeler mevcut ihtiyaçları karşılar durumda mıydı? Gelenlere kalacak yer sağlanamazsa, meskûn olan yerli halkla aynı evde yaşamının ne gibi zorlukları vardı? Soru işaretlerinin bitmediği bu dönemde hastalıklar¹⁶ da kol geziyordu. Bununla birlikte şehrin su¹⁷, elektrik, yakıt, ihtiyaç vb. bir sürü ihtiyaçları vardı ki; bunlar muhtemel afetlere karşı direnemeyecek, hatta belki de yeni afetlere kapı açacaktı...

İzmir yangınında yok olan bölgelerin imarı ve yeniden yapılanması süreci, 1940'lara kadar uzayacak¹⁸, bu tarihlere kadar kentteki yapısal faaliyetler imkânlar çerçevesinde devam edecekti.

Yangın sonrasında İzmir'i ziyarete gelen I. Kolordu Komutanı İzzettin Paşa'nın yaptığı incelemelere göre; 20.000–25.000 bina tahrip olmuştu. 1923 yılında, İstatistik Müdürlüğü'nün ortaya koyduğu verilere göre; İzmir'de bulunan 42.945 hainenin 14.004 adedi tamamen yanmış, işyerlerinin büyük kısmı yok olmuş, geriye 9.696 mağaza ve dükkân kalmıştı. Ayrıca bu dönemde eğitim ve sağlık hizmetleri durma noktasına gelmiş, Rum ve Ermenilerin şehri terk etmesiyle İzmir nüfusunda büyük bir düşüş yaşanmıştı¹⁹. İzmir vilayet merkezinin nüfusu bu dönemlerde şöyleydi:

<u>Yıllar</u>	<u>Kadın</u>	<u>Erkek</u>
1923	73363	83375 ²⁰
1924	85310	85376
1925	77881	88088
1926	81271	91503

1923 yılında İzmir merkez kazasının toplam nüfusu 161.138 iken, 1926 yılında bu sayı 172.774'e yükselmişti²¹.

Şehirde oluşan nüfus boşluğunu, göç edenlerle aynı işi yapan İzmirli Yahudiler, Türklerden daha çabuk bir vaziyette doldurmuşlardı. Türklerle işbirliği kurup, şehrin yeniden yapılanması ve canlanması yönünde kalkınmaya önayak olmaya çalışmışlardı. Avrupa, bu dönemde tıpkı Rum ve Ermenileri Türklerle karşı karşıya bıraktığı gibi; bu işbirliğine de mani olmak için Yahudileri İzmir'de ayaklandırma

16 Bunun bir örneği; Selanik'te Türk muhacirler arasında veba hastalığının yaygınlaşması ve tehlike saçmasıdır. *İleri*, 18 Temmuz 1340.

17 İzmir şehrindeki su sorunu, bu dönemlerden itibaren 1940'lı yılların gazetelerinde bile gündem tutmuştur. Bkz. *Tevhid-i Efkâr*, 21 Temmuz 1923, *Tanin*, 18 Ağustos 1923, *Cumhuriyet*, 29 Haziran 1341, *Anadolu*, 13 Şubat 1940.

18 E. Serçe vd., **a.g.e.**, s. 5.

19 E. Serçe vd., **a.g.e.**, s. 15, 16.

20 *Ahenk*, 16 Temmuz 1923 tarihinde basında yer alan bilgilere göre İzmir sınırları içindeki tüm erkeklerin sayısı ise 179.346'dır.

21 *Ahenk*, 5 Temmuz 1928.

girişiminde bulunmuştu. Ancak, Yahudilerin, gerek ekonomik sıkıntıları gerekse iş arayışı içine düşmüş olmaları buna meydan vermemişti²².

Avrupa basınında başlıklar, genellikle; büyük yangın sonrasında şehrin harabeleriyle ilgiliydi. Amaç, İzmir’e yapılacak yatırımları caydırıcılıkla engellemek idi. Öyle ki, yangın sonrası İzmir yapılanmaya başlamadan önce, “şehirde bir çiviye duvara çakmayı bilmeyen altı kişinin olmadığı” yönünde bilgiler veriliyordu²³. Birçok Avrupalı finans ve teknik şirket kuruluşları, yıkılan İzmir için bol miktarda yanlış yapılanma umutları yaratıyorlardı. Hâlbuki İzmir’de halen dönen fabrika çarkları, atölyeler ve inşaat işçileriyle uzmanları imar için yoğun bir biçimde çalışıyorlardı. Elbette ki, istenilen noktada bu yapılamıyordu; ancak Avrupa basınında çıkan bu tür haberler de asılsız söylemlerden ibaretti²⁴.

1924–1925 döneminden itibaren “Güzel İzmir”in imarına hız verilmiş²⁵, 1927–1928 yıllarında da aynı istikrarla devam edilmişti. Yangından sonra kimi binalar ayakta kalmış; bunlardan bazıları da sonraki dönemlerde çeşitli afetlerden zarar görmüştü²⁶.

Sonuç

İzmir’in kaderi bu büyük yangınla birlikte şüphesiz büyük oranda değişmişti. Yeni bir İzmir inşa etmek üzere dış ülkelerden yetkili kimseler getirildi. İmarla başlatılan yeniden yapılanma süreci, bütçe olarak, ağzına kadar dolu bir kesenin varlığını gerektiriyordu. Bu dönemlerde alevlenen mübadiller konusu da bu zor sürecin içinde adeta bambaşka bir süreç başlatmıştı.

İzmir, bu dönemde yaşam standartları açısından büyük bir düşüş yaşamış, yıllarca da bunun tesirinden kurtulamamıştı. Şehirde çıkan yangın, mesken kalıntılarının kömürleşmiş görüntüsü gibi, İzmir’in de hayatını karartmıştı. Ev, yol, ulaşım, su, sağlık, güvenlik, iş, geçim ve daha bir sürü ciddi sorun İzmir’in kurtuluşundan sonraki yarım asrına damgasını vurmuştu. Bu süreç daha da kötü geçebilirdi. Ancak, İzmir’in başında, buna müsaade etmeye gönül el vermeyecek ve yaşam kalitesinin artmasını sağlayan çalışmalarıyla İzmir’de adeta seferberlik ilan edecek olan birçok yetkili isim vardı.

22 İlhan Pınar, **Gezginlerin Gözüyle İzmir; Karl Klinghardt’ın İzmir’i (1924)**, Akademi Kitabevi, İzmir, 1997, s. 56.

23 Her şey bir yana; bu dönemlerde İzmir’de bir bağırsak fabrikasının kurulacağı yönündeki kapalı zarf usulü inşaat ihalesi bile bu tezi çürütmeye yetmektedir. Bkz. *İleri*, 11 Temmuz 1924.

24 İ. Pınar, **a.g.e.**, s. 59, 62.

25 *Ahenk*, 17 Eylül 1341.

26 Bu konuda ayrıntılı bilgi ve günümüze intikal eden binalar için bkz. A. Nedim Atilla, **Gelişen İzmir, 1927-1928 İzmir Belediyesi Albümü’ne 2001 Yılından Bir Bakış**, İzmir Büyükşehir Belediyesi yay., İzmir, 2001. Büyük yangından önceki dönemlerde İzmir yöresinde faaliyette olan resmi ve özel binalar, fabrikalar ve bazı kurum binalarının istatistiki verilerini; yangında kaybedilen binaların oranını değerlendirme ve kıyas açısından ayrıca bkz. **İzmir ve Çevresi Resmî, Özel Binalar İstatistiği, 1918**, Haz. Erkan Serçe, Akademi Kitabevi, İzmir, 1998.

KAYNAKÇA

1. Gazeteler

Ahenk

Anadolu

Cumhuriyet

İleri

Tanin

Tevhid-i Efkar

2. Kitaplar ve Makaleler

Anavatan'a Göç Edenler: Türkiye Cumhuriyeti'nde (1923-1938) Mübadil, Muhacir ve Mülteciler, Genel bir Bakış, Yay. Haz. Nezh Başgelen, Arkeoloji Sanat yay., İstanbul, 2008.

ARI, Kemal, **Büyük Mübadele**, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, 2003.

_____, **Üçüncü Kılıç: İzmir'in Kurtuluşu ve Yüzbaşı Şerafettin**, Zeus yay., İzmir, 2006.

ATILLA, A. Nedim, **Gelişen İzmir, 1927-1928 İzmir Belediyesi Albümü'ne 2001 Yılından Bir Bakış**, İzmir Büyükşehir Belediyesi yay., İzmir, 2001.

BÖKE, Pelin, **İzmir 1919-1922 Tanıklıklar**, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, 2006.

GÖZCÜ, Alev, "Bir İntiharın Sosyo-Ekonomik Arka planı: Dünya Ekonomik Bunalımının İzmir Örneğinde Gündelik Yaşama Yansımaları", **Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi**, VI/14, (2007/Bahar).

İzmir ve Çevresi Resmî, Özel Binalar İstatistiği, 1918, Haz. Erkan Serçe, Akademi Kitabevi, İzmir, 1998.

KAYA, Mevlüt, "1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'nda İzmir'de Yankesicilik, Gasp ve Hırsızlık Faaliyetleri", **İzmir Tarih ve Toplum**, sayı: 5, Haziran-Eylül 2009, Şenocak yay., İzmir 2009.

MARTAL, Abdullah, **Belgelerle Osmanlı Döneminde İzmir**, Yazıt yay., İzmir, 2007.

PINAR, İlhan, **Gezginlerin Gözüyle İzmir; Karl Klinghardt'ın İzmir'i (1924)**, Akademi Kitabevi, İzmir, 1997.

SERÇE, Erkan, vd., **Küllerinden Doğan Şehir**, İzmir Belediyesi yay., İzmir, 2003.

Nihad Sami Banarlı'nın Edebiyat Tarihçiliği

Nihad Sami Banarlı And His Contributions to Writing Literary History

Necati TONGA*

Özet:

Edebiyat ve tarihin kesişim noktasında ortaya çıkan edebiyat tarihi, edebî eserleri, şahsiyetleri ve edebiyat olaylarını kronolojik bir şekilde inceleyen bir disiplin olarak tanımlanmaktadır. Bu disiplinin ilk örnekleri, Batı edebiyatlarında ortaya çıkmıştır. Divan şairlerinin biyografileriyle birlikte dönemin edebî eserlerini de değerlendiren şura tezkireleri, türün Türk edebiyatındaki ilk örnekleri olarak kabul edilmektedir.

Gustave Lanson'un fikirlerinden etkilenen Fuad Köprülü, Türk edebiyatında batılı anlamda edebiyat tarihçiliğimizin kurucusudur. Köprülü yazdığı eserlerle kendinden sonraki edebiyat tarihçilerinin pek çoğunu etkilemiştir. Fuad Köprülü'nün etkilediği bu isimlerin başında aynı zamanda öğrencisi olan Nihad Sami Banarlı gelmektedir. Bu makalede Nihad Sami Banarlı'nın edebiyat tarihçiliği; yazarın edebiyat tarihi ile ilgili düşünceleri, etkilendiği isimler, metodu ve bu sahada yazdığı kitaplardan hareketle bir bütün hâlinde incelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat tarihi, edebî eser, Fuad Köprülü, Nihad Sami Banarlı, millî romantizm.

Abstract:

Literary history is defined as a discipline that examines literary works, writers, literary events in a chronological order. The first examples of this discipline emerged in Western literatures. In Turkish literature tezkires, which evaluate some Divan poets and their works, are accepted as the first examples of this kind.

Fuad Köprülü, who was affected by the ideas of Gustave Lanson, is the founder of a literary history writing in a Western sense in Turkish literature. He became a leading figure and an example with his works about this issue. Many writers of literary history have been affected by his views. One of these writers was Nihad Sami

1 Gazi Üniversitesi, Yeni Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı Doktora öğrencisi, necati.tonga@gmail.com, Kırıkkale.

Banarlı, who was also one of his students. This article discusses Nihad Sami Banarlı's way of writing literary history based on his ideas about literary history writing, the persons who affected him, his method in writing and his books in this field.

Key words: Literary history, literary work, Fuad Köprülü, Nihad Sami Banarlı, national romanticism.

I.Giriş

Edebiyat biliminin bir alt dalı olan edebiyat tarihi, en özlü bir şekilde “*tarihî şartlar içinde gelişen bir sanat olarak edebiyatı da diğer toplum müesseseleri gibi tarihin içinde ele alan bir disiplin*” (Enginün, 1977: 443), “*edebî eser ve şahsiyetleri kronolojik ve sistematik olarak inceleyen bilim alanı*” (Okay, 2005: 205) olarak tanımlanmaktadır. Edebiyat ile tarihin kesişim noktasında ortaya çıkan ve çoğu zaman edebî tenkid ile bir arada ilerleyen bu disiplinin ilk örnekleri, Batı edebiyatlarında görülmüştür.

Edebiyat tarihi türünün Türk edebiyatındaki gelişiminde ilk durak ise, şairlerin biyografileriyle birlikte edebî eser değerlendirmelerini de içeren şuaara tezkireleridir. Prof.Dr. Nâzım Hikmet Polat, tezkirelerin edebiyat tarihçiliğimizdeki yerini şöyle belirler:

“*Klasik edebiyatımız döneminde, şiire dayalı edebiyatımızın tarihçiliği şuaara tezkireleriyle yapılıyordu. Durağan bir toplum hayatı için birbirinden çok farklı olmayan bu eserler, kendi alanında yeterli kaynaklardı; çünkü şairleri unutulmaktan kurtarmak gibi bugün için artık çok küçük görünen bir hedefe hizmet ediyorlardı.*” (Polat, 2005: 3)

Edebiyatımızda isminde bilinçli bir tercihle “edebiyat tarihi” ifadesi kullanılan ilk edebiyat tarihimiz, Abdülhalim Memduh’un 1888’de kaleme aldığı **Tarih-i Edebiyat-ı Osmâniyye**’sidir. Bu eser, tezkirecilikten edebiyat tarihçiliğine geçişte bir merhale olması bakımından önemlidir (Çetin, 1991:143). A.Memduh’tan sonra **Şahabettin Süleyman, Faik Reşad, Mehmet Hayrettin** kaleme aldıkları edebiyat tarihleri ile türün edebiyatımızdaki gelişimine katkı sağlamışlardır.

Gerek Şahabettin Süleyman’la birlikte yazdığı ortak edebiyat tarihi ile gerekse daha sonra yazdığı müstakil edebiyat tarihi örnekleri ile **Fuat Köprülü**; Türk edebiyatında, edebiyat tarihinin ilmî bir disiplin olması yolunda en çok hizmet eden isimdir. Fuad Köprülü, edebiyat tarihi yazıcılığını temellendirmeye çalışması ve türe ilmî bir disiplinle yaklaşması bakımından Türk edebiyatında edebiyat tarihçiliğinin kurucusu kabul edilmektedir. Lanson’un “*Edebiyat tarihi, medeniyet tarihinin bir cüz’üdür.*” şeklindeki fikrini Türk edebiyatı tarihi yazıcılığında uygulayan Fuad Köprülü, düşünceleri ve yazdığı eserlerle kendinden sonraki edebiyat tarihçilerinin pek çoğunu etkilemiştir. Fuad Köprülü’nün etkilediği bu isimlerin başında aynı zamanda Köprülü’nün öğrencisi olan Nihad Sami Banarlı gelir.

Bu çalışmada Nihad Sami Banarlı’nın edebiyat tarihçiliği; yazarın edebiyat tarihi ile ilgili düşünceleri, etkilendiği isimler, metodu ve bu sahada yazdığı kitaplarından hareketle bir bütün hâlinde incelenmeye çalışılacaktır.

II. Nihad Sami Banarlı'nın Edebiyat Tarihçiliği

A. Nihad Sami'nin edebiyat tarihi kavramı ile ilgili düşünceleri ve etkilediği isimler

Nihad Sami Banarlı; tiyatro, roman, şiir, hikâye gibi edebî türlerde kalem oynatmasına rağmen özellikle edebiyat tarihçiliği, münekkitliği ve fikir adamı yönüyle ön plâna çıkan bir isimdir. Uzunca yıllar çeşitli kurumlarda edebiyat öğretmenliği yapan Nihad Sami için edebiyat, gençliğe millî şuuru yerleştirmek için bir araçtır. Banarlı'ya göre “*edebiyat*” ve “*dil*”, milletten ve millî maziden ayrı varlıklar değildir. Banarlı, “*Dil ve Edebiyat Dersleri*” adlı yazısında bu konuda şu fikirleri öne sürer:

“*Türk dili ve edebiyâtı dersleri, çocuklarımıza millî dilin, Türk edebiyâtının ve Türk edebiyâtı târihinin öğretilmesi içindir. Bu dersler, millî şahsiyeti olan bir zevkin, böyle bir kültür ve tefekkürün gelişmesini sağlar. Bunu yaptıği ölçüde vazifesini de yapmış olur.*” (Banarlı, 2004 a: 254)

Nihad Sami'nin bütün eserlerinin arka plânında “*Millî Romantizm*” adını verdiği kavramın ve bu fikir sayesinde Türk milletini yükseltmek idealinin olduğu görülür. Birol Emile göre Nihad Sami'nin bütün eserleri bu fikrin bir açılımıdır:

“*Millî Romantizmin İdraki*” üzerinde bu kadar uzun duruşum sebepsiz değildir. Çünkü Şiir ve Edebiyat Sohbetlerindeki hemen bütün makaleler bu etraflı makalenin ana fikrini genişleten, geliştiren, pek çok örnekle delillendirilip tekrar tekrar doğrulayan fikir ve duygu motiflerinden ibarettir. Yalnız bu kitap değil, bütün öteki eserler de hep aynı ‘idrak’le yazılmıştır. Bu bakımdan ben zannetmek isterim ki, Nihad Sami Banarlı'nın tek ilim, fikir, edebiyat, hatta hayat çizgisi budur.” (Emil, 2004:XIV)

Bu sebeple yazarın “*Millî Romantizmin İdraki*” başlıklı yazısı, onun düşünce dünyasını ve dolayısıyla edebiyat tarihçiliğini çözmemiz için anahtar bir konumdadır. Nihad Sami, “*Bu idrak, bütün milletlerden çok, bugünkü Türkiye Türklerini yükseltecektir*” notuyla yayınladığı bu uzunca yazısında millî romantizmin ne olduğunu ve tarihi gelişimini ayrıntılarıyla inceler. Ona göre “*Millî romantizm, milletlerin dilde, kültür, sanat ve edebiyatta kendilerini bulmaları, kendilerine gelmeleri demektir*” (Banarlı, 2004b:16) ve Türkiye'nin ihtiyacı olan şey de böyle bir millî romantizm hamlesidir.

Banarlı, bugünkü Avrupa medeniyetinin temelinde millî romantizmin bulunduğunu belirterek edebiyattan mimariye, musikiden felsefeye bu duruma pek çok örnek gösterir. Türk edebiyatında millî romantizmin, Yahya Kemal ile birlikte bilinçli bir şekilde ortaya konulmaya başladığını belirten Banarlı, şairin *Açık Deniz* ve *Süleymaniye'de Bayram Sabahı* adlı şiirlerinin de bu mefkûre etrafında yazılmış iki âbide eser olarak nitelendirir. Nihad Sami, adı geçen yazısını Türkiye'nin gelişmesi için millî romantizmi idrak etmek ve bu uğurda yaşamak gerektiği düşüncesiyle bitirir:

“*Millî romantizmin idrâki, hergün yanubaşından körçesine geçilen bütün millî sanat eserlerinin, millî ve târihî zaferlerin ve faziletlerin, birgün, bütün ihtişamıyla*

farkına varmaktır. Bunu idrâk etmek, bununla gururlanmak ve bunlardan yeni millî-medenî hamleler için gerekli gücü almaktır.

Türk milletinin ise millî romantizmini idrâk etmesi için kütüphâneler, müzeler, şehirler ve vatanlar dolusu eseri vardır.

O kadar ki Türk çocuklarına millî mâzilerinin destân devirleri yanında, meselâ eskisinden çok iyi bilinen İslâm medeniyeti asırlarındaki büyüklüğü tanıtılsa kâfidir. Hatta yalnız Selçuk ve bilhassa Osmanlı asırlarındaki millî ve medenî üstünlüğümüz, milletimizi nice asırlar ve çağlar boyunca ayakta tutacak kadar sağlam temeldir. Bunun için millî tarihimizi çocuklarımıza, bugüne kadar yapıldığı gibi küçük düşürecek değil, yâhut, tamâmıyla ters tesîr uyandıran bir hiylekârlıkla, kof fakat mübâlâğalı, sahte bir lisân kullanıp göklere çıkararak değil, kendi tabîi bütünlüğü içinde, yalansız, yanlışsız ve iftirâsız tanıtmamız kâfidir.

Türk çocuğu, millî cevherindeki hâlis altunu ancak ve o zaman tanıyacak ve korkunç bir aşâğılık duygusu içinde, başkalarının, hattâ kendi can düşmanlarının hayrâmı olmak gibi bir dalâlete düşmeyecektir.

Neticede kendisine üstün kudret verecek en büyük duyguyu, tamamiyle haklı bir yukarılık duygusunu duyacaktır.”(Banarlı, Nisan 1972: 31-32)

Banarlı, Kubbealtı Akademi Mecmuası'nın ilk sayısında yayınlanan “Beyannâme” başlıklı yazısında millî romantizmin edebiyat ve dil sahasında gençler tarafından nasıl idrâk edilmesi ve uygulanması gerektiğini şöyle özetler:

“Dilde, edebiyatta, duyuş, düşünüş ve davranışta Türk üslûbuna ve millî mâziden kuvvet almaya ehemmiyet veriniz. Türkler, İslâm medeniyetine hangi üslûpla girdiler? Çok kısa bir zamanda, girdikleri medeniyetin üstün milleti olmayı hangi faziletleriyle başardılar? Bunları düşünmek ve târihte büyük hamleler yapmış bir millete mensup olmanın samîmî hazzını ve gurûrunu duymak, size bu yolda destek olacaktır.

Tarihinizi bu bakımdan araştırınız. En uzak ve en yakın mâzînizde böyle millî davranışların nice parlak örneklerini bulacaksınız.

Biz o inançtayız ki milletimizin, bu arada dilimizin ve edebiyatımızın yarınında da böyle azîz örnekler görülecektir.” (Banarlı, Ocak 1972: 20-21)

Beyannâme başlıklı yazısı, Banarlı'nın gençlere edebî bir vasiyetnâmesi olduğu kadar yazarın edebiyata, dile ve edebiyat tarihine bakışını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Nihad Sami Banarlı'nın bütün eserlerinin olduğu gibi edebiyat tarihçiliğinin temelinde de yazarın yukarıda özetlemeye çalıştığımız düşünceleri belirleyici olmuştur. O, edebiyat tarihçiliği yazıcılığında millî romantik bir tarz ile hareket etmiş ve eserlerini bu minval üzerinde yazmıştır.

Nihad Sami'nin edebiyat tarihçiliğinin temelinde pragmatik bir anlayışın yattığı rahatlıkla söylenebilir. O, edebiyat tarihlerini millî romantik duyuş tarzını idrak etmiş, bu uğurda yaşayan şuurlu bir Türk gençliği yetiştirmek için kaleme almıştır. Banarlı'ya göre edebiyat tarihini bilmek, “bir milletin mâzide çarpan kalbini, düşünen dimâğını ve yaratan zekâsını tanımak”(Banarlı, 2004 b:40) demektir.

Yazar, “Edebiyat Tarihi” adlı yazısında, lise ve fakültelerinde edebiyat eğitimi hususunda gördüğü eksiklikleri eleştirel bir tutumla belirterek edebiyat tarihi derslerinin önemine dikkat çeker:

“Dokuz, on yıldan beri liselerimizde edebiyat târihi öğretimi ısrarla gevşetilmiş ve bu hâdisenin zararlı neticelerine varılmıştır: Şimdi bir çok gençlerimiz, milletimizin bir târih boyunca yetiştirdiği edebî iftihârlarımızı, ancak bir akşam vuzuhsuzluğu ile, hayâl meyâl tanıyorlar. Yeni nesiller sistemli, muhakemeli ve mukayeseli bir edebiyat tarihi kültüründen hemen tamâmiyle mahrumdur.

Millî kültürün sağlam temellerinden biri olan edebiyat târihinin, yıllardan beri yalnız liselerimizde değil, bizzat edebiyat fakültelerimizde dahi sistemli, metodlu ve müselsel bir hayatı yoktur.”(Banarlı, 2004b: 40)

Ona göre; edebiyat, dil, tarih ve edebiyat tarihi derslerine gereken önem verilmesi, bu dersler gençlerin kalbinde millî ve medenî hamlelere temel vazifesi gören millî romantizm duygusunu yerleştirmek için bir propaganda vazifesi görmelidir. Banarlı'ya göre edebiyat tarihi “beşerî ve içtimâî ihtiyaç ve hâdiselerden doğan müselsel bir tefekkür, sanât ve meseleler tarihi” olduğu için Türk okullarında birinci plânda okutulması gereken bir millî kültür dersidir.(Banarlı, 2004 b:43)

Banarlı, **Edebî Bilgiler** adlı kitabında “edebiyat tarihi”ni tarihin bir alt dalı olarak ele almış ve şöyle tanımlamıştır:

“Bugün edebî nevilere arasında sayılabilecek yegâne tarih, Edebiyat tarihidir. Çünkü edebiyat tarihi edebî olayların tarihidir. Bu tarihin vazifesi bize, edebî hareketleri, edebî meslekleri, edebî şahsiyetleri ve edebî eserlerdeki sanât meziyetlerini bildirmektir.”(Banarlı, 1948 a:205)

Banarlı'ya göre edebiyat tarihinin edebî hadiselerden bahsettiği için artistik bir dille yazılacağını düşünmek yanlıştır. Yazar, edebiyat tarihinin ilim dili ile yazılmasını gerektiğini belirtir ve şu yorumları yapar:

“Mecazlı, istiâreli, vezinli, kâfiyeli bir sanat dili ile yazılan edebiyat tarihlerinin hiçbir ilmî değeri yoktur. Edebiyat tarihi de medeniyet tarihi gibi, hakikî ifade ile yani ilim dili denilen ciddî ve mecazsız bir lisanla yazılır. Bu çeşit eserlerde romanda olduğu gibi, okuyucuyu sürükleyen bir sanât diline lüzum yoktur. Çünkü iyi bir ilim dilinin bize yeni ve güzel bilgiler verdiği için, kendine mahsus çekici ve sürükleyici meziyetleri vardır. Sanât hareketlerine karşı duyduğumuz alâka ile birleşen ilmî sezîşlerin ve ilmî buluşların da ayrı bir güzelliği olmak gerekir.”(Banarlı, 1948:206)

Nihad Sami'ye göre her edebî hareket, bir içtimâî hareketle ilgili olduğu için edebiyat tarihi de medeniyet tarihinden ayrı düşünülemez. Bu sebeple edebiyat tarihi yazılırken; edebî eserler, edebî hareketler, dönemler, şahsiyetler... medeniyet tarihinin verdiği bilgilerle birlikte okura sunulmalıdır.(Banarlı, 1948:205-206) Yazar, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi'nin önsözünde “edebiyat tarihi, edebî eser ve hadiseleri tarihî, coğrafi, içtimâî, psikolojik ve estetik hadiselerin aydınlığında görüp gösterebildiği ölçüde edebiyat tarihidir”(Banarlı, 1998:I) demiştir.

Fuat Köprülü'nün edebiyat tarihi ile ilgili aşağıdaki fikirleri, Banarlı'nın edebiyat tarihçiliğine de yön vermiştir:

“Şimdiye kadar ne bir bütün halinde, ne de müteferrik devirleri ve şahsiyetleri bakımından bir ciddi tedkike mazhar olmıyan zavallı Türk edebiyatını tedkik edecek müverrih, henüz yazılmıyan Türk medenî ve siyasî tarihini de tedkik ve canlandırma zahmetine katlanmak mecburiyetindedir.”(Köprülü, 2004: 22)

Yazarın edebiyat tarihinin medeniyet tarihinden ayrı düşünülmemeyeceği yönündeki fikirleri, *Gustave Lanson*'un ve *Fuad Köprülü*'nün edebiyat tarihçiliği anlayışını devam ettirmek gayretinde olduğunu göstermektedir.

Şüphesiz ki Banarlı'yı edebiyat tarihi yazıcılığında en çok etkileyen isim, Fuad Köprülü'dür. Nihad Sami, pek çok yazısında Köprülü'ye karşı hayranlığını ve Fuad Köprülü'yü edebiyat tarihçiliğinde kendisine örnek aldığı ifade etmiştir². Banarlı, Darülfünun'a bizzat Fuad Köprülü'nün yaptığı bir imtihanla girmiş ve yıllarca *Nihal Atsız*, *Orhan Şaik Gökyay*, *Tahsin Banguoğlu*, *Pertev Naili Boratav* gibi sınıf arkadaşlarıyla Köprülü'nün rahle-i tedrisinden geçmiştir. Banarlı, kendisinin de etkisinde kaldığı Fuad Köprülü'nün ilmî metodunu bir yazısında şöyle açıklar:

“Bu ilim, gerçekleri, mukayeseli edebiyat metoduyla meydana çıkaran; araştırmalarını genetik metodla yapan; yâni, herhangi bir tarih ve edebiyat târihi problemini, bütün milletlerin târihinde en eski mâzîsinden bugüne kadarki tekâmül çizgisi üzerinde inceleyip tanıyan bir ilimdir. Aynı zamanda fiş usulüyle çalışan büyük âlim, târih, sosyoloji, estetik ve edebiyat problemlerini, tecrübi ilimlerin laboratuar çalışmaları andırır bir araştırma ile inceleyerek müsbet neticeye varan, ciddi ve sabırlı bir ilmin temsilcisidir.”(Banarlı, 2009:249)

Banarlı, hocasının ilmî metodu ile ilgili yukarıda yazdıklarını sonraları kendi eserlerinde uygulamış, örneğin pek çok eserini hocasından tevarüs eden fiş metodu ile kaleme almıştır. Resimli Türk Edebiyatı Tarihi'nin ikinci cildi yayınlanmadan Nihad Sami vefat edince, öğrencisi Nermin Suna Pekin eldeki fişlerden hareketle ikinci cildi yayınlamıştır.

Nihad Sami'nin edebiyat tarihçiliğinde etkili olan diğer isim, Yahya Kemal'dir. Banarlı, uzunca yıllar Yahya Kemal'in bulunduğu edebî mahfillere devam etmiş ve onun sohbetlerinden feyiz almıştır. Bu sebeple Nihad Sami'nin düşünce ve duygu dünyasının şekillenmesinde Yahya Kemal'in rolü büyüktür. Banarlı'nın çeşitli yazıları ve kitapları, Yahya Kemal'le müzakere edilerek onun eleğinden geçmiş, yayına hazırlanmıştır.

Banarlı, Köprülü'den aldığı ilmî disiplinle ve Yahya Kemal'den aldığı estetik zevkin sentezini yapmış ve edebiyat tarihlerini bu doğrultuda kaleme almıştır. Nitekim Resimli Türk Edebiyatı Târihi adlı kitabının önsözünde Fuad Köprülü'nün ve Yahya Kemal'in kendisi üzerindeki etkisini şu sözlerle belirtmiştir:

2 Daha fazla bilgi için yazarın “*Fuad Köprülü*”, “*Fuat Köprülü ve Türk Dili*”, “*Köprülü'nün Hayatından Çizgiler*” adlı yazılarına bakılabilir: Banarlı, Nihad Sami, *Kitaplar ve Portreler*, 2.Bas., Kubbealtı Neşriyatı Yay., İst., 2009, s.247-303

“Burada derin bir iftiharla ifade edilmelidir ki bu kitapta tutulan metod ve sabırlı araştırmalarla elde edilen nice bilgiler, müellifinin kendisinden derin bir Edebiyat Tarihi zevki ve kültürü tevârus ettiği, aziz hocası **Fuad Köprülü**’den alınmış feyizle bir araya getirilmiştir. Çünkü Türkiye’de Türk Edebiyatı Tarihçiliğinin ilk ve gerçek kurucusu Fuad Köprülü’dür.(...)”

Yine aynı iftiharla ifade edilmelidir ki bu kitabın ihtivâ ettiği birçok bahisler, 20 yıl süren bir zaman içinde, edebiyatımızın birçok devrelerini vukufla bilen **Yahya Kemal**’le müzakere edilerek, onun büyük kültüründen ve nâfiz görüşlerinden alınan feyizle bütünlenmiştir.”(Banarlı, 1998:II)

Banarlı, edebiyat tarihi türünde biri ortaklaşa diğeri müstakil olmak üzere iki eser kaleme almıştır. Şimdi Banarlı’nın edebiyat tarihi ile ilgili görüşlerinin bu türde yazdığı eserlerine nasıl yansıdığını inceleyelim:

B. Nihad Sami Banarlı’nın Edebiyat Tarihi Hakkındaki Düşüncelerinin Bu Türde Yazdığı Eserlerine Yansıması

B. 1. Başlangıçtan Tanzimat’a Kadar Türk Edebiyat Tarihi

Banarlı, 1930 yılından itibaren çeşitli liselerde edebiyat öğretmeni olarak görev yapmış, pek çok Türk gencinin yetişmesine hizmet etmiştir. Bu sebeple eğitimci kimliği ön plana çıkan bir şahsiyet olan Nihad Sami’nin yazdığı eserlerin temelinde daima eğitimci bir bakış açısı görülür. 1940 yılından itibaren liseler için ders kitapları yazmaya başlayan Nihad Sami’nin edebiyat tarihi alanında yayınladığı ilk eser, 1940 yılında Hıfzı Tevfik Gönensay’la ortaklaşa yazdıkları **Başlangıçtan Tanzimat’a Kadar Türk Edebiyat Tarihi**’dir.

Değişen ders programına uygun olarak bir ders kitabı olarak yazılan bu edebiyat tarihinin iç kapağında “*Maarif Vekilliği tarafından liselerin 10.sınıflarında yardımcı kitap olarak*” okutulmasına karar verildiğine dair bir not vardır. Eserin ön sözünde yazarlar, edebiyat tarihinin ülkemizde yeni gelişmeye başlayan bir bilgi alanı olduğunu belirterek kendilerinden önce yazılan edebiyat tarihlerindeki eksikliklerle yanlışlıkları şöyle sıralarlar:

“Bundan yirmi beş otuz sene evveline kadar edebiyatımızın tarihine ait malûmatımız pek noksandı. Bu ilmin tedris ve tetkiki için tutulan yol da pek yanlıştı.

Bizden evvelki nesiller, Türk tarihini nasıl Osmanlılarla beraber başlamış zannediyorlarsa Türk edebiyatı tarihi için de ilk Osmanlı şairlerini bir mebde telâkki ediyorlardı. Bu nesiller için Türkün eski şerefli mazisi gibi eski fikir ve sanat hazineleri de meçhuldü. Yahut bize yabancı addedilerek bahse değer mahiyette görülüyordu.”(Gönensay-Banarlı, 1942:5)

Yazarların kendilerinden önce yazılan edebiyat tarihlerinden gördükleri en önemli noksan, edebiyat tarihimizi Osmanlı ile başlatmaları ve ağır bir dille yazılmalarıdır. Ziya Gökalp ve Fuad Köprülü’nün edebiyat tarihi alanındaki çalışmalarını takdirle anan Hıfzı Tevfik ve Nihad Sami, hazırladıkları edebiyat tarihinin önsözünde bu kitabı hazırlarken göz önünde bulundurdıkları esasları da şöyle açıklamışlardır:

a) Kitabı talebenin kolaylıkla ve seve seve okuyup anlayabileceği sade ve açık bir üslûpla yazmak.

b) İslâmiyetten evvelki Türk edebiyatının ana çizgilerini en son malûmata göre toplu bir suretle göstermek.

c) Gerek halk, gerek tasavvuf ve gerek divan edebiyatının başlıca şahsiyetlerini biyografik mâlumata kısa keserek tahlil ve tenkit suretile talebeye tanıtmak.

d) Bu muhtelif zümrelere mensup ikinci, üçüncü derecedeki şahıslar üzerinde fazla durmuyarak bunlardan nisbeten ehemmiyetli olanları devirleri içinde işaret etmek suretile iktifa etmek.

e) Edebî devreleri asırlara göre taksim ettikten sonra her asrın tarihî simasını esas çizgileriyle talebenin gözü önünde canlandırmak.” (Gönensay-Banarlı, 1942:6)

Hıfzı Tevfik ve Nihad Sami, hazırladıkları ders kitabının ilk bölümünde edebiyat tarihini şöyle tanımlarlar:

“Milletlerin edebiyat sahasında yetiştirdikleri büyük şahsiyetleri ve onların meydana getirdikleri edebî eser ve hareketleri tanıtmak için yazılan tarihe de **edebiyat tarihi** denir.” (Gönensay-Banarlı, 1942:7)

Yazarların **Başlangıçtan Tanzimat’a Kadar Türk Edebiyat Tarihi** adlı eserlerinde uyguladıkları usûl, Fuad Köprülü’nün Lanson’dan hareketle Türk edebiyatında uygulamaya çalıştığı edebiyat tarihi usûlünden farksızdır:

“Edebiyat tarihinde usul, sanatkârları ve sanat eserlerini, vücuda geldikleri muhit ve zamanın şartları arasında tetkik ederek, onların hakikî derecelerini göstermeğe çalışmak yoludur.

Bunun içindir ki edebiyat tarihi, milletlerin geçmiş zamanlarda yaşamış ve yayılmış oldukları coğrafi sahaları, o devirlerin siyasî ve içtimaî hayatını, dil, din, ahlâk, ekonomi, fikir ve sanat hareketleri gibi her türlü cemiyet müessesesi ve hadiselerini ehemmiyetle göz önünde bulundurmak zorundadır.

Böylelikle tetkik ettiğimiz eserlerin, hangi cemiyet ve fikir hareketlerinin tesirile meydana geldiklerini ve meydana geldikten sonra da hangi bedîî ve kültürel hareketlerin doğmasına sebep olduklarını anlamamız kolaylaşır.”

(Gönensay-Banarlı, 1942: 7-8)

Banarlı ve Gönensay’a göre sağlam bir edebiyat tarihinin yazılması için edebî ve içtimaî hadiselerin üzerinden epey zamanın geçmesi gerekir. Çünkü onlara göre edebiyat tarihi zamanımızdan uzaklaştıkça daha tarafsız hükümler verir ve günümüze yaklaştıkça bu hükümlere şahsi duygular karışabilir. Yaşanılan zamanın edebî eserleri üzerine incelemeler yapma işinin “tenkid” olduğunu belirterek edebiyat tarihi ile edebî tenkid arasındaki farka da dikkat çekerler.

Bu müşterek eserde isminden de anlaşılacağı üzere başlangıçtan Tanzimat’a kadar olan zaman dilimindeki edebiyat tarihimiz işlenmiştir. Yazarların edebiyat tarihimizi dönemlere ayırmadaki ana başlıklar da Fuad Köprülü’nünki ile aynıdır.

Köprülü'den farklı olarak yazarlar, edebiyat tarihlerine dördüncü bir dönem olarak Millileşme devri Türk edebiyatı³ adlı bir başlık eklemişlerdir:

“1.İslâmiyet'ten önce Türk edebiyatı

2.İslâm Medeniyeti tesiri altında Türk edebiyatı

3.Garp medeniyeti tesiri altında Türk edebiyatı

4.Millileşme devri Türk edebiyatı”(Gönensay-Banarlı, 1942:10)

Eserde aynı zamanda Türk edebiyatı lehçelere göre de tasnif edilmiş ve 1. *Çağatay lehçesi edebiyatı* 2. *Azeri lehçesi edebiyatı* 3. *Anadolu lehçesi edebiyatı* alt başlıkları açılarak ele alınan dönemler bu lehçelerin gelişimleri dikkate alınarak incelenmiştir. Gönensay ve Banarlı'nın edebiyat tarihlerinde uyguladıkları bir diğer dönemlere ayırma metodu ise zümrelere göre tasniftir. Bu tasnife göre Türk edebiyatı tarihi, 1. *Yüksek zümre edebiyatı* 2. *Türk halk edebiyatı* 3. *Tasavvuf edebiyatı* şeklinde üç kısma ayrılmıştır.

Kitabın İslâmiyet'ten Önce Türk Edebiyatı bölümünde başlangıçtan XI. asrın ortalarına kadar olan dönemdeki edebî ürünlerimiz *Şifahî edebiyat* ve *Yazılı edebiyat* başlıkları altında değerlendirilmiştir. Yazarlarına göre duygu ve düşünce malzemesi yerli ve millî olan bu devir edebiyatına *Millî Türk Edebiyatı* demek de mümkündür.

İslâmiyet'ten sonra Türk edebiyatı başlığıyla yazılan bölümde, önce Tasavvuf cereyanının gelişimi üzerinde durulmuş, daha sonra XIV. asra kadar Türk edebiyatının gelişimi zümrelere göre tasnif edilerek incelenmiştir. Bu bölümden sonra Türk edebiyatı, XIV. asırdan XIX. asrın ikinci yarısına kadar zümrelere ve lehçelere göre ayrılarak değerlendirilmiştir.

Kitabın bölümlere ve alt bölümlere ayrılışında “*asır-zümre-lehçe*” gibi birden çok sınıflandırma ölçütünün göz önüne alındığı görülmektedir. Bununla birlikte eserde uygulanan temel metod, ele alınacak dönemin sosyal, siyasî ve içtimâî gelişmelerle birlikte verilmesidir. Nitekim eserde her asrın edebiyatı ele alınmadan önce “*devrin medenî ve içtimâî durumuna toplu bir bakış*” başlığı altında dönemin özellikleri çeşitli cepheleriyle tanıtılmıştır. Eserin sonuna Bibliyografi adı altında bir kaynakça eklenmiştir.

Banarlı ile yazdıkları bu edebiyat tarihinin ikinci cildi, Hıfzı Tevfik Gönensay tarafından 1944 yılında *Türk Edebiyatı Tarihi Tanzimattan Zamanımıza Kadar* adıyla yayınlanmıştır(Gönensay:1944). Nihad Sami'nin Hıfzı Tevfik Gönensay ile birlikte yazdığı bu eser, Banarlı'nın daha sonra kaleme alacağı Resimli Türk Edebiyatı Tarihi adlı edebiyat tarihine bir hazırlık eseri olarak değerlendirilebilir. Nitekim bu eserde uygulan metod ve edebiyat tarihi yazıcılığı, Resimli Türk Edebiyatı tarihinde bir takım değişikliklerle birlikte genel olarak devam ettirilmiştir.

3 Nâzım Hikmet Polat, “*Türk Edebiyatı Tarihçiliğinin Neresindeyiz?*” adlı tebliğinde Hıfzı Tevfik ve Nihad Sami'nin ortaklaşa yazdıkları bu edebiyat tarihini, Köprülü tesirinin açık bir şekilde görüldüğü eserlerden biri olarak niteler ve Millileşme devri Türk edebiyatı adlandırmasının, bu iki yazarın müşterek eserinden önce Agâh Sırrı Levend'in *Edebiyat Tarihi Dersleri-Tanzimat Edebiyatı*(1934) adlı eserinde geçtiğini belirtir.(Polat,2005:)

B. 2. Resimli Türk Edebiyatı Târîhi

Nihad Sami Banarlı'nın edebiyat tarihi alanında yazdığı en önemli eser, **Resimli Türk Edebiyatı Târîhi**'dir. Önce fasiküller halinde basılmaya başlayan bu eser, 1948 yılında Yedigün Neşriyat tarafından kitap olarak neşredilmiştir. Yazar, on sekiz yıllık çalışma neticesinde ortaya çıkardığı kitabının önsözünde bu eseri yazış sebebini şöyle açıklar:

“Bu kitap, Türk edebiyatı tarihine yeni bilgiler katmak maksadile değil, fakat edebiyat tarihimizin Türk münevverlerince bilinmesi lâzım gelen büyük macerasını bir bütün hâlinde hikâye etmek ihtiyacile yazıldı. Liselerimizde ve Üniversitelerimizin Edebiyat Fakültelerinden başka bölümlerinde sistemli ve müselnel bir Türk edebiyatı tarihi görmeden yetişen bütün Türk aydınlarına armağan edilmek için yazıldı.”(Banarlı, 1948 b:3)

Resimli Türk Edebiyatı Târîhi'nin 424 sayfadan oluşan bu baskısında, Destanlar devrinden Servet-i Fünun dönemine kadar olan zaman dilimindeki edebiyat hayatımız incelenmiştir. Kısa zamanda tükenen eser, yazarı tarafından geliştirilerek (önce yine fasiküller hâlinde olmak üzere) yirmi iki yıl sonra 1972 yılında MEB Yayınları arasında yayınlanmıştır.

Nihad Sami Banarlı, kırk yıldan fazla bir zaman diliminde uzun çalışmalardan sonra hazırladığı Resimli Türk Edebiyatı Târîhi'nin bir bütün halinde yayınlandığını göremeden vefat etmiştir. Eserin ikinci cildinin kalan fasikülleri, Banarlı'nın öğrencisi Nermin Suner Pekin tarafından, yazarın fişlemelerinden ve notlarından hareketle düzenlenerek yayınlanmıştır⁴.

Banarlı, eserinin önsözünde Resimli Türk Edebiyatı Târîhi ile Türk edebiyatı tarihini bir bütün hâlinde hikâye etmek amacıyla yazdığını belirtir ve izlediği yöntemi şu şekilde açıklar:

“Edebiyat Târîhi, edebî eser ve hâdiseleri, târihî, coğrâfî, ictimâî, psikolojik ve estetik hâdiselerin aydınlığında görüp gösterebildiği ölçüde edebiyat târihidir. Onun içindir ki bu kitapta sâdece, edebiyâtımızın bellibaşlı şâir ve edîblerinin hayatlarıyla, tanınmış eserlerini sıralamak gibi, kolay ve basit bir yol takip edilmemiştir.”(Banarlı, 1998:1)

4 Nermin Suner Pekin, eserin kalan kısmını hazırlarken uyguladığı yöntemi şöyle açıklamıştır: *“Türk edebiyatı tarihinin XVII. yüzyıldan başlayacak ikinci cildi için her türlü hazırlığı tamamdı. Ancak sevgili hocanın ömrü ikinci cildin, birinci cildin ikinci baskısı basılmakta iken Hakk'ın rahmetine kavuştu ve kitabı tamamlama vazifesini bana bıraktı. Hastaneye yatmadan birkaç gün evvel müsveddeleri bana teslim etti, uzun ve tefferruatlı talimat verdi. Kalan kısmı onun verdiği talimat üzerine, vasiyetnamesi gereği, fişlerindeki tasnif ve tanzim edilmiş malzemeyi terki ederek meydana getirdim. Esasen devamlı benimle çalıştığı için az çok tertibini ve yapılacakları biliyordum. Müsveddeler hocanın güzel yazısı ile eski yazı yazılmış, ilâve edilecek metinler tespit edilmişti. Bunları daktilo edip matbaaya vermek o kadar zor değildi. Ancak müsveddeler bitmişti. Bundan sonrası hocanın eski kitaba yaptığı şerhler, fişler ve notlar halinde idi. Onları da verdiği talimat üzerine toplayarak, kendi yazılarından da faydalanarak, gücümün yettiği kadar tamamladım. Malzemeyi sıralarken, ikinci baskının birinci cildindeki metodu aynıyla takip ettim.”* Pekin, Nermin Suner, **Doğumunun Yüzüncü Yılında Nihad Sami Banarlı Hayatı Şahsiyeti ve Eserleri**, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., İst., 2007, s.100

Yazarın bu cümleleri, kitabını hazırlarken Fuad Köprülü'nün Lanson'un fikirlerinden hareket ederek oluşturduğu edebiyat tarihi anlayışını devam ettirdiğini göstermektedir. O da hocası gibi edebî hadiseleri; devrin sosyal, siyâsî, fikrî, coğrafi, içtimaî şartlar içerisinde değerlendirilmesi gerektiği görüşündedir. Banarlıya göre pek çok milletle karşılaştırıldığında Türk coğrafyasının genişliği ve tarihimizin yaklaşık 27 asırlık uzunluğu, edebiyat tarihimizin bir bütün halinde yazılmasını zorlaştıran başlıca faktörlerdir. Türk edebiyatı tarihinin bir tek imza tarafından değil, bir heyet tarafından hazırlanması gerektiğini belirten Banarlı, bu zorlukları aşabilmek için eserini hazırlarken takip ettiği metodları şöyle belirtir:

“Bu kitapta tâkibedilen metod, önce, **genétique metod**dur. Yâni, herhangi bir edebî hâdiseyi zamânımızdaki görünüşüyle değil, başlangıçtan zamânımıza kadar ki oluşuyla incelemektir. Sonra, **mukayeseli metod**udur. Yâni, herhangi bir edebî hâdiseyi, yalnız bir tek edebiyattaki mâcerâsı ile değil, bu hâdisenin görüldüğü diğer edebiyatlardaki benzerleriyle karşılaştırarak mutâlâa etmektir. Nihâyet üçüncü metod, **fiş metod**udur. Bu usûl, bir eseri meydana getirmek için başvurulmuş, çok sayıda tedkik eserlerindeki en karakteristik çizgi ve bilgileri, ayrı ayrı fişlere kaydetmek, sonra aynı mevzuda birleşen fişleri bir araya getirmek sûretiyle, her bahsi, elden geldiği kadar çok kaynaktan vesikalandırmaktır. Bunlara, hâdiselerin vukua geldiği devirlerdeki sosyal ve psikolojik hayâtın tedkik ve tesirlerini de ilâve etmek gerekir.”(Banarlı, 1998:II)

Banarlı, eserinin önsözünde Resimli Türk Edebiyatı Târihini “sırası gelince bakılmak için; bilgi aramak ve bunların delillerini isbatlarını görmek için başvurulacak bir kitap” olduğu için “ilmî bir dil” ile, “okunmak için” yazıldığı için de sohbet edâsı ile yazdığını belirtir.(Banarlı, 1998:II) Banarlı'nın edebiyat tarihindeki sıcak üslûp ve sohbet edâsı, eseri akademik dili ağır basan ve yalnız ihtisas sahiplerine hitap eden diğer edebiyat tarihlerinden ayırmaktadır.

Yazar, Resimli Türk Edebiyatı Târihi'nde Türk edebiyatını devirlere ayırırken kendine has bir tasnif sistemi geliştirmemiş, pek çok edebiyat tarihçimiz gibi⁵ Fuad Köprülü'nün tasnif sistemini ufak değişikliklerle tekrar etmiştir. Banarlı'nın Türk edebiyatını tasnifi aşağıdaki gibidir:

A. Destan Devri Türk Edebiyatı

1. Şifahî Edebiyat

2. Yazılı Edebiyat

B. İslâm Medeniyeti Çağlarında Türk Edebiyatı

1. Osmanlı Türkçesi Edebiyatı

5 Fuad Köprülü, Türk edebiyatını “1.İslâmiyet'ten Evvel Türk Edebiyatı 2.İslâm Medeniyeti Tesiri Altında Türk Edebiyatı 3.Avrupa Medeniyeti Tesiri Altında Türk Edebiyatı” şeklinde üç ana bölümde tasnif etmiştir.(Köprülü,1986:5). Denilebilir ki Köprülü, edebiyat tarihimizi kavramlaştıran isimdir. A.Hamdi Tanpınar'ın edebiyat tarihi istisna tutulursa Köprülü'den sonra bu tasnif sistemi, Nihal Atsız, Agah Sırrı Levend, Vaşfi Mahir Kocatürk, Nihad Sami Banarlı gibi pek çok edebiyat tarihçisi tarafından kabul görmüş ve edebiyat tarihi türündeki eserlerinde ufak tefek değişikliklerle tekrar edilmiştir.

2.Âzeri Lehçesi Edebiyatı

C. Avrupâî Türk Edebiyatı

1. Tanzîmât devri

2. Servet-i Fünûn devri

D. Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı”

Görüldüğü üzere Nihad Sami, Fuad Köprülü'den farklı olarak İslâmiyet'ten Önceki Türk edebiyatı için “*Destan Devri Türk Edebiyatı*” adlandırmasını kullanmış, Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı'nı ise zihniyet değişmesindeki belirginliği göz önüne alarak Avrupâî Türk Edebiyatı'nın bir alt başlığı olarak değil de ayrı bir başlık altında incelemiştir. Fakat tasnif sistemindeki bu değişiklikler, nüanstan öteye geçmemekte, Banarlı'nın tasnif sistemi, öзде Köprülü'nün tasnif sistemi ile örtüşmektedir. Banarlı'nın edebiyat tarihinde de içerisine girilen medeniyet dairesi, edebiyat tarihinin tasnifini şekillendirmiştir.

Nihad Sami, edebiyat tarihini yazarken yukarıdaki kanavaya bağlı kalarak aynı zamanda yüzyıllara ve Türk lehçelerine göre de bir alt tasnif sistemi geliştirmiştir. Banarlı, XIV. Asra kadar olan Türk edebiyatını bir bütün hâlinde ele almış, XIV. Asırdan sonra ise Azeri, Osmanlı ve Orta Asya'da gelişen Türk edebiyatını değerlendirmeye tabi tutmuştur. Eserde -*Mirza Feth Ali Aboundof, Sabir ve Zâkir* gibi Türkiye dışı Türk edebiyatından birkaç yazar ve eserleri de değerlendirilmekle birlikte- yazarın XIX. yüzyıl edebiyatını ele aldığı kısımdan itibaren ağırlıkla Osmanlı sahasına yoğunlaştığı görülmektedir.

Eserde edebiyat hayatındaki gelişmeler hakkında bilgi verilmeden önce, her yüzyılın öne çıkan özelliğini ele alan bir bölümle konuya giriş yapılmıştır. Yüzyıllardan hareket eden bu tasnif sistemi, Fuad Köprülü'nün edebiyat tarihindeki edebiyatımızı yüzyıllara ayırarak değerlendirmesini hatırlatmaktadır.

Eserin ilk cildinde Destan Devri'nden XVII. Yüzyıla kadarki Türk edebiyatı işlenmiştir. İkinci ciltte ise XVII. Yüzyıl Türk edebiyatından müellifin yaşadığı zamana kadar olan kısımdaki Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatı değerlendirilmiştir. Eserin en kısa bölümü, Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatıdır ve yaklaşık yirmi sayfadan ibarettir. Banarlı, bu bölümü henüz “*tarih*” olmadığı için kısa tuttuğunu, bu sahada fikir yürütme işini tenkidî eserlere bırakmak gerektiğini belirtmiştir:

“*Türkiyede ‘Cumhuriyet devri edebiyatı’ henüz ‘tarih’ değildir. İçinde yaşanan bir devrin edebî hâdiseleri üzerinde yürütülecek fikirlerin ve verilecek bilgilerin ise, birer ‘değişmez bilgi’ değeri, ve birer ‘tarihî hüküm’ mâhiyeti taşıması, müşküldür. Bu sahada fikir yürütmek işini, devrimizin tenkidî eserlerine bırakmak zarureti âşikârdır.*”(Banarlı, 1998:1246)

Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi'nde bir yüzyılın edebiyatını ele almadan önce devrin siyasî, sosyal ve kültürel panoraması hakkında bilgiler vermiş, daha sonra dönemin en önemli şahsiyetlerini ve eserlerini değerlendirmiştir. Yazar, zirve şahsiyetleri tafsilatlı şekilde ele almış, ikinci ve üçüncü derece yazarların biyografi-

leri ve eserlerine çok fazla ayrıntıya girmeden sunmuştur. Örneğin eserde **Fuzulî, Namık Kemal, Tevfik Fikret, Ziya Gökalp, Yahya Kemal ve Yakup Kadri** gibi isimler “*hayatı, ailesi, eğitimi, edebî çevresi, edebî şahsiyeti, Avrupa hayatı, mesleği, ruhî portresi, etkileri, eserleri...*” gibi çeşitli başlıklar altında ayrıntılarıyla değerlendirilirken; **Necâtî, Âkif Paşa, Cenap Şahabettin, Süleyman Nazif, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Kemalettin Kamu** gibi edebiyatçıların biyografileri kısa tutulmuş, tırnak içinde, parantezle veya dipnotta özetlenerek verilmiştir. Yazarın şahsiyet ve eser değerlendirmelerinde zaman zaman subjektif bir tavır gösterdiği görülmektedir⁶. Örneğin eserde Ahmet Haşim yaklaşık dört sayfada ele alınırken, Yahya Kemal için otuz üç ve Fuad Köprülü için on sayfa ayrılmıştır.

Banarlı'nın Resimli Türk Edebiyatı Tarihi'nde edebiyat dünyasını incelerken yüzyıl, edebî şahsiyet gibi bir diğer hareket noktası edebî türlerdir. Resimli Türk Edebiyatı Tarihi üzerine ayrıntılı bir çalışma yapan Yunus Ayata, eserin türlere yaklaşımını şöyle belirlemiştir:

“Resimli Türk Edebiyatı Tarihi'nde şiire öncelik tanınmaktadır. Eserde yüzyıllar işlenirken ilk önce devrin şiir anlayışı kısaca açıklanmakta, daha sonra ise devrin şairleri eserleriyle birlikte tanıtılmaktadır.(...)”

Eserde nesre ayrılan sayfalar az yekun tutmaktadır. Bunda tabii ki Osmanlı'nın nesre az önem vermiş olması da rol oynamıştır. Nesrin bizde gelişmesi Tanzimat'ın ilânından sonra başlar ve önemi de gitgide artar. Kaldı ki Resimli Türk Edebiyatı Tarihi'nde nesrin bütünüyle ihmal edildiğini de söyleyemeyiz. Zira Banarlı eserinde her yüzyılda şiirden sonra nesre de sayfa açmakta ve devrin nesri hakkında bilgi verdiği gibi devrin nesrini de değerlendirmeye çalışmaktadır.”(Ayata,2006:137-138)

Yazar, Cumhuriyet dönemine kadar olan bölümde yüzyıllardan ve edebî dönemlerden hareketle bir tasnif sistemi geliştirirken, Cumhuriyet dönemini edebî türlerden hareketle incelemiştir. Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi'nin Avrupaî Türk Edebiyatı bölümünde Muallim Naci'den sonra Kadın şairler için ayrı bir bölüm açar ve Nigar Hanım, Fatma Aliye ve Emine Seniye'yi değerlendirir. Nihad Sami'ye kadar yazılan hiçbir edebiyat tarihinde cinsiyetten hareket eden böyle bir sınıflandırmanın yapıldığı görülmez.

Eserde konuya uygun olarak verilen örnek metinler, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi'ne aynı zamanda bir antoloji özelliği kazandırır. Toplam 1366 sayfadan oluşan eserin sonuna kitabın müellifi hakkında bilgiler içeren bir bölüm, indeks ve bibliyografya eklenmiştir. Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, yıllardır kullanım kolaylığı ve akıcı üslubu ile geniş okur kütlelerine ulaşmış ve bir başucu kitabı özelliği kazanmıştır.

6 Hikmet İlaydın, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi daha fasiküller halinde yayınlanırken Türk Dili dergisinde yazdığı bir seri yazıyla eserdeki okuma yanlışlarına dikkat çekmiş ve eseri yazarının duyguları, eğilimleri, kişisel görüşlerini ön plana çıkardığı için tenkit etmiştir. Bu konuda bkz: İlaydın, Hikmet, “Resimli Türk Edebiyatı Tarihi”, Türk Dili, 1-9 Mart 1972, C XXVI, S 247, s. 9-14; İlaydın, Hikmet, “Resimli Türk Edebiyatı Tarihi”, Türk Dili, 10-25 Nisan 1972, C.XXVI, S.248, s. 96-102; İlaydın, Hikmet, “Resimli Türk Edebiyatı Tarihi”, Türk Dili, 26-38, Mayıs 1972, C.XXVI, S: 249, s. 210-215

Banarlı'nın Resimli Türk Edebiyatı Tarihi adlı eserinde de diğer eserlerinde olduğu gibi Millî Romantizm akımının etkisi görülür. Hocalık vasfı ön planda olan Banarlı'nın Türk milletine, Türk diline ve Türk edebiyatına karşı beslediği sevgi, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi'nin hemen her sayfasında hissedilir. Yazar, diğer eserleri gibi Resimli Türk Edebiyatı Tarihini de Türk millî kültürünün temellerini ortaya koymak ve Türk gençliğine millî bilinci aşılama için kaleme almıştır. Faydacı bir gaye ile yazılan eserde, bu amaca uygun olarak sade bir dil ve akıcı bir üslup göze çarpar.

Resimli Türk Edebiyatı Tarihi'ni, edebiyat tarihi türünde yazılan diğer eserlerden ayıran ve orijinal kılan yönlerinden biri, yazılanların resim, gravür, hat ve minyatürlerle desteklenmesidir. Resimli Türk Edebiyatı Tarihi'nin kitap olarak yayınlanışının üzerinden yaklaşık altmış yıl geçmesine ve bugünkü bütün teknolojik gelişmelere rağmen; Türk edebiyatı tarihini Banarlı'nın eseri ölçüsünde resimleyerek anlatan bu türde başka eserlerin yazılmaması dikkat çekicidir.

Tüm eksiklerine ve eleştirilen özelliklerine rağmen Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, başlangıcından yazıldığı döneme kadarki Türk edebiyatını bir bütün hâlinde ele alan ve inceleyen ilk edebiyat tarihimizdir. Eserin tek bir kişinin yaklaşık kırk yıllık çalışması sonucunda ortaya çıktığı düşünülürse bazı kusurlarının olması gayet tabiidir. Denilebilir ki Fuad Köprülü'nün açtığı yolda ilerleyen Banarlı, hocasının belirli yüzyıllarla sınırlı kalan edebiyat tarihini geliştirmiş, resimlerle süslediği ve Türk gençlerine millî romantik duyuş tarzını işlemeyi amaçladığı edebiyat tarihi ile Türk kültür ve edebiyat hayatına önemli bir hizmet yapmıştır.

III. Sonuç

Nihad Sami Banarlı, çeşitli edebî türlerde eserler kaleme almakla birlikte edebiyat tarihçiliği ile ön plana çıkan bir yazardır. Onun edebiyat tarihçiliğinin şekillenmesinde şüphesiz ki hocası Fuad Köprülü'nün ve Yahya Kemal'in etkisi büyüktür. Banarlı, edebiyat tarihi türünde yazdığı eserlerinde Türk Edebiyatı'nın sanat ve kültür devirlerini; onları vücûda getiren târihî, içtimâî, fikrî, bedîî ve coğrafi hâdiselerle birlikte ele almıştır. Bu durum da yazarın Fuad Köprülü'nün Lanson'dan mülhem geliştirdiği edebiyat tarihçiliği anlayışını devam ettirme gayretinde olduğunu gösterir.

Banarlı'ya göre edebiyat tarihi; millî kültürün temel taşlarından biridir ve liselerde sistemli bir medeniyet ve kültür tarihi şeklinde okutulmalıdır. Yazarın diğer eserlerinde olduğu gibi edebiyat tarihlerinin arka planında da millî romantizm adını verdiği kavramın yansımaları görülür. Yıllarca edebiyat öğretmenliği yapan Banarlı, diğer eserleri gibi edebiyat tarihlerini de millî bir şahsiyeti olan Türk zevkini, Türk gençlerine öğretmek amacıyla kaleme almıştır. O, edebiyat tarihçiliği yazıcılığında millî romantik bir tarz ile hareket etmiş ve eserlerini bu minval üzerinde yazmıştır.

Nihad Sami'nin edebiyat tarihi türünde kaleme aldığı ilk eser, Hıfzı Tevfik Gönensay'la ortaklaşa yazdığı Başlangıcından Tanzimat'a Kadar Türk Edebiya-

tı Tarihi'dir. Liselere yardımcı ders kitabı olarak hazırlanan bu eser, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi'nin nüvesi olarak değerlendirilebilir. Banarlı'nın edebiyat tarihi sahasındaki en önemli eseri ise Resimli Türk Edebiyatı Tarihi'dir. İlk fasiküller hâlinde daha sonra da 1948 yılında kitap olarak basılan eserin, geliştirilmiş ikinci baskısı iki cilt hâlinde 1972 yılında MEB Yayınları arasında yayınlanmıştır. Millî romantik bakış açısı ile kaleme alınan bu eser, zaman zaman subjektif yargılar içermesine rağmen, Türk edebiyatında "başlangıcından yazıldığı döneme kadarki süreyi kapsayan ilk edebiyat tarihimiz" olması bakımından önemlidir. Zengin görsel malzeme ile sunulan ve akıcı üslubu ile yıllardır nesillere edebî zevk aşıl原因 eser, bugün de önemli bir başvuru kaynağı olma özelliğini korumaktadır.

Kaynaklar

AYATA, Yunus,(2006), "Edebiyat Tarihi Metodolojisi Açısından Nihad Sami Banarlı'nın 'Resimli Türk Edebiyatı Tarihi'nin Değerlendirilmesi", **Arayışlar –İnsan Bilimleri Araştırmaları**, S.15, s.127-145.

BANARLI, Nihad Sami, (1948 a), **Edebi Bilgiler**, Remzi Kitabevi Yay., İst.

BANARLI, Nihad Sami, (1948 b), **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, Yedigün Yay., İst.

BANARLI, Nihad Sami, (Ocak 1972). "Beyannâme", **Kubbealtı Akademi Mecmuası**, S.1, 1 Ocak 1972, s.9-23

BANARLI, Nihad Sami, (Nisan 1972). "Millî Romantizmin İdrâki", **Kubbealtı Akademi Mecmuası**, S.2, 1 Nisan 1972, s.17-32

BANARLI, Nihad Sami, (1998), **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, MEB Yay., İst.

BANARLI, Nihad Sami, (2004 b). "Edebiyat Tarihi", **Edebiyat Sohbetleri**, Kubbealtı Neşriyatı Yay., 2.Bas., İst., s.40-44

BANARLI, Nihad Sami, (2004 a). **Türkçenin Sırları**, 20.Bas., Kubbealtı NeşriyatıYay., İst.

BANARLI, Nihad Sami, (2004 b). **Edebiyat Sohbetleri**, Kubbealtı Neşriyatı Yay.,2.Bas., İst.

BANARLI, Nihad Sami, (2009). **Kitaplar ve Portreler**, Kubbealtı Neşriyatı Yay., 2.Bas., İst.

ÇETİN, Nurullah, (1991). "Türkçede İlk Edebiyat Tarihi", **Türkoloji Der.**, C.IX, S.1, Ankara, 1991, s.143

EMİL, Birol, (2004), "Şiir ve Edebiyat Sohbetlerine Dâir"(Nihad Sami Banarlı'nın Edebiyat Sohbetleri Kitabına Önsöz),**Edebiyat Sohbetleri**,2.Bas., Kubbealtı Yay., İst.

ENGİNÜN, İnci, (1977). "Edebiyat Tarihi" maddesi, **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, Dergâh Yay., C.2, İst.

GÖNENSAY Hıfzı Tevfik-BANARLI Nihad Sami,(1942). **Başlangıçtan Tanzimat'a Kadar Türk Edebiyatı Tarihi**, Remzi Kitabevi Yay., 2.Bas., İst.

GÖNENSAY, Hıfzı Tevfik,(1944). **Türk Edebiyatı Tarihi Tanzimat'tan Zamanımıza Kadar**, Remzi Kitabevi Yay., İst.

İLAYDIN, Hikmet, "Resimli Türk Edebiyatı Tarihi", **Türk Dili**, 1-9 Mart 1972, C XXVI, S 247, s. 9-14.

İLAYDIN, Hikmet, "Resimli Türk Edebiyatı Tarihi", **Türk Dili**, 10-25 Nisan 1972, C.XXVI, S.248, s. 96-102.

İLAYDIN, Hikmet, "Resimli Türk Edebiyatı Tarihi", **Türk Dili**, 26-38, Mayıs 1972, C.XXVI, S: 249, s. 210-215.

KÖPRÜLÜ, Fuad, (1986). **Türk Edebiyatı Tarihi**, Ötügen Neşriyat, İst.

KÖPRÜLÜ, Fuad,(2004). **Edebiyat Araştırmaları I**, Akçağ Yay., Ank.

OKAY, Orhan(2005). **Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı**, Dergâh Yay., İst.

PEKİN, Nermin Suner(2007). **Doğumunun Yüzyüncü Yılında Nihad Sami Banarlı Hayatı Şahsiyeti ve Eserleri**, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., İst.

POLAT, Nâzım Hikmet(2005). "Türk Edebiyatı Tarihi Çalışmalarının Neresindeyiz?", **Beşinci Türk Kültürü Kongresi-Cumhuriyetten Günümüze Türk Kültürünün Dünü, Bugünü ve Geleceği (17-21 Aralık 2002) Bildirileri Kitabı**, Edebiyat C.II, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ank.

Walter Benjamin'in, Flâneur, Paçavracı ve Hikaye Anlatıcısı Kavramlarıyla Günümüz Sanatçısının Portresi

The Portrait Of Current Artist By Walter Benjamin's Notions Which Are Flâneur, Ragpicker And Storyteller

Seçkin AYDIN*

Özet

Bu makalede, Walter Benjamin'in on üç yıl boyunca yani hayatının sonuna dek üzerinde çalıştığı baş yapıt niteliğinde olan çalışması "Pasajlar"da yer verdiği, Flâneur, Paçavracı ve Hikaye Anlatıcısı kavramlarıyla, günümüz sanatçılarının portresi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Benjamin'in ayrı ayrı ele aldığı bu kavramlar, bu makalede birleştirilip günümüz sanatçısı ve onun üretim süreçleri ile ilişkilendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Walter Benjamin, Flâneur, Paçavracı, Hikaye Anlatıcısı, Dijital.

Abstract

In this article, portrait of current artists were tried to put forward with notions of Flaneur, Ragpicker, Storyteller that Walter Benjamin adverted in 'Pasages' which is nature masterpiece, he was studying on during thirteen years, until the end of his life and this concepts. The notions are dealt one by one by Benjamin, in this article they are combined, associated with current artist and its production process.

Key Words: Walter Benjamin, Ragpicker, Storyteller. Digital.

Giriş

Edebiyat eleştirmeni, kültür tarihçisi ve estetik kuramcısı, Yahudi asıllı Alman düşünür Walter Benedix Schönflies Benjamin (1892 - 1940) Freiburg ve Berlinde felsefe, Alman dili ve edebiyatı ve sanat tarihi eğitimi aldı. İsviçre-Bern Üniversitesi'nden *Alman Romantizminde Sanat Eleştirisi Kavramı* teziyle

* Araştırma Görevlisi, Dicle Üniversitesi, Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü. seckinaydin1980@hotmail.com

doktora yaptı. 1933'te Nazilerin baskısı sonucu Parise sürgüne giden Benjamin, Almanların Fransa'yı işgal etmesi üzerine Portbou kentine kaçtı; burada polis tarafından Gestapo'ya teslim edileceğini öğrenince aşırı derecede morfin alarak intihar etti.

2. Dünya Savaşı'ndan sonra Adorno ve Scholem, Benjamin'in yazdıklarını büyük oranda yeniden edite ettiler ve her şeyden önce 1970-1989 arasında, geniş kapsamlı olarak yayımlattıkları Gesammelten Schriften "Toplu Yazılar", Benjamin'in yaşadığı yıllarda yazın dünyasında başarısız gibi görünen ortamı ters yüz etti. Oysa doktora tezi neredeyse hiç dikkate alınmamıştı. Doçentliğine dair yazdıkları hatta, Frankfurt Üniversitesi'nce kısmen reddedilmişti. Ancak ölümünden sonra Benjamin'in bıraktıkları, sosyologların ve toplum bilimcilerin başvurduğu önemli birer kaynak olarak hâlâ tazeliğini korumaktalar (http://tr.wikipedia.org/wiki/Walter_Benjamin).

Bu makalede, Benjamin'in literatüre kattığı **Hikaye Anlatıcısı, Flâneur, Paçavracı** kavramlarıyla günümüz sanatçıların bir portresi ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu kavramlar Benjaminin "Pasajlar" isimli yapıtında geçmektedir. Özbek'ten (2000) alıntıyla "Pasajlar Yapıtı, benjamin'in 1927 yılında Paris'te yazmaya başlayıp hayatının sonunda dek üzerinde çalışıp bitiremediği büyük projesi, başyapıttır.

Benjamin'in bitmemiş eserler ve fragmanlar üzerine düşüncesi şöyledir; "Büyük insanı, bitmiş eserlerden çok, çalışmalarının ömürleri boyunca izini taşıyan fragmanlar belirler. Çünkü, ancak daha zayıf, daha dağınık olan kimse birşeyi bitirmekten, kıyas kabul etmez bir sevinç duyar, hayat kendisine yeniden bağışlanmışçasına" (Akt; Özbek, 2000).

Flâneur

Flâneur bir kent gezginidir. En ücra köşelerine kadar metropolü arşınlar ve modern hayatın bütün görünüşlerini müthiş bir aşkla gözlemler, ayıklar ve hafızasının arşivine kaydeder. Kalabalıklarda barınır, kalabalıklarla nefes alıp verir, kalabalıklarla mest olur. Tebdil-i kıyafet gezer. Kimse onu farketmez; o ise herkesi fark eder. İnsan sarrafıdır. Modern hayatın kahramanlarını o seçer. Kahramanları aynı zamanda yoldaşları olur... Flâneur kılıktan kılığa girerken onda erimez, aksine herdefasında bireyselliğini yeniden pekiştirir. Bir dedektif gibidir, kalabalığın peçelediği izleri sürer... Flâneur'un meziyetlerini 19. yüzyılın Larousse Ansiklopedisi de takdirle kaydeder; Gözleri faltaşı gibi aç, kulağı kırıktır. Kalabalıkları sürükleyen şeylerle ilgilenmez; derdi bambaşkadır rastgele işittiği bir laf sayesinde akla hayale gelmeyecek bir kişiliği hayat onun önüne seriverir. Tıpkı karşılaştığı safiyane bir bakışın, ressamı nicedir düşlediği bir ifadeye uyandırması veya herkese sıradan gelen bir sesin müzisyene ne zamandır aramakta olduğu armoniyi buldurması gibi. En derin düşüncelere dalmış bir filozofa bile, dışardan bir tahrik yararlı olur; fırtınaların denizi dalgalandırması gibi düşünceleri de

sallanır durur... Zaten birçok dahi de hakiki birer Flâneur'dür; elbette, çalışkan, üretken birer Flâneur... Bir ressamın ya da sanatçının, işiyle en ilgisiz görüldüğü zaman, çoğunlukla aslında işine en fazla daldığı zamandır. Doğal olarak aylak Flâneur'ün zamanıyla, kentin ve kalabalıkların oluşturduğu makinenin zamanı birbirlerine uymaz. Flâneur'ün zaman tasası yoktur. Flâneur'ün dünyası, ömrünü ilerleme fikrine ve maddi hesaplara feda eden burjuvanın yergisi gibidir. Burjuva, başını alamadığı mesaisinden zar zor kendine bir serbest zaman yaratır; oysa, Flâneur'ün zamanı serbesttir. Flâneur'ün avare gezinmesi, zamanını uzlaşma yoluyla rasyonelleştirdiği modern işbölümüne karşı bir gösteri yürüyüşüdür sanki. (Artun, 2003 s; 33, 34, 35).

Edwar Said'in (2011) Sürgündeki Entellektüel için "Evi artık yazılarıdır" cümlesini Flâneur için şöyle değiştirebiliriz; Flâneur'ün evi ancak ve ancak, kendini var edebildiği kent ve bu kentte devinim yaratan kalabalıklardır artık.

Benjamin , kenti, kendine ev edinen Flâneur'ün gözüyle açık bir kenti kapalı bir mekana dönüştürdüğünü şöyle betimler; "Onun gözünde emaye kaplı parlak firma tabelaları, aşağı yukarı bir burjuva salonundaki yağlıboya tablo gibi bir duvar süsüdür; duvarlar, not defterini dayadığı yazı masasıdır; gazete kulübeleri kitaplıklarıdır; café'lerin balkonları da, işin bitirdikten sonra eğilip sokağa baktığı cumbalardır". (Benjamin, 2011, s; 131.)

Aslında, Flâneur, etrafına, avare, işsiz güçsüz, başıboş gezinen izlenimini bilinçli olarak verir . Benjamin (2011, s;148) bu durumu şöyle açıklamaktadır "böylece insanları birer uzman yapan işbölümünü de protesto etmiş olur. 1840'larda pasajlarda kaplumbağa gezdirmek, bir süre için kibarlığın gereklerinden sayılmıştı. Flâneur kendisini kaplumbağaların temposua uydurmaktan hoşlanırdı. Eğer ona kalsaydı, ilerlemenin böyle adımlarla sürmesini isterdi.

Falener büyük kentlerin oluşmasıyla doğar, yani modernizm ile birlikte. Ancak Artun'a (2003, s;10) modernizasyon ile modernizm birbirinden şöyle ayrılmaktadır; "Ekonomik toplumsal, siyasal hayatın modernleşmesiyle, sanatın modernleşmesi arasına çizgi çekerek, modernizasyon ve modernizm arasındaki gerilimi Boudelaire haber veriyor".

Flâneur olarak Sanatçı

Kalabalıklar Flâneur'ün sığınağıdır, bu kalabalıkların artması ve zamansal ve mekansal olarak yayılması Flâneur'ü yalnız kalmaktan kurtarır ve onun ilham kaynaklarının artmasına yol açar. Artun'un (2003, s:10) Belirttiği gibi "Bu kalabalıkların giderek evlerden sokaklara, gündüzlerden gecelere taşın ve modern kente kamusal karakterini kazandıran kargaşası. Sanatçının yuvası, onu mest eden, düş gücünü coşturan bu çağdaş kaostur".

Flâneur kalabalıklardan esinlenir ve konularını yine oradan seçer, böylece sanatı yukarılardan alıp gerçek hayatın içine çekmiştir.

Sanat dünyasını dörtyüzyıl mahkum olduğu akademide belletilen tanrısal sahnelerin ezici zanaatından özgürleştiren, işte bu modern kentin ışıl ışıl çirkinliklerinde sanatçının keşfettiği güzelliştir. Modern destan tanrı ve tanrı adına hükmedenlerin katından, metropolün yeraltına, bu alemin kahramanlarına iner. Sanat ve edebiyat, ilk bu kahramanların çevresinde evrensel çehresini farkeder (Artun, s:11).

Kent hala sanatın hayatıdır. Şairi, maceracısı, sosyoloğu, antropoloğu... kılık kılık Flâneur, Baudelaire'in izinde sokakları arşınlamakta ve sanatını icra etmektedir. (Pinkney, Akt; Artun, 2003, s; 55)

Dada'dan başlayarak bütün 20. yüzyıl boyunca avangardın sokak kahramanı olmayı sürdürecektir olan Flâneur , artık 19. yüzyıldaki gibi, sanat esrinin berisindeki hafıza, arşiv değildir. Çünkü onun mesaisi olan avarelik başlıbaşına sanat eserinin yerine geçmektedir. Dada'nın 1920'lerde başlattığı anlamsız, keyfi kent turlarında olduğu gibi. Dadacılar, rasgele saatlerde, rasgele noktalara düzenledikleri turlarla, en sıradan, en tesadüfi karşılaşmalardaki gizemi bulup çıkarırlar. Aynı zamanda, hesaplı kitaplı, dakik kent hayatının yoksunluklarına dikkat çekerler. 1950'lerden başlayarak seslerini duyuran situasyonistler ise kent hayatına etkin katılımı ve onun dönüştürülmesini öngörürler. Kenti bir kültürel deney ve oyun sahası gibi tasarlayarak yabancılaşmayı kırmayı ve gündelik hayatta devrim yapmayı hayal ederler. Fluxus ve kavramsal sanat Flâneurlerinin düzenledikleri performanslar ise gerçeklikle temsilin örtüşmesi düşüncesinden yola koyulur; modernizimin ikisini birbirinden koparan özerklik damarını eleştirir ve sanatın topluma ve hayata erimesini önerir; sanat nesnesinin sonunu işaret eder (Artun, 2003, s; 54).

Günümüz sanatçısı da 20. yüzyılın Flâneur'leri gibi ilham ve üretimlerinde, büyük çoğunlukla kenti kullanır. Ancak, günümüzde sanatçı maruz kaldığı imgeler bombardımanı sayesinde, önceki dönem sanatçılarına göre, belleğinde daha büyük bir arşiv bulundurmaktadır. Bu imgeler başta televizyon, internet ve basılı yayınlar olmak üzere, dışdünyadaki billboard, led, ve hertürlü tabela ve ilanlarda yer alan imgelerdir. Bunların yanısıra günlük kullanım nesnelere de tasaramın büyüğü değneğiyle birer sanat nesnesine dönüşüp insan beyninde estetik bir imgeye dönüşmüştür. Böylece reklam, tasarım ve sanat arasındaki ayrımın da kalkmasıyla sanatı heryerde görülür olmuştur. Boudrillard'nın (2010) belirttiği gibi "Amerika'da cinsel ilişki dışında her yerde cinsellikle karşılaşabilirsiniz derdi. Şimdi her yerde sanat var, *sanatta* bile... Sanat sahip olduğu ayrıcalığı tümüyle yitirdi. Tam da bu nedenle onu her yerde bulabiliyoruz.

Günümüz sanatçısının bir farklılığı da eski dönem Flâneur Sanatçıları'nın ilham aradığı kamusal alanlara, günümüzdeki mevcut *Sanal Kamusal Alanların* eklenmesi ve günümüz sanatçıları'nın bu kamusal alanlarda da dolaşp ilhamını arayabilme olanağının olmasıdır. Bu durum ilhamın bulunması, eserin üretilmesi ve sergilenmesinde de büyük değişikliklere yol açmıştır. Bu değişiklikler, Sanal Paçavracılık ve Sanal Hikaye Anlatıcılığında da kendini gösterecektir.

Paçavracı ve Paçavracı Sanatçı

Paçavracı (chiffonnier), Paris'i köşe bucak arşınlayarak çöplerini ayıklayan, işe yaracağını umduklarını yüklenip biriktiren fukara. "İşte başkentte günün çöpünü toplaması gerken adam. Büyük kentin savurup attığı, kaybettiği, ayaklar altına aldığı, kırıp döktüğü, herşeyi o toparlıyor, ayıklıyor, sınıflandırıyor. İfratın ve israfın kaydını tutuyor. Dikkatli seçiyor, ayırıyor; endüstri tanrıçasının dişleri arasında yeniden şekle girecek olanları biriktiriyor... bütün günlerini başıboş dolaşmak ve uyak aramakla geçiren genç şairler gibi, başını sallaya sallaya, kaldırım taşlarına toslaya toslaya geliyor (Artun, 2003, s; 13).

Kübizmlle başlayan kolaj ve asemblaj tekniğiyle başlayıp sonraki dönemleri de etkileyerek günümüze kadar gelen, sanatta hazır nesnelere kullanımına ve bunların seçilip, sınıflandırılıp, toplanıp bir araya getirilmesiyle, Benjamin'in Paçavracısının, nesleri seçip, sınıflandırıp, toplayıp bir araya getirmesi arasında bir bağ kurulabilir.

Sanatçı da Farklı zaman ve mekânlardan toplanıp bir araya getirilmiş yaşantı, nesne veya düşünce parçalarının, birbirleri ile girdikleri ilişki sonucunda yeniden anlamlandırır. Farklı kitaplardan alınan cümlelerin bir paragrafta buluşarak yeni bir anlam kazanması gibi. Hayatın farklı anlarından toplanarak bir araya getirilen parçalarla aslında zamanda ve mekânda bir daralma, bükülme gerçekleştirilmektedir, yaşamsal bir kolaj oluşturmaktadır.

Paçavracı, nesnelere geri dönüşüm için getirirken, sanatçının geri dönüşümü ise yaşamın kendi içindeki geri dönüşümdür anın tekrarlanmasıdır. Yaşanmışlığın eserin var olduğu sürece kendini tekrar tekrar üretmesidir. An'ın geçmişe ve geleceğe genişlemesidir.

Günümüz dijital dünyasında özellikle internet ortamında, yeni-eski, uzak-yakın bütün bilgilere yazılı, sessel ve görsel olarak ulaşabilmek çok kolay. Günümüz sanatçısı dijital olarak ulaşabildiği bu bilgileri çeşitli aletler kullanarak dijital ortamdaki gerçek ortama aktarabilmekte ve bunları tekrar tekrar düzenleyip yeni anlamlar üretebilmektedir.

Ancak milyarlarca yanlış-doğru bilginin yer aldığı devasa bir çöplüğe dönüşen sanal ortamdaki bilgiler, ayıklama, sınıflandıma ve kaydetme aşamaları yine Benjaminin Paçavracısının kentin çöplüklerinden topladığı nesnelere aynı süreçlerden geçirilir.

Hikaye Anlatıcısı ve Hikaye Anlatıcısı olarak Sanatçı

Benjamin, Hikaye anlatıcılığını, küçük yaşta annesinin ona anlattığı hikayelerden yola çıkarak kişileştirmiştir. (Witte, 2007)

Benjamin, insanın özgürleşmesinin araçlarından biri olan "Hikaye Anlatıcısı"nın ve "öykü dinleyicisi"nin modern yaşamda hiçbir hükmü kalmadığını

öne sürmektedir. “Öykü anlatıcılığı”nın yaşamdan giderek uzaklaşmasına koşut olarak insanların deneyimlerini paylaşma yeteneklerinin ellerinden alındığını belirten Benjamin, deneyimin giderek gözden düşütüğüne dikkat çekmektedir (Sevim, 2010).

Bütün hikaye anlatıcılarının beslendiği kaynak, ağızdan ağza aktarılan deneyim. Hikayeleri yazıya geçirenler arasında en büyük olanlar, adı sanı bilinmeyen hikayelerin anlattıklarına bağlı kalanlardır. İki tür hikaye Anlatıcısı vardır: birincisi, halkın gözünde uzaklardan gelen, ikincisi ise evinde kalan yörenin hikae ve geleneklerine vakıf öykü anlatıcılarıdır. Bu iki tür anlatıcıyı eski çağlardaki temsilcileri aracılığıyla resmedersek, biri yerleşik çiftçide, diğeri ticaret yapan denizcide vücut bulur (Benjamin, Akt; Gürbilek, 2003, s;78).

Benjamin hernekadar da öykü anlatıcılığının günümüzde artık hiçbir hükmünün kalmadığını söylüyorsa da aslında herbir sanatçı birer Hikaye Anlatıcısıdır ve eserleri toplumları ve çağları etkilemeye devam etmektedir. Tıpkı sanat eserlerinin çağlar ötesine etkisini koruyarak ulaştığı gibi Öykü Anlatıcılığı da gelecek zamanlara aynı tazelikle kalabilmektedir. Bu konuyu Benjamin (Akt; Gürbilek, 2008, s;83) şöyle açıklamaktadır “Enformasyon yalnızca yeni olduğu an değer taşır, yalnızca o an yaşar. Kendini tümüyle o ana teslim etmeli, zaman kaybetmeden kendini ona açıklamalıdır. Oysa hikaye farklıdır: kendini tüketmez, gücünü toplar ve korur, yıllarca sonra bile harekete geçebilir”.

Flâneur ve Paçavracı olan sanatçı, yolda yürürken duyduğu bir cümle, gördüğü bir imge veya bulduğu bir nesne onda bir düşünce uyandırır ve bu düşünceyi daha önce topladığı başka duyum veya imgelerle birleştirerek bir öykü oluşturur, bu aslında, altparçacıklar olarak hayata yapılan atıflardır.

Benjamin öykü anlatıcılığının ağızdan ağıza yayılan ve üst üste eklenen deneyimler olduğundan söz eder. Bundan yola çıkarak günümüz sanatçılarının da bir birlerinin eserlerinden ilham alarak yeni eserle üretmelerini de Hikaye Anlatıcısının ağızdan ağıza aktarılan ve her yeni ağızın kendi deneyimini ve tarzını da ekleyip yeniden yorumlayarak aktarmasına paralel olarak, günümüz sanatçısı içinde gözden göze aktarım olarak isimlendirebiliriz.

Hikaye Anlatıcısı sanatçı ise Flâneur ve Paçavracı sanatçının topladığı düşünceleri ve nesnelere anlamlı bir bütün oluşturacak şekilde yanyana getirir ve büyümleri elleriyle ona dokunarak onu “eşya üstü” nesnelere yani sanat eserlerine dönüştürür. Öykü anlatıcı genellikle ya kendi deneyimlerini yada başkalarının deneyimlerini anlatır; ama başkalarınınkini de aşırı içselleştirdiği ve kendi yorumunu kattığı için kendikiymiş gibi aktarır. Benjamin'in iki türe ayırdığı hikaye anlatıcılarından, biri farklı deneyimler ve hikayeler bulmak için yerinden ayrılan hikayeci, diğeri ise yaşadığı yerin hikaye ve geleneklerine vakıf kişi. Eğer Benjaminin bu belirlemesini sanatçıya uygularsak birincisine yatay sanatçı, yani

yeni sanat formları, deneyimler ve hikayeler edinmek için yola çıkan deneysel çalışan ve sürekli yeniliklere açık olan tekrarı sevmeyen sanatçıdır. İkincisi ise derinlemesine, dikey sanatçı diyelim. Bu sanatçı ilgilendiği sanat türünde derinlemesine bir tecrübe kazanarak kendini dağıtmadan sadece yaptığı türe odaklanan, daha çok zamana ve tekrara bağlı olarak kendini geliştiren tiptir. Benjamin bu türlerden birincisini ticaret yapan denizciye ikincisini de yerleşik çiftçiye benzetmiştir. Aynı şekilde sanatçı türlerinde bakarsak, birincisi daha çok deneyim ve bilgi alışverişinde olmayı tercih eden gezgin sanatçıdır, ikincisi ise sanatını daha çok sabırla ve bir nevi dinginlikle olgunlaştıran durağan sanatçıdır.

Yaşadığımız çağın Dijital Flâneur'ünün gezindiği sanal ortamlarda, topladığı dijital Paçavra'larla anlamlı bir bütün oluşturularak hazırlanan dijital çalışmalar yine dijital ortam aracılığıyla oldukça hızlı bir şekilde milyonlarca kişiye anlatılmaya hazır Hikayeler halini alırlar. Bu hikayelerin alımlayıcıları onları dijital ortamdan gerçek ortama aktarabilme şansları, bu hikayeleri sadece dijital Hikayeler olma sınırlılığından kurtarıp ağızdan ağıza veya gözden göze aktarılan Hikayelere dönüştürebilirler.

Sonuç

Toplumsal işler üreten sanatçı üretimleri için ilham ararken, yaşadığı toplumun nabzını tutmak ve gözlemler yapmak için bir Flâneur edasıyla kalabalıklar içinde gezinirken, bir Paçavracı gibi topladığı sesler, imgeler ve objeleri, daha sonra anlamlı bir bütün oluşturacak şekilde bir araya getirir ve bundan bir Hikaye çıkarır.

Özellikle günümüz sanatçısı kendinden önceki dönemlerin sanatçılarından farklı bir şekilde, sanal olarak Flâneur'lük yapabilmekte, bilgi çöplüğüne dönüşen internet ortamından, bilgi Paçavralarını ayıklayarak kendisine yararlı bilgiye ulaşmaya çalışmakta ve Hikayesini oldukça hızlı bir biçimde sanal ortamda ses, yazı ve görsel olarak paylaşabilmektedir.

KAYNAKÇA

- Artun**, Ali, 2003, Modern Hayatın Ressamı, Charles Boudelaire, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Benjamin**, Walter, 2011, Pasajlar, Çev; Ahmet Cemal, 8. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Baudrillard**, Jean, 2010, Sanat Komplosu; Yeni sanat düzeni ve Çağdaş estetik 1, sunuş; Sykvere Lotringer, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Gürbilek**, Nurdan, 2008, Walter Benjamin Son Bakışta Aşk. Metis Yayınları, 5. Baskı, İstanbul.
- Özbek**, Meral 2000, Walter Benjamin Okumak -1 , Ankara Üniversitesi SBF Dergisi. 55-2. Syf; 70-96. Ankara.
- Said**, Edward, 2011, Entelektüel , Sürgün, Marjinal, Yabancı. Çev: Tuncay Birkan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Sevim**, Bilgen Aydın, 2010, Walter Benjamin'in Kavramlarıyla Kültür Endüstrisi: "Aura", "Öykü Anlatıcısı" ve "Flâneur", Uluslar Arası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı 3/11, Syf; 509-516.
- Witte**, Bernd, 2007, Walter Benjamin, Çev; Mustafa Tüzel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- http://tr.wikipedia.org/wiki/Walter_Benjamin, Erişim Tarihi; 29.01.2012.

Finansal Kriz ve Parasal Aktarım Mekanizmasının Avrupa Bölgesi ve Bankacılık Sektörü Açısından Değerlendirilmesi

Financial Crisis and Monetary Policy Transmission in Euro Area and Banking Sector

Esra N. KILCI*

Özet

Ekonomilerde yaşanan yapısal dönüşümler ve küreselleşmenin olumsuz etkileriyle birlikte giderek şiddetini arttıran finansal kriz, özellikle parasal aktarım mekanizmasında istikrarsızlık yaratarak, para politikasının yürütülmesini zorlaştırmıştır. Mali dengesizliklerin finansal istikrarı ve parasal aktarım mekanizmasını olumsuz yönde etkilemesi, Merkez Bankalarının standart aracı olan kısa dönem faiz oranındaki değişikliklerin etkisini kaybetmesine yol açmıştır.

Bu durum karşısında, Avrupa Merkez Bankası'nı da içeren birçok Merkez Bankası, finansal piyasaların sağlıklı bir şekilde işlemlerini desteklemek üzere, standart ve standart-dışı araçlar uygulamak durumunda kalmışlar ve fiyat istikrarını esas alan standart Merkez Bankacılığı anlayışından, risk kontrol ve kriz yönetimi anlayışına yönelmişlerdir.

Krizle tepki olarak, Avrupa Merkez Bankası tarafından, politika faiz oranlarında çok büyük indirimler yapılmasının yanısıra, faiz oranı kararlarının Euro Bölgesi ekonomisine aktarımını sağlamak amacıyla birçok standart-dışı araç da uygulamaya konulmuştur.

Düşen üretim ve artan işsizlik açısından bu kriz, birçok ülke için çok ciddi bir hale gelmiştir. Bankacılık sistemi ve borç verenlere etkileri açısından, gelişmiş ülkeler, yeni bir durumla karşı karşı kalmışlardır. Bu durum, para politikasının yürütülmesini çok daha karmaşık hale getirmiştir.

Bu çalışmanın amacı, global finansal krizi ve krizin Euro Bölgesi'ndeki parasal aktarım mekanizmasına ve bankacılık sektörüne olan etkisini incelemektir.

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, İktisat Bölümü, esra.kilci@gmail.com

Anahtar Kelimeler: Finansal Kriz, Avrupa Merkez Bankası, Parasal Aktarım Mekanizması

Abstract

With the negative impacts of globalization and structural transformations experienced in the world economy, the financial crisis has made the conduct of monetary policy difficult, especially by creating instability in the transmission mechanism. The crisis has created impairment in the transmission mechanism and the standard tool of central banks, changes to the short-term interest rate, has become less influential while the fiscal imbalances threatens financial stability and impairs the transmission mechanism.

This has forced central banks to operate not only by way of conventional measures, in particular the key interest rate at which liquidity is injected into the system, but also via unconventional measures, designed to bypass the malfunctioning that has arisen in the financial system. Faced with severe turbulence, all central banks had to take measures in real time and switch from central banking in “standard operating mode” to “risk control and crisis management” mode.

In response to the crisis, ECB lowered its key interest rates in an unprecedented manner, and has also introduced a number of non-standard measures to support the transmission of its interest rate decisions to the Euro Area economy.

In terms of declining production and increasing unemployment, this severe crisis has become seriously destructive for many countries. Banking sector and credit institutions in advanced economies have faced a very challenging situation. This has complicated the implementation of monetary policy.

The purpose of this paper is to mention the global financial crisis and predominantly to evaluate the monetary transmission mechanism and the banking sector in Euro Area.

Keywords: Financial Crisis, European Central Bank, Monetary Policy Transmission

1. Giriş

Merkez Bankası'nın güvenilir ve etkin bir para politikası yürütebilmesi için gerekli olan üç temel unsur, bağımsızlığının sağlanması, başlıca amacının fiyat istikrarı olması ve şeffaflık ilkesi esas alınarak, enflasyon beklentilerinin iyi bir şekilde yönetilmesidir.

Bu üç unsurun, her dönem için geçerli olmakla beraber, özellikle, kriz döneminde, para politikasının başarısı için ne kadar gerekli olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca kriz, iyi yönetilen enflasyon beklentilerinin, belirsizliğin istikrarı bozduğu zamanlarda, otomatik bir stabilizatör rolü oynayabileceğini göstermiştir. Kriz öncesi döneme bakıldığında da, Euro Bölgesi'nde iyi yönetilen enflasyon beklentileri, emtia fiyatları sıçramalar gösterdiğinde, faiz oranlarında oluşabilecek büyük artışların önlenmesinde oldukça başarılı olmuştur.

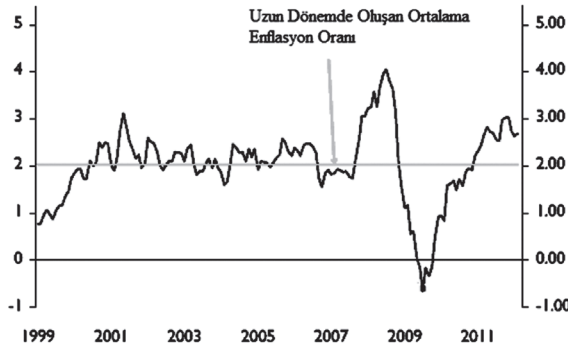
Etkin bir para politikası için, Merkez Bankası politika faiz oranındaki bir değişikliğin, banka kredi ve mevduat faiz oranlarına yansiyarak, tüketici ve firma kredi faiz oranlarını ve dolayısıyla, toplam talebi ve üretimi etkilemesi gerekmektedir.

Para piyasası verim eğrisi aracılığıyla, para politikası kararları finansal araçların fiyatlandırılmasına ve genel olarak kredi koşullarına aktarılmaktadır. Bu koşullar da, tasarruf ve yatırım kararlarını ve sonuç olarak, Euro Bölgesi'ndeki fiyat hareketlerini belirleyen, ekonomideki parasal dinamikleri etkilemektedir.

2007 yılından önceki yıllarda, bu çerçeve çok iyi çalışmış olup; kısa dönem faiz oranlarının ana refinansman operasyonlarındaki minimum teklif oranına (MRO rate) yakın tutulması sağlanmıştır. Ancak, Amerika'da konut balonunun patlamasını takip eden sub-prime krizi ve hala etkisini sürdüren ülke borç krizini içeren global finansal kriz sonucunda, mekanizma etkisini büyük ölçüde kaybetmiştir. Dalgalandıran piyasa koşullarında, Merkez Bankaları, hem politika faiz oranlarını oldukça düşük seviyelere indirmişler, hem de geleneksel olmayan likidite önlemleri gibi olağandışı araçları uygulamaya koymuşlardır.¹

2. Parasal Aktarım Mekanizması

Avrupa Merkez Bankası'nın başlıca amacı, fiyat istikrarının sağlanmasıdır ve bu amacın gerçekleştirilmesi görevi AMB'ye, Euro Bölgesi hükümetleri tarafından verilmiştir. 1999 yılında Euro'nun yürürlüğe girmesinden itibaren, AMB fiyat istikrarını orta dönemde % 2'nin altında ve bu orana yakın bir enflasyon oranı olarak tanımlamıştır. Aşağıdaki şekilde görüleceği üzere, enerji fiyatlarındaki önemli artış ve gıda fiyatlarındaki dalgalanmalara rağmen, Euro Bölgesi'nde enflasyonda dengeli bir azalış süreci yaşanmıştır.

1 Bu araçların, mali otoritelerden gelen baskılar sonucu değil, politika çerçevesiyle tutarlı bir şekilde uygulanmasına dikkat edilmelidir. Bir Merkez Bankası kriz zamanında baskılarla karşılaşır ve bu baskılara yenilirse, olağandışı araçlardan zamanında çıkma konusunda başarısız kalabilir. Bu durum, enflasyon beklentilerinin yönetilmesi ve dolayısıyla, kriz zamanında yürütülen önlemlerin etkinliğini tehlikeye atabilir.

Fiyat istikrarının sağlanması, etkin bir parasal aktarım mekanizması gerektirir. Parasal aktarım mekanizması, para politikası kararlarının genel olarak ekonomiyi ve özel olarak da, fiyatlar genel düzeyini etkilediği süreci ifade etmektedir. Çok basit bir çerçevede, para politikası, Merkez Bankası'nın para piyasalarına müdahale etmesi yoluyla, banka kredi ve mevduat oranlarına aktarılmaktadır. Akabinde, bu faiz oranlarındaki değişiklikler tüketim ve yatırım kararlarını ve sonuçta fiyatlar genel düzeyini etkilemektedir.

Parasal aktarım mekanizmasının işleyişi analitik olarak üç aşamaya ayrılarak gösterilebilir (*Berk, 1998; ECB, 2000*);

- Para politikasındaki değişiklikler, birinci aşamada faiz oranlarına, varlık fiyatlarına, döviz kuruna, likiditeye ve kredi koşullarına yansımak suretiyle, finansal piyasaları etkilemektedir. Buna bağlı olarak, finansman maliyetlerinde farklılıklar ortaya çıkmaktadır.

- Finansman maliyetlerindeki bu farklılıkların, hane halkı ve firmaların harcamalarına yansması, ikinci aşamada gerçekleşmektedir.

- Üçüncü aşamada ise, harcamalardaki bu değişiklikler, fiyat ve üretimi etkilemektedir.

Parasal aktarım mekanizması düzgün bir şekilde işlediği zaman, resmi faiz oranı kararları, çeşitli kanallar aracılığıyla enflasyonu ve ekonomik aktiviteyi etkilemektedir. Bu kanallar, faiz oranı kanalı, varlık fiyatları kanalı, döviz kuru kanalı, kredi kanalı ve beklenti kanalı olarak ayrılabilir (*Mishkin, 1996*).

Faiz oranı kanalına göre, örneğin, daraltıcı para politikasının uygulanması sonucu faiz oranlarında meydana gelen bir artış, sermaye maliyetini artırmakta ve böylece yatırım ve üretimde azalma olmaktadır.

Para politikası, reel ekonomiyi varlık fiyatları yoluyla da etkilemektedir. Varlık fiyatlarındaki artışlar, servet etkisi aracılığıyla, tüketim ve dolayısıyla, üretim artışına yol açmaktadır.

Döviz kuru kanalına göre, örneğin, daraltıcı para politikası yurt içi faiz oranlarının artmasına yol açmakta ve buna bağlı olarak, ülkeye sermaye girişinin hızlanması, ulusal paranın değerlendirilmesi ile sonuçlanmaktadır. Böylece net ihracat ve dolayısıyla, toplam üretimde azalma ortaya çıkmaktadır.

Kredi kanalı ise, banka kredi kanalı ve bilanço kanalı olarak ikiye ayrılmaktadır. Banka kredi kanalına göre, parasal daralmanın ardından bankalar kredi arzını kısımakta ve bu da reel ekonomide gerilemeye yol açmaktadır. Bilanço kanalına göre ise, daraltıcı para politikası firmaların net değerini azaltmaktadır. Net değeri düşük firmalar, yüksek olanlara kıyasla, daha maliyetli ve daha zor kredi elde edemediği için, tüketim ve yatırım kararları etkilenmekte ve sonuç olarak, reel ekonomi daralmaktadır.

Diğer bir aktarım kanalı, beklenti kanalıdır. Para politikasının başarısı, Merkez Bankası'nın beklentileri ve özellikle enflasyon beklentilerini etkileme yeteneğine bağlıdır. Beklentilerin yönetilmesi, parasal aktarım mekanizmasının işleyişini kolaylaştırarak, para politikasının etkinliğini arttırmaktadır (ECB, 2000). Sonuç olarak, ekonomik birimler için Merkez Bankası'nın eylemlerinin tahmin edilebilirliğinin derecesi oldukça önemlidir. Para politikasının doğru algılanması halinde, piyasanın tepkileri hedeflenen doğrultuda olacağı için, arzulanan hedefe daha kolay ulaşılacaktır. Beklentilerin nasıl oluşacağı büyük ölçüde Merkez Bankası'nın güvenilirliğine bağlıdır.² Güvenilirlik arttıkça, para politikasının başarısı da artmaktadır.

Faiz oranı kanalı, Euro Bölgesi'nde parasal aktarım mekanizması açısından en önemli kanaldır. Merkez Bankası tarafından, interbank para piyasası oranlarındaki değişikliklere göre, mevduat ve kredi faiz oranlarında yapılan ayarlamalar, faiz oranı aktarım mekanizması için temel unsurdur (ECB, 2000). Uygulamada, faiz oranı kanalının etkin olmaması durumunda, para politikasınca verilmesi gereken politika reaksiyonu, aynı sonucu elde etmek için çok daha güçlü olmak durumunda kalacaktır. Faiz oranı aktarım mekanizmasının etkinliği, özellikle Ağustos 2007'de başlayan ve 2008'in ikinci yarısında şiddetini arttıran kriz süresince çok önemli hale gelmiştir.

ABD'de sub-prime kredilerinin değerindeki düşüşle başlayan ve sonrasında ABD ve Avrupa Bankacılık Sistemine yayılan ve büyük finansal kurumların iflaslarıyla giderek artan finansal karmaşa, bankalar arasındaki güvene çok zarar vermiştir. Bu gelişmenin en önemli sonuçlarından biri, para piyasası işleyişindeki bozulma olmuştur. Bu durum, Merkez Bankası politika faiz oranları ve para piyasası faiz oranları arasındaki farkların genişlemesine yol açmıştır. Banka kredi ve mevduat faiz oranları da piyasa faiz oranına bağlı olduğu için, para politikasının bireysel bankacılık faiz oranlarına aktarılmasında da bozulma meydana gelmiştir. Ekim 2008'den itibaren yapılan faiz indirimleri, banka kredi oranlarındaki kötüleşmeyi bir ölçüde engellemiştir.

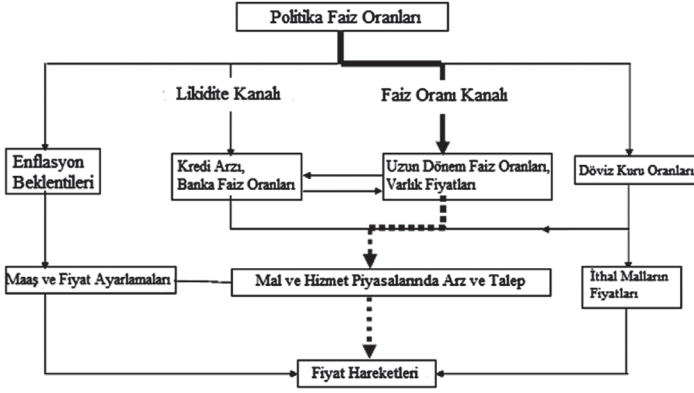
3. Politika Faiz Oranından Uzun Dönem Faiz Oranlarına

Parasal aktarım mekanizmasının başlangıç noktası, gecelik interbank para piyasasıdır. Buradan, faiz oranları, verim eğrisine ve beklentiler yoluyla da uzun dönem faiz oranlarına iletilmektedir. Ayrıca, bankalar ve diğer piyasa katılımcıları, para piyasası faiz oranlarını hane halkı ve firmalara aktararak, yine ekonomik aktiviteyi etkilemektedirler.

Bu çerçevede, uzun dönem faiz oranları çok önemlidir. Toplam talep, kredi piyasası koşullarının, kredi piyasası koşulları da konut ve yatırım kredileri gibi

2 Merkez Bankalarının algılanan kredibilitesi, istikrar politikalarını daha etkin hale getirerek, parasal aktarım mekanizmasını olumlu yönde etkilemektedir.

orta ve uzun vadeli faiz oranlarının bir fonksiyonudur. Şekilde görüldüğü üzere, para politikasının faiz oranı kanalı, Merkez Bankası'nın politikalarıyla yönlendirildiği gecelik faiz oranıyla başlayıp, uzun vadeli faiz oranlarıyla devam eden bir süreçten oluşmaktadır.

Aşağıdaki denklem, uzun dönem faiz oranlarının ve gecelik faiz oranlarının ilişkisini göstermektedir.

- Gelecek politika faiz oranına ilişkin beklenti
- Risk primi

$$i_t^L \simeq \text{average} (i_t^{MP} + E_t i_{t+1}^{MP} + E_t i_{t+2}^{MP} + \dots + E_t i_{t+L}^{MP}) + pr_t$$

Merkez Bankası'nın, uzun dönem faiz oranlarını etkilemek için iki kolu vardır. Politika faiz oranına ilişkin beklentiler, uzun dönem faiz oranlarını belirlemektedir. Merkez Bankası, şimdiki ve gelecekteki politika faiz oranları aracılığıyla fiyat istikrarına katkıda bulunarak, bu beklentileri etkileyebilir. Bu, aktarım mekanizmasındaki ilk ayaktır. Makroekonomik şoklar karşısında, Merkez Bankası'nın beklentileri yönlendirmesi çok önemlidir ve Bankanın kredibilitésinin sağlanması ve değişen koşullara uygun davranabilmesi, bu açıdan oldukça önemlidir.

Beklenti yönetimi, çok karmaşık ve zor bir süreç olduğu için, ikinci bir denklem kullanılabilir. Bu basitleştirilmiş denkleme göre, Merkez Bankası, iki koşulu göz önünde bulundurarak, gecelik faiz oranını değiştirir; enflasyonun beklenen enflasyonla farkı, ki burada %2'ye yakın ama altındaki değerdir. Enflasyon beklentilerinin belirlenen hedefi aşması durumunda, diğer her şey sabitken, Merkez Bankası politika faiz oranlarını arttırabilir. Bir diğer koşul da, parasal koşullardır. Ekonomideki para ve kredi büyüklükleri fiyat istikrarını tehlikeye sokuyorsa, Merkez Bankası yine politika faiz oranını arttıracaktır.

- Enflasyon hedefi

$$i_t^{MP} \simeq r^* + \pi^* + \alpha (E_t \bar{\pi}_{t+1} - \pi^*) + \lambda m_t$$

Bu basitleştirilmiş denklemde, aşırı para ve kredi büyüklükleri m_t ile gösterilmiştir. α ve λ katsayıları, Merkez Bankası'nın reaksiyonunun büyüklüğünü göstermektedir. Burada, gelecekteki enflasyonu etkileyecek bir çok değişken göz ardı edilmiştir.

Merkez Bankası'nın uzun vadeli faiz oranlarını etkilerken kullandığı bir diğer hareket noktası, risk primidir; prt. Bu risk primi, üçüncü denklemde belirtildiği üzere, üç faktörden oluşur. İlk iki faktör, enflasyon ve reel ekonomik aktivitedeki sapmayla ölçülen makro ekonomik belirsizliği yansıtır. Enflasyon ve reel büyüme sapmalarının geniş olması durumunda, makro ekonomik belirsizlik de yüksek olacaktır ve kredi verenler, risklerini telafi edebilmek amacıyla, uzun dönem finansmanda daha yüksek bir risk primi talep edeceklerdir.

- Enflasyon ve reel milli gelirin volatilitesi
- Kredi riski primi

$$pr_t \simeq \beta \text{var}(\pi_t) + \gamma \text{var}(y_t) + d_t$$

Merkez Bankası, ekonomik duruma uygun reaksiyonlar geliştirerek ve daha düşük bir prim oluşmasını sağlayarak, risk primiyle karşılanan makroekonomik belirsizliği etkileyebilmektedir. Ancak, sözkonusu prim, Merkez Bankası'nın kontrolü dışındaki bir 3. faktörü içermektedir; "d", kredi iflas riskiyle ilişkilidir. Sözkonusu faktör, Euro Bölgesi'ndeki ekonomilerin uzun dönem büyümesini ve rekabetini arttırmaya yönelik reformlarla birlikte, daha güçlü mali kurumlar ve daha esnek bir bankacılık sistemiyle olumlu yönde etkilenebilmektedir. Yukarıda belirtilen "d" faktörü, aktarım mekanizmasındaki düzensiz noktadır. Merkez Bankası tarafından kontrol edilememesine rağmen, uzun dönem faiz oranlarının belirlenmesinde önemli role sahiptir.³

4. Euro'ya Geçişin Aktarım Mekanizması Üzerindeki Etkisi

Euro'ya geçiş, Avrupa'nın finansal yapısını büyük bir değişim sürecine sokmuştur. Bölge içindeki döviz kuru riskinin ortadan kalkmasına yol açarak, işlem maliyetlerinin azalması sonucu, ticaret ve finansal entegrasyonun sağlanmasına katkıda bulunmuştur. Döviz kurlarının kesin bir şekilde sabitlenmesi ve tek para politikasının, üye tüm ülkeler için geçerli hale gelmesiyle, döviz kuru kanalı tüm ülkeler için standart hale gelmiştir (*J. Boivin, M.P. Giannoni and B. Mojon, 2008*).

3 Ekim 2008 ve Mayıs 2010 arasında, parasal birliğin kurulmasından itibaren dengeli görünen "d" faktöründe bozulmalar görülmüştür.

Ayrıca, fiyat istikrarına odaklı yeni bir parasal sisteme geçiş sağlanmıştır. Para politikası kararlarının merkezileşmesi ve Euro Bölgesi'nin para politikasından sorumlu olacak tek bir Merkez Bankası'nın yürürlüğe girmesi, güvenilir ve fiyat istikrarına odaklanan yeni bir parasal rejimi beraberinde getirmiştir.

1999 yılında Euro'ya geçişle, üye ülkelerdeki nominal faiz oranları, Almanya'nın düşük seviyelerdeki faiz oranlarına yaklaşırken, Yunanistan ve İrlanda gibi ülkelerde, reel faiz oranlarında büyük düşüşler meydana gelmiştir.

Ülkeler açısından güvenli ve istikrarlı bir para biriminin kullanılması ve tek para politikası, ülke risk primini azaltmış ve ülkeler arasındaki devlet tahvili faiz oranları arasındaki farklar, çok düşük seviyelere inmiştir. Döviz kuru riskinin azalmasıyla, finansal kurumlar, ülke dışından çok daha kolay bir şekilde borçlanmaya başlamıştır.

Sermaye piyasalarındaki bu entegrasyon ve artan rekabet, sekürütizasyon ve risk transferi gibi finansal yeniliklerin hızlı bir şekilde uygulanmasına ve kredi arzının artmasına yol açmıştır (*Altunbas, Y., L. Gambacorta and D. Marques Ibanez, 2009*).

Diğer yandan, bu ülkelerde yüksek gelir beklentilerinin oluşmasıyla, kredi talebi hızlı bir şekilde artmış ve talepteki bu artış, kredi arzındaki artışla karşılanmıştır.

Ancak, ileride değineceğim üzere, bu mekanizmanın krize neden olan mali dengesizliklerin oluşmasında çok büyük rolü olmuştur. Avrupa Parasal Birliği içerisindeki finansal entegrasyonun büyüklüğü, kontrol edilmezse, bankacılık sektöründeki bulaşmanın sınır ötesi işlemler aracılığıyla, hızlı bir şekilde yayılması anlamına gelmektedir. Ülkelerin bizzat kendisi için, riskin piyasa tarafından tekrar fiyatlandırılmasındaki ani değişiklikler, beklenmedik likidite sıkıntılarına yol açabilmektedir.

Son yıllarda Euro Bölgesi'nde yaşanan problemler, İstikrar ve Büyüme Paktı⁴ gibi, likidite sıkıntılarını ve bulaşma risklerini önleyen mekanizmaların güçlendirilmesi ve daha geniş anlamda, makroekonomik dengesizliklerin kontrolü ve daha güçlü bir finansal denetimin önemini vurgulamaktadır.

5. Global Finansal Kriz

Global finansal kriz, dünya ekonomisini baştan aşağı etkilemiştir ve 1930'larda görülen "Büyük Bunalım" dan sonraki en şiddetli finansal ve ekonomik bozgun haline gelmiştir. Yaklaşık dört yıldır etkisini sürdüren bu şiddetli krizi, Lehman Brothers'ın iflasıyla büyüyen sub-prime krizi ve etkisini hala sürdüren ülke borç krizi şeklinde iki ana döneme ayırabiliriz;

4 1997 yılında, henüz Avrupa Para Birliği kurulmadan önce, Euro Bölgesi hükümetleri, bir borç krizini önlemek için, İstikrar ve Büyüme Paktını (SGP) kurmuşlardır. SGP ve Maastricht Kriterleri, Avrupa ülkelerinin bütçe açıklarının ve kamu borçlarının milli gelire oranını, sırasıyla % 3 ve % 60'ı aşmaması şeklinde sınırlamaktadır. 2005 yılında, üye ülkeler Paktı yeniden düzenlenmişlerdir. Özellikle, Almanya, Fransa ve İtalya'nın isteği üzerine, kontrol prosedürlerine geniş anlamda bir özgürlük ve esneklik getirilerek, Paktın etkinliği büyük ölçüde zayıflatılmıştır.

2007 yılında Amerika'da sub-prime krizi patlak verdiğinde, bunun görünürde küçük ve bölgesel bir kriz olduğu düşünülmüştü. Politikacılar tarafından hızlı reaksiyonlar alınmasına rağmen, bu kriz kısa zamanda küresel bir düşüşe dönüşmüş, sıkılaştıran kredi koşulları karşısında, ekonomik aktivite yavaşlamış ve gelişmiş ekonomiler, 2008 ortalarından itibaren resesyona girmişlerdir. Lehman Brothers'ın iflası, AIG'nin kurtarılması ve Amerika ve Avrupa Bölgesi'ndeki bir dizi finansal kuruma müdahaleyi takiben, durum giderek kötüleşmiştir. Bu gelişmeler, algılanan ülke riskinde büyük çaplı bir artışa yol açarken, bankalar değer azalışlarıyla karşılaşmış ve sağlam bankaların dahi borç ödeme güçleri sorgulanmaya başlanmıştır. Likid varlıklar çok düşük fiyatlara satılmış ve kaldıraçla çalışan finansal araçlara tanınan kredi limitleri, önemli ölçüde düşürülmüştür. Tahvil getirileri sert bir şekilde genişlemiş ve ticari finansman akışı kesilmiştir. Hisse senedi fiyatları dibe vururken, bankalar borç verme standartlarını sıkılaştırmaya devam etmişlerdir (*Cooper, G. 2008*).

Bankacılık sisteminin çekirdeğindeki aşırılıklar ve başarısızlıkların etkileri, hızlı bir şekilde dünya ekonomisi içindeki tüm ülke ve sektörlerle yayılmıştır. Ayrıca, ekonomik görünüme ilişkin endişeler ve politika tepkilerindeki belirsizliklerin yaygınlaşmasıyla, iş ve tüketici güveni çökmüştür. Kredi sıkışıklığı, konut ve menkul kıymet fiyatlarındaki sert düşüşler ve yüksek belirsizlik nedeniyle, sadece Amerika değil, krizin merkezinde yer almayan diğer ülkeler de global ticaretteki kötüleşme nedeniyle, büyük ölçüde krizden etkilenmiştir.

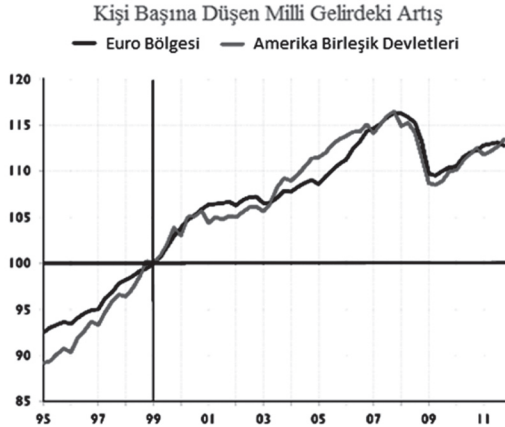
Lehman Brothers'ın iflasını izleyen, finansal piyasalarda yaşanan panik, piyasaların varlıkları fiyatlandırma sürecinde aksaklıklara yol açmıştır ve Merkez Bankaları'nın politikalarıyla ilgili uygulamalarını, ekonomiye aktarmada kullandıkları mekanizmaya büyük ölçüde zarar vermiştir. Faiz oranı kanalı işleyişi durmuş olup, beklenti yönetimi aracılığıyla oluşturulan politika faiz oranının, farklı vadelerdeki menkul kıymetlerin faiz oranlarına etkisi zayıflamıştır. Euro Bölgesi para piyasası donma noktasına gelmiştir (*Giannone, D., Lenza, M., Pill, H. and Reichlin, L., 2011*). Farklı ülkelerdeki bankalar, teminatsız piyasalardan, benzer koşullarda fon bulmada güçlüklerle karşılaşmışlardır. Finansal piyasalardan uzun dönem finansman sağlanmasında da, benzer güçlüklerle karşılaşmışlardır.

Lehman Brothers'ın iflasıyla başlayan ve giderek kötüleşen ekonomik ve finansal kriz, Avrupa ülkelerinin kamu maliyelerinin, ciddi bir şekilde kötüleşmesine yol açmıştır. Önemli boyutta mali dengesizliklere sahip olan ülkeler, resesyondan çok yüksek oranlarda bütçe açığı ve kamu borçlarıyla çıkmışlardır; toplam bütçe açığı 2010 yılında, milli gelirin % 6'sı ve kamu borcu da, milli gelirin % 85'i dolaylarındadır. Aslında, konjonktürel daralma ve mali destek paketlerinin sonucu olarak, Amerika ve Japonya gibi diğer tüm gelişmiş ülkelerde de benzer gelişmeler yaşanmaktadır.

Ülkelerin finansman sürecinde yaşadıkları sıkıntılar, o ülke içinde faaliyet gösteren bankaların da, piyasalardan fon bulmasını oldukça zorlaştırmıştır. Ayrıca, derecelendirme kuruluşları bankaların reytinglerini, ilgili ülkelerin reytingleriyle ilişkilendirmektedir ve piyasalar da, sözkonusu bankalara borç verirken uygulayacak faiz oranını, ilgili ülke için gereken faiz oranıyla birlikte düşünmektedir. Bu durum, ülkelerin reytingleri aşağıya doğru revize edilince, ilgili ülkede faaliyet gösteren bankaların borçlanma maliyetinin yükselmesi anlamına gelmektedir. Ülkeye ilişkin kaygılar arttığında, bankalararası repo piyasası gibi teminatlı borçlanma piyasalarında bile, bankalar, sözkonusu ülkelere ait tahvilleri teminat olarak gösteren bankalara borç verirken, son derece temkinli davranmaktadır.

Ekonomik krizin, ülke bütçelerindeki yükü önemli ölçüde arttırmasına rağmen, yaşanan ülke borç krizine neden olan başarısızlıklar, aslında, bu ülkelerde, krizden önceki dönemde yürütülen sürdürülemez mali ve yapısal politikalardan kaynaklanmaktadır.

Son yıllarda oluşan dengesizlikler, bir çok faktörün sonucudur. Örneğin, Avrupa Parasal Birliği kurulduğu sıralarda, kişi başına düşen gelirler, ülkeler arasında büyük ölçüde farklıydı. Döviz kuru farklılıklarının ortadan kalmasıyla, Euro Bölgesi içerisinde, yüksek milli gelire sahip ülkelere düşük milli gelire sahip ülkelere doğru sermaye akımları kolaylaşmıştır. Bunun sonucunda, örneğin, 1999 ve 2008 yılları arasında, Yunanistan ve İspanya'da kişi başına düşen gelirler, Euro Bölgesi ortalamasına çok yaklaşmıştır. Portekiz'de bu durum 2003 yılına kadar sürerken, İrlanda 1999-2007 yılları arasında, kişi başına düşen gelirden, muazzam büyüklükte bir artış kaydetmiştir. Sayısal olarak göstermek gerekirse, 1999-2008 yılları arasında, kişi başına düşen yıllık ortalama gelirlerde sırasıyla, Yunanistan'da % 3,4, İrlanda'da % 3,4 ve İspanya'da % 2 artış gerçekleşmiştir. Aynı dönem için, Euro Bölgesi ortalaması % 1,4 ve Amerika ortalaması % 1,5'dur.

İşin kötü olan tarafı, sözkonusu ülkelerdeki gelir artışının, genellikle kamu veya özel borçlanma yoluyla gerçekleştirilmesi olmuştur. En büyük gelişme ise, net borç oranı 1999 yılında % 52 iken, 2008 yılında % 71'e yükselen İrlanda'da yaşanmıştır. Yunanistan net borçlu pozisyonunu % 33'den % 76'ya, Portekiz % 32'den % 96'ya, İspanya % 28'den % 79'a yükseltmiştir.

Sözkonusu ülkelerdeki yüksek gelir beklentileri, ekonominin arz kapasitesine göre aşırı tüketim ve yatırıma yol açmış; maliyet ve fiyat artışları, verimlilik artışlarını büyük ölçüde geçmiştir. Nominal göstergelerdeki sapmalar, aşağıdaki konjonktürel faktörlerle hızlandırılmıştır. Öncelikle, özellikle reel açıdan, tek para politikası uygulanmasından kaynaklanan düşük faiz oranları, risk alan davranışı teşvik etmiştir. Ayrıca, bütçe açığının milli gelire oranı gibi nominal değişkenlere dayalı olarak belirlenen mali politikalar, konjonktürel hale gelmiş ve aşırı yerli talep büyümesiyle birlikte, dışsal dengesizliklerin artmasına katkıda bulunmuştur. Birçok ülkede denetleme politikaları, aşırı risk alımı ve aşırı ısınma sürecini hızlandıran yüksek kredi büyümesini engellememiştir. Finansal piyasalar ve derecelendirme kuruluşları, ülke borç piyasalarında risk priminin önemli ölçüde baskı altında tutulmasına katkıda bulunarak, farklı risklere sahip ülkelere farklı davranmada başarısız kalmışlardır.

2001-2007 döneminde, 10 yıllık devlet tahvilleri, ekonomik göstergeleri büyük ölçüde farklılık gösteren tüm Euro Bölgesi ülkelerinde, hemen hemen eşit fiyatlandırılmıştır. Kamu ve özel tüketimdeki artış sonucu oluşan aşırı talep patlaması ve konut inşaatı sektörü yatırım harcamaları, birim işçilik maliyet farklılıkları ile rekabet kaybı ve varlık fiyatları enflasyonuna yol açmış, bu da aşırı bir dış borçluluk oluşumuna neden olmuştur. Biriken dış borç ağırlıklı olarak, doğrudan yatırım yerine borçla finanse edilmiştir. Doğrudan yatırımın düşük kalması da, ekonominin arz tarafının ve verimliliğin arttırılmasına yönelik pek bir çaba sarfedilmediğinin göstergesi olmuştur.

2008-2009 krizi Euro Bölgesi'ni vurduğunda, bütün bu dengesizlikler, gelirlerdeki sert düşüşün ve özel sektör borcunun kamu borcuna dönüşmesinin sonucu olarak, daha yüksek oranda kamu borcuna yol açmıştır (*Rother, P., L. Schuknecht and J. Stark, 2010*). Örneğin, İrlanda'da, genel kamu borcu 2007 yılında, milli gelirin % 25'iyken, aynı oran 2010 yılında, % 97'ye yükselmiştir. Dış borçlanmadaki aşırı güven, artan kamu borcunun finansmanını giderek güçleştirmiştir.

2010 yılında baş gösteren ülke borç krizi, Euro Bölgesi'nin, üye ülkelerden birinde başlayan bir borç krizine hazırlıklı olmadığını, açık bir şekilde göstermiştir. Mayıs 2011'den beri, özellikle Yunanistan ve benzeri sorunlu ülkelerin kurtarılabilmesine yönelik, bir dizi önlem alınmıştır.

Mali dengesizlikler, kredi riskine yönelik kaygıları kötüleştirmiştir. 2010 yılından itibaren, piyasalardaki stres artmış, banka ve banka dışı borçlanmalarının

aktarım mekanizması üzerindeki etkilerine direkt etki eden kredi riskinin, yeniden değerlendirilmesi süreci başlamıştır. Kötüleşen fonlama koşulları ve makroekonomik görünümle beraber, bankalar kredi arzını önemli ölçüde azaltmıştır. Sonuç olarak, finansal aracılık yeniden tehlike altına girmiş, azalan güven ve işlem hacimlerinin düşmesiyle, devlet tahvili piyasaları zarar görmeye başlamıştır.

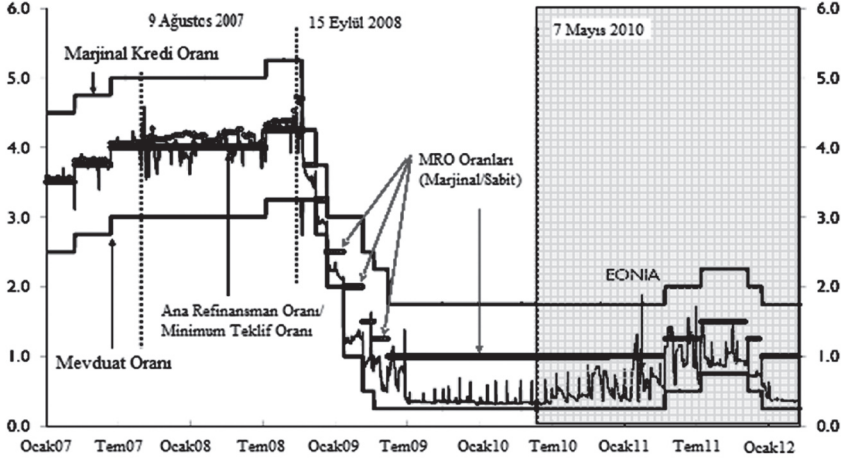
4. Kriz Döneminde Avrupa Merkez Bankası'nın Para Politikası

AMB'nin kriz süresince yürüttüğü para politikası, Ağustos 2007 ve Mart 2012 dönemleri arasında dört döneme ayrılabilir;

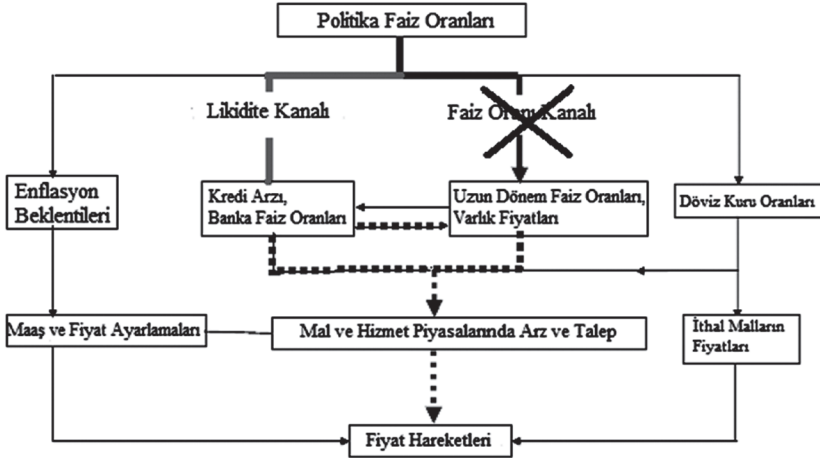
İlk dönem, finansal piyasalarda sıkıntıların kendini göstermeye başladığı, 9 Ağustos 2007, Fransız Bankası BNP Paribas'ın sub-prime konut kredilerine yattığı fonlardaki hisselerinin itfasını ertelediğini duyurduğu günden itibaren, 15 Eylül 2008, Lehman Brothers'ın iflasına kadar geçen süreyi kapsamaktadır. Bu dönemde, interbank para piyasasındaki işlemlerde azalma meydana gelmiş ve karşı taraf riskine ilişkin belirsizlik, büyük ölçüde artmıştır. 2008 yılının ikinci yarısında, finansal sistemde büyük iflaslar gerçekleşmeye başladığında, para piyasalarında koşullar, ciddi biçimde bozulmuştur. Sonuç olarak, parasal aktarım mekanizmasındaki ilk basamak olan, Merkez Bankası ve kredi kurumları arasındaki bağlantı, büyük ölçüde zarar görmüştü. Avrupa Merkez Bankası tarafından bu dönemde alınan önlemler, gereğinden fazla müdahale yapılmaksızın, gecelik faiz oranına yön vermeye devam edebilmek için, likiditenin miktar ve zamanlamasının doğru şekilde ayarlanmasına yönelik olmuştur. Bu, normal piyasa koşullarında istikrarlı bir faiz oranı politikasını sağlayan ortalama rezerv mekanizmasının, para piyasası koşullarını dengeleyemediği bir ortamda gerçekleştirilmiştir. Bu durumun, bankaların likiditeyi gömülemesi, karşı taraf kredi riskinden giderek kaçınması ve sınır ötesi piyasa segmentasyonunun artması gibi birçok sebebi vardı. Bu faktörlere ek olarak, interbank para piyasasındaki likidite de hem bağımsız olarak bankalar tarafından karşılaşılan likidite sıkıntıları, hem de tüm bankacılık sektörünün yaşadığı toplam likidite sıkıntılarından, olumsuz bir şekilde etkilenmiştir (*Giannone, D., Lenza, M., Pill, H. and Reichlin, L., 2012*). Bu dönemde, AMB'nin, likiditeyi, piyasa katılımcılarının tercihlerine bağlı olarak, kısa ve uzun dönem refinansman operasyonlarıyla uygun bir şekilde bölüşürmesi gerekmiştir.

İkinci dönem, 2008'in son çeyreğini ve 2009'un ilk üç çeyreğini kapsayan dönemdir. Bu dönem, dünya üretim düzeyinde ve ticaretinde keskin bir daralmanın ve ardından hafif bir iyileşmenin görüldüğü dönemdir. Aslında, 2008-09 son çeyreğinde, makroekonomik gelişmeler, 1930'lardaki "Büyük Bunalım" başlangıcında görülen gelişmelere çok benzemektedir. Bu dönemde, Euro sistem, standart-dışı para politikası araçlarını uygulamıştır. Para ve sermaye piyasalarında giderek artan bozulma karşısında, Avrupa Merkez Bankası, Euro Bölgesi'nde parasal aktarım mekanizmasının çekirdeğini oluşturan bankacılık sistemini desteklemek üze-

re, oldukça cesur denilebilecek adımlar atmıştır. Finansal kriz, faiz oranlarında ciddi indirimler yapılmasını gerektirmiştir. Lehman Brothers'ın iflasından itibaren AMB, yedi aylık bir periyotta, refinansman oranını % 4,25'den 325 baz puan indirerek % 1'e düşürmüştür.⁵

Aynı zamanda, piyasa arbitrajının (piyasanın likiditeyi kurumlar ve zaman içinde düzgün bir şekilde dağıtamaması) kaybolması üzerine, Merkez Bankası piyasalarda aracılık rolünü üstlenmiştir. Parasal aktarım mekanizmasını tehlike altına sokan problemler, Merkez Bankası likiditesi devreye sokularak, likidite kanalı aracılığıyla giderilmeye çalışılmıştır.

5 Sonrasında bu oran, Nisan 2011 ve Ekim 2011'de iki adet 25 baz puanlık arttırmıdan sonra, tekrar % 1'lik orana getirilmiştir.

Ağustos 2007'de para piyasalarında oluşan gerilim, gecelik vadeli sabit oranlı ihalelerle giderilmeye çalışılırken, Merkez Bankası, Ekim 2008'de, çeşitli vadeler için tüm refinansman operasyonlarında, sabit oranlı tahsis politikasını uygulamaya koyarak, bankalara sınırsız miktarda ve uzun vadelerde likidite sağlamaya başlamıştır. Aynı zamanda, AMB, sabit operasyonlarındaki faiz koridorunu daraltmaya karar vermiştir. Bu politikada, yeterli teminat ve finansal sağlık koşullarının yerine getirilmesiyle, tarafların teklifleri karşılanarak; bankaların likidite sağlayabilmeleri için çaba sarfedilmiş ve likidite riskinin dengelenmesine çalışılmıştır.

Bu politika, 6 aylık ve 12 aylık operasyonlarla yürütülmüş olup; bu operasyonlar, bankacılık sisteminin daha uzun bir zaman diliminde karşı karşıya kaldıkları fonlama riskini, azaltmaya çalışmıştır. Sözkonusu operasyonların 2009 yılı sonlarında aşamalı bir şekilde sonlandırılmasına karar verilmiştir.

Teminat uygunluk kriterleri, geçici bir süreliğine genişletilmiş ve uygunluk kredi eşiği, pazarlanabilir varlıklar (varlığa dayalı menkul kıymetler dışında) ve pazarlanamaz varlıklar için, A- den BBB- ye düşürülmüştür. Temmuz 2009'da, Avrupa Merkez Bankası, ilk teminatlı bono⁶ alım programını (CBPP1) başlatmıştır. Amaç, kriz zamanında işlevini kaybetmeye başlayan ve Euro Bölgesi'nde bankaların uzun dönemli fonlamaları ve reel ekonominin finansmanı için son derece önemli olan, finansal piyasanın bu segmentini desteklemektir (*Lenza, M., Pill, H. and Reichlin, L. 2010*). AMB, aynı zamanda, ABD doları likidite operasyonlarının tekrar aktive edilmesi gibi uygulamalarla, diğer Merkez Bankaları ile uluslararası işbirliğini arttırmıştır.⁷

Endişeler, finansal piyasalarda yaşanan bozulmanın, kredi koşullarında bir kötüleşmeye yol açabileceği ve reel ekonomiye sıçrayabileceği yönünde olduğu için, bu önlemler, piyasanın tekrar işlerliğini kazanması ve parasal aktarım mekanizmasındaki bozulmanın giderilmesi amaçlarıyla devreye sokulmuştur.

Üçüncü dönem, Aralık 2009 ve Nisan 2011 arasındaki, Merkez Bankası'nın aşamalı bir sonlandırma uyguladığı dönemdir. Bu dönemde, AMB, standart-dışı araçları kademeli bir şekilde durduracağını belirtmiş ve bu sürece 1 yıllık uzun dönemli ve diğer 3 ve 6 aylık ek refinansman operasyonlarını yenilemeyerek başlamış, interbank para piyasasında likidite fazlasını azaltmayı amaçlamıştır. Teminat tarafında, Aralık 2009'da, varlığa dayalı menkul kıymetler için uygunluk koşulları sıkılaştırılmıştır. Teminat listesinin genişletilmesi ve reyting eşiğinin azaltılması gibi diğer geçici teminat önlemlerinin, 2010 sonuna kadar uygulanmasına karar verilmiştir. Ayrıca, ABD doları cinsinden yapılan likidite operasyonları durdurul-

6 Teminatlı bonolar, bankalar tarafından, özel ve kamu sektörüne verilen kredileri finanse etmek için ihraç edilen uzun dönemli borç araçlarıdır ve birçok ülkede bankalar için ana finansman kaynağıdır.

7 Bu tarz operasyonlar Aralık 2007'de, Amerika Merkez Bankası Federal Reserve ile karşılıklı döviz swap anlaşmalarının yapılmasını takiben de uygulanmıştır. Fakat bu sefer, sabit orandan tam tahsis şeklinde ve daha uzun vadelerle uygulanmıştır.

muş ve düzenli 3 aylık refansman operasyonları için değişken oranlı ihale teklifleri, tekrar başlatılmıştır.

Bununla beraber, 2009 yılı sonlarında başlayan ve 2010 yılı baharında şiddetini arttıran ülke borç krizi, Avrupa Merkez Bankası tarafından, bu aşamalı son verme sürecinin uygunluğunun yeniden değerlendirilmesine yol açmıştır. Dördüncü dönem dediğimiz bu dönem, hala içinde bulunduğumuz, ülke borç krizini kapsamaktadır. 2010 yılı başlarında, birçok Euro Bölgesi ülkesinde tahvil faiz farkları, Alman tahvillerine kıyasla, büyük ölçüde genişlemiştir. Bu gelişmelerin, Yunanistan kamu maliyesinin sürdürülebilirliğine ilişkin giderek artan piyasa kaygılarının sonucu olarak yorumlanmasına rağmen, 2010 yılı baharına doğru, diğer ülke tahvil piyasalarına doğru sıçradığına dair açık işaretler oluşmaya başlamıştır. Bu bulaşma, İrlanda ve Portekiz'i, son olarak da İspanya ve İtalya'yı etkilemiştir. Giderek daha fazla sayıda ülkede, borç piyasaları işlevini kaybetmeye başlamıştır. Bu durum, para politikası kararlarının, finansal piyasalara ve daha geniş anlamda ekonomideki finansman koşullarına aktarım kanalını zayıflatmıştır. Mayıs 2010'da, bu sıkıntıları giderebilmek için, Merkez Bankası, "Menkul Kıymet Piyasaları Programı" nı başlatarak, borç piyasalarına müdahale etmiş ve menkul kıymet piyasalarında varlık fiyatlandırma koşullarının korunmasına yönelik bir politika izlemeye başlamıştır.

Sabit getirili menkul kıymetler arasında, devlet tahvilleri önemli bir role sahiptir. Düşük likidite ve değişken fiyatlar, tahvillerin değerini düşürücü etkiye sahiptir ve teminatın kabul edilebilirliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Finansal piyasalarda teminatl borçlanmanın giderek artan önemi nedeniyle, finansal aracılık, ülke tahvil işlemlerinde doğacak bir sıkıntıdan çok olumsuz etkilenecektir. Ayrıca, aniden düşen tahvil fiyatları, finansal ve reel sektörde faaliyet gösteren kurumların portföylerinde büyük kayıplara yol açmaktadır. Bankalar açısından bu, ekonomiye sağlanan kredilerin azalması anlamına gelmektedir. Devlet tahvili faiz oranları, firmaların bono ihraç ederken ödemek zorunda oldukları ve bankaların kredilerini fiyatlarken kullandıkları faiz oranlarının düzeyini de belirlemektedir. Devlet tahvili faiz oranları, sabit getirili menkul kıymetlerden hisse senetlerine kadar tüm varlıkların fiyatlandırılmasında temel alınmaktadır.

"Menkul Kıymet Piyasaları Programı" çerçevesinde, Avrupa Merkez Bankası, ikincil piyasada, Euro Bölgesi borç kağıtlarının direkt alımlarını yürütmüştür. Programın Nisan ve Ağustos 2011 gibi neredeyse 4 aylık bir dönemde hareketsiz kalmasını takiben, ülke borç piyasalarında gerilimin yeniden artmasıyla, AMB, Ağustos 2011'de, bu program altında bono alımlarını yeniden başlatmıştır.

Program doğrultusunda yapılan bono alımlarının önemli bir özelliği, likidite etkisinin haftalık likidite emici operasyonlarla, etkisiz hale getirilmeye çalışılması olmuştur. Bu operasyonların bir sonucu olarak, toplamda piyasalara net bir Merkez Bankası likiditesi enjeksiyonu olmamıştır.

2011 yılının sonlarına doğru, piyasalardaki gerilimin ve ülke borç piyasalarında stresin artması, Euro Bölgesi bankalarının piyasalardan fonlama yapabilmelerini büyük ölçüde engellemiştir. Böyle bir bozulma, kredi kurumlarının, bölgedeki hane halkı ve reel sektöre verdikleri kredilerin kısılması riskini taşımaktadır.

Bu şekilde oluşacak bir kredi kısıntısının önüne geçebilmek ve para politikası kararlarının etkin bir şekilde reel ekonomiye aktarılmasının devamlılığını sağlamak, dolayısıyla, Euro Bölgesi'nde fiyat istikrarının korunması amacıyla, Merkez Bankası, Ekim 2011'de ek standart-dışı araçlar uygulamaya karar vermiştir. Uygulanması düşünülen önlem paketi, 3 yıllık vade ve erken ödeme opsiyonuyla, iki adet daha uzun vadeli refinansman operasyonunu da içermektedir.

İlk olarak, AMB, sabit oranlı tam tahsis ihaleleriyle, 12 ve 13 aylık iki adet uzun dönemli refinansman operasyonu düzenlemeye karar vermiştir. Her iki operasyondaki oran, sırasıyla bu uzun vadeli refinansman operasyonlarındaki ortalama faiz oranı esas alınarak, sabitlenmiştir. Ayrıca, ana refinansman operasyonlarının (MROs), en azından 10 Temmuz 2012 tarihine kadar, sabit oranlı tam tahsis ihaleleri ile devam etmesi uygun görülmüştür.

2012 yılının ilk yarısında yürütülecek olan 3 ay vadeli altı uzun vadeli refinansman operasyonu da, sabit oranlı tam tahsis ihale prosedürlerine göre yürütülmüştür ve uygulanan faiz oranı, sırasıyla ilgili operasyonların faiz oranlarının ortalamasına eşit olacak şekilde sabitlenmiştir.

Ayrıca, yeni bir bono alım programı (CBPP2) başlatılmıştır. Bu program doğrultusunda, hem birincil hem ikincil piyasalarda, Kasım 2011 tarihinden itibaren 1 yıllık periyot içerisinde, 40 milyar Euro tutarında bono alımı yapılmasına karar verilmiştir.

AMB, 2011 yılı sonunda, ilk 3 yıl vadeli refinansman operasyonunu düzenlemiştir. 21 Aralık 2011 tarihinde yapılan ilk operasyon, 523 kredi kurumuna 489,2 milyar Euro tutarında likidite sağlamıştır. Bu tutar, Ekim 2011'de 12 aylık vade ile düzenlenen operasyondan gelen 45,7 milyar Euro'yu içererek, nette 210 milyar Euro tutarında bir likidite enjeksiyonuyla sonuçlanmıştır. İkinci operasyon, 29 Şubat 2012 tarihinde gerçekleşmiş olup; 800 kredi kurumuna 529,5 milyar Euro tahsis edilmiştir. Bu tarihte gerçekleştirilen 3 ay vadeli operasyonda sağlanan 6,5 milyar Euro'ya ek olarak, haftalık refinansman operasyonunda sağlanan 29,5 milyar Euro da dikkate alındığında, Merkez Bankası tarafından, toplamda 565,5 milyar Euro tutarında likidite sağlanmıştır.

5. Standart-dışı Araçların Uygulanması

Aktarım mekanizması kanallarının çalışmadığı bir ekonomik ortamda, faiz oranlarının düşürülmesi gibi standart para politikası araçlarına başvurulması, fiyat istikrarının sürekliliğinin sağlanmasında ve finansal istikrarın korunmasında yetersiz kalabilir.

Finansal stres altında, aktarım mekanizmasının işlerliğini tekrar kazanabilmesi için, ilk olarak, para piyasalarındaki gerilimin (aktarım mekanizmasındaki ilk halka) azaltılması gerekir. Ayrıca, politika faiz oranlarında büyük indirimlere gidilmesi gerekebilir. Yaşanan finansal krizde, bankalarca kredi standartlarının sıklaştırılmasıyla sonuçlanan, bankacılık sistemindeki bozulmalar, aktarım mekanizmasının daha ileri halkalarının (bankalardan hane halkı ve firmalara aktarım) düzgün bir şekilde işlemesi için, standart-dışı politika araçlarının devreye sokulmasını gerekli hale getirmiştir (ECB, 2010).

Avrupa Merkez Bankası tarafından kriz süresince yürütülen standart-dışı araçlar, aktarım mekanizmasının düzgün bir şekilde işlenmesini sağlamak ve standart araçların etkin bir şekilde faaliyet gösterebilmesi için uygun bir ortam yaratılmasına katkıda bulunmak üzere tasarlanmıştır. Standart-dışı araçlar, para politikası aktarım mekanizmasının daha iyi işlenmesini sağlamak üzere uygulamaya konulurken; bu araçların uygulanması, parasal aktarım mekanizmasının çalışmasına ve finansal piyasalardaki bozulmanın derecesine göre ayarlanmaktadır.

AMB tarafından yürütülen para politikasının asıl hedefi, orta vadede fiyat istikrarının sağlanması olmuştur. Standart-dışı araçların açık bir amacı vardır; bazı piyasalarda görülen aksaklıklara rağmen, faiz oranı kararlarının mümkün olduğunca etkin bir şekilde ekonomiye aktarılmasını sağlamak. Bu araçlar, özellikle faiz oranlarındaki değişikliklerle para politikasını onarmaya olanak tanıyarak, aktarım mekanizmasını desteklerken, faiz oranları fiyat istikrarını sağlamak amacıyla ayarlanmaktadır.

Standart-dışı araçlar, faiz oranlarını 3 kanal aracılığıyla etkilemektedir;

1. Likidite etkisi aracılığıyla, doğrudan gecelik repo gibi çok kısa vadeli faiz oranlarını etkileyebilirler. Diğer bir deyişle, Merkez Bankası likiditesinin piyasaya verilmesi durumunda, bu araçlar, gösterge politika faiz oranı (MRO rate gibi) ve finansal araçların fiyatlandırılmasında temel alınan piyasa faiz oranı (EONIA⁸ gibi) arasında bir aralık açabilir.

2. Bu araçlar, para piyasasında oluşan faiz farklarını azaltarak, birçok özel kredi sözleşmesine esas olan EURIBOR⁹ ve LIBOR¹⁰ gibi piyasa faiz oranlarını azaltabilir ve harcamaları uyarıcı etkide bulunabilir. Bu şekilde, interbank işlemlerini desteklemek için Merkez Bankası aracılığının kullanılması oldukça başarılı olabilir.

3. Bu araçlar, finansal piyasalarda artan gerilime bağlı olarak, gelecek para politikası kararlarına ilişkin beklentileri yönetmek ve para piyasası verim eğrisinin

8 EONIA (Euro Overnight Index Average), Euro Bölgesi'nde geçerli olacak referans gecelik faiz oranıdır.

9 EURIBOR (The Euro Interbank Offered Rate), Bölgesi'nde bir ana banka tarafından diğer bankaya, euro interbank vadeli hesapları için Brüksel saati ile sabah 11.00'de açıklanacak ve işlem yapıldıktan sonra 2 günlük zaman diliminde geçerli olacak (spot), 360 gün esası üzerinden hesaplanacak faiz oranıdır.

10 LIBOR (London Interbank Offered Rate), Londra bankalararası Euro faiz oranıdır.

eğimini etkilemek için kullanılabilir. Lehman Brothers'ın iflasını izleyen dönemde, AMB, sabit oranlı tahsis politikasıyla bol likidite yaratarak, EONIA'yı düşük tutmaya çalışmıştır. Normal zamanlarda, MRO oranı ile EONIA arasındaki fark küçük ve pozitifken, Lehman Brothers'dan sonra, aralık oldukça geniş ve negatif hale gelmiştir, 65 baz puan gibi.

Avrupa Merkez Bankası'nın geleneksel olmayan önlemleri veya genişletilmiş kredi desteği programı, uzun vadelerde ve büyük miktarlarda likidite operasyonları, teminat listesinin genişletilmesi, teminatlı bono alım programı gibi uygulamaları içermekte olup, para piyasası vade farklarını azaltarak, aktarım mekanizmasının işlerliğini kazanmasına az da olsa, yardımcı olmuştur.

Kriz sırasında, parasal aktarım mekanizmasının temel kısmı olan politika faiz oranlarından piyasa faiz oranlarına olan aktarım, bir bakıma işlevini sürdürmeye devam etmiştir. Ancak, aktarım çok daha yavaş olup, politika faiz oranları ile piyasa faiz oranları arasındaki gecikmeler daha uzun gerçekleşmiş, bu da ekonomiyi ve enflasyon beklentilerini dengelemek için politika faiz oranının çok düşük düzeylere indirilmesini gerekli kılmıştır. Genişletilmiş kredi desteği programı, politika faiz oranlarının piyasa faiz oranlarına yansımaları kolaylaştırarak, para piyasası vade farklarının azaltılmasına yardımcı olmayı hedeflemiştir. Sonuç olarak, AMB'nin bilançosunun önemli ölçüde büyümesi, devlet tahvili vade farklarının azalmasını ve Euro Bölgesi'ndeki devlet tahvillerine ait verim eğrisinin daha yatık hale gelmesini sağlamıştır. Bu sonuç, bir bakıma alınan önlemlerin az da olsa, olumlu etkileri olduğunu göstermektedir.

Kriz süresince, para piyasalarındaki gerilim, bankaların ekonomiye fon aktarımında aksamalar yaşanmasına yol açmıştır. Finansal krizden önceki dönemde kredi ayağında önemli bir kaynak işlevi gören seküritizasyon, durma noktasına gelmiştir. Bu da, AMB tarafından başlatılan genişletilmiş kredi desteği olmaksızın, politika faiz oranlarındaki indirimin pek de işe yaramayacağını göstermiştir.

Genişletilmiş kredi desteği programı, hem faiz oranları hem de kredi arzı üzerinde direkt etkiye sahiptir. Faiz oranı üzerindeki etkisi, ilk olarak, Euro Bölgesi bankalarının değişken oranlı kredilerde ve kısa vadeli kredilerde referans olarak aldıkları para piyasası faiz oranlarına (düşüş şeklinde) yansımıştır. Kredi arzı üzerindeki etkisi, iki tamamlayıcı kanal aracılığıyla ölçülebilir. Öncelikle, tüm önlemler, bankaların fonlama kabiliyetini arttırarak, kredilerde artışa katkıda bulunmayı amaçlamıştır. Ayrıca, teminatlı bonoların satın alınması, sermaye piyasasında önemli bir role sahip olan bu segmentte, bankaların fonlama yapabilmesini kolaylaştırmıştır. Özellikle, alınan önlemler, para piyasalarının işleyişinin ciddi şekilde zarar gördüğü ve bankaların sermaye piyasalarına başvururken sıkıntılar yaşadıkları bir ekonomik ortamda, kalıcı bir iyileşme sağlanamasa da, banka kredi kanalının dönemsel olarak açılmasına yardımcı olmuştur.

Finansal kriz, aktarım mekanizmasının ilk halkası olan, Merkez Bankası ve interbank para piyasası oranları olarak adlandırılan halkayı ciddi bir bozulma riskiyle karşı karşıya getirmiştir. Yukarıda belirtilen gelişmeler, standart para politikası araçlarını tamamlamak amacıyla standart-dışı araçların kullanılmasını gerekli hale getirmiştir.

AMB, genişletilmiş kredi desteği önlemleriyle, finansal piyasaların işlevini düzenli bir şekilde yerine getiremeyen segmentlerini değiştirmeye çalışmış ve likidite açığı olan bankalarla likidite fazlası olan bankalar arasında aracılık rolünü üstlenmiştir. Bununla aynı zamanda, likidite risk priminin düşürülmesine çalışılmıştır.

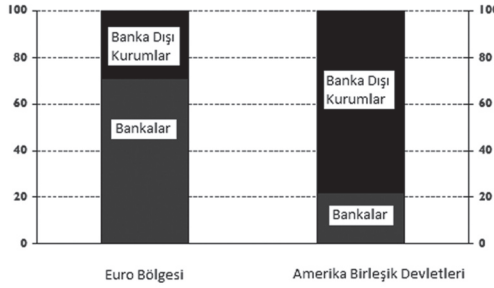
6. Bankaların Aktarım Mekanizmasındaki Rolü

Euro Bölgesi'nde, finansman sağlanmasında ağırlıklı olarak bankacılık sistemine başvurulduğu ve firmalara ve hane halklarına kredi sağlanması süreci, büyük ölçüde bankalar aracılığıyla gerçekleştirilmekte olduğu için, bankaların parasal aktarım mekanizmasında önemli bir rolü vardır. Son yıllarda, firmaların dış finansmanlarının hemen hemen dörtte üçü bankalardan sağlanmaktadır ve banka kredi kanalında meydana gelen bir bozulma, firmaların dış finansmanlarının çoğunlukla özel sektör tahvil piyasalarından sağlandığı ülkelere nazaran, çok daha şiddetli sonuçlara neden olmaktadır (ECB, 2008).

Kriz nedeniyle, Euro Bölgesi'ndeki bankalar, hem sermaye tabanları hem fonlama koşulları açısından, büyük baskı altına girmişlerdir. Bankalar, finansal piyasalardan, uzun dönemli finansman sağlanmasında güçlüklerle karşılaşmaktadır. Fonlamada yaşanan bu tür bir daralma, bilançolarda vade uyumsuzluklarına neden olmakta ve sonuç olarak, finansal krizin şiddetini arttırmaktadır. Aynı zamanda, özellikle küçük ve orta ölçekli bankalar olmak üzere, finansal sistemin bazı segmentlerinde, teminat açıkları oluşmuştur.

Bankacılık sektöründeki bu tür baskıları tespit etmek üzere, AMB tarafından düzenli olarak yürütülen ekonomik ve parasal incelemeler, Euro Bölgesi'nde, finansal piyasalarda artan gerilimin ekonomik aktiviteyi olumsuz yönde etkilemeye devam ettiğini ve ekonomik görünümün yüksek belirsizlik ve önemli risklere maruz kaldığını göstermektedir.

Merkez Bankası, para politikasını krizin zorluklarına adapte etmek için, araçlarını büyük ölçüde genişleterek, bölgedeki bankaları mevcut ve gelecek likidite sıkışıklıklarına karşı korumayı amaçlamıştır. Bankalar, Euro Bölgesi finansal sisteminin belkemiğini oluşturmakta ve Avrupada gerçekleştirilen yatırımların büyük bir çoğunluğunu finanse etmekte olup; firmaların dış borçlanmasının %70'i bankalardan sağlanmaktadır. Bankaların reel sektöre kredi verilebilirliğinin tehlikeye atılması, aynı zamanda milyonlarca Avrupalı'nın işinin tehlikeye atılması anlamına gelmektedir.

Bu koşullar altında, orta dönemde fiyat istikrarı hedefine sadık kalınarak, Avrupa Merkez Bankası, geniş kapsamlı birçok önlem almıştır. İlk olarak, gösterge faiz oranını %1'e kadar indirmiştir. Normal koşullarda, politika faiz oranı indirimi, enflasyonun kontrol edilmesi ve talebin desteklenmesi yönünde güçlü bir araç olup; faiz indirimiyle, finansal getirilerde aşağı yönlü ayarlamalar yoluyla, geniş bir menkul kıymet yelpazesine ait verimin düşmesi sağlanmaktadır.

Kriz nedeniyle, bu süreç zarar görmüştür, dolayısıyla, faiz indiriminin etkisi zayıflamıştır. Bankalar, diğer bankalara ve daha genel anlamda ekonomiye verdikleri kredileri sınırlandırmışlar ve nakit olarak tutmayı tercih etmişlerdir. Krizin ikinci aşamasında, devlet tahvili piyasalarının bazı segmentlerinde yaşanan düşük likidite de, bu kıymetlerin teminatlı kredilerde yaygın olarak kullanılması nedeniyle, bankaların fonlama koşullarını sektöre uğratmıştır. Bu nedenle, AMB, reel ekonomiye gerekli para politikası etkisini getirebilmek amacıyla, ek destek sağlamayı hedefleyen önlemleri uygulamaya başlamıştır.

2011 yılının son çeyreğinde, özel sektördeki para ve kredi göstergeleri oldukça kötüleşmiştir. Parasal büyüklüklere ait yıllık büyüme oranları büyük ölçüde düşmüş olup; özel sektör kredilerinde, özellikle bireysel ve kurumsal kredilerde düşüşler yaşanmıştır. Ülke borç krizi nedeniyle, bankacılık sektörünün reel ekonomiye olan katkısı giderek kötüleşmiştir.

Özel sektöre verilen banka kredileri yıllık büyüme oranı, 2011 yılı son çeyreğinde büyük ölçüde düşmüştür. Özellikle, tüketici kredileri, hem talep yönlü faktörler (ekonomiyle ilgili olumsuz beklentiler, konut sektöründeki kötüleşme), hem de arz yönlü faktörler (bankacılık sektöründe yaşanan fonlama sıkıntıları) nedeniyle büyük ölçüde azalmıştır.

2011 son çeyreği için yapılan Banka Kredi Araştırması sonuçları da parasal gelişmelerdeki bozulmayı teyit eder niteliktedir; Euro Bölgesi bankaları, 2010 yılı son çeyreğiyle karşılaştırıldığında, kredi koşullarını iyice sıkılaştırmıştır (*Bank Lending Survey, Ocak 2011*).

Bu verilerin ışığında, bankaların fonlama ve sermaye yapılarında artan baskıların, bazı ülkelerde, banka kredilerinin önemli ölçüde kısılmasına yol açacağına

ilişkin yüksek somut riskler görülmüştür. Özellikle, düşük ekonomik aktivite, bankaların finansman sıkıntıları ve kredilerdeki azalmalardan oluşan bu döngü, fiyat istikrarını büyük ölçüde tehlike altına sokmuştur.

Kredilerdeki bu azalma, artan fonlama maliyetleri ve banka bilançolarının kötüleşmesi nedenlerinden kaynaklanmaktadır. Kredi kurumlarının fonlama koşulları, 2011 yılı ikinci yarısından itibaren oldukça bozulmuştur. Euro Bölgesi yerleştiği olmayan kişiler mevduatlarını hızlı bir şekilde çekmektedirler ve bankalar uzun dönemli borç finansmanında birçok güçlüklerle karşılaşmaktadırlar. Bu durum, bankaların, Euro sistem operasyonlarına daha çok başvurmasına yol açmıştır.

Özel sektöre verilen kredilerdeki azalma, Euro Bölgesi'nde özel sektörün finansal varlıklara yatırım yapma konusunda isteğini giderek azaltmıştır ve bankaların, teminatlardaki kötüleşme vb. sebeplerle teminatlara para piyasasını kullanarak, finansman sağlamasını engellemiştir.

Yatırımcıların ülke borç krizinin tırmanması konusunda ciddi endişeler taşıması, bölgedeki bankalar için piyasa bazlı fonlamanın giderek azalmasına yol açmıştır. Bankalar aynı zamanda sermaye pozisyonlarını güçlendirmek konusunda, düzenleyici baskılarla karşı karşıya kalmışlardır. Aralık 2011'de, arz yönlü faktörler, bankaları reel sektöre kredi vermede isteksiz hale getirirken, banka bilançolarındaki bir diğer olumsuz etki de, ülke tahvil fiyatlarındaki hızlı düşüşün durumu daha da kötüleştirilmesi olmuştur.

Bu riskli durum karşısında, yukarıda belirttiğim üzere, Avrupa Merkez Bankası tarafından bazı araçlar uygulanmıştır. Öncelikle, finansman sıkıntılarının giderilmesine yönelik olarak, uzun vadelerde büyük likidite sağlanmıştır. Ayrıca, likidite sağlanması ve KOBİ'lere kredi temininin kolaylaşması amacıyla, kabul edilebilir teminat listesi genişletilmiştir.

Aralık 2011'de, 3 yıl vadeli iki adet uzun dönemli refinansman operasyonu başlatılmıştır. Bu operasyonlar, sabit oranlı ihalelerle yürütülmüştür. Bu operasyonların esnekliğini arttırabilmek ve farklı likidite ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla, taraflara, tahsis edilen miktarların kalan kısımlarını, 1 yıl sonra geri ödeme opsiyonu tanınmıştır.

Avrupa Merkez Bankası, 21 Aralık 2011'de yapılan ilk 3 yıllık operasyon ile 489 milyar Euro tutarında likidite sağlamış olup; vadesi gelen ve o hafta kapanması gereken diğer operasyonlar hesaba katıldığında, net likidite artışı 210 milyar Euro olarak gerçekleşmiştir. 29 Şubat'ta yapılan ikinci 3 yıllık operasyon ile, kredi kurumlarına ek bir 530 milyar Euro sağlanmıştır. Aynı şekilde, vadesi gelen işlemler göz önüne alındığında, net likidite enjeksiyonu 311 milyar Euro tutarında gerçekleşmiştir. Söz konusu operasyonlarda teklif veren taraflar iki gruba ayrılabilir; ilk grup, nispeten küçük miktarlar için teklif veren birçok küçük bankadan oluşmakta

iken, diğer grup, büyük bankaları ve tahsis edilen miktarın büyük çoğunluğunu teşkil etmekteydi. İkinci operasyonun ayırt edici özelliği, teklif verenlerin sayısının ilk operasyonda oluşan 523'e karşılık 800 civarında olmasıydı. İkinci operasyonda teklif verenlerin büyük çoğunluğu, Euro Bölgesi'nde ekonomik koşulların çok daha iyi olduğu ülkelerdeki küçük bankalardı. Bu bankaların yarısından çoğu, 50 milyon veya daha az tutarda Euro için teklif vermişlerdir. Bu sonucun mantıklı bir açıklaması, Euro sistemin daha küçük finansal kurumlara ulaşmada başarılı olduğu görüşü olabilir. Ayrıca, KOBİ'lere kredi sağlanmasında büyük önemi olan bu bankaların, ikinci operasyon için tekliflerini hazırlarken ilkinden daha fazla zamanları olmuştur.

Bu doğrultuda düzenlenen ve 3 yıllık vadelerle gerçekleştirilen uzun dönemli refansman operasyonları, Merkez Bankası para politikası açısından büyük bir yeniliktir. Sistemik riskin, ekonominin işleyişine ciddi bir şekilde zarar verdiği mevcut koşullar altında, Merkez Bankası kredi desteğinin kullanılması son derece gerekli hale gelmiş olup; kredi desteğinin bu kadar uzun vadelere genişletilmesi, bankalara likidite ihtiyaçlarının planlamasında daha geniş bir süre tanınması anlamına gelmektedir. Aralık 2011'de yapılan ilk 3 yıllık uzun dönemli refansman operasyonunda sağlanan likiditenin, ekonomik birimler arasında değiş tokuş edildiği ve aynı zamanda, Merkez Bankası'ndan ödünç alan bankaların, mevduattan yararlanan bankalarla aynı olmadığı görülmüştür. Ayrıca, ilk yıldan sonra, bankalara, operasyonu sonlandırma opsiyonu sunulması, değişen likidite ve normalleşen piyasa koşullarına göre kendilerini ayarlayabilme esnekliği olanağını sağlamıştır.

Bu operasyonlar neticesinde, verim eğrisi üzerinde, başlangıçta kısa dönemde, sonra daha uzun aralıklarda olmak üzere, faiz oranlarının kısmen düşmekte olduğu görülmüştür. Bu gelişmeler, standart-dışı araçların bankacılık sektöründe, reel ekonomiye finansman sağlanmasındaki güçlükleri ortadan kaldırmada, çok daha ciddi bir kredi sıkışmasının yaşanmasını bir nebze de olsa önlediğini göstermektedir.

3 yıl vadeli operasyonlar aracılığıyla yapılan büyük ölçekli likidite enjeksiyonu, birçok piyasa segmenti üzerinde etkili olmuştur. Bankaların karşı karşıya olduğu likiditeye ilişkin endişelerin azaltılması ve bankacılık sektörü sistemik riskinin azaltılmasıyla (örneğin, CDS primlerindeki düşüşlerle), sözkonusu operasyonlar, fonlama piyasalarının tekrar çalışmaya başlamasına katkıda bulunmuştur.

Para piyasalarında, EURIBOR-OIS¹¹ faiz farkları geçen yıldan beri, genişleyen trendini tersine çevirerek ve önemli ölçüde daralarak, bu operasyonların risk primini düşürmede kısmen başarılı olduklarını göstermiştir. Daha genel anlamda, tüm Euro piyasa eğrisi düzleşmiştir. Teminatlı segmentte, seçili Euro Bölgesi devlet tahvillerinde Ağustos 2011'den beri aşamalı bir şekilde artan repo oranları, AAA reytingine sahip ülkelere ait devlet tahvilleri ile karşılaştırıldığında, düşmeye başlamıştır.

11 OIS (Overnight Indexed Swap), Gecelik swapların faiz oranı göstermektedir.

İkinci önlem, bankalara kredileri teminat olarak kullanma olanağı sağlamaktadır. Bununla, bankaların ekonomiye verdikleri krediyi kısımları ve bilançolarındaki diğer varlıkları ölü fiyatlara satmaları engellenmeye çalışılmaktadır. Avrupa Merkez Bankası, milli bankaların, belirli uygunluk şartlarını sağlayan banka kredileri gibi unsurları da teminat olarak kabul edebilmesine olanak sağlayarak, teminat kullanılabilirliğini arttırmaya karar vermiştir. Örneğin, Banque de France, ipotekli veya birinci sınıf imtiyazlı gayrimenkul kredilerini, ABD doları cinsinden ihraç edilmiş kredi alacaklarını ve Coface tarafından garanti edilen ihracat kredisi alacaklarını da teminat olarak kabul etmeye başlamıştır. Aynı zamanda, Euro sistem operasyonlarında hali hazırda kabul edilebilir olan varlığa dayalı menkul kıymetlere ek olarak, AMB, ihraçta ikinci en iyi reytinge sahip ve ömür boyu A-veya üzeri nota sahip varlığa dayalı menkul kıymetleri, ipotekli konut kredileri ve KOBİ'lere¹² açılan kredilere dayalı varlıkları da, teminat olarak kabul etmeye başlamıştır.

Üçüncü önlem, munzam karşılık oranının %2'den %1'e düşürülmesi olmuştur. Bu da, bankacılık sektörüne 100 milyar Euro tutarında ek likidite sağlamıştır. Diğer önlemlerle birlikte, munzam karşılık oranlarındaki bu düşüşün, para piyasasındaki aktiviteyi ve borçlanmayı canlandırmaya yardımcı olması hedeflenmektedir.

Bu önlemlerin amacı, parasal aktarım mekanizmasındaki bozulmaların giderilerek, hanehalkı ve firmaların, özellikle küçük ve orta ölçekli işletmelerin, mevcut koşullar altında mümkün olduğu kadar etkin bir şekilde borç alabilmelerini sağlamaktır.

7. Sonuç

Politika faiz oranları, öncelikle para piyasası ve tahvil faiz oranlarına, piyasa faiz oranlarındaki bu değişiklikler de, banka kredi ve mevduat faiz oranlarına ak-

12 Bir kredi daralması, özellikle, banka fonlamasına olan bağımlılıkları dikkate alındığında, küçük ve orta ölçekli işletmeler (SMEs) için çok tehlikelidir. Bu işletmelerin, istihdamın üçte ikisini oluşturdukları hesaba katıldığında, Avrupa ekonomisinin temel taşı oluşturduklarını söylemek yanlış olmaz. Birkaç örnek vermek gerekirse, KOBİ'ler, Euro Bölgesi'ndeki tüm işletmelerin %98'ini, bölgedeki işgücünün %72'sini, ekonomideki katma değer (tüm yatırımların) %60'ını oluşturmaktadırlar. Büyük şirketlerden çok daha yüksek oranda iş yaratma kabiliyetine sahiptirler. Bununla beraber, KOBİ'ler, çok daha sıkı finansal koşullarla karşı karşıya kalmakta olup; dış finansman sağlarken daha yüksek maliyetler ve daha yüksek borçluluk oranları söz konusu olmaktadır. Euro sistem tarafından KOBİ'ler için yapılan son araştırma sonuçlarına göre, 2011 yılının ikinci ve üçüncü çeyreklerinde, KOBİ'lerin karşılaştığı en büyük güçlüklerden biri, finansman sağlanması olmuştur. Bu arada, ekonomik aktivitenin oldukça zayıf olduğu 2009 yılında, finansman sıkıntısı yaşayan şirket sayısı çok daha düşüktü. Aynı araştırmaya göre, banka finansmanı (ek hesap, kredi limitleri, banka kredileri gibi yollarla sağlanan), KOBİ'lerin dış finansmanında en önemli kaynak olarak kalmaya devam etmektedir ve bankaların kredi verme-deki isteksizleri göze çarpmaktadır. Dolayısıyla, 2010 yılındaki gelişmeler neticesinde, KOBİ'ler tarafından finansman sağlanmasında önemli güçlüklerle karşılaşmaktadır. Alınan önlemlerin bu sektöre destek sağlaması, dolaylı yoldan yatırımları, büyümeyi ve istihdamı olumlu yönde etkilemesi beklenmektedir.

tarılmaktadır. Teminat değerleri, bankalar tarafından yapılan kredi riski değerlendirmesi ve para politikasının bankacılık sistemi üzerindeki etkileri göz önüne alındığında, bu yansımanın derecesi para politikası tutumuyla yakından ilişkilidir. Yaşanan finansal kriz, kriz öncesi hakim para politikası anlayışındaki bazı eksiklikleri ortaya çıkarmıştır (BIS, 2009).

Euro Bölgesi'nde, parasal aktarım mekanizmasıyla ilgili özellikle üç piyasa segmenti bulunmaktadır; interbank (bankalararası) para piyasası, covered bond (teminatlı bono) piyasası ve sovereign bond (ülke devlet tahvili) piyasası. Bu piyasalar özellikle finansal kriz zamanında, oldukça önemli hale gelmiştir.

Euro Bölgesi'nde bankaların reel ekonomi için arzettikleri önem nedeniyle, bankaların yüksek likidite ihtiyaçlarının karşılanması ve fonlamada yaşanan sıkıntıların yatıştırılması, geniş anlamda ekonomiyi desteklemek için gereklidir.

Finansal piyasalarda ciddi bozulmalar başladığında, Avrupa Merkez Bankası tarafından, bankaların artan likidite talebini karşılamak ve belirsizliği azaltmak amacıyla, genişletilmiş kredi desteği programı adı altında birçok önlem uygulamaya konulmuştur ve banka bilançolarında varlık tarafındaki sıkıntıların giderilmesine ve dolayısıyla, zararına satış riskinin azaltılmasına çalışılmıştır.

AMB'nin geleneksel olmayan önlemleri veya genişletilmiş kredi desteği programı; uzun vadelerde ve büyük miktarlarda likidite operasyonları, teminat listesinin genişletilmesi, teminatlı bono alım programı gibi uygulamaları içermekte olup, para piyasası vade farklarını azaltarak, aktarım mekanizmasının az da olsa işlerliğini kazanmasına yardımcı olmuştur.

2010 yılı ikinci yarısında, Euro Bölgesi'nde giderek daha fazla sayıda ülkede, borç piyasalarının işlevini kaybetmeye başlaması, para politikası kararlarının, finansal piyasalara ve daha geniş anlamda ekonomideki finansman koşullarına aktarım kanalını zayıflatmıştır. Mayıs 2010'da, bu sıkıntıları giderebilmek için, Merkez Bankası, "Menkul Kıymet Piyasaları Programı" nı başlatarak, borç piyasalarına müdahale etmiş ve menkul kıymet piyasalarında varlık fiyatlandırma koşullarının korunmasına yönelik bir politika izlemeye başlamıştır. "Menkul Kıymet Piyasaları Programı" çerçevesinde, Avrupa Merkez Bankası, ikincil piyasada, Euro Bölgesi borç kağıtlarının direkt alımlarını yürütmüştür.

Ayrıca, uzun dönemli finansman operasyonlarıyla, bankaların bilançolarındaki yatırım ve fonlama ayakları arasındaki uyumsuzluğun hafifletilmesine ve likidite arzıyla ilgili belirsizliğin azaltılmasına çalışılmıştır. Bu gelişmelerin sonucu olarak, kriz öncesi dönemde para piyasası aracılığıyla gerçekleştirilen aracılık, büyük ölçüde Merkez Bankası bilançosu kullanılarak gerçekleştirilmeye başlanmıştır.

2012 yılı Mart ayındaki görünümüne bakıldığında, alınan tüm önlemlere rağmen, Euro Bölgesi'nde kalıcı bir iyileşme sağlanamış olup; piyasalara verilen likidite-

nin büyük bölümü, krediler yerine mevduata dönüşmekte ve finansal sektöre reel sektöre aktarım gerçekleşmemektedir. Bölgedeki ekonomik görünümün belirsiz olması ve finansal sistemin kırılabilirliği, güvenlik duvarlarının daha da güçlendirilmesi gereğini ortaya çıkarmakta olup; uzun dönemli resesyona riski nedeniyle, AMB'nin parasal genişleme politikasına bir süre daha devam etmesi beklenmektedir. Yayılma riskinin önünde geçebilmek amacıyla, kurtarma fonunun hacminin artırılacağı beklentisi hakim olmakla beraber, bölgeden gelen ekonomik veriler, kısmen iyileşmeler görülsede, beklentileri karşılayamamaktadır.

Kaynakça

Altunbas, Y., L. Gambacorta and D. Marques Ibanez (2009), "Securitisation and the bank lending channel", *European Economic Review* 53(8), pp. 996-1009

BIS (2009), "Rescue, recovery, reform", Chapter I, 79th Annual Report, pp. 3-15

Benati L. (2009), "Long-run evidence on money growth and inflation", *ECB Working Paper Series*, No 1027

BERK, Jan Marc (1998), "Monetary transmission: What do we know and how can we use it?", *Banca Nazionale del Lavoro Quarterly Review*, 51 (205), ss. 145-170

Bordo M. (2007), "A brief history of Central Banks," *Economic Commentary*, Federal Reserve Bank of Cleveland

Blinder, Alan S. (2010), "How central should the Central Bank be?", *CEPS Working Paper*, No. 198

Blundell-Wignall, A. and Slovik, P. (2011), "A market perspective on the European sovereign debt and banking crisis", *OECD Journal, Financial Market Trends*

Brunnermeier M. and L. Pedersen (2010), "Market liquidity and funding liquidity" *The Review of Financial Studies*, 22, pp. 2201-2238

Cooper, G. (2008), "The origin of financial crises: central banks, credit bubbles and the efficient market fallacy"

ECB, *Monthly Bulletin* (July 2000), "Monetary policy transmission in the euro area"

ECB, *Monthly Bulletin* (October 2002), "Recent findings on monetary policy transmission in the euro area"

ECB, *Monthly Bulletin* (May 2010), "The "Great Inflation": Lessons for monetary policy"

ECB, *Monthly Bulletin* (October 2010), "The ECB's response to the financial crisis"

ECB, *The Euro Area Bank Lending Survey* (January 2012)

Fahr, S., R. Motto, M. Rostagno, F. Smets and O. Tristani (2011) "Lessons for monetary policy strategies from the recent past" in "Approaches to monetary policy revisited – lessons from the crisis", ed. M. Jarocinski, F. Smets and C. Thimann, pp. 26-67, *European Central Bank*

García, J.A. and T. Werner (2010), "Inflation risks and inflation risk premia," *ECB Working Paper* No 1162

Giannone, D., Lenza, M., Pill, H. and Reichlin, L. (2012), "The ECB and the interbank market" *Working Papers ECARES* 2012-005

Giannone, D., Lenza, M., Pill, H. and Reichlin, L. (2011), "Non-standard monetary policy measures and monetary developments", *CEPR Discussion Paper*, No. 8125

Lenza, M., Pill, H. and Reichlin, L. (2010), "Monetary policy in exceptional times" *CEPR Discussion*

Paper, No. 7669

J. Boivin, M.P. Giannoni and B. Mojon (2008), "How has the Euro changed the monetary transmission?", NBER Working Papers, No 14190

Mishkin, Frederic S. (1995), "Symposium on the monetary transmission mechanism", *Journal of Economic Perspectives*, 9(4), s. 3-10

Mishkin, Frederic S. (1996), "The channels of monetary transmission: Lesson for monetary policy", NBER Working Paper No: 5464, ss. 1-27

Mishkin Frederic S. (2007), "Will monetary policy become more of a science?," *Finance and Economics Discussion Series, Federal Reserve Board, 2007-44*

Rother, P., L. Schuknecht and J. Stark, (2010), "The benefits of fiscal consolidation in uncharted waters", *ECB Occasional Papers, No 121*

Wyplosz, C. (2010), "The European debt crisis: Worrysome delusions", *December 2010*

Türk Kültür Coğrafyasında Eğitim Bilimleri Araştırmaları Sempozyumu Sinop'ta Düzenleniyor

**On The Turkish Cultural Geography Studies Educational Sciences
Symposium Arranged in Sinop**

Ramazan Alabaş*

Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Eğitim Bilimleri Araştırmaları Sempozyumu, Eğitim Bilimleri Araştırmaları Derneği ve Sinop Üniversitesi işbirliği ile 1-3 Ekim 2012 tarihinde Sinop'ta, Sinop Üniversitesi ev sahipliğinde düzenlenecek. Gelenekselleşmesi düşünülen sempozyumun bu yılki teması "İlk Çağlardan Günümüze Türk Kültür Coğrafyasında Eğitim Bilimlerinde Gelişmeler" olarak belirlendi.

Türk kültür coğrafyasında Türklerin eğitimine yönelik tarihsel süreç, mevcut durum, sorunlar ve çözüm önerilerinin ele alınması yoluyla Türklerin eğitim hayatına ilişkin konuların akademik ortamda tartışılacağı sempozyum, bu isim ile düzenlenecek ilk sempozyum olma özelliğine sahip. Sempozyumun amacı, Türk kültür coğrafyası kapsamında eğitim-öğretim ile ilgili konuları ele almak; bu bağlamda her türlü sorunu gündeme getirmek, tartışmak ve çözüm önerileri sunmaktır. Bu amaç doğrultusunda akademisyen, öğretmen, araştırmacı, yazar, kamu kurumları çalışanı ve sivil toplum üyeleri tarafından hazırlanacak bildiriler, sempozyumda paylaşılabilir. Sempozyumda sunulabilecek ana konu başlıkları ise şunlar:

Türk Kültür Coğrafyasında Türk Eğitim Tarihi: Kurumlar, Kişiler, Fikirler

Türk Kültür Coğrafyasında Eğitim Kurumları: Tarihi, Mevcut Durum, Sorunlar

* Araş. Gör., Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi

Türk Kültür Coğrafyasında Türklerin Eğitim-Öğretimi:

- Tarihi, Mevcut Durum, Sorunlar
- Eğitim Programları
- Öğretim Yöntem ve Teknikleri
- Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme
- Eğitim Psikolojisi
- Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık
- Ders Kitapları (İçeriği, Yazımı, Basımı, Dağıtımı vb.)
- Öğretmen Yetiştirme ve Öğretmenlik Mesleği
- Eğitimde Nitelik
- Eğitim Kademeleri (Okul Öncesi-İlköğretim-Ortaöğretim-Yükseköğretim)
- Lisansüstü Eğitim
- Okullarda Kalite (Performans Göstergeleri vb.)
- Türk Dili ve Türk Kültürü Öğretimi, Türk Dili ve Türk Kültürünün Kuşaklararası Aktarımı
 - Eğitim-Öğretimde Fiziki Şartlar (Bina, Araç-Gereç vb.)
 - Alan Eğitimi (Türkçe eğitimi, okul öncesi eğitimi, sınıf öğretmenliği eğitimi, fen bilgisi eğitimi, fizik-kimya-biyoloji eğitimi, coğrafya eğitimi, din eğitimi, felsefe grubu eğitimi, özel eğitim, sosyal bilgiler eğitimi, tarih eğitimi, eğitim bilimleri, matematik eğitimi, güzel sanatlar eğitimi, yabancı diller eğitimi, özel eğitim ve diğer eğitim alanları)
 - Eğitim Teknolojisinin Kullanımı
 - Yetişkin Eğitimi
 - Türk Kültür Coğrafyasında Kurumsal İşbirliği İmkanları

Sempozyumda yukarıda ana başlıkları verilen konularda, hakemlik sürecinden geçmiş sözlü ve poster bildirileri yanında, Türk kültür coğrafyasından çeşitli akademisyen, öğretmen, yönetici gibi eğitim alanında çalışan kişilerden oluşan çağrılı konuşmacıların sunumlarına, çalıştay ve yuvarlak masa toplantılarına yer verilecek; kentin tarihi ve kültürel mekânlarına geziler düzenlenecektir. Sempozyumla ilgili ayrıntılı bilgilere www.turkebad.org adresinden ulaşılabilir.

Kosova'da Yaşayan Türkçe Eğitim

Kosovo Turkish Education Living in

Dr. Cem Topsakal / Bedrettin Koro

Prizren: Balkan Aydınları ve Yazarları Yayınları, 2007, 192 sayfa.

Ayşegül BOSTAN*

Türklerin altı yüz yıllık geçmişe sahip olduğu Kosova'da tüm zorluklara rağmen Türkçe eğitim devam etmektedir. Sosyalist Yugoslavya'nın sancılı çöküşü ve beraberinde getirdiği etnik nefret ortamında yaşamak zorunda bırakılan Türk toplumu, Türkçe eğitimden ödün vermeyerek bugüne kadar varlığını sürdürebilmiştir. Verilen bu mücadelede büyük emeği geçen Bedrettin Koro'nun kitabını tanıtacağım.

“Kosova'da Yaşayan Türkçe Eğitim” adlı eser Yüzüncü Yıl Üniversitesi bünyesinde görev yapan Yrd. Doç. Dr. Cem Topsakal ve Kosova Eğitim, Bilim ve Teknoloji Bakanlığı Prizren Bölge Eğitim Dairesi(nin) Türk Topluluğu Eğitim Müfettişi Bedrettin Koro tarafından kaleme alınmıştır. Konunun uzmanları tarafından yazılan bu kitap, Kosova'daki Türkçe eğitim üzerine yazılmış en önemli başvuru kitabı niteliğindedir.

Bu eser 1455 (Osmanlı Dönemi) ile 2006 (Bağımsız Kosova Devleti öncesi dönem) yılına kadar olan süreci kapsamaktadır. Öncelikle kitabın içeriği ile ilgili bilgi verelim. Kitabın ilk bölümünde sırasıyla Osmanlı Dönemi (1455-1912), Yugoslavya Krallığı Dönemi (1912-1945 veya 1951) ve Sosyalist Yugoslavya Dönemi'ndeki (1951-1999) Türkçe eğitim incelenmiştir. 1999 NATO müdahalesiyle ortaya çıkmış olan yeni yönetimin Kosova eğitim sisteminde yapmış olduğu değişiklikleri detaylı bir biçimde irdelenmiştir. Bu iki yazarımız, Kosova'da Türkçe eğitiminin okul öncesi, ilkökul ve alt orta öğretim, üst orta öğretim, özel öğretim ve yüksek öğretim olmak üzere öğretim aşamalarını ayrı ayrı incelemişlerdir.

Kitabın ilerleyen bölümünde ise “Türk Cumhuriyetleri ile Türk ve Akraba Topluluklarından Öğrenci Getirme Projesi” ele alınmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Devle-

* University College London, Merkez ve Güneydoğu Avrupa Çalışmaları Bölümü
Yüksek Lisans Öğrencisi, aysegul_bostan@yahoo.com, aysegul.bostan.09@ucl.ac.uk

ti tarafından finanse edilen bu proje, sözkonusu ülkelerdeki öğrencilerin eğitimlerini Türkiye’de tamamlamaları için eğitim ve barınma giderlerini karşılamaktadır. Bu proje kapsamında Kosovalı öğrencilerin ön lisans ve lisans eğitimlerini Türk üniversitelerinde yapmaları için bu bölgeye 100 kontenjan ayrılmıştır. Sadece Türk kökenli vatandaşlara değil, yanı zamanda Kosovadaki Arnavut ve Boşnak kökenli ailelerin de çocukları bu burstan faydalanabilmektedir. Böylelikle bu kontenjan 50’si Türk kökenlilere, diğer 50’si ise Arnavut ve Boşnak asıllı öğrencilere ayrılmıştır. Böylece bu proje hem Kosova’nın eğitim düzeyinin arttırılmasına yardımcı olmayı hem de Türk dostu bir nesil yetiştirerek bu ülkeyle kalıcı bir dostluk kurmayı amaçlamaktadır. Büyük Öğrenci Projesi’nin (BÖP) Kosova’ya ayrılan kontenjan sayılarının yıllara göre dağılımı, yapılan öğrenci eleme sınavındaki soruların konu dağılımı ve bursu hak kazanan öğrencilerin mezuniyet başarı yüzdeleri ile verilen bursların branşlara göre dağılımını bu kitapta bulmak mümkündür.

Kitabın bir sonraki bölümlerinde ise Eğitim Plan ve Programları, Ders kitapları ve Yardımcı Araç-gereçler, Kosovada Türkçe İlk, Orta ve Yüksek Öğretimde Kadro Durumu ve Öğretmen Yetiştirmenin Önemi, Kosovada Türkçe Eğitim-Öğretiminde Öğretmenlerin Hizmetiçi Eğitimi, Kosova Türk Toplumunu Kurum, Kuruluş ve Üyelerinin Türkçe Eğitim Sorunlarına Yaklaşımı ve Çözüm Önerileri, Kosovada Eğitimin On yıllık Stratejisi, Kosovada Türkçe Eğitim-Öğretimin Geleceği adlı konu başlıkları yer almaktadır.

Bu iki yazar, Türkçe eğitimde karşılaşılan sorunla da dile getirmişlerdir. Bunlardan ilki, Türkçe eğitime giden öğrenci sayısının azlığıdır. Bazı aileler Türk kökenli olmalarına karşın çocuklarını daha iyi eğitim almaları adına Arnavutça veya Boşnakça eğitim veren sınıflara yollamaktadırlar. Diğer karşılaşılan bir sorun ise Türkçe atlas, harita ve hikaye kitapları gibi yardımcı araç ve gereçlerin temin edilememesidir. Az sayıda öğrenci olmasının beraberinde getirdiği az talepten dolayı basımevlerinin bu kitapları basmamalarıdır. Bu yüzden de bunlar Türkiye’den temin edilmektedir. Diğer bir sorun da Türkçe eğitimdeki kalifiyeli öğretmen eksikliğidir. Bedrettin Koro ve Cem Topsakal’ın verdiği istatistikî verilere göre Kosovalı Türk öğrenciler, derslerin yaklaşık %60’ını kalifiyeli öğretmenlerden alırken, %40’i ise kalifiyesiz hocalar tarafından verilmektedir. Bu oranın %40 olması Türkçe eğitimdeki kalifiyeli öğretmen eksikliğinin vahametini göstermektedir.

Ele aldığım bu kitap, dünden bugüne Kosovadaki Türkçe eğitimi her yönüyle ele alan başlıca bir yapıttır. Ayrıca yazarlarımızdan biri olan Bedrettin Koro’nun bu yıl çıkan “Kosova Türkçe Eğitiminde Gelişmeler” adlı kitabının da raflarda yerini aldığını tüm okurlara bildirmek isterim.